

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ERKEN YAŞTA VE ZORLA YAPILAN EVLİLİKLERİN EKONOMİK,
SOSYAL VE KÜLTÜREL DİNAMİKLERİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ**

SEMRA YAMAN

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**Şanlıurfa
2025**

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ERKEN YAŞTA VE ZORLA YAPILAN EVLİLİKLERİN EKONOMİK,
SOSYAL VE KÜLTÜREL DİNAMİKLERİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ**

SEMRA YAMAN

**SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
Tez Danışmanı: Prof. Dr. ŞEVKET ÖKTEN**

**Şanlıurfa
2025**

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı yapmamdaki temel amaç, erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin arkasındaki toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamikleri derinlemesine anlamak ve bu alandaki görünürlüğü artırmaktır. Bu süreç, benim için sadece bir akademik araştırma olmanın ötesinde, önemli ve öğretici bir deneyim olmuştur. Çalışmamın, bu alandaki toplumsal farkındalığa ve dönüşüme katkı sağlamasını umut ediyorum. Bu yolculukta destek veren herkese içtenlikle teşekkür ederim.

Öncelikle, deneyimlerini samimiyetle ve cesaretle paylaşan tüm görüşmecilerime teşekkür etmek isterim. Onların anlattıkları, sadece bireysel yaşamışlıklar değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk ve bilinçtir. Bu katkılar olmasaydı, çalışma eksik kalır ve beklenen derinliği yakalayamazdı.

Akademik sürecimde bana yol gösteren ve rehberlik eden danışmanım Prof. Dr. Şevket Ökten'e teşekkür ederim. Kendisi, sürece doğrudan müdahale etmek yerine kendi düşüncelerimi geliştirmeme olanak sağlayarak, bağımsız bir şekilde çalışmamı sürdürmemi sağladı. Tezimle ilgili değerli görüş ve önerilerini paylaşan jüri üyeleri Doç. Dr. Ruken Macit ve Doç. Dr. Bekir Geçit'e teşekkür ederim. Onların katkıları, çalışmamın sağlam bir akademik zemine oturmasına yardımcı oldu.

Ayrıca, tezimin teknik ve sistemsal süreçlerinde desteğini esirgemeyen Uzman Sosyolog Mustafa Özmen'e teşekkür ederim. Bu süreçte moralimi yüksek tutmamda, yanımda olan, özellikle Merve Kaya ve Huriye Karadağ başta olmak üzere tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Ailemin varlığı, sabrı ve anlayışı, bu sürecin her anında bana güç verdi. Onların yanımda olması, motivasyonumu artırdı ve çalışmamı tamamlamamda büyük destek sağladı.

Bu çalışmayı, ataerkil normlar ve sosyal baskılar altında akademik uğraşlarıyla kendi sesini duyurmaya çalışan, cesaretle kendi yolunu arayan tüm gençlere ithaf ediyorum. Onların direnci ve azmi, daha adil, eşitlikçi ve bilinçli bir toplumun inşasında önemli birer umut kaynağıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÇİZELGELER DİZİNİ	iii
KISALTMALAR	iv
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	9
1.2. Araştırmanın Amacı	10
1.3. Kavramsal Çerçeve	11
1.3.1. Aile	12
1.3.1.1. Büyüklüğüne Göre Aile Türleri	21
1.3.1.1.1. Geniş Aile	22
1.3.1.1.2. Çekirdek Aile	25
1.3.1.2. Aile İçi Egemenliğe Göre Aile Türleri	28
1.3.1.2.1. Anaerkil Aile (Matriarkal Aile)	28
1.3.1.2.2. Ataerkil Aile (Patriarkal Aile)	30
1.3.1.3. Alternatif Yaşam Biçiminde Doğan Aile Türleri	33
1.3.1.3.1. Tek Ebeveynli Aile	34
1.3.1.3.2. Evlilik Dışı Aileler	35
1.3.1.3.3. Çok Eşli Aile	35
1.3.1.3.4. LGBTQ+ Aileler	35
1.3.1.3.5. Ebeveysiz Aile	36
1.3.1.3.6. Evli Olmayan Ebeveyn Aileleri	36
1.3.2. Evlilik	37
1.3.2.1. Eşin Seçildiği Gruba Göre Evlilik Türleri	41
1.3.2.1.1. Endogami	43
1.3.2.1.2. Egzogami	47
1.3.2.2. Eşin Sayısına Göre Evlilik Türleri	51
1.3.2.2.1. Monogami	52
1.3.2.2.2. Poligami	53
1.3.2.2.2.1. Polijini	54
1.3.2.2.2.2. Poliandri	56
1.3.2.3. Oturulan Yere Göre Evlilik Türleri	58
1.3.2.3.1. Matrilokal Yerleşim: Kadının Güçlü Pozisyonu	59
1.3.2.3.2. Patrilokal Yerleşim: Erkeklerin Merkezde Olduğu Sistem	60
1.3.2.3.3. Neolokal	61
1.3.2.4. Tercih Ölçütlerine Göre Evlilik Türleri	62
1.3.2.4.1. Levirat ve Sororat	62
1.3.2.4.2. Berdel Evliliği	63
1.3.2.4.3. Taygeldi	63
1.3.2.4.4. Beşik Kertmesi	63
1.3.2.5. Erken Yaşta Evlilikler	64
1.3.2.5.1. Türk Hukukunda Erken Yaşta Evlilikler	64
1.3.2.5.2. Uluslararası Hukukta Erken Yaşta Evlilikler	65
1.3.2.6. Çocuk Yaşta Evlilikler	65
1.3.2.7. Zorla Evlilikler	66
1.3.3. Dünyada Erken Yaşta Evlilik İstatistiği	67
1.3.4. Türkiye’de Evlilik İstatistikleri	70
1.3.4.1. Şanlıurfa’da Çocuk Yaşta Evlilik Oranları ve Bölgesel Dinamikler	71
1.3.4.2. Şanlıurfa Yöresinde Erken Yaşta ve Zorla Evlilik Olgusu	73
1.3.5. Şanlıurfa’nın Coğrafi, Sosyolojik ve Tarihi Yapısı: Kültürel Dönüşüm ve Toplumsal Yapının İncelenmesi	73
1.3.5.1. Şanlıurfa’da Evlilik Kültürü: Köklü Gelenekler ve Değerler	76

1.3.5.1.1. Şanlıurfa’da Evlilik Süreci ve Ritüelleri	78
1.3.6. Erken Yaşta Evliliklerin Tarihsel Süreci	83
1.3.6.1. Antik Medeniyetlerde Erken Evlilik Pratiği	84
1.3.7. Eski Türk Toplumlarda Evlilik: Toplumsal Sorumluluk	85
1.3.8. İslami Tarihte ve Gelenekte Erken Yaşta Evliliğin Dinî Yorumu	86
1.3.9. Osmanlı Toplumunda Uygulama ve Sosyal Gerekçeler	88
1.3.10. Edebi Tanıklıklarla Cumhuriyet Öncesi Erken Evlilik Eleştirisi	89
1.4. Araştırmanın Problemi	90
1.5. Kuramsal Çerçeve	91
1.5.1. Feminist Teori	91
1.5.2. Toplumsal Cinsiyet Teorisi	94
1.5.3. Sembolik Etkileşimcilik	96
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	99
3. GEREÇ VE YÖNTEM	107
3.1. Araştırma Yöntemi ve Tekniği	107
3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	110
3.3. Araştırma Soruları	111
3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	112
3.5. Veri Analizi	113
4. BULGULAR	115
4.1. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi	115
4.2. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri	115
4.2.1. Yaş Bilgisi	118
4.2.2. Cinsiyet Dağılımı	118
4.2.3. Eğitim Bilgisi	119
4.2.4. Mesleki Dağılım	121
4.2.5. Yerleşim Yeri ve Yerleşim Biçimi Dağılımı	122
4.3. Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Gerçekleşme Nedenleri: Toplumsal Cinsiyet Roller ve Sosyal Baskı Mekanizmalarının Rolü	123
4.3.1. Erken Evlilikte Yaş ve Karar Sürecinin Toplumsal Belirleyicileri	123
4.3.2. Akraba Evliliği: Aile İçi Bağları Güçlendirme Aracı Olarak Evlilik	126
4.3.3. Barışın Bedelini Kim Ödüyor? Uzlaşımın Aracı Olarak Erken Yaşta Evlilik	128
4.3.4. Dört Kişilik Kader: Berdel Evliliğinde Birey Yerine Kolektif Yükümlülük	129
4.3.5. Evlilik Yoluyla Hizmetin Devri: Ev İçi Sorumlulukların Erken Yaşta Evliliklerde Belirleyici Rolü	132
4.3.6. Toplumsal Zaman Baskısı: Evde Kalma Kaygısıyla Evlilik Kararı	135
4.3.7. Kız Çocuğu Üzerinden İnşa Edilen Aile Onuru ve Namus Algısı	136
4.3.8. Erkek Çocuğu Üzerinden İnşa Edilen Erkeklik Roller ve Ahlakî Denetim	138
4.3.9. Erken Yaşta Evlilikte Sevgi İhtiyacı: Duygusal Eksikliklerin Rolü	140
4.3.10. Erken Evliliklerin Ekonomik Nedenleri ve Kadın-Erkek Bağımlılık Dinamikleri	142
4.3.11. Gelinlikle Kurtuluş: Evliliğin Ekonomik “Çıkış Kapısı” Olarak Görülmesi	143
4.3.12. Evlilikte Ekonomik Unsurlar: Başlık Parası, Çeyiz ve Altın	145
4.4. Erken Evliliklerin Yaşanma Süreci: Toplumsal Dinamikler ve Uygulama Pratikleri	150
4.4.1. Erken Yaşta Evlilikte Eşler Arası Uyum ve Rol Dağılımı: Hazır Olmadan “Aile Olmak”	154
4.4.2. Eş Rollerinin Belirsizliği ve Cinsiyet Eşitsizliği	156
4.4.3. Kadınlık = Hizmet, Sessizlik, Sabır	157
4.4.4. Evin İçinde, Ama Hâlâ Misafir	158
4.4.5. Erkeğe Hak Verilir, Kadına Görev Yükü	158
4.4.6. Eğitimin Yarıda Kesilmesi Ve Meslek Edinememe	159
4.4.7. Kadın ve Erkeğin Ekonomik Bağımlılığı: Yoksulluk Kısıkacında Toplumsal Kalkınma Engelleri	162
4.4.8. Erken Yaşta Evliliğin Psikolojik Etkileri: Çöküş, Kimlik Krizi ve Yalnızlık Döngüsü	163

4.4.9. Aile Baskısı ve Müdahalesi	167
4.4.10. Aileden Destek Görmeme ve Sığınılacak Yer Bırakılmaması	170
4.4.11. Çocukluğun Bastırılması ve Yaşanamayan Gençlik	171
4.4.12. Eşin Zamanla Değişimi ve Şu Anki Durum	171
4.4.13. Evlilikte Kimlik Krizi ve Rollerde Dağılım	174
4.4.14. Cinsel Bilgisizlik ve Sessizlik Kültürü	175
4.4.15. Bilinçsizlikle Başlayan Ebeveynlik	176
4.4.16. Erken Doğurganlık, Toplumsal Baskı ve Cinsiyet Rollerini	177
4.4.17. Erken Evliliğin Ahlaki Gereçlendirilmesi; Toplumsal Ahlak, Aile Kontrolü Ve Rıza	184
4.4.18. Çocuk Yaşta Evliliklerin Yasalara Aykırılığı ve Hukuki Düzenlemeler	185
4.4.19. Katılımcı Görüşleri: Sevgi ve Rıza Temelli Evlilik Yaklaşımı	188
4.4.20. Geleneklerin Dinle Değil, Kültürel Alışkanlıklarla Meşrulaşması	189
4.4.21. Kuşaklar Arası Gelenek Aktarımı ve Erken Yaşta Evlilikte Toplumsal Değişim	191
4.4.22. Bireysel Tutumların Toplumsal Dönüşüme Katkısı	192
4.4.23. Medya ve Bilgiye Erişim: Kısıtlı Kullanım, Dijital Engel ve Yetersiz Farkındalık	193
5. TARTIŞMA	195
6. SONUÇLAR	214
7. ÖNERİLER	218
KAYNAKLAR	221
ÖZGEÇMİŞ	226

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKEN YAŞTA VE ZORLA YAPILAN EVLİLİKLERİN EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL DİNAMİKLERİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ

SEMRA YAMAN

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Tez Danışman: Prof. Dr. ŞEVKET ÖKTEN
Yıl: 2025, Sayfa : 228

Erken yaşta ve zorla yapılan evlilikler, sadece bireylerin hayatını değil, toplumsal yapının kendisini derinden şekillendiren çok katmanlı bir sosyal olgudur. Bu çalışma, evlilikleri salt bir zorunluluk ya da kültürel gelenek olarak değil, sembolik etkileşimcilik kuramının ışığında, bireylerin anlam dünyalarında inşa edilen, toplumsal cinsiyet rolleriyle iç içe geçmiş bir süreç olarak ele almaktadır. Şanlıurfa örneğinde, erken yaşta evlilikler genç bireylerin kimliklerini, rıza ve zorlamanın sınırlarında şekillendirirken; ataerkil düzenin baskın normları, “kadınlık” ve “erkeklik” sembolleriyle yeniden üretilmektedir.

Araştırma, 31 katılımcıyla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerle yürütülmüş ve tematik analiz yöntemiyle veriler çözümlenmiştir. Bu yöntem, evliliklerin toplumsal cinsiyet temelli anlamlarının ve zorlayıcı sosyal mekanizmaların açığa çıkarılmasını sağlamıştır. Sonuç olarak tez, erken yaşta ve zorla evliliklerin yalnızca toplumsal bir pratik değil; aynı zamanda bireylerin gündelik yaşamında sürekli olarak yeniden üretildiği, direnç ve uyum arasında gidip gelen dinamik bir sembolik alan olduğunu ortaya koymaktadır.

ANAHTAR KELİMELEER: Erken Yaşta Evlilik, Zorla Evlilik, Nitel Araştırma, Sembolik Etkileşimcilik

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE ECONOMIC, SOCIAL, AND CULTURAL DYNAMICS OF EARLY AND FORCED MARRIAGES: THE CASE OF ŞANLIURFA

SEMRA YAMAN

**HARRAN UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE EDUCATION
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY**

**Thesis Supervisor: Prof. Dr. ŞEVKET ÖKTEN
Year: 2025, Page : 228**

Early and forced marriages are a multilayered social phenomenon that deeply shapes not only individuals' lives but also the social structure itself. This study approaches marriages not merely as a necessity or cultural tradition, but through the lens of symbolic interactionism theory, as a process constructed within individuals' meaning worlds and intertwined with gender roles. In the case of Şanlıurfa, early marriages shape young individuals' identities at the boundaries between consent and coercion, while dominant patriarchal norms are continuously reproduced through the symbols of "womanhood" and "manhood."

The research was conducted through in-depth interviews with 31 participants and analyzed using thematic analysis. This method revealed the gendered meanings of marriage and the coercive social mechanisms behind them. Consequently, the thesis demonstrates that early and forced marriages are not only a social practice but also a dynamic symbolic field that is continuously reproduced in individuals' everyday lives, oscillating between resistance and compliance.

KEYWORDS: Early Marriage, Forced Marriage, Qualitative Research, Symbolic Interactionism

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1.1.	Ülkelere Göre 18 Yaş Altı Evlilik Oranları	67
Çizelge 1.2.	Bölgelere Göre 18 Yaş Altı Evlilik Oranları	68
Çizelge 1.3.	Küresel Ölçekte Yıllara Göre Çocuk Evlilik Oranları	69
Çizelge 4.1.	Katılımcıların Sosyo demografik Özellikleri	116
Çizelge 4.2.	Evlilik Türü Tablosu	124
Çizelge 4.3.	Temalar ve Oranlar	150
Çizelge 4.4.	Erken Yaşta Evlenen Erkeklerin Tematik Deneyim Dağılımı (n = 5)	153
Çizelge 4.5.	Psikolojik Temalar ve Olası Klinik Karşılıkları	165
Çizelge 4.6.	Dinamikler ve Gözlemler	182
Çizelge 4.7.	Dinamikler ve Gözlemler	182

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AİHS	AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ
BM	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
ÇHDS	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
KSGM	Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
RG	Resmi Gazete
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TCK	Türk Ceza Kanunu
TMK	Türk Medeni Kanunu
TNSA	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNICEF	United Nations International Childrens's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu)

1. GİRİŞ

Evlilik, tarihsel olarak birçok toplumda temel bir kurum olarak varlığını sürdürmüş, bireylerin ve toplumların yapısını etkileyen, çok katmanlı hukuki, kültürel ve toplumsal boyutlara sahip bir olgu olarak tanımlanmaktadır. İdeal olarak, evlilik kurumunun karşılıklı rıza, olgunluk ve özgürlük ilkeleri temelinde şekillenmesi beklenmektedir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'na (UNFPA, 2020) göre evlilik; bireylerin özgür iradeleriyle, yasal çerçevede ve toplumsal normlara uygun biçimde kurdukları bir birlikteliği ifade etmektedir. Evlilik, bireyler arasında kurulan yasal ve toplumsal bir bağ olarak temel bir yapı oluştururken; aile, bu bağın yanı sıra akrabalık ve bakım ilişkileriyle şekillenen, bireylerin sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayan daha kapsamlı bir toplumsal birimdir. UNESCO (2011) aileyi “biyolojik, toplumsal ve yasal bağlarla birbirine bağlı bireylerin oluşturduğu, üyelerine bakım, sevgi ve sosyal destek sağlayan bir birim” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlar doğrultusunda evlilik yalnızca kişisel bir karar değil; toplumun sürekliliğini sağlayan, toplumsal düzenin yeniden üretildiği bir kurum olarak kabul edilmektedir.

Ancak bu ideal tanımlar, her zaman sahadaki uygulamalarla örtüşmemektedir. Evlilik ve aile faktörleri bazı durumlarda bireylerin özgür iradelerine dayanmaktan uzak, toplumsal baskılar, kültürel normlar ve geleneksel yapılarla şekillenen bir zorunluluk hâline dönüşebilmektedir. Özellikle çocuk yaşta, erken ve zorla yapılan evlilikler, bu kurumun en kırılgan ve tartışmalı biçimini ortaya koymakta; birey haklarını, gelişim süreçlerini ve yaşam döngülerini derinden etkileyen çok boyutlu bir sorun alanına işaret etmektedir.

Toplumsal yapının derinliklerine işlemiş ve günümüzde de ciddi etkiler doğurmaya devam eden çocuk yaşta, erken ve zorla yapılan evlilikler, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ihlal eden, çok boyutlu bir toplumsal soruna işaret etmektedir. Bu tür evlilikler, bireyin özgür iradesine aykırı biçimde gerçekleştirilmekte; özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en görünür tezahürlerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir.

Erken yaşta evlilikler, dünyanın hemen her bölgesinde görülen küresel bir sorundur. Ancak çocuk yaşta evlilikler, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (UNICEF, 2021; İmdat & Asuma, 2021). Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA, 2020) verilerine göre, dünya genelinde 20–24 yaş arası her 5 kadından biri çocuk yaşta evlenmiş olup, bu

durumun en yaygın olduğu bölgeler arasında Güney Asya ve Sahra Altı Afrika yer almaktadır (Girls Not Brides, 2024). Özellikle Bangladeş, Nijer ve Çad gibi ülkelerde, kız çocuklarının %50'sinden fazlası 18 yaşına gelmeden evlenmektedir (CEOWORLD, 2023). Bu küresel tablo, erken yaşta evliliklerin yalnızca az gelişmiş ülkelerin değil, gelişmekte olan ülkelerin de temel toplumsal sorunlarından biri olduğunu göstermektedir.

Türkiye de, özellikle bazı bölgelerinde yüksek oranlarıyla bu sorunun ciddi biçimde yaşandığı ülkeler arasında yer almaktadır. TÜİK verilerine göre, 2020–2024 döneminde toplam 61.136 çocuk evliliği gerçekleşmiş olup, bu evliliklerin 57.618'i kız ve 3.518'i erkek çocukları kapsamaktadır (TÜİK, 2024). 2024 yılı TÜİK verileri incelendiğinde, çocuk yaşta evliliklerin özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu kapsamda Gaziantep ilinde 16–17 yaş grubunda evlenen kız çocuklarının sayısı 979 olarak kaydedilmiştir. Şanlıurfa'da ise aynı yaş grubunda evlenen kız çocuklarının sayısı yaklaşık 1.000 olup, bu rakam ilin toplam evlenmelerinin %3,4'ünü oluşturmaktadır. Türkiye genelinde ise bu yaş grubundaki kız çocukları arasında gerçekleşen evlilik sayısı 9.354'tür. Bu veriler, çocuk yaşta evliliklerin bölgesel dağılımının, sosyo-kültürel yapı ve toplumsal normlarla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Öte yandan, 2022 yılı verileri erkek çocuk evlilikleri açısından incelendiğinde, Türkiye'de 16–17 yaş grubunda resmi nikâhla evlenen toplam 688 erkek çocuğu bulunmakta olup, bu grubun en yüksek sayısına Şanlıurfa ilinde rastlanmaktadır. Söz konusu yıl içinde Şanlıurfa'da 48 erkek çocuk evlendirilmiş ve bu sayı, Türkiye genelinde erkek çocuk evliliklerinde en yüksek il olma özelliğini taşımıştır (TÜİK, 2022). Şanlıurfa, önceki yıllarda da benzer şekilde erkek çocuk evliliklerinin en yoğun yaşandığı il olarak öne çıkmakta; bu durum, bölgenin geleneksel yapısının ve toplumsal cinsiyet normlarının yalnızca kız çocuklarını değil, erkek çocuklarını da erken yaşta evlilik sürecine dâhil ettiğini göstermektedir. Ancak bu veriler sadece resmi nikâhlara dayanmaktadır; birçok çocuk evliliği resmi kayıtlara geçmeyen dini nikâhlarla gerçekleşmekte ve daha küçük yaşlarda da evlilikler yaşanmaktadır. Bu nedenle gerçek sayıların açıklanandan çok daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de evlenme yaşı, bireylerin yetişkinlik ve sorumluluk kazanma süreçleriyle doğrudan ilişkili olup, yasal düzenlemelerle belirlenmiştir. Çocuk Koruma Kanunu'na göre, 18 yaşını doldurmamış her birey çocuk olarak kabul edilmektedir (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Aynı şekilde, Türk Medeni

Kanunu'nun 11. maddesinde "Erginlik 18 yaşın doldurulmasıyla başlar" ifadesi yer almakta, bu da 18 yaş altındaki bireylerin çocuk sayıldığını göstermektedir. Bu nedenle, gelişimsel açıdan olgunluk tamamlanmadan gerçekleşen 18 yaş altı evlilikler "erken evlilik" olarak değerlendirilir. Türk Medeni Kanunu'nun 124. maddesine göre ise, bireyler 18 yaşını doldurduğunda kendi rızalarıyla evlenebilir; 17 yaşındakiler yasal temsilcilerinin izniyle, 16 yaşındakiler ise ancak hâkim kararıyla evlenebilir (Türk Medeni Kanunu, 2001, m. 124). Medeni Kanun'da açıkça alt yaş sınırı belirtilmemekle birlikte, uygulamada bu sınır genellikle 16 yaş olarak kabul edilmektedir. Bu durum, ceza hukukunda yer alan cinsel dokunulmazlık düzenlemeleriyle de yakından ilişkilidir. Türk Ceza Kanunu'na göre, 15 yaşından küçük bireylerle rıza olsa dahi gerçekleştirilen cinsel ilişki istismar suçu kapsamında değerlendirilmekte ve bu yaş sınırının altında bireylerin evliliği hukuken mümkün olmamaktadır (Türk Ceza Kanunu, 2004, m. 103).

Çocuk Koruma Kanunu'na göre, 18 yaşını doldurmamış bireyler çocuk sayılır ve korunur. Ancak Medeni Kanun, 16 ve 17 yaşındakilerin hâkim kararı veya veli izniyle evlenmesine izin vermektedir. Bu durum, çocuk olarak tanımlanan bireylerin evlenmelerine izin verilmesi nedeniyle bir çelişki yaratmaktadır. Türk Ceza Kanunu ise 15 yaş altındaki bireylerle cinsel ilişkiyi suç saymakta ve bu yaş grubundaki evliliklere izin vermemektedir. Bu farklı düzenlemeler çocukların korunmasını güçleştirmekte ve erken yaşta evliliklerin devamına zemin hazırlamaktadır. Her ne kadar bu düzenlemeler çocukları korumayı amaçlasa da, yasal istisnalar ve denetim ile uygulamadaki eksiklikler çocuk yaşta evliliklerin dolaylı olarak sürmesine neden olmaktadır. Bu uyumsuzluk, özellikle geleneksel değerlere sahip ailelerin kız çocuklarını erken yaşta evlendirmesine olanak tanımakta ve mücadeleyi zorlaştırmaktadır (Çakmak, 2009, s. 5).

Özellikle geleneksel toplumsal yapısının hâkim olduğu bölgelerde görülen erken yaşta evlilik olgusu, bireylerin gelişim sürecini sekteye uğratmakta; bununla birlikte psikolojik, sosyal ve ekonomik düzeyde kalıcı etkiler yaratarak toplumsal yapıyı uzun vadede olumsuz biçimde etkilemektedir (Demir, Özel & Sütçü, 2022). 18 yaşından önce yapılan evlilikler temel insan hakları ihlali olarak tanımlanmaktadır (UNFPA Türkiye, 2017). Bu evliliklere bir dizi tedbir alınmasına karşılık küresel olarak yaygın bir sorundur. Çocuğu evlilik riski altına sokmak için pek çok faktör vardır (UNİCEF, 2019). Çocukların evlilik riskiyle karşı karşıya kalmasında; yoksulluk, eğitime erişim eksikliği, toplumsal cinsiyet rolleri ve geleneksel normların yanı sıra savaş, kıtlık, zorunlu göç ve afet gibi kriz durumları da etkili olmaktadır. Bu tür olağanüstü koşullarda, aileler hem ekonomik yükü hafifletmek hem de

çocuklarını koruma amacıyla erken evlilik kararları alabilmektedir (UNICEF, 2019). Bu durum, yalnızca geleneksel normların etkili olduğu toplumlarda değil, aynı zamanda savaş, göç, yoksulluk ve kriz ortamlarının hâkim olduğu koşullarda da; kız ve erkek çocuklarının, yaşlılarıyla ya da yetişkin bireylerle evlendirilmelerine yönelik hukuki bir zorunluluk olmasa da toplumsal düzeyde bir meşruiyet algısı oluşturabilmektedir.

Türkiye'nin 26 ilinde yapılan bir araştırmada, çocuk yaşta evliliklerin sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya özgü olmadığını, ancak bu bölgelerde oranların diğer bölgelere kıyasla belirgin biçimde daha yüksek olduğunu göstermektedir (Çaha ve ark., 2014, s. 93). Evliliğin yaygın bir kurum olduğu, evlilik kararını ailenin erkek üyelerinin verdiği, ataerkil ilişkilerin daha baskın olduğu toplumlar ile kalkınma düzeyinin düşük olduğu toplumlarda çocuk yaşlardaki evlilikler her zaman daha fazladır (Caldwell, 2005; Bates et al., 2007; Singh & Samara, 1996). Bu durum, erken evliliğin yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlerle de bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece, erken evlilikle mücadelede bölgesel farklılıkların dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, çocuk yaşta evliliklerin sadece istatistiksel bir sorun olmaktan öte, bireylerin gelişim süreçleri ve toplumsal algılarla da yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Aktepe ve Atay (2017), çocuk yaşta evliliği, 18 yaşını tamamlamamış bireylerin gelişimsel olgunluk düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda, hem evlilik hem de ebeveynlik sorumluluklarını üstlenmeye hazır olmadan gerçekleşen evlilikler olarak tanımlamaktadır. Türkiye'de çocuk yaşta evlendirilen kız çocuklarına "çocuk gelin" denmesi, çocuk ve gelin kelimelerinin yan yana gelmesiyle bu durumun normalleşebileceği yanlış algısına yol açmaktadır. Oysa bu sorun, erken evlilik, çocuk yaşta evlilikler olarak tanımlanması, hem toplumsal hem hukuki boyutlarıyla daha doğru ve kapsamlı anlaşılmasını sağlar. Böylece sorun, yalnızca bireysel bir durum olmaktan çıkarak, çözüm için daha sağlam bir zemine oturtulabilir (Gök, 2016). Bu nedenle, kavramsal düzeyde yapılan ayrımlar, çocuk yaşta, erken ve zorla yapılan evliliklerin birbirinden farklı ancak birbiriyle ilişkili yönlerini ortaya koymak açısından önemlidir.

Çocuk yaşta evlilik, eşlerden en az birinin 18 yaşını doldurmadan yaptığı resmi veya dini nikâhla gerçekleşen evlilikler olarak tanımlanmaktadır. Erken evlilik ise yalnızca yaşa bağlı bir durumla sınırlı olmayıp; taraflardan biri 18 yaşından büyük olsa bile, bireyin fiziksel, duygusal, cinsel ya da psikolojik gelişimini

tamamlamamış olması ya da yaşam seçeneklerine dair bilgi eksikliği nedeniyle bu evliliğe bilinçli bir rıza gösterememesi durumunu kapsamaktadır. Öte yandan zorla evlilik, iki kişiden birinin ya da her ikisinin açık, özgür ve bilinçli rızası olmadan gerçekleşen evlilikleri ifade etmektedir (Ergöçmen, Keskin & Kaptanoğlu, 2020, ss. 13–17) Bu tanımlar, çocuk yaşta evlilik olgusunun yalnızca yaş temelli bir mesele olmadığını, aynı zamanda bireyin gelişimsel yeterliliği, rıza kapasitesi ve sosyal koşullarıyla da yakından ilişkili çok boyutlu bir sorun olduğunu göstermektedir.

Toplumda kadınlara ve erkeklere atfedilen cinsiyet rolleri, büyük ölçüde toplumsal normlar ve kültürel değerler doğrultusunda şekillenmekte; bu roller, bireylerin biyolojik cinsiyetlerinden ziyade sosyal çevreleri tarafından inşa edilmektedir (Butler, 1990; Connell, 1995; Oakley, 1972). Bu bağlamda kadınlar, daha çok bakım verme, itaat etme, annelik ve ev içi sorumluluklarla özdeşleştirilmektedir. Bu toplumsal yapı, özellikle kız çocuklarını yalnızca birey olarak değil; ileride “eş”, “anne” ve “gelin” gibi roller üzerinden tanımlamakta ve çok erken yaşlardan itibaren bu rollere göre biçimlendirmektedir. Dönmez (2008), geleneksel kadın imgelerini ele aldığı çalışmasında, kadına atfedilen rollerin çoğunlukla anne, eş, gelin, kayınvalide ve ev hanımı gibi kimliklerle sınırlandığını belirtmektedir. Bu geleneksel çerçeve, toplumsal cinsiyet normlarının kadınlara yüklediği rollerin kuşaktan kuşağa aktarılmasına neden olmakta ve özellikle kız çocuklarının gelişim sürecinde onlara açık ya da örtük biçimlerde dayatılmaktadır.

Bu durum, kız çocuklarının bir birey olarak değil; “gelecekteki bir eş” ya da “doğurganlık potansiyeli taşıyan bir varlık” olarak görülmesine yol açmakta ve onları küçük yaşlardan itibaren toplumsal cinsiyet kalıplarıyla sınırlı bir kimlik geliştirmeye zorlamaktadır. Bu durum, fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimlerini henüz tamamlamamış çocukların, kendi rızaları dışında biçimlenen “erken yaşta evlilik” gibi toplumsal rollerin sorumluluğunu üstlenmek zorunda bırakıldıkları bir yapı ortaya çıkmaktadır. Oysa çocukların sağlıklı gelişimlerini sürdürebilmeleri için hem yetişkinlerin hem de toplumun desteğine ve korumasına ihtiyaçları vardır. Bu nedenle, korunma yükümlülüğü altındaki çocukların erken yaşta evliliğe zorlanmaları ve evlilik gibi ağır bir sorumluluğu üstlenmeleri; çocuk, kadın ve insan haklarının ihlali olarak değerlendirilmektedir (Ekici, 2018). Bu hak ihlalleri yalnızca yasal düzlemde değil, bireysel düzeyde de ciddi psikolojik ve sosyal sonuçlar doğurmaktadır. Erken yaşta evlendirilen kadınlarda ruhsal bozukluklara, fiziksel şiddete maruz kalma, intihar girişimi ve madde kullanımı gibi olumsuzluklara daha sık rastlanmaktadır. 2021 yılında yapılan bir araştırmada, 17 yaş altı evlenen kadınların yarısından fazlasında en az bir ruhsal rahatsızlık saptanmış; ayrıca bu

kadınların, daha ileri yaşta evlenenlere kıyasla daha fazla şiddet gördüğü ve intihar girişimi oranlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Kaya et al., 2022).

Kız çocuklarının erken yaşta evliliklerinin gerçekleştirmelerinin arkasında pek çok sosyoekonomik ve kültürel neden bulunmaktadır. Ekonomik zorluklar, ailelerin çocuklarını evlendirerek ekonomik yükten kurtulma çabasıyla erken evliliği teşvik etmektedir (UNICEF, 2005; Hervish & Feldman-Jacobs, 2011; Fussell & Palloni, 2004). Ayrıca, evlilik öncesi cinsel ilişki yaşanmasını engelleme ve böylece aile namusunun korunması kaygısı, toplumsal baskıların erken evlilikleri sürdürmedeki önemli bir itici gücü olduğunu göstermektedir. Bunun yanında, küçük yaşta evlenen kız çocuklarının aileler tarafından daha kolay kontrol edilebileceği düşüncesi ve bu evliliklerin doğurganlık beklentileriyle örtüşmesi, erken evliliğin kalıcılığını artırmaktadır (UNICEF, 2001; IPPF, 2007; Hervish & Feldman-Jacobs, 2011). Bu faktörler, sadece bireysel kararlar değil, aynı zamanda derinlemesine toplumsal yapıların ve normların da erken evliliklerin sürmesinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplumsal ve kültürel dinamiklerin yarattığı bu kırılmaların en çarpıcı yansıması ise henüz fiziksel, duygusal ve zihinsel gelişimini tamamlamamış kız çocuklarının erken yaşta eş, gelin ve özellikle de anne rolüne zorla itilmesidir. (Helvacıoğlu 1996: 41). Doğruel'in (2023) Gaziantep örneğinde yaptığı çalışmada da görüldüğü üzere, erken yaşta evlendirilen kadınlar evlilik sürecine genellikle kendi rızaları dışında dâhil edilmekte, çocukluk çağında cinselliğe, doğurganlığa ve ev içi sorumluluklara zorlanmaktadır. Bu kadınların çoğu, kendi ifadeleriyle “çocukluktan çıkamadan anne” olmakta; okuldan, sosyal çevreden ve karar alma süreçlerinden dışlanarak izole bir yaşam sürmektedir. Biyolojik olgunluğu tam olarak kazanamamış bir çocuğun anne olması, yalnızca bireysel bir travma yaratmakla kalmamakta; aynı zamanda sağlıklı bir ebeveynlik sürecini de imkânsız hâle getirmektedir.

UNFPA (2013) verilerine göre, her yıl dünya genelindeki doğumların yaklaşık %11'i 15–19 yaş aralığındaki kız çocukları tarafından gerçekleştirilmekte; bu yaş grubundaki gebelikler nedeniyle her yıl yaklaşık 50 bin kız çocuğu yaşamını yitirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise 18 yaş altındaki kız çocukları tarafından yılda 7,3 milyon doğum gerçekleşmekte, bu doğumların 2 milyonu ise 15 yaşın altındaki çocuklara aittir (UNFPA, 2013). Çocuk yaştaki anneler, yeterli eğitimden mahrum kalmaları ve sosyal destek sistemlerinden uzak olmaları nedeniyle, çocuklarıyla sağlıklı bağlar kurmakta zorlanmakta, annelik görevlerini

içselleştirememekte ve bu durum, sonraki kuşakların da aynı risklerle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, erken yaşta annelik yalnızca bireysel bir mağduriyet değil; toplumsal eşitsizliklerin, cinsiyet rollerinin ve yapısal ihmallerin bir sonucu olarak nesiller arası bir dezavantaj döngüsüne dönüşmektedir (Polat, 2019; Polat-Reva, 2019).

Toplumsal yapıda erkeği merkeze alan ataerkil cinsiyet rejimi, yalnızca bireysel ilişkilerde değil, sosyal hayatın geniş bir alanında etkisini göstermektedir (Ökten, 2009, s. 311). Bu durum, kadının toplumsal yaşamda ikincil bir konuma itilmesine ve erkeğe bağımlı bir yaşam sürmesine neden olmaktadır. Ancak aynı ataerkil yapı, erkeği de duygularını bastırmaya, ekonomik sorumlulukları erken yaşta üstlenmeye ve güç odaklı roller içinde var olmaya zorlayarak farklı biçimlerde mağdur etmektedir. Erken yaşta evlilikler çoğunlukla kız çocuklarıyla ilişkilendirilse de, erkek çocuklar da toplumsal beklentiler, ailevi baskılar ve erkeklik idealleri nedeniyle küçük yaşta evliliğe yönlendirilmekte; bu süreçte henüz hazır olmadıkları sorumluluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Özellikle ataerkil kültürel yapılarda, erkek çocuklara “aile reisi” olma, geçim sağlama ve ev yönetme gibi rollerin erken yaşta yüklenmesi yaygın bir durumdur. Bu çocuklara yalnızca “aile reisi” değil; aynı zamanda “evin direği”, “ocağın sahibi”, “soyun devamı”, “koca adam oldun artık”, “eli ekmek tutar”, “adam olan erkenden ev bark kurar” gibi söylemlerle sorumluluk almaları telkin edilmekte ve evlilik, erkeklik statüsünün bir kanıtı olarak sunulmaktadır. Bu tür ifadeler, erkekliğin evlilikle pekiştirildiği ve toplumsal olgunluğun ancak evlilik yoluyla kazanılabileceği yönündeki kültürel algının bir yansımasıdır. Nitekim toplumun üretim ve yeniden üretim (üreme) süreçlerinin başında olmak, basitçe aile reisi olmaktan öte bir anlam taşımakta; erkeğe toplumsal varlığını ve otoritesini sürdürme sorumluluğu da yüklenmektedir (Öztürk, 2012, ss. 72–77). Bu söylem biçimi erkek çocuklar üzerinde toplumsal cinsiyete dayalı katı roller inşa etmekte ve evliliği sosyal kabul ile yetişkinliğin ön koşulu olarak konumlandırmaktadır. Erkek çocukların evlendirilmesinde, bazen ekonomik yükün aileden alınarak çocuğa aktarılması ya da erkekliğe geçişin bir göstergesi olarak evlilikle “olgunlaşma” beklentisi etkili olabilmektedir. Bu durum, erkek çocukların da gelişimsel olarak hazır olmadıkları evlilik kurumuna dahil edilmelerine ve bu süreçte eğitimden kopmalarına, psikolojik baskıya maruz kalmalarına ve erken yaşta yetişkin sorumluluklarıyla yüzleşmelerine yol açmaktadır (Delprato et al., 2015). Dolayısıyla, erken yaşta evlilik yalnızca kız çocuklarını değil; toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı beklentiler nedeniyle erkek çocuklarını da mağdur eden, çok boyutlu ve yapısal bir sorundur.

Araştırmanın yapıldığı Şanlıurfa, güçlü geleneksel aile yapıları ve kültürel normların hâkim olduğu bir bölgedir. Ancak burada, geleneksel değerler modernlikle harmanlanarak özgün bir modernleşme biçimi oluşturmakta ve birlikte var olmaktadır. Bu durum, şehirde geleneksel değerlerin önemli ölçüde sürdüğünü göstermektedir. Böylece, Şanlıurfa’da toplumsal yapılar hem değişim hem de süreklilik dinamikleriyle şekillenmekte; aile içi roller ve beklentiler bu karmaşık etkileşim içinde varlığını korumaktadır (Kaya, 2013). Bu koşullar, erken evliliklerin sadece bireysel tercihlerden ziyade, daha geniş sosyal ve ekonomik yapılarla şekillendiğini göstermektedir.

TÜİK (2024) verilerine göre, Türkiye’de çocuk nüfus oranı %25,5 iken Şanlıurfa’da bu oran %43,8’dir; bu da ilin erken evlilik açısından risk grubunun en yoğun olduğu bölgelerden biri olduğunu göstermektedir. Yüksek çocuk nüfusu, ülkenin demografik yapısı ve potansiyeli açısından bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Ancak, bu nüfus artışı iyi yönetilmediğinde ve bireylerin beklenen refah seviyesine ulaşamadığı durumlarda, erken evlilik gibi sosyal sorunların önlenmesi zorlaşmakta ve çeşitli olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle, bölgedeki yüksek çocuk nüfusunun sunduğu fırsatların, etkili eğitim, sağlık ve sosyal destek politikalarıyla desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, Şanlıurfa’nın ekonomik zorlukları, toplumsal normları, toplumsal cinsiyet rollerinin derin etkileri ve psikolojik boyutları gibi karmaşık sosyo-kültürel yapısını bütüncül bir bakış açısıyla ele alarak, erken yaşta evliliklerin yaygınlaşma dinamiklerini kapsamlı şekilde ortaya koymaktadır. Bölgedeki çok katmanlı faktörlerin erken evliliklere nasıl yön verdiğini ve bunların hem bireyler hem de toplum üzerindeki derin etkilerini titizlikle inceleyen bu araştırma, konunun anlaşılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Yerel verilerden hareketle yapılan bu analiz, benzer toplumsal yapıya sahip diğer bölgelerin anlaşılmasına da ışık tutacaktır. Ancak araştırma sonuçlarının bağlama özgü olduğu ve tüm Türkiye’ye genellenemeyeceği unutulmamalıdır. Böylece, saha gerçekleriyle kuramsal bilgiyi harmanlayan bu çalışma, erken yaşta evliliklerle mücadelede yol gösterici bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Erken yaşta evliliklerin nedenleri çok boyutludur. Ailelerin ekonomik çıkarları, toplumsal baskılar, geleneksel değerler, eğitime erişim sorunları ve hukuki boşluklar, bu evliliklerin başlıca sebepleri arasında yer almaktadır (UNFPA, 2012). Bu evliliklerin sonuçları ise yalnızca bireylerle sınırlı kalmayıp; eğitimsizlik,

psikolojik travmalar, kadınların kamusal yaşamdan dışlanması ve sağlık sorunları gibi geniş kapsamlı etkilerle toplumsal düzeyde ciddi sorunlara yol açmaktadır (Erten & Keskin, 2018; Özdemir & Küçüker, 2020).

Araştırma, bireysel boyutların yanı sıra yapısal faktörleri de görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Şanlıurfa'nın toplumsal yapısı, aile içi karar alma süreçleri ve ekonomik dinamikleri çerçevesinde erken yaşta evliliklerin nedenleri ve sonuçları analiz edilmiştir. Kız ve erkek çocuklarının bu sürece nasıl dâhil edildiği ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlı farklılıklar çalışmanın temel odak noktalarındandır.

Erken yaşta evlilikler, bireylerin yaşam hakkı ve geleceğini tehdit etmekle kalmaz; toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitim hakkı ve psikolojik sağlık gibi evrensel değerlere de ciddi riskler taşır (WHO, 2020; UNICEF, 2024). Bu nedenle, araştırma akademik bir çabanın ötesinde, erken yaşta evlilik sorununa karşı toplumsal bir sorumluluk girişimi olarak konumlanmakta; sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin bütüncül ele alınması, bu tür evliliklerin önlenmesine yönelik sürdürülebilir politika üretimi açısından büyük önem taşımaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu araştırma, erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarını Şanlıurfa özelinde incelemeyi amaçlamaktadır. Erken yaşta evlilikler, bireylerin eğitim süreçlerinden sağlık durumlarına, psikolojik gelişimlerinden toplumsal konumlarına kadar geniş bir yelpazede doğrudan ve derin etkiler yaratan çok katmanlı bir toplumsal olgudur. Özellikle geleneksel yapıların hâkim olduğu toplumlarda, bu evlilikler salt bireysel tercihler veya aile kararları olmaktan çıkarak, toplumsal yapının kendini yeniden üretme mekanizmalarından biri haline gelmektedir.

Araştırmanın temel amacı, erken evliliklerin arkasında yatan sosyo-kültürel ve ekonomik nedenleri sistematik biçimde analiz etmek; aynı zamanda bu olgunun hem birey hem de toplum üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerini kapsamlı şekilde ortaya koymaktır. Çalışmada, ekonomik yoksunluk, ataerkil normlar, eğitime erişimdeki engeller ve aile içi baskıların erken evlilik süreçlerindeki belirleyici rollerine özel vurgu yapılmaktadır. Şanlıurfa'nın özgün toplumsal yapısı, geleneksel aile ilişkileri ve kırsal-kentsel farklılıklar, bu sorunun dinamiklerini daha iyi anlamak için araştırmanın merkezine alınmıştır.

Araştırmayı diğerlerinden ayıran önemli bir özellik ise, erken evlilik meselesinin geleneksel olarak sadece kız çocukları bağlamında ele alınmasına karşılık, erkek çocuklarının da bu süreçteki yerini ve yaşadıkları zorlukları kapsayıcı bir toplumsal cinsiyet perspektifiyle değerlendirmesidir. Erkek çocuklarının da erken yaşta evlendirilmesi çoğunlukla göz ardı edilen bir gerçek olmakla birlikte, bu durum onların da ağır toplumsal sorumluluklar üstlenmelerine ve psikososyal sıkıntılarla karşılaşmalarına yol açmaktadır. Literatürde bu konuya yönelik sınırlı sayıda çalışma bulunmakta olup, bu araştırma erkek çocuklarının evlilik sürecindeki deneyimlerini ve yaşadığı güçlükleri görünür kılmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın önemi, erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin bireylerde yarattığı yapısal mağduriyetleri ve toplumda tetiklediği çok boyutlu sorunları bilimsel bir çerçevede ele almasından kaynaklanmaktadır. Erken evlilikler, eğitim hakkının gaspı, ekonomik bağımlılık, sosyal dışlanma, psikolojik travmalar ve sağlık sorunları gibi ağır sonuçlar doğurmakta, bireylerin yaşamlarını derinden ve kalıcı biçimde etkilemektedir. Aynı zamanda, bu olgu nesiller arası yoksulluk döngüsünü beslemekte, genç kadın ve erkeklerin toplumsal refah düzeyine ulaşmasını engellemekte ve toplumsal eşitsizliklerin kronikleşmesine zemin hazırlamaktadır.

Bu araştırma erken yaşta evliliklerin yalnızca bireysel trajediler değil, toplumsal dönüşümün önünde engel oluşturan yapısal sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, bu olgunun önlenmesine yönelik hukuki düzenlemeler, toplumsal farkındalık yaratma çabaları ve sosyal politika önerilerinin geliştirilmesine bilimsel katkı sağlamayı hedeflemektedir. Böylece, erken yaşta ve zorla yapılan evliliklere karşı sürdürülebilir ve etkili müdahale stratejilerinin oluşturulması için sağlam bir zemin oluşturulacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerini Şanlıurfa örneği üzerinden kapsamlı ve derinlemesine incelemektir. Erken yaşta evlilikler, yalnızca bireylerin yaşamlarını şekillendirmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumların yapısal eşitsizliklerini ve dönüşüm süreçlerini etkileyen çok katmanlı bir olgudur. Bu bağlamda çalışma, geleneksel toplumsal yapının etkisi, ekonomik yetersizlikler ve kültürel normların erken yaşta evliliklerin sürdürülmesindeki belirleyici rollerini ortaya koymayı ve bu olgunun bireyler ile toplum üzerindeki uzun vadeli etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma, Şanlıurfa'nın özgün toplumsal ve kültürel yapısı bağlamında, akrabalık ilişkilerinin, aile içi güç dengelerinin ve ekonomik baskıların erken evliliklerin şekillenmesindeki etkilerini bütüncül bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bu süreçte, toplumsal tahakkümün bireyler üzerindeki yansımaları detaylı şekilde analiz edilmektedir.

Çalışmanın özgün katkılarından biri, literatürde ağırlıklı olarak kız çocukları bağlamında ele alınan erken yaşta evlilik olgusuna, erkek çocuklarının da dâhil edilerek daha kapsayıcı bir toplumsal cinsiyet perspektifiyle yaklaşılmasıdır. Erkek çocuklarının erken evlilik sürecine dâhil olmaları, üzerlerinde oluşan toplumsal baskıların ve artan sorumlulukların nitelikli biçimde incelenmesi, bu alandaki veri eksikliğini gidermeyi amaçlamaktadır.

Araştırma, erken yaşta evliliklerin bireylerin eğitim süreçleri, kişisel gelişimleri, psikolojik durumları ve toplumsal rolleri üzerindeki etkilerini bilimsel verilerle ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, erken evliliklerin bireysel yaşam sınırlarını aşarak, toplumsal statü ve sosyal uyum üzerinde nasıl belirleyici olduğu da değerlendirilecektir. Çalışma, bireylerin deneyimlerini anlamlandırmak için sembolik etkileşimcilik kuramını temel alırken, toplumsal cinsiyet kuramı ve feminist yaklaşımlarla ataerkil yapılar ve yapısal eşitsizlikler açıklanmaktadır. Ekonomik koşullar, eğitim fırsatları, hukuki düzenlemeler ve kültürel inançlar da bu çerçevede kapsamlı şekilde incelenmektedir.

Son olarak, araştırma, Şanlıurfa'da yapılacak saha çalışmaları ve toplanacak veriler ışığında erken yaşta evliliklerin toplumsal dönüşüm süreçlerindeki yerini belirlemeyi ve bu olgunun önlenmesine yönelik somut, uygulanabilir çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece elde edilen bulgular, hem akademik literatüre katkı sağlayacak hem de erken yaşta evliliklerin önlenmesi için toplumsal, kültürel ve hukuki düzeyde etkili müdahale stratejilerinin geliştirilmesine zemin hazırlayacaktır.

1.3. Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada, çocuk yaşta, erken ve zorla evlilikler konusunun karmaşık yapısını daha iyi kavrayabilmek için, öncelikle aile kavramının tanımı, aile türleri, evlilik tanımı ve evlilik türlerinin detaylı bir şekilde ele alınması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, konunun sosyolojik temelini sağlamlaştırarak, erken

yaşta evliliklerin toplumsal yapıya nasıl nüfuz ettiğini ve bireylerin yaşamlarını nasıl etkilediğini derinlemesine analiz etmeye olanak tanımaktadır. Böylece, sadece evlilik ve aile kurumunun genel çerçevesi değil, aynı zamanda erken yaşta evliliklerin farklı boyutları da bütüncül bir perspektifle incelenebilmektedir.

1.3.1. Aile

İnsan, her şeyden önce sosyal bir varlıktır; Aristoteles'in ifadesiyle bir "zoon politikon"dur (Strauss, 1956, s. 173; Jörke, 2005, s. 22). Onun da vurguladığı gibi, insan doğası gereği toplumsal bir yaşam sürdürmeye eğilimlidir ve bu eğilim ilk olarak aile içinde ortaya çıkar. İnsanlar, temel içgüdü ve dürtüleri doğrultusunda bir arada yaşama yönelir; yaşam deneyimlerinden hareketle inanç sistemleri, değerler, ahlaki ilkeler ve toplumsal ilişkileri düzenleyen normlar geliştirerek toplum içinde sosyal varlıklar olarak yer alırlar. Bu süreçte aile, bireyin ilk sosyal çevresi olmasının yanı sıra, toplumsal değerlerin ve normların kuşaktan kuşağa aktarıldığı temel yapı taşı olarak öne çıkar.

Aile terimi, Latince kökenli "famulus" sözcüğünden türemiş olup, "evcil köle" anlamına sahiptir. Buna karşın "familia" kavramı, tek bir efendiye bağlı olan köleler topluluğu ile birlikte, kandaşlar ve kayınlardan oluşan geniş bir topluluğu ifade etmektedir (Hançerlioğlu, 1976, s. 34). Aile kurumu, toplumlar arasında farklılıklar göstermekle birlikte, her toplum kendi özgün aile yapısını oluşturur (İçli, 1997, s. 59). Aile kurumu evrensel bir olgu olarak kabul edilmekle birlikte, tanımı ve yapısı kültürel bağlamlara göre farklılık göstermektedir. Ayrıca, bölge, sosyal sınıf ve toplumsal alt gruplara bağlı olarak çeşitli aile tipleri bulunmaktadır (Meriç, 1990, s. 456).

Evlilik bağı ile başlayan, akrabalık ve sosyal ilişkilerle birbirine bağlanan; birçok farklı rolü içinde barındıran, karşılıklı etkileşim halinde bulunan ve genellikle aynı evde yaşayan bireylerden oluşan bir yapı olarak tanımlanan aile, üyelerinin psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan temel bir birimdir (Günindi & Giren, 2011, s. 351). Evlilik temelinde şekillenen bu aile kurumu, yaklaşık dört bin yıldır toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Tarih boyunca aile, bireylerin sosyalleşmesini sağlamış ve kültürel değerlerin nesilden nesile aktarılmasında kritik bir işlev görmüştür.

Aile, evlilik, kan bağı veya evlat edinme yoluyla bir araya gelen ve genellikle birlikte yaşayan bireylerden oluşan, akrabalık ilişkilerini içeren toplumsal bir

birimdir. Bu bağlamda, aile toplumun en temel yapı taşı olarak kabul edilmektedir (Encyclopaedia Britannica, t.y.). Bu yönüyle aile, bireyin toplumsal kimliğini kazanmasında ve toplumla uyum içinde yaşamasında temel bir rol oynar. Ailenin bu temel rolü, onun üstlendiği çeşitli temel işlevler üzerinden daha açık bir şekilde anlaşılabilir.

Aile, tarihsel süreç içerisinde belirli sosyoekonomik koşullar altında ortaya çıkmış ve zaman içinde dönüşüm geçiren bir kurumdur. Aynı zamanda derin toplumsal değişimlerin odak noktası olmasına rağmen, toplum tarafından önceden biçimlendirilmiş değerler ve normlarla şekillenmeye devam etmektedir (Giddens, 2013, s. 127). Aile yapıları, tarihsel olarak toplumsal cinsiyet rollerine ve egemenlik ilişkilerine göre şekillenmiştir. Anaerki (kadının egemen olduğu) ve babaerki (erkeğin egemen olduğu) toplumlar arasındaki farklar, aile içindeki güç dinamiklerini etkilemiştir. Bu bağlamda, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist toplumlarda aile türleri farklılık göstermektedir (Engels, 1884).

Aile, evlilik yoluyla çocuk yapmayı ve türün devamını sağlamayı amaçlar; bu evlilik biçimleri, aile yapısı ve işleyişini belirleyen önemli unsurlardan biridir (Goode, 1963). Evlilik türlerindeki değişiklikler, aile içindeki ilişki biçimlerini köklü şekilde değiştirmiştir (Burgess & Locke, 1945). Bu sosyal yapının temelinde yer alan aile, yalnızca bireyin ilk sosyalleştiği yer olmakla kalmaz, aynı zamanda birçok işleviyle toplumsal düzenin devamlılığında da kritik bir rol üstlenir.

Ailenin temel işlevlerinden biri, neslin devamını sağlamaktır. Aristoteles'e göre, üreme için erkek ve dişinin birliği zorunludur, çünkü doğa her canlıya kendi benzerini çoğaltma isteği vermiştir (Aristoteles, 2005, s. 7-8). Bu bağlamda aile, biyolojik olarak yeniden üretme işlevine sahiptir. Ancak ailenin işlevi yalnızca biyolojik bir boyutla sınırlı değildir; psikolojik ihtiyaçları da karşılar. Aile yapısında bireyler arası ilişkiler olan özellikle ebeveyn-çocuk ve kardeş etkileşimleri bağlamında çocuğun kişilik gelişiminde belirleyici rol oynar.

Aile, çocuğun kişilik gelişiminde ilk ve en etkili kaynak olarak öne çıkar. Deneyimsiz birey olan çocuk, yaşamının erken döneminde ailesinden edindiği değerleri rehber edinir ve bu değerler onun gelişimini biçimlendirir (Aydın, 2002, s. 58). Bu süreçte çocuk, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin davranış örüntülerini de büyük ölçüde ailesinden edinir (San Bayhan & Artan, 2011, s. 1). Çocuklar, var olan cinsel yapıları doğrultusunda gelişirler. Anne babalar, çocuklarını bu doğrultuda yetiştirme çabası içerisinde. Çocuğun kişilik gelişimi, büyük ölçüde ailede atılan

temellere dayanmaktadır. Öz denetim, ahlaki değerler ve cinsel gelişim gibi temel yaşam becerileri çocuk tarafından ilk olarak aile içinde öğrenilir. Bu noktada anne ve babanın sağladığı öğrenme ortamı ve sundukları rol modeller, çocuğun sosyal davranışlarının şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Ülküer & Buz, 1988, s. 56). Aile; nüfusun yeniden üretimi, ulusal kültürün aktarımı, çocukların sosyalleştirilmesi ile ekonomik, biyolojik ve psikolojik ihtiyaçların karşılanması gibi temel işlevleri yerine getiren toplumsal bir kurumdur. Bireyin ilk sosyal çevresi olarak aile, yalnızca biyolojik değil; aynı zamanda duygusal, kültürel ve psikolojik gereksinimlerin karşılandığı bir yapı olarak da öne çıkar (Erkal, 2000).

Bu bağlamda aile, bireyin sevgi, güven ve aidiyet duygularını besleyerek onun sağlıklı bir kişilik geliştirmesine olanak tanır. Aidiyet, bireyin bir topluluğa ya da sosyal yapıya duygusal olarak bağlı hissetmesiyle şekillenen temel bir psikolojik ihtiyaçtır. Bu duygu, güven, sevgi ve kabul görme gibi unsurlarla beslenir (Maslow, 1970; Yuval-Davis, 2006). Bu çerçevede aile, bireyin ilk aidiyet duygusunu geliştirdiği temel kurumdur. Sevgi, güven ve değer görme deneyimleri bireyin sağlıklı kişilik gelişimini desteklerken; aile, yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal ihtiyaçların da karşılandığı bir ortam sunar (King & Boyd, 2016; Goodman et al., 2019; Aslantürk & Mavili, 2020).

Birey yaşamı boyunca farklı sosyal gruplara aidiyet geliştirebilse de, erken çocukluk döneminde şekillenen aile ilişkileri, bu duygunun en kalıcı ve belirleyici formudur. Aynı zamanda bireyi dış çevrede karşılaşılabileceği sosyal tehlikelere karşı koruyucu bir kalkan işlevi görür ve bireyin kendini güvende hissetmesine katkı sağlar. Aile, bireyin beslenme, barınma ve bakım gibi temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamının ötesinde, üyeleri arasında karşılıklı destek ve dayanışmayı teşvik eden bir yapı sunar. Birey, dış dünyada maddi kazanç elde etmeye çalışırken, bu çabasını anlamlı bir zemine oturtma ve ait olduğu bir yapıya katkı sunma gereksinimi duyar. Bu bağlamda aile, bireyin toplumsal ve ekonomik çabalarını anlamlandırabileceği bir referans noktası oluşturarak, ona temel bir motivasyon kaynağı sağlar. Bu motivasyon, bireyin hem bireysel hedeflerine ulaşmasında hem de toplumsal bütünleşmeyi sağlamasında önemli bir rol oynar. Dolayısıyla aile, bireyin sosyal ve psikolojik yaşamını desteklemenin ötesinde, onun dünyayı anlama, kendini konumlandırma ve yaşamı anlamlandırma sürecinde merkezî bir işlev üstlenmektedir. Bu yönüyle aile, yalnızca bir güvenlik ve destek mekanizması değil, aynı zamanda bireyin varoluşsal deneyimini şekillendiren bir referans çerçevesi olarak da değerlendirilebilir. Durkheim (1893), aileyi toplumsal dayanışma ve bütünlüğün en önemli kurumlarından biri olarak tanımlar. Aile, bireyleri topluma

uyumlu şekilde yetiştiren bir işleve sahiptir. Bu yönüyle bireyin toplumsal hayata katılımını kolaylaştırır ve toplumun devamlılığına katkıda bulunur.

Ailenin bireyin gelişimindeki temel diğer işlevlerinden biri, bireyin “sosyalizasyon” evresinin gerçekleşmesi için gerekli koşulları sağlamaktır. Yani aile bireylerin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayan bir yapı olmanın yanı sıra sosyal olarak kabul görülmüş ahlaki, dini, kültürel ve ekonomik değerlerin nesiller arası aktarıldığı bir gruptur. Aynı zamanda ekonomik statü, rol ve sorumlulukların aktarıldığı bu birim, bireyler arasındaki bağlantılar yoluyla toplumu şekillendirir ve toplumda meydana gelen değişimlerden de etkilenir (Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2013). Bu bağlamda sosyalizasyon süreci, bireyin toplumsal yaşamda gerekli olan tutum, tavır ve iletişim biçimlerini öğrenme sürecidir. Bu süreç, bireyin ilk öğrenme ve sosyalleşme alanı olan ailede başlar ve şekillenir.

Birey, doğduğu andan itibaren ailenin sosyal, ekonomik ve kültürel unsurlarını bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde içselleştirir. Bu içselleştirme süreci sayesinde birey, toplumsal tutum ve davranışlarının temellerini aile içinde öğrenir ve bu anlayışı diğer insanlarla olan ilişkilerinde uygular (Biçer Olgu, 2021).

Aile, bireyin toplumsal normları, dini ve kültürel değerleri öğrenerek toplumla uyum sağlamasında kritik bir rol oynar. Sosyal psikoloji kuramlarına göre bu süreç, bireyin hem benlik gelişimini hem de sosyal davranışlarını şekillendirir. Bandura’nın Sosyal Öğrenme Kuramı bireyin aile ortamında gözlem ve model alma yoluyla davranış kalıplarını öğrendiğini savunur; aile üyeleri bu bağlamda ilk sosyal modeller olarak işlev görür (Bandura, 1977). Mead’in Benlik Gelişimi Yaklaşımı ise bireyin “ben” ve “başkası” ayrımını aile içinde öğrenerek toplumsal rolleri içselleştirdiğini vurgular (Mead, 1934). Bu durum ilk sosyalizasyon süreci, çocuğun okul, arkadaş çevresi ve iş yaşamı gibi dış çevrelerle etkileşime girmesiyle devam eder. Birey, bu yeni sosyal ortamlarda edindiği deneyimleri ailede kazandığı değerlerle karşılaştırarak sosyal kimliğini yeniden biçimlendirir. Dolayısıyla aile, hem sosyal öğrenmenin hem de benlik gelişiminin temeli olarak bireyin topluma uyum sürecinde belirleyici bir işlev üstlenmektedir.

Ailenin toplumsal bağlama göre çeşitlilik gösteren bir yapı olması da dikkat çekicidir. Örneğin, Giddens (2006), aile kurumunun farklı kültürel ve ekonomik bağlamlara göre değişkenlik gösterdiğini ve modern toplumlarda çekirdek aile yapısının öne çıktığını belirtir. Bununla birlikte, Goode (1963) sanayileşmenin etkisiyle geniş ailelerden çekirdek aileye geçiş sürecine dikkat çekmiş ve bu

dönüşümün bireyci yaşam tarzını desteklediğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, aile hem bireylerin sosyalleştiği bir alan hem de toplumsal yapıların yeniden üretildiği bir kurum olarak ele alınabilir.

Sosyal psikoloji perspektifine göre, aile, toplumsal yaşamdaki pratiklerin, değerlerin ve normların aktarımında merkezi bir rol oynar. Aile bireylere bilgi, beceri ve bilinç kazandırarak onların topluma uyum sağlamasını destekler. Ancak, sosyalizasyon sürecinin aksamaması durumunda bireyler duygusal, zihinsel ve fiziksel açıdan çeşitli sorunlarla karşılaşabilirler. (Akın & Öztürk, 2021). Bu nedenle, sosyalizasyon sürecinin temelinden itibaren düzenli bir şekilde ilerlemesi kritik öneme sahiptir. Sosyoloji disiplini aile, bireylerin toplumsal rollerini öğrendiği ve kültürel değerler ile normların aktarıldığı temel bir kurum olarak kabul edilir. Aile, bireylerin sosyal kimliklerini şekillendirdiği gibi, toplumsal yapılar, roller ve kurumlar arasındaki etkileşimleri düzenleyip dönüştüren kritik bir işlev de üstlenir. Parsons’a (1951) göre, aile bireylerin sosyalizasyon sürecinde önemli bir role sahiptir; çocuklara toplumsal normlar ve değerlerin aktarımı aile aracılığıyla gerçekleşir. Benzer şekilde, Bourdieu (1990) aileyi, bireylerin habitus geliştirdiği, yani toplumsal yapıların bireylerde içselleştirildiği bir alan olarak tanımlar.

Bu öğrenme süreci “sosyalizasyon” olarak ifade edilirken, öğrenilen anlamların birey tarafından alışkanlık haline getirilmesi “habitus” kavramıyla açıklanabilir (Bourdieu, 1990). Habitus, bireyin düşünce ve davranış kalıplarını şekillendiren sosyal koşulların bir yansımasıdır. Ailenin habitus üzerindeki etkisi, sosyal tabakalaşmanın sürekliliğini sağlama işlevini de içerir; zira kültürel sermaye, bireylere erken yaşlardan itibaren aile aracılığıyla aktarılmakta ve bu aktarım, eğitim sistemi gibi kurumlar yoluyla mevcut sınıfsal konumların yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır (Yanıklar, 2010).

Aile içinde gelişen sosyal etkileşimler, bireyin dil kullanımı, giyim tarzı, yeme alışkanlıkları, eğitim hedefleri ve düzeyi, sosyal ilişkilerdeki davranışları ve cinsiyet rollerine ilişkin tutumları gibi birçok unsuru biçimlendiren temel faktörlerdir (Bourdieu, 1990). Örneğin, ailede kullanılan dilsel kalıplar –resmî dil, kavramsal zenginlik ya da kendini ifade becerisi– çocuğun okul başarısında belirleyici olabilir. Üst sınıfta yetişen bir çocuk, sanatsal etkinliklere katılım, müze gezileri, kitap okuma alışkanlığı gibi kültürel faaliyetler yoluyla sembolik avantajlar elde ederken; daha düşük sosyo-ekonomik düzeydeki bir çocuk bu tür pratiklerden uzak büyüyebilir. Bu durum, bireyin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel sermaye açısından da farklı bir konumda yer almasına neden olur.

Bourdieu'nün habitus kavramı, bireyin aile ortamında edindiği bu alışkanlıkların ve düşünme biçimlerinin farkında olmadan içselleştirildiğini ve hayatın farklı alanlarında yeniden üretildiğini açıklar. Böylece aile, bireysel kimliğin şekillenmesinde olduğu kadar, toplumdaki sınıfsal yapıların korunmasında da önemli bir rol üstlenir. Bu bağlamda aile, bireyin toplumsal ve kültürel çevresiyle uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlayan bir yapı olarak görülmektedir. Ancak bu uyum, aynı zamanda mevcut toplumsal eşitsizliklerin ve sınıfsal konumların yeniden üretilmesine hizmet eder; böylece aile sadece bir sosyalizasyon kurumu değil, aynı zamanda toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan temel bir ideolojik aygıt olarak da işlev görür (Bourdieu, 1990).

Bireyin habitusunun şekillenmesinde temel bir rol üstlenen aile, sosyalizasyon sürecinin ilk ve en etkili aracıdır. Her ne kadar evrensel işlevler üstlense de, ailenin biçimi ve işleyişi içinde bulunduğu toplumsal, kültürel ve ekonomik bağlama göre farklılık gösterir. Bu farklılıklar, bireyin dil kullanımından eğitim hedeflerine, otoriteyle kurduğu ilişkiden toplumsal cinsiyet rollerine kadar birçok alanda belirleyici olur. Bourdieu'nün kuramsal çerçevesinde aile, yalnızca toplumsal değerlerin aktarıldığı bir yapı değil, aynı zamanda sınıfsal konumların ve kültürel sermayenin yeniden üretildiği bir alandır. Bu yönüyle aile, hem bireyin toplumla kurduğu ilişkiyi biçimlendirir hem de toplumsal eşitsizliklerin kuşaklar boyunca sürekliliğini sağlayan bir mekanizma işlevi görür. Dolayısıyla, aile yalnızca bireyin topluma uyumunu sağlayan bir yapı değil, aynı zamanda her toplumun kendi özgün sosyal düzeni ve normatif yapısına göre şekillenen, dinamik ve çok boyutlu bir kurumdur.

Aile, çoğunlukla bireyin duygusal, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan olumlu bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Ancak eleştirel sosyal teoriler çerçevesinde bazı sosyal bilimciler, aileyi yalnızca koruyucu ve destekleyici bir kurum olarak değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri yeniden üreten ve meşrulaştıran bir yapı olarak ele alır. Bu yaklaşıma göre aile, özellikle toplumsal cinsiyet rolleri, sınıfsal konumlar ve otorite ilişkileri üzerinden mevcut iktidar yapılarını sürdürme potansiyeline sahiptir.

Aile içerisindeki sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler, bazı üyeler için avantaj sağlayarak yaşamı kolaylaştırırken, diğer üyeler için dezavantajlara neden olabilir. Bu durum, bireylerin aile içinde eşitsizliğe maruz kalmasına yol açabilir (Pahl, 1989). Ailenin bireyin gelişimindeki işlevleri ve toplumsal eşitsizliklerin

yeniden üretimindeki rolü, toplumsal yapının ve aile dinamiklerinin incelenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Bu çerçevede, aile ortamındaki sosyal, kültürel ve ekonomik koşulların yanı sıra duygusal ve psikolojik koşullar da bireyin gelişimini derinden etkilemektedir. Özellikle sevgi, ilgi ve güven ortamının eksikliği; otoriter, baskıcı ya da ihmalkâr ebeveyn tutumları, çocuğun kimlik gelişiminde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu tür aile ortamlarında büyüyen çocuklar, kendilerini değersiz hissedebilir; ebeveyn otoritesini sorgulayarak uyarılara karşı duyarsızlaşabilir ve çeşitli riskli davranışlara yönelebilir (Başkurt, 2003). Böyle bir durumda özellikle ergenlik dönemindeki çocukların, arkadaş çevresinden gelen yönlendirmeler, sigara ve uyuşturucu gibi maddelerin güçlü ve olgunluk göstergesi olduğu algısını pekiştirebilir. Bu durum, aile içindeki denetim ve etkileşimin zayıflamasına yol açarken, gençlerin zararlı alışkanlıklara yönelmesini kolaylaştırır (Başkurt, 2003; Erol, 2016). Sonuç olarak, aile içindeki sevgi, güven ve kontrol mekanizmalarının zayıflaması, sadece bireysel düzeyde olumsuz gelişmelere neden olmakla kalmaz; aynı zamanda ailenin bütünlüğünü ve işlevselliğini tehdit ederek yapısal bir çözülmeye, yani ailenin yıkımına yol açabilir.

Ailenin yapısal bütünlüğünün zedelenmesi ve işlevselliğinin bozulması, gençlerin riskli davranışlara yönelmesini kolaylaştırırken, çocukların bu tür tehlikelerden korunmasında en etkili faktörün aile içinde inşa edilen sevgi ve güven ilişkileri olduğu unutulmamalıdır. Demokratik tutum sergileyen ebeveynler, çocuklarını dinleyen, onlara değer veren ve duygusal destek sağlayan bireyler olarak, çocuklarının ahlaki ve psikososyal gelişimini olumlu yönde şekillendirirler (Şengün, 2007).

Bu bağlamda, aile içindeki sağlıklı iletişim ve demokratik ebeveyn tutumları, çocukların sadece ahlaki gelişimlerini değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal gelişimlerini de destekleyerek koruyucu bir işlev üstlenmektedir. Ancak, ailede var olan otoriter yapılar, sevgi eksikliği ve cinsiyet temelli ayrımcılık gibi eşitsizlik üreten dinamikler, bireyin toplumsal yaşama eşit koşullarda katılımını engellemekte ve böylece toplumsal eşitsizliklerin nesilden nesile aktarılmasına zemin hazırlamaktadır.

Toplumun bütünsel yapısı, yapısal-fonksiyonalist perspektife göre, aile gibi sosyal kurumların karşılıklı bağımlılık içinde oluşturduğu sistematik bir örgütlenme olarak ele alınır. Talcott Parsons (1951), aileyi toplumsal yeniden üretimin merkezi

mekanizması olarak tanımlayarak, toplumun devamlılığı ve işleyişinin sağlanmasında temel bir işlev gördüğünü ileri sürer. Fonksiyonalist yaklaşım, ailenin evrensel bir sosyal kurum olduğunu ve bu kurumun, sosyal düzenin sürdürülebilmesi için belirli temel işlevleri -örneğin, bireylerin sosyalizasyonu, ekonomik destek sağlanması ve duygusal ihtiyaçların karşılanması- üstlenmek zorunda olduğunu savunur. Böylece aile, toplumsal sistemin istikrarını ve sürekliliğini garanti altına alan kritik bir yapı olarak konumlandırılır. Bir başka yaklaşım olan sistem teorisi ise her aile sisteminin kendine özgü bir pozisyonlar bütünlüğüne sahip olduğunu öne sürer. Bu teoriye göre, ailenin içyapısındaki her bir birey, sistemin bir parçası olarak işlev görür ve bu işlevsellik, sistemin tümüyle bir uyum içinde dışa yansır (Müftüler, 2023). Sembolik etkileşim yaklaşımı ise aileyi sosyal etkileşimin birincil sahnesi olarak ele alır. Bu yaklaşıma göre, sosyal kurumların anlam ve işlevleri yalnızca dış gözlemle anlaşılamaz; ailenin, bireyler arası etkileşimlerin bir toplamı olduğu ifade edilir (Blumer, 1969). Aile, etkileşim içinde bulunan kişilerin birliği olarak tanımlanır.

Çatışma kuramı çerçevesinde aile kurumunun incelenmesinde “güç” kavramı merkezi bir konuma sahiptir. L. Shornack, bireylerin belirli çıktılara ulaşmak amacıyla çeşitli güç kaynaklarını devreye soktuklarını belirtir; bu bağlamda “güç”, sistemdeki uyumun (consensus) yokluğunu ifade eder (Scanzoni & Scanzoni, 1975, akt. Nock, 1987, s. 7). Clayton ise aile içi güç türlerini ücret gücü, baskı gücü, meşru güç, söz gücü ve uzmanlık-bilgi gücü olarak sınıflandırır. Kadının çalıştığı hallerde ücret gücünün arttığı, yalnızca kadının çalıştığı aile yapılarında ise bu gücün daha da baskın hale geldiği görülmektedir. Bu sınıflandırma, aile içi güç ilişkilerini analiz etmede önemli bir çerçeve sunar (Scanzoni & Scanzoni, akt. Nock, 1987, s. 7).

Kadının maddi gücünün artması, sadece ekonomik açıdan bir güç değişimi değil, aynı zamanda erkek egemen (patriyarkal) aile yapısının baskıcı kurallarına karşı yapılan önemli bir itirazdır. Kadının gelir elde etmesi, geleneksel cinsiyet rollerini sarsarken, aile içindeki iktidar dengelerini yeniden tanımlar ve çatışma alanlarını görünür kılar. Özellikle kadının tek ücretli olması, sadece maddi bağımsızlık sağlamaz; bu durum aynı zamanda aile içindeki otorite ve kontrol mekanizmalarını sorgular hale getirir. Böylece ekonomik güç, ailede sadece bir mübadele aracı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarına karşı direniş ve dönüşümün de zemini haline gelir. Bu perspektiften bakıldığında, aile içi güç ilişkileri, patriyarkal sistemin yeniden üretilmesi kadar, onun sınırlarının zorlanması ve dönüştürülmesi için de bir mücadele alanıdır.

Aileye ilişkin tanımlar, onu çoğunlukla toplumsal yapının temel ve işlevsel bir bileşeni olarak konumlandırmaktadır. Farklı sosyolojik kuramlar, ailenin doğası ve işlevlerini farklı açılardan kavramsallaştırır. Parsons (1955), aileyi toplumsal işlevlerin yerine getirildiği kurumsal bir yapı olarak tanımlarken; Cooley (1909) aileyi birincil sosyal grup olarak görür. Giddens (2006) ise aileyi toplumsal normların şekillendiği normatif bir örgütlenme biçimi olarak değerlendirir. Buna karşın, çatışma kuramcıları (örneğin, Collins, 1975), aileyi eşitsizliklerin ve güç mücadelelerinin yeniden üretildiği bir alan olarak ele alır ve bu yapının toplumsal adaletsizliklerin sürdürülmesinde işlevsel olduğunu savunur ve yeniden üretildiği normatif bir örgütlenme biçimi olarak ele alır.

Bu teorik çeşitlilik, esasen ailenin tarihsel ve kültürel bağlama göre değişkenlik gösteren dinamik bir yapı olduğunu ortaya koyar. Nitekim ailenin, farklı toplumlarda ve aynı toplumun farklı dönemlerinde üstlendiği roller, benimsediği biçimler ve sahip olduğu işlevler farklılık arz etmekte; bu da onun sabit bir kategori değil, sürekli olarak yeniden üretilen toplumsal bir olgu olduğunu göstermektedir. Ailenin tarihsel bir kurum olarak varlığı, onun yerel kültürel bağlamlara, sosyal sınıf konumlarına ve toplumsal alt gruplara göre farklılaşan biçim ve işlevlere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, aile kurumunun homojen bir yapıdan ziyade, içinde bulunduğu ekonomik, kültürel ve politik koşullara bağlı olarak çeşitlenen ve yeniden biçimlenen bir toplumsal form olduğunu göstermektedir.

Ekonomik ve toplumsal dönüşümler, mevcut aile yapıları ve aile içi ilişkiler üzerinde belirleyici bir etkiye sahipken, aynı zamanda bu dönüşümler, aile biçimlerini ve ilişkilerini yeniden şekillendirmektedir. Aile kurumu da diğer sosyal yapılar gibi, toplumsal ve ekonomik değişimlere karşı bir yanda sürekliliği, diğer yanda ise değişim süreçlerini içeren bir dizi dönüşüm yaşamaktadır (Ökten, 2009). Ökten'in vurguladığı gibi, aile kurumu toplumsal ve ekonomik değişimlere hem direnç gösteren hem de bu değişimlerden etkilenen bir yapıya sahiptir. Bu ifade, aile yapısının tarih boyunca sabit kalmadığını, aksine değişen sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak sürekli değiştiğini, aile kurumunun durağan olmadığını, aksine hem sürekliliği sağlayan hem de toplumsal dönüşümlerle yeniden şekillenen dinamik bir yapı olduğunu vurgular. Bu nedenle aile, sadece biyolojik bir bağ değil, aynı zamanda ekonomik, kültürel ve sosyal faktörlerle biçimlenen bir kurumdur. Bu nedenle toplumsal yapılar değiştikçe, aile kurumu da buna uyum sağlar. Örneğin, Sanayi Devrimi ile birlikte, ekonomik üretimin kentlere ve ücretli emeğe kayması, geniş aile yapısının çözülerek çekirdek aile modeline geçişi hızlandırmıştır. Kadınların iş gücüne katılımı, aile içi rollerin ve toplumsal cinsiyet normlarının

yeniden şekillenmesinde belirleyici olmuş; ev ve iş hayatı arasındaki sınırların belirsizleşmesi, toplumsal cinsiyet rollerinde esnekleşme ve çatışmaların artmasına neden olmuştur.

Küreselleşme ve kentleşme ile birlikte, geleneksel olarak birlikte yaşayan ve ataerkil yapıya sahip aileler çözülmüş; yerine bireyselleşmiş ve daha esnek ilişki biçimleri ortaya çıkmıştır. Modern endüstri toplumlarında kadınların iş yaşamına etkin katılımı, "ikili rol ideolojisi" olarak tanımlanan hem iş hem de aile rollerini aynı anda üstlenme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu durum günümüzde hem kadınlar hem erkekler açısından iş ve aile rollerinin karmaşık bir şekilde iç içe geçmesine yol açarak, toplumda iki farklı rol beklentisi arasında çatışmalara neden olmaktadır. Sonuç olarak, eşlerin toplumsal rollerinin ve statülerinin yeniden değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmış; farklı çalışma koşulları, esnek modeller ve toplumsal destek mekanizmalarının geliştirilmesi, aile dinamiklerinin ve iş-yaşam dengelerinin sürdürülebilirliği açısından kritik hale gelmiştir (Hablemitoğlu, 2009, s. 67)

Aile, her bireyin hayatındaki en temel sosyal kurum olmasının yanı sıra, toplumun da en küçük ve en önemli yapı taşıdır. Ancak, aile kavramı sabit ve tek tip bir yapıyı ifade etmez; aksine tarihsel süreçler, kültürel farklılıklar ve toplumsal dinamikler doğrultusunda farklı biçimler alır. Bu çeşitlilik, sadece ailenin büyüklüğü veya yapısıyla sınırlı kalmayıp, egemenlik biçimleri ve alternatif aile modelleri gibi boyutlarda da kendini gösterir. Aile türlerini bu çok yönlü perspektiften ele almak, yalnızca bireylerin sosyal kimlik ve rollerini anlamakla kalmayıp, toplumların değişim ve dönüşüm süreçlerine dair derinlemesine bir kavrayış sağlar. Bu nedenle, aşağıda aile türlerini büyüklüğüne, egemenlik biçimlerine ve alternatif modellerine göre inceleyerek, sosyal yapının bu temel kurumunun çeşitliliğini ve işlevselliğini daha iyi anlamayı amaçlayacağız.

1.3.1.1. Büyüklüğüne Göre Aile Türleri

Aile yapılarının sınıflandırılmasında birey sayısı temel bir ölçüt olarak kabul edilmekte olup, bu sayı ailelerin çekirdek ya da geniş aile şeklinde tanımlanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Ancak aileyi yalnızca niceliksel verilerle anlamlandırmak yetersiz kalmakta; bu yapının sosyolojik derinliğini kavrayabilmek için "kan bağı" kavramının çok yönlü anlam dünyasını da dikkate almak gerekmektedir. Kan bağı yalnızca biyolojik bir ilişki biçimi değil; aynı zamanda, gündelik yaşamda sorgulanmadan sürdürülen pratikler, normlar ve içselleştirilmiş

davranış biçimleriyle örülü kolektif bir zihniyetin taşıyıcısıdır.

Bu bağlamda bireyler, yalnızca gerçek değil, aynı zamanda sembolik düzeyde inşa edilen akrabalık ilişkileri çerçevesinde bir araya gelmektedir (Ökten, 2009, s. 102). Akrabalık ilişkileri, sadece sosyal değil; aynı zamanda ekonomik, siyasal ve ahlaki boyutları içeren çok katmanlı bir yapıya sahiptir (Tillion, 2006, s. 22–27). Bu çok boyutlu ilişkiler ağı, aile üyeleri arasındaki sosyal dayanışma biçimlerini, hiyerarşik yapılanmayı ve güç ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla ailelerin büyüklüğüne göre sınıflandırılması, yalnızca mekânsal ya da nüfus temelli bir ayırım değil; aynı zamanda toplumsal yapının akrabalık üzerinden nasıl örüldüğüne dair sosyolojik bir perspektif sunar.

1.3.1.1.1. Geniş Aile

Geleneksel toplumlarda geniş aile, birçok fonksiyonu üzerinde toplayan ve en az üç neslin birlikte yaşadığı, ekonomik ve siyasal bir birlik olarak kabul edilen hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu sistemde aile üyeleri, demografik özelliklerine göre farklı roller üstlenir; cinsiyet, yaş, evlilik durumu, doğurganlık ve sağlık gibi faktörler, bireylerin aile içindeki konumlarını ve sorumluluklarını belirler (Özbay, 1984, s. 37). Bu hiyerarşik iş bölümü, aile içi işlevselliği ve dayanışmayı düzenleyen temel unsurlardan biridir.

Geniş aile yapısı, tarihsel süreçte ekonomik üretimin aile yapısının dönüşümündeki belirleyici rolüyle yakından ilişkilidir. Aile ile ekonomi arasındaki organik bağ, karşılıklı etkileşim temelinde şekillenir; ekonomik alandaki değişimler, aile içi ilişkiler ve işlevler üzerinde doğrudan etkide bulunurken, ailelerin sahip olduğu dini ve sosyo-kültürel değerler de ekonomik tercih ve yönelimleri biçimlendirmektedir (Ulutaş, 2013, s. 336). Bu bağlamda, özellikle kırsal kesimlerde yaygın olan geniş aile yapısı, ekonomik üretim biçimleriyle uyumlu olduğu kadar, sosyo-kültürel yapının sürekliliğini sağlayan dinamik bir örgütlenme modeli olarak da değerlendirilebilir. Dolayısıyla, aile yapısındaki çeşitlilik sadece demografik veya sosyal faktörlerle değil, aynı zamanda ekonomik sistemler ile kültürel değerlerin karşılıklı dönüşümüyle açıklanabilir.

Geniş aile yapısının en önemli özelliği, toplumsal dayanışmayı yalnızca bireylerin ortak yaşamını değil, aynı zamanda ekonomik işlevlerini de birlikte üstlenmelerini sağlamasıdır. Tarıma dayalı toplumlar, hayatta kalma stratejileri olarak, toplumsal ve ekonomik gereklilikleri yalnızca tek bir aile bireyinin üzerine

yüklemeden, sorumlulukları tüm aile üyeleri arasında paylaşarak işler. Geniş aile yapısı, feodal toplum öncesinde de var olan köklü bir aile biçimi olmakla birlikte, feodal dönemde toprak sahipliğinin önemiyle birlikte ekonomik ve sosyal işlevleri daha belirgin hale gelmiş; bu bağlamda soylu, köylü ve esnaf-zanaatkâr aile türleri olarak çeşitlenmiştir (Haviland, 2002). Bu durum, geniş ailenin sadece bireysel birimler halinde değil, bir toplumsal organizasyon olarak işlev görmesini sağlar. Birlikte yaşamının getirdiği ekonomik faydaların yanı sıra, aile içindeki güçlü bağlar, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde dayanışmayı artırır.

Çocuk, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor birçok davranışı doğrudan deneyimlemek zorunda kalmadan, saygı duyduğu ve sevdiği yetişkinlerden öğrenme imkânı bulmaktadır (Senemoğlu, 1997: 238-239). Bu bağlamda, geniş aile yapısında bulunan yaşlı kuşaklar (büyükanne, büyükbaba, dede, anneanne gibi), genç kuşakların yaşamı ve kararları üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu figürler, ailede sosyal düzenin korunması, geleneklerin ve değerlerin sürdürülmesi ile kuşaklar arası bilgi aktarımında temel roller üstlenirler. Geniş aile yapısı, sosyal düzenin devamlılığını sağlamada ve kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında kritik bir işlev görmektedir (Morris & Jones, 1956; Morris, 1956, akt. Morsümbül, 2014). Bu yapı, sadece çekirdek aile üyelerini değil; aynı zamanda büyük ebeveynler, amcalar, teyzeler ve kuzenler gibi daha geniş bir sosyal çevreyi de kapsamaktadır. Geniş aile bireyleri, paylaşılan değerler ve normlar aracılığıyla benliklerini şekillendirirler. Burada aktarılan bilgi ve deneyimler, salt biyolojik nesil aktarımının ötesinde bir anlam taşır. Geniş ailenin sahip olduğu sosyal sermaye, aile bağlarının güçlenmesini sağlamakta ve toplumsal normların sürekliliğini güvence altına almaktadır. Özellikle büyüklerin birikmiş deneyimleri ve bilgileri, bireylerin sosyal kimliklerini oluşturmada ve toplumsal çevreye uyum sağlamalarında merkezi bir rol oynar (Burgess & Locke, 1945). Bu nedenle geniş aile, hem toplumsal bütünleşmenin hem de kültürel mirasın korunmasında vazgeçilmez bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir.

Aile içindeki bireyler arasındaki eşitlikten çok, genellikle hiyerarşik bir yapı hâkimdir. Geniş ailede yaşa dayalı saygı ve otorite belirgindir. Bu hiyerarşi, ailenin içindeki bireylerin rolünü ve toplumsal beklentilerini belirlerken, toplumsal düzenin korunmasına da katkı sağlar. Yaşlı kuşaklar, ailedeki diğer bireylerin davranışlarını şekillendirir, kültürel ve toplumsal normlara uyumu teşvik eder. Bir bakıma, geniş aileler toplumsal düzeni ve değerleri yalnızca aile içi bir yapı olarak değil, aynı zamanda toplumsal düzenin devamını sağlayan birer “toplumsal mikrokozmos” olarak işlev görürler (Giddens, 2006). “Mikrokozmos” terimi, küçük dünya anlamına

gelmekte olup, sosyal bağlamda bireyin ait olduğu ve içinde etkileşimde bulunduğu küçük sosyal dünyayı ifade eder. Sosyal mikrokozmos, bireyin sosyal etkileşimler aracılığıyla dâhil olduğu grup içinde şekillenir.

Ralom (1985, s. 30) bu durumu, “Pek az yapısal sınırlamaların bulunduğu, özgürce etkileşimde bulunan grup, zaman içinde katılan üyelerinin küçük bir dünyası haline gelir” şeklinde tanımlamaktadır. Böylece sosyal mikrokozmos, bireylerin serbestçe iletişim kurduğu ve sosyal bağlarını güçlendirdiği, sınırlı ölçekli bir sosyal çevre olarak anlaşılabilir. Ralom (1985, s. 30) bu durumu, “Pek az yapısal sınırlamaların bulunduğu, özgürce etkileşimde bulunan grup, zaman içinde katılan üyelerinin küçük bir dünyası haline gelir” şeklinde tanımlamaktadır. Böylece sosyal mikrokozmos, bireylerin serbestçe iletişim kurduğu ve sosyal bağlarını güçlendirdiği, sınırlı ölçekli bir sosyal çevre olarak anlaşılabilir. Ancak, modernleşme süreci, şehirleşme, ekonomik değişiklikler ve bireysel özgürlüklerin artmasıyla birlikte, geniş aile yapılarında önemli dönüşümler yaşanmaktadır.

Kentleşme, bireylerin bağımsızlıklarını artırırken, aile içindeki ortak yaşam alanlarının zayıflamasına neden olmuştur. Özellikle kırsal alanlardan kentsel alanlara yönelik göç, geniş aile yapısının geleneksel işlevselliğini etkileyen temel bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu toplumsal hareketlilik yalnızca mekânsal bir değişimi değil, aynı zamanda toplumsal yapıların, değerlerin ve sosyal ilişkilerin yeniden şekillenmesini de beraberinde getirmektedir. Modernleşme süreci, kentleşme, ekonomik dönüşümler ve bireysel özgürlüklerin artışı, geniş aile yapılarında köklü değişimlere yol açarken, kırsal alanda yaygın olan ağalık ve aşiret ilişkilerinin de etkisini büyük ölçüde kaybetmesine neden olmuştur. Kent yaşamında bireyler ekonomik bağımsızlıklarını artırırken, sosyal ilişkilerde daha fazla anonimlik ve özerklik kazanmakta; bu durum, geleneksel sosyal bağların zayıflamasına ve yerini daha bireyselleşmiş, esnek yapılara bırakmasına yol açmaktadır. Bu dönüşüm, toplumsal sınıf yapılarında derin değişikliklere ve güç ile saygınlık kaynaklarının yeniden dağılımına zemin hazırlamaktadır (Kaya, 2019). Dolayısıyla, modernleşme yalnızca bireysel yaşam biçimlerini değil, aynı zamanda sosyal yapıları ve toplumsal ilişkilerin biçimlenişini de kökten dönüştürmektedir. Bu dönüşümün, sadece bireylerin davranış ve tercihlerinde değil, toplumsal normlar, değerler ve dayanışma anlayışlarında da kapsamlı bir yeniden şekillenmeye işaret ettiği gözlenmektedir. Kentleşmenin etkisiyle geniş ailenin geleneksel dayanışma işlevi zayıflarken, bu yapının taşıdığı kültürel ve manevi birikimlerin kuşaklar arasında aktarımında önemli zorluklar ortaya çıkmıştır.

Geniş ailenin geçmişte üstlendiği en önemli işlevlerden biri olan kültürel mirasın kuşaklar arası aktarımı, modern toplumlarda giderek daha çok bireysel ailelerle sınırlı kalmaktadır. Bu durum, bireylerin toplumla olan bağlarının zayıflamasına, sosyal izolasyonun ve yalnızlığın artmasına zemin hazırlayabilir. Günümüzün modern dinamikleri, ailelerin sosyal anlamda birbirine bağlanmak yerine, daha çok kendi iç dünyalarına kapanmalarını teşvik etmektedir. Geniş aileler, yalnızca ekonomik işlevlerin yerine getirilmesinden ibaret olmayıp, bireylerin toplumsal kimliklerinin inşasında ve aile ile topluma ait olma duygusunun pekiştirilmesinde de kritik bir rol üstlenir. Aile bireyleri arasındaki işbirliği, maddi kaynakların paylaşımının ötesinde, toplumsal normlara ve değerlere olan bağlılığın somut bir göstergesi olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda, aile üyeleri bireylerin toplumsal rollerini öğrenmelerinde “sosyal öğretmen” işlevi görürler. Bireyler, aile içinde benimsenen sosyal normları, değerleri ve beklentileri içselleştirir; bu içselleştirme süreci ise, bireylerin toplumsal rollerini etkili ve uyumlu biçimde yerine getirmelerinde önemli bir rehberlik işlevi taşır (Bourdieu, 1990).

Geniş aile yapısı, sadece kırsal toplumların geleneksel yaşam biçimlerinin bir parçası olmakla kalmaz, aynı zamanda modern toplumlarda da sosyal işlevselliğini sürdüren önemli bir yapıdır. Bu aile yapıları, bireylerin sadece ekonomik güvenliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal normların korunması, kültürel mirasın aktarılması ve toplumsal bağların güçlendirilmesi açısından da hayati öneme sahiptir. Geniş ailelerin sahip olduğu dayanışma gücü, toplumsal yapının temel taşı olmanın ötesinde, bireylerin toplumsal hayatta varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan sosyal yapıları da oluşturur. Modernleşme, kentleşme ve göç gibi süreçler geniş aile yapılarında dönüşüm yaratmış olsa da, bu yapılar hala toplumsal anlamda bir “güvenlik ağı” işlevi görmekte ve toplumsal normların, değerlerin ve bireysel kimliklerin inşa edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, geniş aile yapısı yalnızca geçmişin bir yansıması değil, aynı zamanda modern toplumlarda da devam eden bir sosyolojik yapıdır.

1.3.1.1.2. Çekirdek Aile

Tarihsel süreçte meydana gelen ekonomik ve toplumsal dönüşümler, aile yapılarında da köklü değişimlere yol açmıştır. Tarıma dayalı toplumlarda yaygın olan geniş aile yapısından, sanayileşme süreciyle birlikte çekirdek aile modeline geçiş yaşanmış; bu değişim yalnızca aile yapısının fiziksel boyutunu değil, aynı zamanda toplumsal işlevlerini ve normatif çerçevesini de derinden etkilemiştir.

Çekirdek aile, yalnızca anne, baba ve çocuklardan oluşan; büyükanne, büyükbaba gibi diğer aile büyüklerinin ve akrabaların birlikte yaşamadığı bir aile modelidir. Bu yapı, Sanayi Devrimi ile birlikte daha belirgin hale gelmiş ve modern toplumlarda temel aile birimi olarak kabul edilmiştir (Değirmenci & Demirli, 2023). Sanayileşme ve kentleşme süreci, bireyleri ekonomik bağımsızlığa yönelterek bireyci bir yaşam tarzını teşvik etmiş; bu durum, geniş aile yapılarından uzaklaşmayı hızlandırmıştır (Bayhan, 2022). Bu toplumsal dönüşümde, kadınların iş gücüne katılımının artması ve doğurganlık oranlarının düşmesi gibi demografik faktörler belirleyici rol oynamaktadır (Şahinoğlu & Ağırkay, 2021).

Tarım toplumlarında aile, ekonomik işlevleri üstlenen temel bir kurum olarak varlığını sürdürürken, sanayileşme süreciyle birlikte bu işlevlerin büyük bir bölümü aile dışına kaymıştır. Tarım toplumlarında aile, üretimin içinde aktif rol oynar, tüm bireyler iş gücünü paylaşarak üretime katkı sağlardı. Ancak sanayi toplumunda ekonomik faaliyetler fabrikalar ve kent merkezlerine taşınınca, aile birincil üretici olmaktan çıkarak tüketici birime dönüşmüştür (Turgut, 2017).

Sanayileşmeyle birlikte yetişkin bireylerin tarım alanlarından fabrikalara geçmesi, ailelerin ekonomik birim olma özelliklerini yitirmesine ve geniş aile yapısının yerini çekirdek aileye bırakmasına yol açmıştır. (Kasapoğlu vd., 2018, s. 108). Durkheim'in mekanik ve organik dayanışma kuramı, çekirdek ailenin ortaya çıkışını anlamakta önemli bir teorik çerçeve sunar. Geleneksel tarım toplumlarında aile yapısı, Durkheim'in mekanik dayanışma olarak adlandırdığı, bireylerin benzer işlevlere sahip olduğu ve birbirine sıkı bağlı olduğu bir yapıdır. Geniş ailelerde bireyler, ekonomik ve sosyal işlevleri paylaşarak dayanışma gösterirken, sanayileşme ile birlikte bu yapı çözülmeye başlamıştır (Durkheim, 1893). Sanayi toplumlarında ortaya çıkan çekirdek aile ise, organik dayanışmanın bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Organik dayanışma, bireylerin farklı uzmanlık alanlarına ve toplumsal rollerine sahip olduğu, işlevsel farklılaşmanın öne çıktığı bir dayanışma türüdür. Bu bağlamda çekirdek aile, bireylerin daha bağımsız hale geldiği, ancak toplumsal işlevleri yerine getirmek için birbirini tamamlayan roller üstlendikleri bir yapı olarak öne çıkmaktadır (Giddens, 2006). Sanayileşme süreci sadece aile yapısını değil, aile içindeki rollerin dağılımını da değiştirmiştir. Kadınların iş gücüne katılmasıyla birlikte geleneksel aile yapısındaki cinsiyet rolleri dönüşmüş, ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu olan kadınların ekonomik katılımları artmış ve bu durum eşler arası ilişkilerin daha eşitlikçi hale gelmesini sağlamıştır (Karslı, 2019, s. 1-14).

Çekirdek aile, sanayileşme ve kentleşmenin etkisiyle toplumun başlıca aile modeli olarak öne çıkmış, bireyselleşme ve işlevsel farklılaşmanın bir ürünü olarak biçimlenmiştir. Geleneksel normlara kıyasla bireylere daha geniş özgürlükler tanıyan bu yapı, kolektif dayanışmanın zayıflamasına ve sosyal ilişkilerin yapısında değişimlere yol açmıştır. Böylece çekirdek aile, modern toplumun gereksinimlerine uygun olarak gelişmiş ve bireysel odaklı toplumsal yapıya uyum sağlayan temel bir aile biçimi olmuştur (Turgut, 2017).

Ataerkil toplum düzeninde ev içi rollerin cinsiyet temelinde dağıtılması, kadınların toplumsal ve ekonomik hayattaki yerini derinden şekillendirmiştir. Çocuk ve yaşlı bakımı, ev işleri gibi görünmeyen emek alanları neredeyse tamamen kadınların sorumluluğuna verilmiş; bu durum evlilik sonrası kadınların işgücünden dışlanmasına ve ekonomik bağımsızlıklarını yitirmelerine neden olmuştur (Şahinoğlu & Ağırkay, 2021, s. 15). Ancak içinde bulunduğumuz çağda, bu geleneksel rollerin sorgulanması ve bakım emeğinin erkeklerle adil biçimde paylaşılması artık sadece bir eşitlik talebi değil, toplumsal sürdürülebilirliğin zorunlu koşuludur.

Diğer yandan, kent yaşamının giderek artan maliyeti, sosyal ilişkilerdeki çözülme ve bireyselleşme eğilimi, çocuk sahibi olmayı ciddi bir mali ve duygusal yük olarak kodlamaktadır. TÜİK'in (2025a) verilerine göre Türkiye'de toplam doğurganlık hızı 1,48'e kadar gerilemiş; bu oran, nüfusun kendini yenileyebilmesi için gerekli olan 2,10 seviyesinin oldukça altındadır. Aynı rapora göre, 65 yaş üstü nüfus 9 milyonu aşarak toplam nüfusun %10,2'sini oluşturmuştur (TÜİK, 2025b). Bu dramatik dönüşüm, yalnızca rakamlarla açıklanamayacak kadar derin bir sosyolojik yarılmaya işaret etmektedir. Barınma, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin yüksek maliyeti, çocuk yetiştirmenin yalnızca kişisel değil, aynı zamanda yapısal bir yük olduğunu ortaya koymaktadır. Eskiden çocuk, geleneksel toplumda bir "güvence" olarak görülürken; modern birey için bu artık bir "risk"tir. Beck'in (1992) "risk toplumu" kavramsallaştırması bu noktada açıklayıcıdır: Geleceği belirsizliklerle kuşatılmış birey, çocuk sahibi olmayı ekonomik bir tehdit olarak algılamaktadır.

Bu gelişmelerin en çarpıcı sonucu ise nüfusun hızla yaşlanmasıdır. Yaşlı nüfusun artışı, yalnızca sosyal güvenlik sistemlerini zorlamamakta, aynı zamanda üretim gücünü azaltmakta, aktif işgücü oranını düşürmekte ve toplumsal refahı tehdit etmektedir (TÜİK, 2025b). Bu durum, genç kuşaklara hem ekonomik hem duygusal düzlemde ağır yükler yüklemekte; kuşaklar arası dayanışma ağlarının zayıflamasına yol açmaktadır.

Sonuç olarak, doğurganlık oranlarındaki düşüş, çekirdek aile modelinin yapısal sınırlarıyla doğrudan ilişkilidir. Kadına yüklenen görünmez bakım emeği, hem toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmekte hem de yeniden üretim sürecini sekteye uğratmaktadır. Bu kriz, bireysel tercihlerle değil, bakım yükünün toplumsallaştırılması ve toplumsal cinsiyet eşitliğini temel alan politikalarla aşılabilir.

1.3.1.2. Aile İçi Egemenliğe Göre Aile Türleri

İnsanın toplumsal gelişimine bakıldığında, belki de en dikkat çekici gerçeklerden biri, toplumların da tıpkı insanın biyolojik varlığında olduğu gibi bir cinsiyete sahip olmasıdır. Bu nedenle geçmişten günümüze ailede karar alma sürecini ve rollerin kimler tarafından ve nasıl üstlenilmesi gerektiğine dair durumları aile içi egemenliğe sahip olan egemen cinsiyet belirlemiştir. Bu bağlamda yapılan araştırmalar sonucunda aile içi egemenliğin kime bağlı olduğu konusu kültürel, dini ve toplumsal yapıya göre farklılık göstermektedir. Bu bağlamda bir sınıflama yapılacak olursa toplumların aile içi egemenlik türleri anaerkil, ataerkil ve eşitlikçi aile olarak sınıflandırılabilir.

1.3.1.2.1. Anaerkil Aile (Matriarkal Aile)

Tarihsel ve antropolojik araştırmalar, ataerkil toplum yapısından önce anaerkil ya da anasoylu bir toplumsal örgütlenme biçiminin varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, özellikle Lewis H. Morgan'ın ilkel topluluklar üzerine yaptığı incelemeler, geçmişte soyun kadın üzerinden sürdürüldüğü anasoylu klanların var olduğunu ortaya koymuştur (Morgan, 1877). Bu bulgular, uzun yıllar boyunca egemen kabul edilen "soyun erkekten devam ettiği" ve "erkeğin toplumsal yapının merkezinde yer aldığı" yönündeki ataerkil anlayışı sorgulanabilir hale getirmiştir.

Anaerkil düzen, insanlık tarihinin erken evrelerinde yalnızca geçici bir yapı olarak değil, toplumsal örgütlenmenin doğal ve kaçınılmaz bir başlangıç aşaması olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda kadın, yalnızca yeni bireylerin dünyaya gelmesini sağlayan biyolojik bir aktör değil; aynı zamanda yaşamın sürdürülebilirliği için gerekli kaynakların üretiminde merkezi bir konuma sahip olmuştur (Reed, 2012, s. 109). Kadının üretkenliği, doğurganlığı ve topluluk içindeki işlevselliği, ona yüksek bir toplumsal statü kazandırmış; böylece erken dönem topluluklarında kadın, biyolojik olduğu kadar ekonomik ve kültürel düzeyde de belirleyici bir aktör haline gelmiştir. Bu tarihsel bağlam, toplumsal cinsiyet rollerinin inşa sürecini anlamada önemli ipuçları sunmaktadır.

Anaerkil aile yapısında, soyun anne üzerinden devam ettiğine dair inanç, annenin aile içerisindeki konumuna doğrudan yansımış ve ona doğal bir liderlik rolü atfedilmiştir. Bu bağlamda, anaerkil ailede anne ya da büyükanne yalnızca biyolojik bir figür değil, aynı zamanda otorite sahibi bir lider olarak kabul edilir. Bu aile yapısında kadının saygınlığı oldukça yüksektir; mülkiyetin yönetimi, miras paylaşımı ve karar alma süreçlerinde kadınların belirleyici bir rol üstlendiği gözlemlenir. Ayrıca, evlilik sonrası erkeğin kadının ailesinin yanına taşınması ya da çocukların annenin soyadını taşıması gibi uygulamalar, anaerkil ailenin ayırt edici özellikleri arasında yer alır. Kadının toplumsal konumunun en güçlü biçimde hissedildiği dönemlerden biri, insanlık tarihinin yabanılıktan barbarlığa geçiş evresini simgeleyen tarım döneminin başlangıcıdır. Bu dönemde kadının üretici rolü belirginleşmiş; toprağı işleme, besin üretme ve geçim kaynaklarını sağlama gibi işlevlerde kadın öncü bir konuma yükselmiştir (Reed, 2012).

Reed'in (2012, s. 175) ifade ettiği üzere, ilk kez topraktan kök ve besin çıkarmak için kazma çubuğu kullanan dişi insansılar (feminidler), zamanla bahçıvanlıktan tarımsal üretime geçerek yabanılığın son aşamasından barbarlığın ilk aşamasına geçişte belirleyici olmuşlardır. Bu süreç, anaerkilliğin gelişiminde zirve noktayı temsil etmektedir. Bu dönemde kadınlar yalnızca doğurganlık işlevini sürdürmekle kalmamış, aynı zamanda ekonomik üretkenlikleriyle de toplumsal hayatta özgür ve etkili bireyler olarak varlık göstermişlerdir. Kadının bu çok yönlü rolü, hem aile içinde hem de toplumsal düzeyde güçlü bir statü kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Anaerkil aile yapısı, tarihsel olarak bazı kültürlerde belirgin bir şekilde varlık göstermiştir. Özellikle Neolitik dönemde, kadınların etkin roller üstlendiği ancak baskıcı bir hiyerarşiye dönüşmeyen bir toplumsal düzenin kurulduğu görülmektedir. Yerleşik yaşam biçimi, ortak üretim ve mülkiyet anlayışı, klan yapısı içinde demokratik bir örgütlenmeyi zorunlu kılmıştır. Bu yapı içinde kadın, sadece doğurganlığıyla değil, üretim süreçleri ve karar mekanizmalarındaki etkinliğiyle de ön plana çıkmıştır (Kaya Erdem & Baydaş Sayılğan, 2012).

Tarihsel süreçte aile yapılarındaki egemenlik biçimleri, toplumsal yapının dönüşümüne paralel olarak önemli değişimlere uğramıştır. Bu değişimlerin temelinde, ekonomik üretim biçimlerinin dönüşmesi, mülkiyet ilişkilerinin yeniden tanımlanması, soyun baba üzerinden devam ettirilmesi ve toplumsal cinsiyet rollerinin sabitlenmesi gibi dinamikler yer almaktadır. Ayrıca savaşlar, güç

mücadeleleri ve siyasal örgütlenmeler de aile yapısını ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini derinden etkilemiştir. Bu bağlamda, insanlık tarihinin geniş zaman dilimi içerisinde kadının konumunda birbirine zıt iki büyük dönüşüm yaşandığı görülmektedir. İ.Ö. 3000 ve öncesinde, kadın toplumsal ve ekonomik yaşamın merkezinde yer almakta; üretkenliği, doğurganlığı ve doğayla kurduğu simgesel bağ sayesinde kutsal bir figür olarak görülmekteydi. Bu dönemde kadın, yalnızca yaşamı sürdüren bir özne değil, aynı zamanda tanrıça figürlerinde cisimleşen kültürel ve dini bir semboldü. Ancak bu dönemi izleyen süreçte kadının toplumsal statüsü dramatik bir şekilde gerilemiş; üretim ilişkilerinden dışlanarak toplumsal ikincillığe itilmiş ve kutsallıkla ilişkilendirilen niteliklerinden mahrum bırakılmıştır (Erbil, 2007, s. 14). Özel mülkiyetin artması ve soyun baba üzerinden aktarılması gibi gelişmeler, ataerkil toplumsal düzeni kurumsallaştırmış; bu da kadının aile içindeki ve kamusal alandaki rollerini sınırlandırarak erkeğe bağımlı hale getirmiştir.

Toplumsal yapıların tarihsel evrimi içerisinde aile kurumu, ekonomik, kültürel ve toplumsal dönüşümlere bağlı olarak farklı biçimlere bürünmüştür. Bugün dahi, kadının tarih boyunca maruz kaldığı bu statü değişimlerinin izleri; işgücüne katılım, eğitime erişim ve siyasal temsildeki eşitsizlikler gibi alanlarda açıkça gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, özellikle son yüzyılda yükselen kadın hareketleri, toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen politikalar ve farkındalık çalışmaları, kadının toplumsal konumunun yeniden tanımlanmasına yönelik güçlü bir toplumsal irade oluşturmuştur. Bu çabalar, kadının tarihsel olarak görünmez kılınan katkılarının yeniden değerlendirilmesine ve toplumsal yapının eşitlik temelinde yeniden inşasına zemin hazırlamaktadır.

1.3.1.2.2. Ataerkil Aile (Patriarkal Aile)

Toplumsal yapıların tarihsel evrimi içerisinde aile kurumu, ekonomik, kültürel ve toplumsal dönüşümlere bağlı olarak farklı biçimlere bürünmüştür. Bu değişim sürecinde, özellikle üretim ilişkilerinin ve mülkiyet yapılarının dönüşümüyle birlikte şekillenen ataerkil aile modeli, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin belirleyici olduğu en yaygın yapı formlarından biri haline gelmiştir. Ataerkil aile, otoritenin erkek figürler tarafından sürdürüldüğü, soyun baba üzerinden devam ettirildiği ve mülkiyetin babadan oğula miras bırakıldığı bir toplumsal düzeni ifade eder. Bu yapıda toplumsal cinsiyet rolleri kesin sınırlarla belirlenmiş olup, kadınlar genellikle ev içi rollerle sınırlanırken, kamusal alan ve ekonomik kaynaklar erkeklerin denetiminde şekillenmiştir. Ataerkil ailenin ortaya çıkışı, yalnızca bireysel ya da

kültürel tercihlerle değil, üretim biçimlerinde yaşanan dönüşümler, özel mülkiyetin kurumsallaşması ve toplumsal örgütlenmenin hiyerarşik biçimde yeniden yapılandırılması gibi daha geniş yapısal dinamiklerle doğrudan ilişkilidir. Bu çerçevede, ataerkillik yalnızca bir aile modeli değil, aynı zamanda tarihsel süreçte toplumsal gücün cinsiyet temelli olarak yeniden dağıtılmasının da temel bir aracıdır.

Tarihsel perspektiften bakıldığında, avcı-toplayıcı toplumlarda üretim faaliyetlerinin kolektif nitelikte olduğu ve kadınların ekonomik katkılarının erkeklerle eşit düzeyde değerlendirildiği görülmektedir. Engels(1884) bu dönemde kadınların toplumsal statüsünün görece yüksek olduğunu belirtmektedir. Ancak tarım toplumlarına geçişle birlikte üretim araçlarının mülkiyeti ve iş bölümünde köklü dönüşümler yaşanmıştır. Toprağın işlenmesi, hayvancılık ve zanaatkarlık gibi üretim süreçleri erkek egemenliğinde yoğunlaşmış; mülkiyetin erkekler üzerinden devredilmesi toplumsal bir norm haline gelmiştir. Bu değişim, ataerkil aile yapısının temelini oluşturmuş ve erkeklerin hem ekonomik hem de toplumsal alandaki üstün konumlarını kurumsallaştırmıştır (Reed, 2012).

Ataerkil aile modeli, toplumsal yapılar içinde iktidar ve karar alma süreçlerinin erkekler üzerinde yoğunlaştığı bir örgütlenme biçimini temsil eder. Bu modelde, aile içindeki güç hiyerarşisi, genellikle baba ve büyükbabanın otoriter konumları etrafında şekillenirken, kadınlar ve çocuklar daha bağımlı ve ikincil pozisyonlara itilmiştir (Tayanç & Tayanç, 1981). Bu durum, sadece bireysel aile dinamiklerini değil, aynı zamanda geniş toplumsal cinsiyet rejimlerini ve güç ilişkilerini de yansıtır. Erkeklerin ekonomik üretim araçlarına, hukuki haklara ve kamusal alanlara erişimi baskınken, kadınların rolleri ev içi üretim ve bakım emeğiyle sınırlandırılmıştır. Bu ayrım, kadının aile ve toplum içindeki sosyal statüsünü büyük ölçüde belirlemiş ve toplumsal cinsiyet rollerinin katılaşmasına zemin hazırlamıştır.

Ataerkil sistemin en temel ilkelerinden biri, soyun ve mülkiyetin erkek üzerinden devam etmesi gerektiğine dair güçlü inançtır. Bu inanç, miras hukukunda erkek çocuklara öncelik tanınması ve kız çocuklarının ekonomik haklarının sistematik olarak sınırlandırılması biçiminde kendini göstermiştir. Böylece erkek çocuk, yalnızca aile içindeki ekonomik ve sosyal konumun devamı için bir araç değil, aynı zamanda toplumsal prestij ve statünün sembolü haline gelmiştir (Ökten, 2009). Kadının konumu ise bu süreçte işlevsel ve biyolojik rollerle sınırlandırılarak, annelik ve ev içi bakım gibi sorumluluklarla tanımlanmıştır. Bu roller, kadınların kamusal ve ekonomik alanlardan dışlanmasını meşrulaştırırken, ataerkil düzenin

devamını mümkün kılmıştır.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, ataerkil aile yapısı sadece bir aile biçimi değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretilmesinin temel bir mekanizmasıdır. Ataerkillik, hem mikro düzeyde aile içi ilişkileri şekillendirir hem de makro düzeyde toplumsal hiyerarşiyi ve iktidar ilişkilerini pekiştirir. Bu model, kadınların hem aile içinde hem de toplum genelinde ikinci sınıf konumda kalmasının toplumsal, ekonomik ve kültürel temellerini oluşturur. Ataerkil yapının eleştirisi, kadınların toplumsal alandaki görünmezliğini, ekonomik bağımsızlıklarının kısıtlanmasını ve toplumsal cinsiyet rollerinin esnekliğinin azaltılmasını hedef alır. Böylece, ataerkillik sosyolojik olarak, cinsiyet temelli eşitsizliklerin tarihsel, kültürel ve ekonomik dinamiklerle nasıl iç içe geçtiğini anlamak için kritik bir kavramsal araçtır.

Ataerkil aile yapısında toplumsal cinsiyet rollerinin belirgin ve katı bir şekilde ayrılması, sosyal yapının temel dinamiklerinden biridir. Erkekler, kamusal alanın aktif aktörleri olarak ekonomik, siyasi ve sosyal güç mekanizmalarında ön plana çıkarken; kadınlar, özel alan olan ev ve çocuk bakımına hapsedilmiştir. Bu iş bölümü, kadının toplumsal yaşama katılımını sınırlandırmakla kalmayıp, erkeklere ekonomik ve politik alanlarda geniş bir egemenlik alanı sağlamıştır. Geleneksel toplumlarda erkek, “aile reisi” kimliğiyle yasal ve kültürel normlar aracılığıyla yetkilerini pekiştirirken, kadının statüsü aile içi rollerle sınırlandırılmıştır. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretilmesine ve pekiştirilmesine zemin hazırlamaktadır (Bourdieu, 2001).

Ataerkil sistemin sonuçlarından biri olarak, erkeklerin eğitim, mülkiyet ve istihdam alanlarında daha fazla avantaja sahip olması, toplumsal eşitsizliğin kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır. Erkeklerin kamusal alanı hegemonik biçimde kontrol etmesi ve kadınların büyük oranda özel alana hapsedilmesi, cinsiyetler arası güç dengesizliğini derinleştirmiştir. Bu yapı, kadınların ekonomik bağımsızlık elde etmesini engellemiş, dolayısıyla toplumsal yaşamdaki hareketliliklerini ve fırsatlarını kısıtlamıştır. Feminist teori perspektifinden bakıldığında, ataerkil sistem yalnızca bir aile modeli olmaktan öte, toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği ve sürdürüldüğü kapsamlı bir mekanizmadır (Walby, 1990). Sanayileşme ve kentleşme süreçleri, ataerkil aile yapısında belirli dönüşümlere yol açsa da, bu sistemin temel dinamikleri birçok toplumda halen güçlü biçimde varlığını sürdürmektedir. Özellikle geleneksel kırsal alanlarda ataerkil yapı daha belirgin şekilde kendini gösterirken, kentleşme ile birlikte kadınların iş gücüne

katılımı artmış, eğitim olanakları genişlemiş ve kadın hakları alanında önemli kazanımlar elde edilmiştir. Ancak bu ilerlemelere rağmen, ataerkil normlar birçok kültürel ve sosyal bağlamda etkisini korumaya devam etmektedir.

Günümüzde ataerkil aile yapısı, hukuki ve sosyal politikalar aracılığıyla dönüşüm geçirirse de, cinsiyet eşitsizlikleri hâlâ yaygınlığını korumaktadır. Kadınların kamusal alandaki rollerinin genişlemesine rağmen, bakım emeğinin büyük ölçüde kadınların sorumluluğunda kalması ve ücretli iş piyasasında toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın devam etmesi, ataerkil yapının modern toplumlarda farklı biçimlerde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir (Connell, 2002). Kadınların ekonomik bağımsızlıklarını artırmaları ve hukuki düzenlemelerin eşitliği teşvik etmesi, bu yapının dönüşümünü hızlandıran temel faktörler arasında yer almaktadır.

Ataerkil aile yapısı, tarihsel süreçte ekonomik ve toplumsal değişimlerle şekillenmiş, cinsiyet rollerini katı biçimde ayırtıran bir sistemdir. Tarım toplumlarına geçişle birlikte özel mülkiyetin önem kazanması, soyun babadan devam ettirilmesi gerekliliği ve üretim araçlarının erkek egemenliğinde toplanması, ataerkil ailenin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Sanayileşme ve modernleşme süreçlerinde bu yapı dönüşüme uğramış olsa da, ataerkil normlar toplumsal cinsiyet ilişkilerinin belirleyicisi olmaya devam etmektedir. Kadınların ekonomik, hukuki ve toplumsal alanlardaki haklarını genişletmeye yönelik mücadeleler, ataerkil sistemin kırılmasına yönelik önemli adımlar olmakla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitliği yolunda aşılması gereken birçok engel hâlâ mevcuttur. Bu nedenle, ataerkil aile yapısının toplumsal dinamikler üzerindeki etkilerini kavramak, eşitsizliklerle mücadelede kritik bir gerekliliktir.

1.3.1.3. Alternatif Yaşam Biçiminde Doğan Aile Türleri

Alternatif yaşam biçimlerinin doğurduğu aile tipleri, geleneksel aile yapılarından çok daha farklı toplumsal organizasyon biçimlerini yansıtmaktadır. Her bir aile tipi, modern toplumun dinamiklerine, bireysel hakların yükselmesine, toplumsal değişimlere ve kültürel normların evrimleşmesine bağlı olarak şekillenmiştir. Bu yeni aile biçimleri, toplumsal yapının çeşitliliğini ve bireysel özgürlüğün giderek daha fazla kabul görmesini simgelerken, geleneksel aile anlayışını köklü bir şekilde sorgulamaktadır. Aile yapısındaki bu dönüşüm, sadece biyolojik ve ekonomik birimleri değil, aynı zamanda sosyal normların, kültürel değerlerin ve toplumsal ilişkilerin yeniden şekillendiği dinamik bir alanı da işaret etmektedir.

Alternatif yaşam biçimlerinden kaynaklanan aile tipleri, geleneksel aile yapılarından önemli ölçüde farklılaşan toplumsal organizasyon biçimlerini ortaya koymaktadır. Bu yeni aile modelleri, modern toplumun dinamikleri, bireysel hakların yükselişi, toplumsal değişim süreçleri ve kültürel normların evrimi ile şekillenmektedir. Böylece, aile yapısındaki dönüşüm yalnızca biyolojik ve ekonomik birimleri değil, aynı zamanda sosyal normlar, kültürel değerler ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği dinamik bir alanı işaret etmektedir.

Bu süreçte aile içindeki dönüşüm, toplumsal kabuller ve cinsiyet rollerinin evrimi ile yakından bağlantılıdır. Geleneksel aile yapısında iktidar ve otorite anlayışının zayıflaması, cinsiyet rollerinin daha eşitlikçi bir şekilde yeniden dağıtılmasına imkân sağlamıştır. Erkeklerin toplumsal iktidar figürü olma durumu, günümüzde sembolik bir anlam taşımaya başlamıştır. Ev işleri ve çocuk bakımının sorumluluğu kadınların tek yükü olmaktan çıkarken, erkeklerin kamusal alandaki rolleri de yeniden tanımlanmıştır. Bu durum, toplumsal cinsiyet normlarında önemli bir kırılmayı ifade eder. Dolayısıyla, aile yalnızca biyolojik bir yapı olarak değil; toplumsal ilişkiler ve kültürel değerlerin sürekli üretildiği, yeniden üretildiği sosyal bir alan olarak anlaşılmaktadır (Subaşı, 2014).

Modernleşme süreciyle birlikte aile ve evlilik kurumunda yaşanan sekülerleşme, geleneksel değerlerin hızla aşındığı bir dönemi ifade etmektedir. Sekülerleşme, aile içindeki rollerin, işlevlerin ve anlayışların dönüşümüne neden olmuş; aile, kültürel aktarım işlevini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu dönüşüm, bireyselleşme eğilimleri, değerler sistemindeki çözümler, kadınların eğitim seviyelerindeki artış ve iş gücüne katılımlarındaki yükselme gibi faktörlerle ivme kazanmıştır. Kadın-erkek eşitliği tartışmalarının yaygınlaşması ve aile içi ilişkilerin manevi değerlerden çok maddi unsurlarla şekillenmesi, modern toplumlarda aile anlayışının önemli ölçüde değiştiğini göstermektedir. Böylece, aile yapıları toplumsal normlar ile ekonomik ve kültürel değerlerin etkileşimiyle yeniden şekillenmektedir (Öz, 2019).

1.3.1.3.1. Tek Ebeveynli Aile

Tek ebeveynli aile, boşanma, eşin vefatı ya da ayrı yaşama gibi nedenlerle çocukların bakım ve sorumluluğunun yalnızca bir ebeveyn tarafından üstlenildiği aile modelidir (Gladding, 2015). Türkiye'de bu aile yapısı giderek yaygınlaşmakta; TÜİK'in 2024 verilerine göre, hanehalklarının %10,9'unu tek ebeveynli aileler

oluşturmaktadır. Bunların %8,4'ü anne ve çocuklardan, %2,6'sı ise baba ve çocuklardan meydana gelmektedir (TÜİK, 2024). Bu yapı yalnızca Türkiye'ye özgü olmayıp, OECD ülkelerinde de çocukların yaklaşık %17'si tek ebeveynli ailelerde yaşamaktadır (OECD, 2023). Bu oran bazı ülkelerde %20'leri aşmaktadır.

Tek ebeveynli aile yapısı, toplumsal dönüşümler ve artan bireysel tercihlerle birlikte, geleneksel aile yapılarından farklılaşan bir modeli temsil etmektedir (Nazlı, 2020). Bu ailelerde özellikle kadınlar, hem ekonomik hem de duygusal sorumluluğu tek başına üstlenmekte; bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha görünür hale getirmektedir (Demir & Çelebi, 2017; Giddens, 2000). Boşanmalarda velayetin çoğunlukla anneye verilmesi, kadınların ekonomik yükünün artmasına ve sosyal destek mekanizmalarına olan ihtiyacın derinleşmesine neden olmaktadır (Aydiner-Boylu & Öztop, 2013; Şanal-Güngör, 2020).

Toplumsal bazı kesimlerinde hâlâ tam olarak kabul görmeyen bu aile modeli, hem aile yapılarının çeşitlendiğini hem de toplumsal eşitlik arayışının arttığını göstermektedir. Tek ebeveynli aileler, sadece bir eksiklik hali olarak değil; aynı zamanda yeniden yapılanma, bireysel özgürlük ve toplumsal normların dönüşümü bağlamında ele alınmalıdır.

1.3.1.3.2. Evlilik Dışı Aileler

Evlilik kurumu dışında birlikte yaşamayı tercih eden bireyler tarafından oluşturulan aile yapılarıdır. Bu model, geleneksel evlilik normlarına alternatif bir yaşam biçimi sunarken, bireysel özgürlükleri ve tercihlere dayalı birliktelikleri ön plana çıkarır (Goldstein, 2007, s. 37).

1.3.1.3.3. Çok Eşli Aile

Çok eşli aile, bir bireyin aynı anda birden fazla eşle evli olduğu aile biçimidir. Bu yapı, geleneksel aile modelinden farklı olarak güç ve rollerin çoklu eşler arasında bölündüğü alternatif bir düzen sunar (Kaya, 2009, s. 112). Morgan (1877), çok eşliliği toplumların sosyo-ekonomik yapılarıyla ilişkilendirir. Ona göre grup evliliği, erken dönem toplumlarda hem kadın hem erkek için çok eşliliği içerirken; erkek merkezli polijini, ataerkil yapının ve kırsal yaşamın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

1.3.1.3.4. LGBTQ+ Aileler

LGBTQ+ aileler, geleneksel kadın-erkek temelli aile yapısının dışında, eşcinsel ve diğer LGBTQ+ kimliklerine sahip bireyler tarafından kurulan ailelerdir. Bu ailelerde biyolojik bağlardan çok, sosyal ve duygusal bağlar ön plandadır. Türkiye’de aile anlayışı genellikle kadın ve erkeğin birlikteliği üzerine kurulu olduğu için, LGBTQ+ aileler toplumsal olarak daha az kabul görmekte ve görünürlükleri sınırlandırılmaktadır (Çayır, 2012). Çabuk ve Candansayar’a (2010, s. 85) göre heteroseksizm, heteroseksüelliği normal ve üstün gören; diğer cinsel yönelimleri ise dışlayan ve olumsuzlayan bir düşünce sistemidir. Başar (2014, s. 250) ise bu yaklaşımın toplumda eşitsizliklerin devam etmesine yol açtığını belirtmektedir.

1.3.1.3.5. Ebeveynsiz Aile

Ebeveynsiz aileler, biyolojik ebeveynleriyle yaşayamayan çocukların evlat edinme ya da koruyucu aile yoluyla oluşturdukları ailelerdir. Bu aile yapısı, biyolojik bağlardan bağımsız olarak sevgi, bakım ve destek temeline dayanır. Koruyucu ailelik, devlet koruması altında olan 0-18 yaş aralığındaki çocuklara, aile ortamında bakım sağlama amacıyla verilen bir hizmettir (KOREV, 2020).

1.3.1.3.6. Evli Olmayan Ebeveyn Aileleri

Evlilik dışı aileler, resmi evlilik bağı olmaksızın birlikte yaşayan ve çocuk sahibi olan bireyler tarafından kurulan ailelerdir. Bu yapılar, toplumsal normların ötesinde bireysel özgürlükleri ve toplumsal cinsiyet eşitliğini ön plana çıkarır (Goldstein, 2007).

Alternatif aile türleri, modern toplumlarda giderek daha fazla yaygınlık kazanan ve geleneksel aile yapılarından farklılaşan toplumsal organizasyonlardır. Bu aile yapıları, bireysel haklar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kültürel değişimlerle şekillenerek, geleneksel aile anlayışını sorgulamaktadır. Dünyada özellikle Batı toplumlarında boşanma oranlarının artışıyla birlikte tek ebeveynli aileler, evlilik dışı birliktelikler ve LGBTQ+ aileler gibi yeni aile türleri giderek daha fazla kabul görmekte, bunun yanında cinsiyet rollerinin esnemesi ve eşitlikçi bir yapının güç kazanması da bu dönüşümün bir parçasıdır.

Türkiye’de ise, geleneksel aile yapısı hâlâ güçlü bir şekilde varlığını sürdürmekte, ancak toplumsal değişim ve küreselleşme ile birlikte alternatif aile yapıları da görülmeye başlanmıştır. Özellikle büyük şehirlerde boşanma oranlarındaki artış, tek ebeveynli ailelerin sayısının yükselmesine yol açarken, evlilik dışı birliktelikler ve kadınların iş gücüne katılımı da giderek yaygınlaşmaktadır.

Ancak Türkiye’de alternatif aile yapılarının yaygınlaşması, toplumsal normlar, dini değerler ve hukuki engellerle sınırlıdır. Bu aile türleri, henüz toplumun büyük kısmı tarafından tam olarak kabul görmemekte ve çoğunlukla dışlanma ya da damgalanma ile karşı karşıya kalmaktadır. Alternatif aile yapıları, toplumların dinamiklerini yansıtan ve bireysel özgürlüklerin arttığını gösteren önemli bir dönüşüm sürecidir. Bu süreç, sadece aile yapılarını değil, aynı zamanda toplumsal normları, cinsiyet rollerini ve hukuk sistemini de yeniden şekillendirecek bir dönüşüme işaret etmektedir. Türkiye özelinde, bu dönüşümün zaman içinde daha geniş bir toplumsal kabul görmek için hukuki ve kültürel değişiklikleri gerektirdiği açıktır.

1.3.2. Evlilik

Evlilik, genellikle bir erkek ve bir kadının toplumsal, kültürel ve hukuki bağlamda birbirlerine bağlılıklarını kabul etmeleriyle gerçekleşen bir ilişki olarak tanımlanır. Evlilik, çoğunlukla bir toplumda belirli roller ve sorumluluklar ile tanımlanan, bireylerin hayatlarını birleştiren resmi bir kurumdur (Giddens et al., 2017).

Evlilik, bireylerin toplum ve devlet nezdinde, hukuki normlar ile dini ya da geleneksel değerler temelinde oluşturduğu, hem toplumsal hem de hukuksal meşruiyet taşıyan kurumsal bir birliktelik biçimi olarak tanımlanabilir. Bu kurum, yalnızca iki bireyin bir araya gelmesini değil, aynı zamanda toplumsal düzenin korunması ve neslin devamının güvence altına alınmasını da amaçlamaktadır. Ana Britannica Ansiklopedisi’nde evlilik; “bir ya da birden çok erkek ile bir ya da birden çok kadın arasında hukuksal ve toplumsal açıdan geçerli sayılan ve doğacak çocuklara belli bir statü sağlayan kurumsal birlik” olarak tanımlanmaktadır (Ana Britannica Ansiklopedisi, 2004, c. 8, s. 387).

Bu tanım, evliliğin yalnızca karşı cinsler arasında kurulan biyolojik ya da duygusal bir birliktelikten ibaret olmadığını; aksine, toplumsal normlar ve hukuki düzenlemeler çerçevesinde şekillenen, kurumsallaşmış bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, her türlü birliktelik evlilik olarak nitelendirilemez. Bir birlikteliğin evlilik statüsü kazanabilmesi, yalnızca bireylerin karşılıklı rızasına değil, aynı zamanda toplumun benimsediği formel (yasal) ve enformel (geleneksel, kültürel) normlara uygunluk göstermesine bağlıdır (Kaya, 2004).

Toplumların büyük çoğunluğunda evlilik kurumu, kadın ve erkeğin toplumsal kurallara uygun biçimde belirlenmiş yetki ve roller çerçevesinde bir araya gelmesini

sağlayan meşru bir birliktelik olarak tanımlanır (Bağlı & Sever, 2005, s. 11). Evlilik, yalnızca bireylerin duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan bir yapı olmanın ötesinde, çocukların düzenli ve güvenli bir aile ortamında büyümesini mümkün kılan ve ebeveynlik sorumluluklarının paylaşımını teşvik eden bir sosyal mekanizmadır. Bu çerçevede, çiftlerin evlenerek çocuk sahibi olmaları, bireysel hayatları şekillendirmekle kalmaz; aynı zamanda toplumun sürekliliği ve insanlığın nesilden nesile aktarımı açısından da hayati bir işlev üstlenir. Bertrand Russell, Evlilik ve Ahlak adlı eserinde evliliği içgüdüsel, ekonomik ve dini unsurların bileşiminden oluşan çok katmanlı bir yapı olarak tanımlar (Russell, 1998, s. 13). Ona göre evlilik, yalnızca bireysel bir tercih değil; biyolojik dürtüler, ekonomik çıkarlar ve dini normlar arasında kurulan karmaşık bir dengedir. Bu çerçevede evlilik, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde işlev gören, tarihsel olarak inşa edilmiş bir kurumdur.

Bireyin evlilik kararı, yalnızca kişisel bir seçim değil; cinsel ihtiyaçların karşılanması, neslin devamı, ekonomik düzenin sağlanması ve dini buyrukların yerine getirilmesi gibi çok yönlü toplumsal işlevlerle yakından ilişkilidir. Bertrand Russell'ın da vurguladığı üzere, evlilik bu yönleriyle sadece bireyler arası bir bağ değil, aynı zamanda toplumun psiko-sosyal dinamiklerini şekillendiren yapısal bir olgudur (Kaya, 2004). Bu çerçevede Kaya'nın değerlendirmesi, bireysel kararların arkasındaki kolektif normları ve tarihsel-kültürel kodları görünür kılmaya açısından dikkat çekicidir. Evlilik, böylece bireyden bağımsız olmayan; fakat bireyin ötesine geçen, sosyal düzenin yeniden üretildiği bir alan olarak anlaşılabilir.

Evlilik, bireylerin cinsel ihtiyaçlarını toplumca kabul gören ve meşru sayılan bir çerçevede karşılamalarını mümkün kılan temel bir kurumdur. Güvenç (1984), kadın ve erkek arasındaki cinsel ilişkinin toplumsal normlar doğrultusunda düzenlenmesi gerektiğini vurgular. Bakırcıoğlu (2014) ise cinselliğin belirlenmiş normlar içinde meşrulaştırılmasının hem bireysel tatmini sağladığını hem de toplumsal düzenin sürekliliğine katkıda bulunduğunu ifade eder. Bu bağlamda, cinsel ilişkinin toplumsal kurallarla biçimlendirilmesi, bireyler arası uyumu artırarak toplumun istikrarını güçlendiren önemli bir işlev taşır. Cinsellik, insan doğasının temel bir parçası olmasına karşın, toplumsal düzen açısından belirlenen kurallar ve normlarla kontrol altına alınması gereken bir alandır. Bu noktada evlilik, cinsel davranışları düzenleyerek bireysel arzuların disiplin altına alınmasına ve sosyal düzenin korunmasına olanak sağlar. Bilgin (2000), evliliğin cinselliği rastgele ve geçici ilişkilerden çıkarıp, karşılıklı güven ve sorumluluk temelinde kalıcı bir zemine taşıdığını belirtir (s. 585–586). Böylelikle evlilik, bireyler arasında onay, güven ve duygusal bağa dayalı sağlıklı bir cinsel yaşamı desteklerken, toplumsal değerlerle

uyumlu bir cinsellik pratiğini mümkün kılar. Bu yönüyle evlilik, yalnızca özel hayatı değil, toplumsal ahlakı da şekillendiren merkezi bir rol üstlenir.

Evlilik, bireylerin yalnızca cinsel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla yaşamın merkezinde yer alan çok katmanlı bir kurumdur (Tarhan, 2011). İnsanlar evlilik aracılığıyla kendi nesillerini devam ettirirken, aynı zamanda kişilerarası ilişkilerde sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamının en temel yolunu oluşturur (Teachman vd., 2013). Eşler evlilik sürecinde; güven, desteklenme, dayanışma, onaylanma, ortak gelecek inşası, sevgi, beğenilme, yakınlık, aidiyet, kişisel gelişim ve mutluluk gibi önemli psikolojik gereksinimlerini karşılayabilmektedir (Glenn, 1991; İlhan & Işık, 2019; Özgüven, 2009). Evliliğin sürdürülebilirliği, çiftlerin çatışma çözüm stratejileri ve psikolojik iyi oluş düzeyiyle yakından ilişkilidir. Yapılan araştırmalar, olumlu çatışma çözme stillerinin ve itaat etme davranışının evlilik doyumunu artırdığını, olumsuz çatışma çözme ve geri çekilme tarzlarının ise evlilik doyumunu olumsuz etkilediğini göstermektedir (Korkmaz, 2020; Kurdek, 1994–1995; Legget vd., 2012). Ayrıca, evlilik doyumu, psikolojik iyi oluş üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Akdağ & Cihangir-Çankaya, 2015; Hüsrevoğlu, 2019; Uçar, 2018). Demiral'ın (2020) çalışması ise, evli bireylerin çatışma çözme stratejilerindeki çeşitlilik arttıkça ilişkide mutluluk seviyelerinin yükseldiğini ortaya koymuştur.

Bunun yanında, evlilik toplumsal yaşamın devamlılığı açısından da kritik bir öneme sahiptir. Evlilik, bireylerin kolektif yaşam düzenine uygun hareket etmelerini sağlarken (Bacanlı, 2001), cinselliği belirlenmiş toplumsal normlar çerçevesinde meşru kılarak hem bireysel tatmin hem de toplumsal istikrarı destekler. Ayrıca yeni akrabalık bağlarının kurulması, sosyal rollerin yeniden tanımlanması ve toplumsal aidiyetin genişlemesi açısından da evlilik bir dönüşüm alanı olarak işlev görür. Böylece, evlilik sadece iki bireyin değil, iki ailenin ve sosyal grupların birleşmesini ifade eden çok katmanlı bir süreçtir.

Evlilik çocukların sağlıklı ve düzenli bir aile ortamında yetişmesini sağlamakla kalmaz, ebeveynlerin ortak sorumluluklarını da pekiştirir. Çiftlerin evlenip çocuk sahibi olmaları, bireysel bir tercih olmanın ötesinde, insanlığın geleceğini garanti altına alan toplumsal bir zorunluluktur. Evlilik, kültürel değerlerin ve geleneklerin nesiller arası aktarımını sağlayan temel bir yapı olarak, toplum kimliğinin sürekliliğinde kritik bir rol oynar. Bu bağlamda evlilik, toplumsal bağların kurulması ve bireylerin sosyal rollerinin şekillenmesinde merkezi bir işlev taşır. Evlilik kurumu, tarihsel süreçte toplumların sosyo-kültürel yapısına bağlı olarak

farklı biçimler almıştır. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler, geleneklerin dönüşümü, modernleşme süreçleri ve bireysel tercihlerin etkisiyle evlilik anlayışında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu bağlamda, ahlaki değerler, yasal düzenlemeler, evlenme yaşı ve eş seçiminde aranan nitelikler gibi faktörler, evlilik türlerinin çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır. Giddens (2000), modern toplumlarda bireysel tercihlerin ve romantik aşk kavramının evlilik kurumunun dönüşümünde belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Kandiyoti (1984) ise, geleneksel toplumlarda ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimlerin evlilik türlerini nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, evlilik kurumu hem toplumsal normların hem de bireysel eğilimlerin etkisiyle dinamik bir yapıya sahiptir.

Antropolog Bronisław Malinowski, aile ve evlilik kavramlarını birbirinden ayırarak özgün bir işlevsel analiz sunar. Malinowski'ye göre evlilik, çocuk sahibi olma ve onları topluma kazandırma amacıyla kurulan toplumsal bir sözleşmedir; aile ise bu sözleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan, belirli rollerin ve ilişkilerin organize edildiği bir sosyal yapıdır (Malinowski, akt. Fox, 1967). Bu tanım, evliliğin sadece bireysel duygusal ihtiyaçlara dayanan bir birliktelik değil, aynı zamanda toplumun sürekliliğini sağlayan yapısal bir düzenleme olduğunu gösterir. Evlilik, neslin devamı, mülkiyet ilişkilerinin düzenlenmesi, akrabalık bağlarının kurulması ve toplumsal statünün aktarımı gibi çok yönlü işlevler üstlenir (Kottak, 2011). Bu bağlamda evlilik, yalnızca iki birey arasında değil, aynı zamanda iki aile ve hatta daha geniş sosyal gruplar arasında kurulan bir bağdır. Antropologlar evliliği kültürel bağlamlara göre sınıflandırmışlardır. Yaygın sınıflandırmaya göre evlilik türleri dört ana gruba ayrılır:

Birincisi, eşin seçildiği sosyal gruba göre sınıflandırmada, endogami bireyin kendi sosyal, etnik ya da dini grubundan biriyle evlenmesini ifade ederken, egzogami ise bu grubun dışından biriyle evliliği kapsar. İkincisi, eş sayısına göre evlilikler monogami ve poligami olarak ikiye ayrılır; monogami tek eşli evliliği belirtirken, poligami birden çok eşle evliliği ve alt türleri polijini (bir erkeğin birden çok kadınla evliliği) ile poliandriyi (bir kadının birden çok erkekle evliliği) içerir. Üçüncü olarak, yerleşim biçimine göre evlilikler patrilokal (erkeğin ailesiyle yaşama), matrilokal (kadının ailesiyle yaşama) ve bilokal (her iki ailenin yanında dönüşümlü ya da ayrı ayrı yaşama) şeklinde sınıflandırılır. (Lundberg, 1970; aktaran Bağlı & Sezen, 2005, s. 12; Özkalp, 2011, ss. 135–136). Son olarak, tercih ölçütlerine bağlı olarak levirat ve sororat (ölmüş eşin kardeşiyle evlilik), berdel (karşılıklı kız değişimi), taygeldi (önceki evlilikten çocuğa yönelik evlilik) ve beşik kertmesi (çocuklukta verilen evlilik sözü) türleri vardır. Bu sınıflamalar, evlilik kurumunun sosyal ve kültürel

işleyişini daha iyi kavramamıza olanak sağlar.

Bu çalışmada evlilik kavramı yalnızca bireyler arası bir ilişki biçimi olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapının yeniden üretildiği bir alan olarak ele alınmaktadır. Özellikle erken yaşta ve zorla evlilikler, yalnızca bireysel kararlarla değil; kültürel normlar, toplumsal beklentiler ve ekonomik zorunluluklarla şekillenen çok katmanlı bir olgudur. Bu nedenle, evlilik kurumunun işleyişini ve toplumsal temellerini analiz ederken, kavramsal çerçeveyi de bu çok boyutluluğa uygun şekilde yapılandırmak bir zorunluluk halini almıştır.

Evlilik türlerinin eşin seçildiği grup, eş sayısı, yerleşim düzeni ve tercih ölçütleri gibi eksenler üzerinden sınıflandırılması; sadece evliliğin yapısal biçimlerini değil, aynı zamanda iktidar ilişkilerini, toplumsal cinsiyet rollerini ve kuşaklar arası aktarımları da görünür kılmaktadır. Bu sınıflandırma, erken yaşta ve zorla evliliklerin hangi kültürel kodlarla meşrulaştırıldığını, nasıl toplumsallaştırıldığını ve hangi toplumsal yapıların bu pratikleri sürdürdüğünü analiz etmek açısından işlevsel bir temel sunmaktadır. Bu nedenle, tez kapsamında bu kavramsal gruplara yer verilmiş; evlilik olgusunun yalnızca bir sonuç değil, aynı zamanda toplumun derin yapılarında kök salan bir süreç olduğu vurgulanmıştır. Bir sonraki bölümde, bu dört grup kapsamındaki evlilik türleri açıklanacak ve çalışmanın genel çözümlemesine yön verecek teorik zemin oluşturulacaktır.

1.3.2.1. Eşin Seçildiği Gruba Göre Evlilik Türleri

Eşin seçildiği gruba göre yapılan evlilikler, toplumsal normlar, kültürel değerler ve ekonomik işlevler çerçevesinde şekillenmektedir. Her ne kadar evlilik bireysel bir tercih olarak görünse de, pek çok toplumda bu kurum, bireyin kişisel arzu ve seçimlerinden çok, içinde bulunduğu sosyal grubun beklenti ve normlarına göre biçimlenmektedir. Geleneksel toplum yapılarında, bireyler evlilik kararlarında büyük ölçüde aile yapısı, toplumsal statü, akrabalık ilişkileri gibi faktörlerin etkisi altında kalmakta; dolayısıyla eş seçimi, bireysel özgürlükten ziyade toplumsal yapı tarafından belirlenmektedir. Lundberg'in (1970, s. 110) de belirttiği üzere, birçok toplumda evlilikler, bireyin arzusundan çok, toplumun sürekliliğini ve düzenini sağlamak üzere şekillenen bir araç olarak görülmektedir. Bu durum, erken ve zorla evliliklerin meşruiyet kazanmasına neden olan temel unsurlardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, özellikle aşiret temelli yapılanmaların belirleyici olduğu Şanlıurfa gibi geleneksel toplum yapılarında, evliliğin bireyler arası bir ilişki olmaktan ziyade, kolektif stratejilerin ve yapısal zorunlulukların bir ürünü olduğunu

göstermektedir.

Egzogami, bireyin kendi sosyal grubunun dışından biriyle evlenmesini ifade eder. Bu tür evlilikler, farklı gruplar arasında siyasal ve ekonomik bağların kurulmasına zemin hazırlar. Bu nedenle egzogami, toplumsal ilişkilerin çeşitlenmesine katkı sunan işlevsel bir strateji olarak görülmektedir. Buna karşılık, endogami aynı sosyal grup içinde yapılan evlilikleri tanımlar. Endogami yoluyla, grubun sahip olduğu sosyal, ekonomik ve kültürel değerler korunur; ayrıca grup içi dayanışma ve aidiyet duygusu güçlenir (Özkalp, 2000, s. 151; Türk Dil Kurumu [TDK], 2023). Bu iki evlilik biçimi, sadece bireysel tercihleri değil, aynı zamanda toplumsal sınıfların oluşumu ve sosyal eşitsizliklerin yeniden üretilmesi gibi yapısal süreçleri de doğrudan etkilemektedir. Bu iki eğilim arasındaki denge, yalnızca bireylerin evlilik kararlarını değil, aynı zamanda toplumsal tabakalaşma ilişkilerini ve sınıfsal farklılıkların yeniden üretimini de doğrudan etkilemektedir.

Bourdieu'nun (1986) habitus ve sosyal sermaye kavramları çerçevesinde ele alındığında, evlilik pratiklerinin yalnızca bireysel seçimlere indirgenemeyeceği; aksine, bireylerin içselleştirdiği sosyal normlar, kültürel kodlar ve sınıfsal pozisyonlarla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda evlilik, sadece romantik ya da kişisel bir birliktelik değil; aynı zamanda sosyal statünün yeniden üretildiği, ekonomik kaynakların yeniden dağıtıldığı ve kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı bir kurumsal yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağlı ve Sever'e (2005, s. 11) göre, özellikle geleneksel toplumlarda evlilik, yalnızca iki bireyin değil, aynı zamanda iki ailenin -ve çoğu zaman iki sülalenin- birleşmesini temsil eden, simgesel ve işlevsel yönü güçlü bir kurumdur. Bu yönüyle evlilik, hem toplumsal yapının devamlılığını sağlayan normatif bir mekanizma, hem de grubun kolektif çıkarlarını koruyan stratejik bir araç olarak işlev görmektedir.

Modernleşme ve bireyselleşme süreçlerinin etkisiyle özellikle kentli bağlamlarda bireysel tercihler giderek daha görünür hale gelmiş olsa da, kırsal alanlarda ve aşiret yapılarının hâkim olduğu bölgelerde evlilik, hâlâ toplumsal düzenin sürdürülebilirliğini sağlayan temel bir yapı taşı olma niteliğini korumaktadır. Bu çerçevede, toplumsal örgütlenmeye dayalı toplumların, coğrafi olarak farklılık gösterebilir dahi, yapısal ilkeler bakımından büyük ölçüde benzerlik taşıdığı ifade edilebilir (Morgan, 1994). Tepperman ve Blain (1999) da benzer şekilde, aile kurumunun bireyler üzerindeki belirleyici etkisine dikkat çekerek, evlilik kararlarının çoğu zaman bireylerin özgür iradesinden çok, aile büyüklerinin otoritesine bağlı olarak şekillendiğini belirtmektedir. Aile büyüklerinin, bireylerin kimlerle

evlenebileceği konusunda yönlendirici ve çoğu durumda belirleyici bir konumda yer alması, bireyin evlilik üzerindeki öznel tasarrufunu sınırlamakta ve böylece evlilik kararının kolektif yapılar eliyle biçimlenmesine neden olmaktadır (s. 125). Bu durum, özellikle bireysel rıza temelli olmayan ve erken yaşta gerçekleştirilen evliliklerin yapısal nedenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye gibi geleneksel aile yapılarının hâlâ güçlü olduğu toplumlarda, evlilik kararlarının bireylerin kendi iradelerinden çok, aile büyükleri ve sosyal çevrenin etkisiyle şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda evlilik, sıklıkla bireysel bir tercih olmaktan çıkarak toplumsal bir zorunluluk halini almaktadır. Sayın (1990), evlilik kurumunun toplumsal düzeni devam ettirme işlevi nedeniyle bireylerin, özellikle kadınların, evlilik kararlarında özgürlüklerinin kısıtlandığını vurgulamaktadır. Kadınların evlilik sürecinde maruz kaldığı yoğun toplumsal baskı, bu kurumun hem sosyal kontrol mekanizması olarak işlevini hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üretme rolünü ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada endogami ve egzogami kavramlarının detaylı olarak ele alınması, evlilik pratiklerinin toplumsal normlar ve güç ilişkileri çerçevesinde nasıl şekillendiğini anlamak için önemlidir. Özellikle erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerle iç içe geçtiği bağlamda, bu kavramlar bireylerin toplumsal yapı içerisindeki konumlarını ve sınırlarını analiz etmek için gerekli teorik araçları sunmaktadır. Dolayısıyla, endogami ve egzogami üzerine yapılacak ayrıntılı inceleme, hem toplumsal sürekliliğin hem de eşitsizliklerin nasıl yeniden üretildiğinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1.3.2.1.1. Endogami

Endogami, bireyin kendi sosyal grubundan biriyle evlenmesini zorunlu kılan bir evlilik biçimidir. Eşin seçildiği sosyal gruba göre yapılan evlilikler genel olarak endogami (içten evlenme) ve egzogami (dıştan evlenme) olmak üzere ikiye ayrılır. Endogamik evliliklerde birey, mensubu olduğu soy, kabile, mezhep, sosyal sınıf veya köy gibi belirli bir sosyal kategori içerisinde biriyle evlenir. Bu uygulama, topluluk içindeki ilişkilerin devamlılığını sağlama ve grup içi uyumu koruma işlevi taşır (Bağlı ve Sever, 2005).

Eşlerin aynı aile ya da topluluktan seçilmesi yoluyla gerçekleşen bu evlilikler, sadece kültürel bir gelenek değil, aynı zamanda ekonomik bir strateji olarak da değerlendirilir. Endogami, yani bireylerin kendi sosyal, kültürel veya soy grubundan

evlilik yoluyla eş seçmeleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi gibi geleneksel topluluklarda yaygın bir uygulamadır. Bu evlilik biçimi, yalnızca biyolojik bir bağ kurmanın ötesinde, toplumsal dayanışma ve ekonomik güvenlik mekanizması olarak işlev görür. Şevket Ökten'in (2009) araştırmasına göre, baba soyuna dayalı aşiret yapısında soyluluk ve sosyal itibar, soy içi evliliklerle korunmakta ve pekiştirilmektedir. Bu bağlamda, özellikle amcaoğlu, teyzeoğlu gibi yakın akrabalar arasında yapılan evlilikler, hem aşiretin birliğini sağlamada hem de mülkiyet, miras ve sosyal statünün devamında kritik bir rol üstlenir (Ökten, 2009, s. 102-105).

Endogami, toplumsal yapının sürekliliği ve sosyal normların korunması açısından önemlidir. Ökten (2009), bu evliliklerin aynı zamanda ekonomik çıkarların birleşmesini sağladığını, akrabalar arası dayanışmayı güçlendirdiğini ve kriz durumlarında destek mekanizması oluşturduğunu belirtir. Böylece, endogamik evlilikler, aileler ve aşiretler arası güven ilişkilerini derinleştirirken, sosyal kontrol ve hiyerarşinin sürdürülmesine de olanak tanır. Ayrıca, bölgedeki kan gütme ve onur kültürü gibi kolektif sorumluluğa dayalı sosyal pratiklerin devamı, endogami yoluyla kurulan sıkı akrabalık bağları sayesinde mümkün olmaktadır (Ökten, 2009, s. 110-115).

Bu durum, geleneksel toplumsal yapı içinde bireylerin hareket alanını sınırlandırırken, topluluk bütünlüğünü ve aidiyet duygusunu güçlendirmektedir. Endogami, kültürel normların ve sosyal düzenin bir parçası olarak, bölgenin sosyoekonomik ve politik yapısını şekillendiren önemli bir araçtır. Dolayısıyla, akraba evlilikleri sadece bireysel tercihler değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve sosyal kontrolü sağlayan kolektif stratejiler olarak değerlendirilebilir (Ökten, 2009).

Özellikle mirasın parçalanmasının önlenmesi ve mal varlığının aile içinde tutulması gibi amaçlarla tercih edilen endogami, toplumsal yapının sürekliliğini pekiştirir. Bu durum, belirli sosyal sınıflarda daha belirgin hale gelir; örneğin Hindistan'daki kast sistemi, endogaminin kurumsallaşmış biçimlerinden biridir. Bu tür evlilikler yalnızca bir gelenek değil, aynı zamanda toplulukların kendini koruma ve devam ettirme biçimidir. Özellikle kırsal bölgelerde, endogami yoluyla aileler hem mallarını dışa kaptırmaktan kaçınmakta hem de toplumsal statülerini sürdürmeye çalışmaktadır. Ancak bireylerin kendi rızaları dışında, yalnızca ekonomik ya da toplumsal beklentiler doğrultusunda belirli bir gruptan biriyle evlenmeye yönlendirilmesi, zaman zaman bireysel hak ve özgürlüklerin göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Bu da endogaminin sadece koruyucu değil, aynı

zamanda sınırlayıcı bir yönü olduğunu göstermektedir.

Endogami, ekonomik kaynakların aile içinde kalmasına ve benzer değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasına olanak sağlar. Sosyolojik açıdan bakıldığında, bu tür evlilikler toplumsal düzenin devamı, sınıfsal sınırların korunması ve aile mirasının bölünmemesi gibi işlevlere hizmet eder. Aile, yalnızca biyolojik değil; aynı zamanda ekonomik ve kültürel bir yapı taşıdır. Bu nedenle, aynı gruptan kişiler arasında yapılan evlilikler, hem akrabalık bağlarını güçlendirir hem de sosyal hiyerarşilerin devamını sağlar. Ayrıca endogami, bireylerin kendilerini ait hissettikleri topluluğa olan bağlarını pekiştirir. Ortak değerlerin, normların ve kültürel kodların paylaşılması, toplumsal kimlik duygusunu güçlendirir. Bu evlilikler sadece iki kişi arasında bir bağ kurmakla kalmaz, aynı zamanda kültürel mirasın ve sosyal uyumun devamı için bir araç görevi görür. Böylece endogami, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde aidiyet, düzen ve denetim hissini canlı tutar.

Soy içi evlilikler, yalnızca biyolojik bir zorunluluğun sonucu değil; aynı zamanda toplumların kültürel sürekliliğini sağlayan temel yapılardan biridir. Bu tür evlilikler aracılığıyla yalnızca nesiller sürdürülmez, aynı zamanda değerler, inanç sistemleri ve sosyal roller de bir kuşaktan diğerine aktarılır. Bireyin hangi aileye, hangi gruba ve hangi sosyal sınıfa ait olduğunu belirleyen soy takibi, bu aktarımın temel araçlarından biridir. Murdock'un (1949) vurguladığı gibi, soy kütüğü yalnızca bir soyağacı değildir; aynı zamanda bireyin toplumsal konumunu belirleyen bir aidiyet çerçevesi sunar. Tillion'un (2006) da ifade ettiği üzere, bu tür akrabalık ilişkileri toplumsal düzenin omurgasını oluşturur. Bu bağlamda endogami, bireylerin evlilik tercihlerini yalnızca kişisel duygularla değil, sosyal normlar ve kültürel zorunluluklarla şekillendirdikleri bir evlilik biçimi olarak ortaya çıkar. Endogami sadece kimle evlenileceğini değil, aynı zamanda hangi değerlerin korunacağını, hangi servetin kimler arasında paylaşılacağını ve hangi grubun sınırlarının nasıl çizileceğini de belirler. Bu nedenle, endogami bireylerin özel yaşamlarını düzenlemenin ötesinde, toplumsal yapıların istikrarını ve sınıfsal devamlılığı güvence altına alan güçlü bir mekanizma hâline gelir.

Bir başka deyişle, endogamik evlilikler aracılığıyla topluluklar yalnızca bugünü değil, geleceği de planlar. Ekonomik kaynakların dışa kapatılması, kültürel normların korunması ve grup içi dayanışmanın sürdürülmesi bu planın başlıca bileşenleridir. Böylece endogami, toplumsal hiyerarşinin yeniden üretildiği; sosyal sınırların korunduğu ve bireylerin topluluk içindeki yerinin sabitlendiği bir toplumsal mühendislik aracı işlevi görür. Toplumsal normlar ve kültürel değerler, büyük ölçüde

evlilik kurumları aracılığıyla yeniden üretilir ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu bağlamda endogamik evlilikler, yalnızca bireyler arasındaki biyolojik bağları güçlendirmekle kalmaz; aynı zamanda toplumun ahlaki standartlarının, davranış kalıplarının ve değer sistemlerinin devamlılığını sağlayan işlevsel bir yapı olarak öne çıkar. Özellikle akraba evlilikleri, bireylerin ortak bir sosyal hafızayı ve kültürel kimliği paylaşmasını mümkün kılar. Bu tür evlilikler aracılığıyla, yalnızca aile içindeki çıkarlar değil; aynı zamanda toplumun bütününe ilgilendiren normatif düzen de korunur.

Bu çerçevede endogami, bireylerin sadece hangi gruba ait olduklarını değil, aynı zamanda o grubun neyi temsil ettiğini, hangi değerleri benimsediğini ve bu değerlerin nasıl yaşatıldığını da belirleyen bir mekanizma işlevi görür. Ortak değerlerin paylaşımı, ortak bir toplumsal kimliğin inşasını mümkün kılar. Dolayısıyla endogami, yalnızca evlilik yoluyla bir araya gelmeyi değil, aynı zamanda toplumun kendini yeniden üretmesini sağlayan bir aidiyet sistemine dönüşür. Bu yönüyle, endogami hem bireysel hem de kolektif düzeyde sosyal uyumu ve istikrarı pekiştiren bir araçtır.

Sosyolojik açıdan incelendiğinde endogami, yalnızca bireylerin evlilik tercihleriyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda bu tercihlerin arka planında yer alan güç ilişkileri, sınıfsal ayrımlar ve toplumsal denetim mekanizmaları gibi yapısal unsurları da görünür kılar. Bireylerin aynı sosyal gruptan eş seçmeleri, grup içi dayanışmayı ve aidiyet hissini güçlendirirken; bir yandan da grup dışındakilere karşı dışlayıcı sınırlar çizer. Bu durum, özellikle sosyal eşitsizliklerin yeniden üretilmesine ve sınıflar arası geçişlerin zorlaşmasına neden olur.

Endogami, sosyal sınıfların korunmasında ve toplumsal hiyerarşinin yeniden inşasında işlevsel bir rol oynar. Bu tür evlilikler, sadece akrabalık ilişkilerini değil, aynı zamanda bireylerin toplumsal konumlarını da yeniden üretir. Soy temelli evlilikler, özellikle ekonomik ve kültürel sermayeyi ellerinde tutan sınıflar arasında yaygın biçimde görülmekte; böylece sınıflar arası sınırların belirginleşmesi ve alt sınıfların üst sınıflara erişiminin engellenmesi sağlanmaktadır. Bu bağlamda endogami, toplumda dikey hareketliliği sınırlayan ve mevcut sosyal yapıyı sabit tutan bir araç olarak değerlendirilmelidir. Her ne kadar endogami, sosyal değişim süreçlerini yavaşlatan bir unsur olarak ele alınsa da, toplumların kültürel, ekonomik ve ahlaki değerlerini muhafaza etmelerinde önemli bir rol oynar. Geleneksel düzenin devamını sağlayan bu tür evlilikler, toplumsal normların, davranış kalıplarının ve kolektif kimliklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasına zemin hazırlar. Bu yönüyle

endogami, bir tür toplumsal denge ve süreklilik mekanizması olarak işlev görür.

Sonuç olarak, endogami ve soy temelli evlilikler yalnızca kişisel tercihlere indirgenemez; bu evlilik biçimleri, toplumsal yapının yeniden üretiminde ve sosyal statülerin korunmasında merkezi bir rol oynar. Akrabalık bağları, bireylerin gruba olan aidiyetini pekiştirirken; aynı zamanda toplumsal denetimi ve ahlaki normların devamlılığını sağlar. Bu evlilik biçimleri sayesinde toplumlar, hem geçmişe tutunmakta hem de mevcut sosyal düzenlerini koruyarak geleceğe aktarabilmektedir. Bu yapısal özellikler, özellikle geleneksel yapının güçlü olduğu bölgelerde daha belirgin biçimde karşımıza çıkar.

Bu çalışmanın odak noktası olan Şanlıurfa gibi aşiret yapısının hâlâ güçlü olduğu bölgelerde, yapılan araştırmalar akraba evliliğinin sosyal işlevini açıkça göstermektedir. Nitekim Şanlıurfa'nın sulamaya açılmış köylerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, akraba evliliğini önemli gören kişilerin %92,2'si, bu evliliklerin aile ve aşiret bağlarını güçlendirdiğini belirtmiştir (Ökten, 2004, s. 145). Bölgedeki bireylerin büyük çoğunluğu kendisini bir aşirete mensup olarak tanımlamakta olup, "aşiretli" olma durumu babasoyuna, meskene, ortak kültüre ve tarihsel öneme dayanmaktadır. Aşiret düzeni, babasoylu ilkesine dayalı güçlü bir dayanışmayı gerektirir ve bu dayanışmanın merkezinde baba soyundan yakın akrabalar bulunmaktadır (Heckmann, 2002, s. 147). Bölgedeki en geniş toplumsallaşma biçimi olan aşiret bağı, geleneksel dayanışma ve sosyal örgütlenmenin temelini oluşturur. Yapılan saha çalışmasında hane reislerinin %81,3'ü bir aşirete bağlı olduklarını ifade etmiştir. endogami; berdel, başlık parası ve mirasla ilişkili evlilik düzenlemeleriyle iç içe geçmiştir. Bu bölgesel uygulamalar, endogaminin sadece soy temelli bir tercih değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı sürdürmeye yönelik bilinçli bir strateji olduğunu ortaya koyar. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Şanlıurfa örneği üzerinden bu yapının nasıl şekillendiği daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

1.3.2.1.2. Egzogami

Egzogami, bireyin evlilik tercihini kendi ait olduğu sosyal, etnik ya da akrabalık grubunun dışından yapmasını zorunlu kılan evlilik ilkesidir. Bu bağlamda, eş seçiminde soy, akrabalık, mezhep veya sınıf gibi ortak aidiyetlerin paylaşılması aranmaz. Endogami karşıtı bir uygulama olan egzogami, toplumsal farklılaşmayı teşvik etmekte ve bireylerarası bağların sadece grup içi değil, aynı zamanda farklı sosyal gruplar arasında da kurulmasına imkân tanımaktadır (Lundberg, 1970, ss. 100–112). Ayrıca, dış evlilikler toplumların kendilerini koruma, yaşamsal sürekliliği

sağlama ve nüfus artışını destekleme stratejilerinin bir parçası olarak görülmektedir. Bu evlilik biçimi, toplumsal gruplar arasında ittifakların tesis edilmesine zemin hazırlamakta ve sosyo-kültürel bütünleşmenin önemli bir mekanizması olarak işlev görmektedir (Emirolu-Aydın, 2003: 219).

Egzogami sıklıkla bireysel duygular, mantıksal tercihler ya da karşılıklı uyuma dayalı evliliklerde görülür. Ancak bu evlilik biçimi sadece kişisel bir seçim değil; aynı zamanda gruplar arası sınırların esnetilmesini sağlayan sosyolojik bir işlev de görür. Her ne kadar daha serbest bir eş seçimi gibi görünse de egzogami de belirli normlar, yasaklar ve toplumsal denetim mekanizmaları ile çevrilidir. Tarihsel örnekler, bu tür evliliklerin bazı toplumlarda ciddi yaptırımlarla sınırlandırıldığını göstermektedir. Örneğin, Lévi-Strauss'un yapısalcı antropoloji yaklaşımına göre, egzogami akrabalık sistemlerinin temelini oluşturan karşılıklılık ilkesinin bir sonucudur. Bu bağlamda, bireylerin kendi toplulukları dışından eş seçmeleri yalnızca biyolojik bir tercih olmayıp, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin devamlılığını sağlayan yapısal bir zorunluluktur (Lévi-Strauss, 1969). Başkurt toplumunda da akrabalık ilişkileri sadece kan bağına değil, toplumsal kabul ve ritüellerle şekillenen bağlara dayanır. Ayaz'ın (2020) çalışmasında vurgulandığı gibi, "kıyametlik ata-ene" ve "kuşamat" gibi uygulamalar, bireylerin rızasıyla oluşan ve geleneksel soy bağlarının dışında gelişen akrabalık biçimleridir. Bu ilişkiler, toplumsal aidiyeti güçlendirirken, evlilik gibi sosyal hak ve yasakların belirlenmesinde önemli rol oynar. Ayrıca, 19. yüzyılda Kazak ve Başkurt topluluklarında grup dışı evliliklere karşı uygulanan dışlanma ve hatta ölüm gibi ağır yaptırımlar, egzogaminin bu toplumlarda sadece bireysel bir tercih değil, toplumsal düzenin korunmasına hizmet eden temel bir norm olduğunu ortaya koymaktadır (Ayaz, 2013).

Egzogami, sadece bireylerin grup dışından eş seçmesi olarak görülemez; aynı zamanda toplumsal yapının dinamiklerini değiştiren ve kültürel sınırların yeniden biçimlenmesini mümkün kılan karmaşık bir evlilik pratiğidir. Grup dışı evlilikler, mevcut toplumsal düzenin katı yapısını esneterek, kimlik, aidiyet ve normların yeniden üretimi sürecine müdahil olur. Bu açıdan egzogami, toplumsal değişim için bir araç işlevi görürken, aynı zamanda kültürel sınırların yeniden müzakere edildiği bir alan yaratır. Buna karşılık endogami, özellikle soy temelli toplumsal yapılar içinde, sadece evlilik biçimi değil, sosyal düzenin sürdürülmesine yönelik stratejik bir mekanizma olarak işlev görür. Nesebin korunması, ekonomik ve kültürel sermayenin el değiştirmesinin önlenmesi anlamına gelirken, aynı zamanda grup içi dayanışma ve sosyal statünün pekiştirilmesi için hayati öneme sahiptir.

Aşiret veya geniş aile sistemlerine dayalı topluluklarda, içten evlilikler sosyal yapının sürekliliğini sağlamak ve grup bütünlüğünü korumak amacıyla bilinçli olarak tercih edilir. Bu bağlamda, egzogami sadece bireysel bir tercih olarak değil, mevcut toplumsal yapının sınırlarını zorlayan ve bu yapıyı tehdit eden bir unsur olarak da algılanabilir. Böylece, evlilik pratiği üzerinden toplumsal düzen ve değişim arasındaki gerilim açıkça ortaya çıkar.

İbni Haldun'un asabiyet kavramı, bu süreci anlamak için önemli bir teorik araç sunar. Ona göre toplumsal dayanışma büyük ölçüde ortak soya ve akrabalığa dayanır: "Soy bağı ve nesep birlikteliği, asabiyeti pekiştirir. İnsanlar, yakın akrabalarıyla daha güçlü bir dayanışma içindedir" (İbni Haldun, 1377/2019, s. 120). Bu çerçevede, egzogamik evlilikler dayanışma ağlarında zayıflamaya yol açabileceği için genellikle teşvik edilmez. Toplumun geleneksel yapısını ve hiyerarşisini tehdit eden bu pratik, mevcut düzenin çözülmesine zemin hazırlayabilir.

Ancak modernleşme süreciyle birlikte egzogami, artan bireysel özerklik, eğitim seviyesindeki yükseliş ve kentleşme gibi faktörlerle daha görünür hale gelir. Toplumsal hareketlilik arttıkça bireylerin grup dışı evlilik yapması yalnızca kültürel sınırların aşılması değil, aynı zamanda sınıfsal ve etnik bariyerlerin sorgulanması anlamına gelir. Bu durum, toplumsal yapının dönüşmekte olduğuna işaret eder. İbn Haldun da bu dönüşüme dikkat çeker: "Zamanla her şey değişir, toplumlar dönüşür ve eski alışkanlıklar yerini yenilerine bırakır" (İbni Haldun, 1377/2019, s. 250). Bu bağlamda egzogami, yalnızca yeni evlilik pratiklerinin değil, aynı zamanda yeni bir toplumsal düzenin habercisi olarak değerlendirilebilir. Soy temelli dayanışma yapılarını aşındıran bu evlilik biçimi, geleneksel normların çözülmesine ve yerini daha esnek, birey odaklı ilişki biçimlerine bırakmasına zemin hazırlar. Böylece egzogami, sadece evlilik kurumunu değil, aynı zamanda toplumsal iktidar ve aidiyet ilişkilerini de yeniden tanımlayan önemli bir kırılma noktasıdır.

Egzogami, yani bireyin kendi sosyal veya akrabalık grubunun dışından biriyle evlenmesi, geleneksel toplumlarda genellikle tartışmalı bir evlilik biçimi olarak görülmüştür. Bu evlilik türü, grup içi bağların ve aidiyetin temelini oluşturan endogamiye karşıtlık arz eder; zira aile dışından biriyle evlenmek, toplumsal bütünlüğü tehdit eden bir faktör olarak algılanabilir. Bu nedenle, pek çok geleneksel toplum, sosyal düzenin korunması amacıyla egzogamiye karşı direnç göstermiş, erken yaşta evlilikleri ve akraba evliliklerini teşvik etmiştir. Ancak modernleşme, kentleşme ve bireysel tercihlerin ön plana çıkmasıyla birlikte, bu normatif evlilik kalıpları sorgulanmaya başlamış ve dönüşüm sürecine girmiştir.

Egzogami ve endogami ilişkisi tarihsel olarak Tarım Devrimi'nin (yaklaşık M.Ö. 10.000) ardından ortaya çıkan yerleşik toplum yapılarıyla şekillenmiştir. Tarım toplumlarında toprak mülkiyeti, endogami yoluyla nesep birliğinin korunmasını desteklerken, aynı zamanda siyasi ve ekonomik ittifaklar kurmak amacıyla egzogami teşvik edilmiştir. Bu dinamik, özellikle Mezopotamya ve Antik Mısır gibi bölge devletlerinde diplomatik evlilikler aracılığıyla somutlaşmıştır (Godelier, 1999). Egzogami yalnızca kişisel bir evlilik tercihi değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasi stratejilerin bir parçası olarak işlev görmüş; ittifakları güçlendirmek, sosyal uyumu sağlamak, genetik çeşitliliği artırmak ve çatışmaları önlemek için kullanılmıştır. Örneğin, Antik Mısır'da kraliyet içi akraba evlilikleri yaygınken, dönemin siyasi koşulları doğrultusunda firavunların yabancı prenseslerle evlenmesi yaygınlaşmıştır. MÖ 1259'daki Kadeş Antlaşması sonrası Hitit Kralı III. Hattuşili'nin, Mısır Firavunu II. Ramses'in kızıyla evlenmesi, iki güçlü uygarlık arasında barışı ve karşılıklı çıkarları koruyan bir egzogamik evlilik örneğidir (Bryce, 2005). Benzer şekilde, 15. ve 16. yüzyıl Avrupa'sında Habsburg hanedanı evliliği siyasi bir araç olarak kullanmış, "Bırakın diğerleri savaşsın, siz evlenin" stratejisiyle geniş çaplı ittifaklar kurmuştur (Elliott, 1992). Buna karşılık, halk sınıflarında egzogami nadiren tercih edilmiş; zira ekonomik güvenlik ve sosyal statünün korunması için evlilikler genellikle endogami çerçevesinde kalmıştır.

Türk toplumları bağlamında ise egzogami, özellikle Eski Türkler döneminde hem siyasi hem de kültürel bir araç olarak kullanılmıştır. Göçebe yaşamın getirdiği esneklik ve ihtiyaçlar doğrultusunda, grup dışı evlilikler ittifak kurma ve sosyal ilişkileri genişletme işlevi görmüştür. Göktürk Kağanlığı'nda Çinli prenseslerle yapılan evlilikler bu stratejik ilişkilerin en önemli örneklerinden biri olup, İstemi Yabgu'nun Çinli bir prensesle evlenmesi hem siyasi hem de kültürel etkileşimi artırmıştır (Liu, 1958). Ayrıca, totemik inanç sistemleri, aynı toteme sahip bireyler arasındaki evlilik yasağı nedeniyle egzogamiyi dini ve sosyal bir zorunluluk haline getirmiştir.

Egzogami sadece bireysel bir evlilik tercihi olmaktan öte, tarih boyunca toplumsal yapıların korunması, dönüşümü ve siyasal ilişkilerin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Endogami ile egzogami arasındaki gerilim, toplumların değişen koşulları ve ihtiyaçları doğrultusunda farklı dönemlerde farklı biçimlerde tezahür etmiştir. Egzogami, hem geleneksel sosyal düzenin sınırlarını zorlayan hem de yeni toplumsal bağların kurulmasına zemin hazırlayan çok boyutlu bir evlilik pratiği olarak değerlendirilebilir. Egzogami, yalnızca tarihsel bir olgu olarak

kalmayıp, günümüz toplumlarında da farklı biçimlerde varlığını sürdürmektedir. Modernleşme, şehirleşme ve bireysel özgürlüklerin artmasıyla birlikte egzogami, geleneksel evlilik normlarına alternatif bir evlilik biçimi olarak daha görünür hale gelmiştir. Günümüzde egzogamik evlilikler, çoğunlukla bireysel tercihler, romantik bağlar ve ekonomik koşullar doğrultusunda şekillenmekte; sosyal medya ve dijital iletişim araçlarının yaygınlaşması ise farklı coğrafi, etnik ve kültürel geçmişe sahip bireylerin tanışmasını ve evlenmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, egzogami hem tarihsel süreçte hem de çağdaş toplumlarda önemli dönüşümler geçirmiştir. Antik dönemlerde siyasi ve diplomatik stratejilere hizmet eden egzogamik evlilikler, modern toplumlarda bireysel özgürlüklerin genişlemesi ve toplumsal çeşitliliğin artmasıyla farklı bir anlam kazanmıştır. Geleneksel toplumlarda zaman zaman egzogamiye karşı ortaya çıkan dirençler, toplumsal dönüşümle birlikte zayıflamış ve bireysel evlilik tercihleri belirleyici bir konuma yükselmiştir. Böylece egzogami, yalnızca kültürler arası bir evlilik türü olmaktan çıkıp bireysel özerkliği, romantik tercihleri ve kişisel tatmini yansıtan bir toplumsal gerçekliğe dönüşmüştür.

Bu dönüşüm, evlilik kararlarında bireylerin artan söz hakkı ile somutlaşmaktadır. Örneğin, Özgüven'in (2017) üniversite öğrencileri arasında yaptığı araştırma, bireyselleşme eğiliminin güçlü bir göstergesidir. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların %74'ü eş seçiminde “uzun bir arkadaşlık sürecinden sonra” karar vermeyi tercih ederken, yalnızca %18'i “mantık evliliği”ni uygun bulmaktadır. Ayrıca, “evleneceğiniz kişiyi kimin seçmesi gerekir?” sorusuna verilen yanıtlarda %80 oranında “kendim” cevabı öne çıkmaktadır. Bu veriler, aşk, uyum ve özgürlük gibi bireysel değerlerin, geleneksel ailevi yönlendirmelerin önüne geçtiğini açıkça göstermektedir. Modern çağda, özellikle internet ve dijital iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla, egzogami evlilikleri farklı coğrafi ve kültürel alanlar arasında daha sık gerçekleşmektedir. Bu durum, bireysel özgürlüklerin ve toplumsal çeşitliliğin artmasıyla ilişkilidir (Rosenfeld & Thomas, 2012). Dolayısıyla, egzogaminin modern formları artık siyasi veya ekonomik zorunluluklardan değil, bireysel arzular ve özerklikten beslenen, yeni bir toplumsal norm ve gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, evlilik kurumunun dönüşümünü yansıtırken, aynı zamanda toplumsal yapıların ve kültürel normların da dinamik ve sürekli değişen karakterini ortaya koymaktadır.

1.3.2.2. Eşin Sayısına Göre Evlilik Türleri

Eş sayısı, evlilik biçimlerinin toplumsal işleyişindeki kritik bir değişkendir çünkü aile içi ilişkiler, kaynak dağılımı ve güç dengeleri doğrudan bu faktöre

bağlıdır. Mahmut Kaya (2008), çok eşliliğin sadece bireysel bir tercih olmadığını, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerle şekillenen toplumsal bir kurum olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, eş sayısının farklılığı toplumlarda aile yapısını ve sosyal düzeni doğrudan etkiler.

Tek eşlilik (monogami) bireyler arasında daha eşitlikçi ilişkiler ve net kaynak paylaşımı sağlarken (Goode, 1963), çok eşlilik (poligami) ekonomik iş gücü ve siyasi ittifaklar açısından avantaj sağlamakla birlikte, aile içi eşitsizliklere ve kadınların sosyal statüsünde gerilemeye neden olabilir (Stone, 1977; Kaya, 2008). Dolayısıyla eş sayısı, yalnızca evlilik biçimini değil, toplumsal yapının işleyişini ve sosyal adaleti belirleyen temel bir değişken olarak değerlendirilmelidir.

1.3.2.2.1. Monogami

Monogami, yani tek eşli evlilik, tarih boyunca farklı kültürlerde farklı biçimlerde yer alsa da özellikle modern toplumlarda evlilik kurumunun temel yapıtaşı olarak kabul edilmiştir. Bu evlilik biçimi, yalnızca bireylerin duygusal ve sosyal ilişkilerini değil, aynı zamanda toplumun düzenini, hukuki normlarını ve dini inanç sistemlerini de şekillendiren kritik bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

Batı medeniyetlerinde monogaminin kökenleri, hukukî ve dini düzenlemelerle yakından ilişkilidir. Eski Yunan ve Roma toplumlarında, devlet düzeninin sürekliliği ve toplumsal istikrarın korunması amacıyla evlilikler genellikle tek eşlilik temelinde kurgulanmıştır. Roma İmparatorluğu'nda aristokrat ailelerin monogamiye sıkı sıkıya bağlı kalması, hem soyun takibi hem de mülkiyetin düzenli aktarımı için stratejik bir gereklilik olarak görülmüştür. Bu bağlamda, monogami sadece bireysel bir tercih değil, aynı zamanda devletin toplumsal yapısını sağlamlaştıran bir mekanizma olarak işlev görmüştür (Kirkpatrick, 2010).

Dini metinler ve inanç sistemleri de monogaminin yaygınlaşmasında belirleyici rol oynamıştır. Hristiyanlıkta evlilik, kutsal bir birliktelik olarak tanımlanır ve İncil'de yer alan “Bir adam ve bir kadın birleşir” ifadesi, evliliğin özünde tek eşliliğin bulunduğunu vurgular (Matta 19:4-6). Bu dini öğreti, Batı toplumlarında monogaminin etik ve moral temelini oluşturmuş, evliliğin kutsallığı ve toplumun ahlaki dokusunun korunması için bir rehber olmuştur. İslamiyet ise temel olarak monogamik bir evlilik anlayışını benimserken, belirli şartlar altında erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesine izin verir. Ancak bu çok eşlilik uygulaması, İslam hukukunda adalet ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda sıkı denetimlere tabidir; erkeklerin

eşler arasında hakkaniyetli davranması zorunludur (İslam Hukuku Araştırmaları Merkezi, 2015). Bu farklılıklar, evlilik kurumunun kültürel ve dini bağlamda ne denli çeşitlilik gösterebildiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de monogami, Cumhuriyet’in ilk yıllarında aile yapısında köklü bir dönüşümün parçası olarak kabul edilmiştir. 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu, çok eşliliği yasaklayarak evliliği tek eşlilik temeline oturtmuştur (T.C. Resmî Gazete, 1926). Bu düzenleme, sadece Osmanlı döneminden kalan Mecelle’nin yerini almakla kalmamış; aynı zamanda aile kurumunu laik, eşitlikçi ve çağdaş bir yapıya kavuşturmuştur. Kanun, resmi nikâh zorunluluğu getirerek evlilik sürecinin devlet denetimine alınmasını sağlamış, kadın ve erkek arasında yasal eşitliği tesis etmiş ve boşanma haklarını düzenleyerek aile içi hakların korunmasını güçlendirmiştir. Bu bağlamda Türk Medeni Kanunu, birey haklarını ön planda tutan, toplumun modernleşme sürecine uyumlu bir evlilik rejimi kurmuştur (Çelik, 2018).

Sonuç olarak, monogami evlilik biçimi, tarihsel süreç içinde toplumsal düzenin, dini inançların ve hukuk sistemlerinin karmaşık etkileşimiyle şekillenmiş ve modern toplumlarda bireysel haklar ile özgürlüklerin teminat altına alınmasında merkezi bir araç haline gelmiştir. Bu evlilik modeli, yalnızca aile yapısını biçimlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal istikrarın korunması ve sosyal adaletin tesis edilmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Monogaminin bu işlevi, modern hukuk ve insan hakları normlarıyla desteklenerek, cinsiyet eşitliği ve bireysel özerklik gibi değerlerin toplumda yaygınlaşmasını mümkün kılmıştır. Dolayısıyla monogami, sadece geleneksel bir evlilik biçimi değil, aynı zamanda çağdaş toplumların temel sosyo-kültürel ve hukuki yapısının da belirleyici unsurudur.

1.3.2.2.2. Poligami

Toplumlarda görülen evlilik biçimleri, sahip olunan dini inançlar, hukuk sistemleri, geleneksel değerler ve akrabalık yapıları doğrultusunda şekillenen karmaşık sosyal yapılardır (Sayın, 1990). Bu bağlamda, poligami yani çok eşlilik, tarih boyunca farklı toplumlarda sosyal, ekonomik ve kültürel gereksinimlerin bir yansıması olarak ortaya çıkan çok katmanlı bir kurumdur. Poligami, iki farklı şekilde gerçekleşir. Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine polijini, bir kadının birden fazla erkekle evlenmesine ise poliandri denir. Çok eşlilik de bu iki türden oluşur (Bağlı & Sever, 2005). Bu iki biçim arasında tarihsel olarak en yaygın olanı polijinidir. Özellikle ataerkil ve tarıma dayalı toplumlarda polijini, hem erkek egemen yapının pekiştirilmesine hem de aile içi iş gücünün artırılmasına hizmet

etmiştir (Stone, 1977; Goody, 1973). Bu tür toplumlarda çok eşlilik, yalnızca bireysel tercihlere değil, aynı zamanda nüfus dengeleri, üretim ilişkileri ve toplumsal statüye ilişkin ihtiyaçlara yanıt veren işlevsel bir yapı olarak görülmüştür.

İslam hukuku, poligamiyi belirli sınırlarla düzenler; bir erkeğin en fazla dört kadınla evlenmesine izin verirken, bu evliliklerde kadınlar arasında adaletli davranma zorunluluğunu da şart koşar (Yılmaz, 2019; Esposito, 1998). Bu kurallar, çok eşliliğin kontrolsüz bir şekilde yayılmasını engelleyerek hem aile içi uyumu sağlama hem de toplumda sosyal dengeyi koruma amacı taşır. Örneğin, Kuran’da adaletten sapmamanın önemi vurgulanmakta ve adaletsizlik durumunda tek eşliliğin tercih edilmesi tavsiye edilmektedir. Bu şekilde, poligami hem bireysel hakların korunması hem de sosyal istikrarın sürdürülmesi için bir denge mekanizması işlevi görür.

Tarihsel süreçte, Türk toplumlarında poligami sosyal yapının karmaşıklığı, nüfus hareketleri ve siyasi-ekonomik çıkarlar doğrultusunda şekillenmiştir (Tekeli, 1995). Sonuç olarak, poligami yalnızca bir kültürel uygulama olmaktan öte, demografik yapı, ekonomik ihtiyaçlar ve sosyal hiyerarşilerle etkileşim içinde olan çok boyutlu bir evlilik biçimidir. Toplumsal düzenin korunması, aile içi dengelerin sağlanması ve ekonomik kaynakların yönetilmesinde poligami önemli bir rol oynamaya devam etmektedir (Goode, 1963; Stone, 1977; Doğan, 2009). Bu nedenle, poligaminin incelenmesi sadece evlilik biçimlerinin anlaşılması açısından değil, aynı zamanda toplumun genel yapısını ve değişimini anlamak açısından da kritik öneme sahiptir.

1.3.2.2.1. Polijini

Polijini, yani bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi, tarih boyunca birçok toplumda görülmüş bir evlilik biçimidir. Özellikle tarım ve hayvancılığın önemli olduğu, sosyal sınıfların belirgin olduğu toplumlarda yaygın olmuştur. Orta Çağ’da aristokratlar ve krallar çok eşli evlilikler yaparak sosyal statülerini güçlendirmiş, geniş ailelerle daha fazla toprak ve zenginlik biriktirmişlerdir. Bu durum erkekler için bir güç ve prestij göstergesi olmuştur (Doğan, 2009; Ember & Ember, 2004).

Polijini sadece bireysel bir tercih değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal işlevleri olan bir kurumdur. Çok eşli olmak, daha fazla çocuk sahibi olma ve aile içi iş gücünü artırma açısından toplum tarafından desteklenmiştir. Özellikle tarım gibi iş gücüne ihtiyaç duyulan alanlarda, bu evlilik biçimi ekonomik kalkınmayı da olumlu

etkilemiştir (Zeitzen, 2008).

Osmanlı'da çok eşlilik özellikle üst sınıflar ve yöneticiler arasında yaygındı. Bu, aile bağlarını güçlendirmek ve siyasi ittifaklar kurmak için önemliydi. Aynı zamanda ekonomik kaynakların paylaşımı ve miras sistemini de etkiledi. Ancak zamanla modernleşme ve hukuk reformlarıyla çok eşlilik sınırlandırılmış ve günümüzde sadece belli şartlarda geçerli olmuştur (Demirel, 1991). Çok eşliliğin bir sebebi de ilk evlilikten çocuk sahibi olunamaması nedeniyle ortaya çıkan sosyal ve ekonomik baskılardır. Çocuk sahibi olmayan erkekler ikinci evliliği, neslin devamı ve statü açısından önemli bir çözüm olarak görmüştür (Öztürk, 1999).

Yapılan bir çalışmada, bölgede çok eşliliğin en önemli nedeni olarak erkek çocuk isteğinin öne çıktığı belirtilmiştir (%70) (Ökten, 2009, s. 307). Bu bulgu, Sancar ve arkadaşlarının (2006, s. 21) bölgeye dair çalışmalarıyla da uyum göstermektedir. Tarımın yaygın olduğu kırsal alanlarda, hane halkı iş gücüne duyulan ihtiyaç çok çocuklu olma eğilimini artırırken, aşiret yapısı da doğurganlık ve çok eşlilik üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Ayrıca kadınların doğurganlık oranı ve sahip oldukları erkek çocuk sayısı, bölgedeki toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde kadınların statüsünü şekillendiren önemli unsurlardan biridir. Tek eşlilik yaygın olmakla birlikte (%95,3), çok eşlilik oranları %4,7-6 arasında değişmekte ve kent merkezlerinde daha düşük seviyelerde görülmektedir (Sencer, 1993, s. 281; Ökten, 2004, s. 72). Çok eşliliğin azalması, eğitim düzeyinin artması, iş gücü ihtiyacının düşmesi ve kadınlara yönelik bakış açısındaki olumlu değişikliklerle ilişkilendirilmektedir (Ökten, 2009, s. 307). Bu nedenlerle çok eşlilik, bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel dinamikleriyle etkileşim içinde çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmalıdır. Ayrıca, toplumsal algıda çocuk sahibi olamamanın genellikle kadınlara yüklenmesi, kadınlar üzerinde büyük bir baskı oluşturmakta ve erkeklerin yeni evliliklere yönelmesine yol açmaktadır. Bu durum, kadınların çocuk doğurma görevlerinin hem sosyal hem de kültürel açıdan aşırı derecede vurgulandığını göstermektedir. Ankara'da yapılan bir araştırma, çok eşli ve tek eşli ailelerin ekonomik açıdan benzerlik gösterdiğini ortaya koyarak, çok eşliliğin sadece belirli sosyal sınıflara özgü olmadığını vurgulamıştır (Demirel, 1991). Bazı çalışmalar ise maddi durumu iyi olanların çok eşliliği daha fazla tercih ettiğini belirtirken, diğer araştırmalar çok eşliliğin ekonomik durumdan bağımsız olarak sosyal, kültürel ve geleneksel faktörlere dayandığını ortaya koymaktadır (Demirel, 1991).

Osmanlı döneminde çok eşliliğin yaygın olmasının nedenleri arasında sürekli savaşlar, nüfus artışına duyulan ihtiyaç ve yeni fethedilen topraklarda yerleşme

arzusu bulunmaktadır. Özellikle Bizans'tan kalan dul kadınların Türk askerlerine verilmesi, bu uygulamanın kabulünü kolaylaştırmıştır. Orhan Gazi'nin İznik'i fethettiğinde dul kadınları gazilere dağıttığı bilinmektedir (Jennings, 1998; Aşıkpaşazade, akt. Pay, 1998).

Dini perspektiften bakıldığında, Osmanlı aile hukuku İslam hukukuna dayanır. Kur'an'da çok eşlilik en fazla dört kadınla sınırlandırılmış ve eşler arasında adalet şartı getirilmiştir: “Eğer yetim kızlar hakkında adil davranamamaktan korkarsanız, iki, üç veya dört kadınla evlenin...” (Nisa Suresi, 4/3). Ancak başka bir ayette eşler arasında tam adaletin mümkün olmadığı belirtilerek tek eşlilik önerilmiştir (Nisa Suresi, 4/129). Osmanlı döneminin önemli âlimlerinden Kınalızâde Ali Çelebi de erkeklerin tek eşle yetinmesini savunmuştur (Öztürk, 1991).

Sonuç olarak, Osmanlı toplumunda çok eşlilik sadece bir gelenek değil; sosyal, ekonomik ve dini ihtiyaçlarla şekillenmiş karmaşık bir kurumdur. Modernleşme ile birlikte sınırlandırılmış olsa da, tarih boyunca önemli bir yer tutmuştur.

1.3.2.2.2. Poliandri

Bir erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evlenmesi polijini, bir kadının aynı anda birden çok erkekle evlenmesi ise poliandri olarak tanımlanmaktadır (Haviland vd., 2006, s. 438). Evlilik biçimleri toplumların kültürel, ekonomik ve demografik koşullarıyla yakından ilişkilidir. Poliandri, polijiniden daha az yaygın bir evlilik modeli olsa da, tarihsel olarak bazı topluluklarda uygulanmış ve belirli toplumsal ihtiyaçlara cevap vermiştir. Bu evlilik modelini benimseyen toplumlar arasında Eskimolar, Hindistan'ın bazı bölgeleri, Polinezya, Marquesas Adaları ve özellikle Tibet'teki bazı kırsal topluluklar yer almaktadır. Tibet toplumunda poliandri, sosyoekonomik ve coğrafi koşullar doğrultusunda gelişmiş bir uygulamadır. Mirasın yalnızca bir bireye verilmesi ve tarım yapılabilecek arazinin sınırlı olması nedeniyle, erkek kardeşlerin aynı kadınla evlenmesine izin verilmekte ve bu sayede aile mülkü bölünmeden korunmaktadır (Barclay, 2014, s. 18).

Poliandri uygulaması, genellikle kadın nüfusunun erkek nüfusuna oranla daha fazla olduğu, ekonomik kaynakların yetersiz kaldığı ve coğrafi koşulların sert olduğu toplumlarda görülmektedir. Tibet ve Nepal'deki bazı dağ köyleri, bu evlilik biçiminin en bilinen örneklerini sunmaktadır. Bu bölgelerde erkek kardeşler, sınırlı kaynakları paylaşmak, nüfus artışını kontrol altında tutmak ve aile varlığının

kuşaklar arası aktarımını sağlamak amacıyla aynı kadınla evlenmişlerdir. Böylece hem ekonomik sürdürülebilirlik sağlanmış hem de toplumsal düzenin devamlılığı korunmuştur. Bu örnekler, evlilik kurumunun yalnızca duygusal ya da bireysel tercihlere dayanmadığını, aynı zamanda toplumların varlıklarını sürdürebilmek adına geliştirdikleri stratejilerden biri olduğunu göstermektedir.

Poliandri, bazı dini ve kültürel bağlamlarda da kabul edilmiştir. Hinduizm’de, özellikle belirli geleneksel topluluklarda poliandri uygulamalarına rastlanmıştır. Ancak, bu uygulama çoğunlukla sosyo-ekonomik nedenlerle yapılmış olup, dinsel açıdan kesin bir onay almadığı gibi, batı toplumlarında çok eşliliğin aksine daha az yaygındır.

Aile sosyolojisi açısından bakıldığında, monogami (tek eşli evlilik) ve poligami (çok eşli evlilik), yalnızca bireyler arası ilişkileri değil, aynı zamanda toplumun ekonomik, kültürel ve sosyal yapısını da etkileyen önemli evlilik modelleridir. Bu evlilik türleri, toplumda aile yapısının nasıl şekillendiğini ve toplumsal değerlerin nasıl oluştuğunu anlamamıza yardımcı olur. Monogami, bireylerin karşılıklı sadakat ve eşitlik temelinde kurduğu bir evlilik biçimidir. Modern toplumlarda yaygın olarak görülür ve genellikle bireysel hakların, özgürlüğün ve eşitliğin ön plana çıktığı aile yapısını destekler. Bu yapı, bireylerin kimliklerini özgürce ifade etmelerine ve eşit ilişkiler kurmalarına olanak tanır. Ancak bazı toplumlarda geleneksel normlar ve kültürel değerler, bu eşitliği sınırlayabilir.

Poligami, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik açılardan çok çeşitli boyutlara sahip karmaşık bir olgudur. Grossbard’ın (1988) ekonomik yaklaşımına göre, eğer ailenin geçim kaynağı tarım veya aile içi üretim ise, erkeğin birden fazla eşe sahip olması aile gelirini artırabilir. Öte yandan, kadının dışarıda düzenli bir gelir elde etmesi poligami eğilimini azaltmaktadır. Ayrıca, erkekler arasındaki gelir eşitsizliği poligami tercihlerini etkiler; daha yüksek gelire sahip erkekler çok eşli ilişkileri tercih etmekte ve bu durum sosyal statünün bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Çok eşlilik, üreme kapasitesini artırarak özellikle erkek çocuk sahibi olmanın iş gücü ve siyasi güç açısından avantaj sağlamasına katkıda bulunur (Slonim-Nevo ve ark., 2008). Çocuk sayısının artması, ebeveynler için özellikle yaşlılık döneminde güvence ve duygusal destek anlamına gelmektedir (Klomegah, 1997). İnfertilite(kısırılık) erkek çocuk sahibi olamama ya da kadının sağlık sorunları, poligamiye yönelmede önemli sebepler olarak ortaya çıkmaktadır (Slonim-Nevo ve ark., 2008).

Her iki evlilik türü de, toplumun hangi değerlere önem verdiğini, aile içindeki

rollerin nasıl belirlendiğini ve bireylerin toplum içinde nasıl konumlandığını gösterir. Monogami, eşitlik ve bireysel özgürlük ön plandayken; poligami, daha çok ekonomik işlevler ve toplumsal dayanışma çerçevesinde değerlendirilir. Bu bağlamda, monogami ve poligami yalnızca özel yaşamı değil, aynı zamanda toplumun genel yapısını, güç ilişkilerini ve toplumsal rolleri etkileyen önemli yapılardır. Bu evlilik biçimlerini anlamak, aile kurumunun toplumsal işlevlerini ve cinsiyet temelli eşitsizlikleri çözümlmek açısından büyük önem taşır.

1.3.2.3. Oturulan Yere Göre Evlilik Türleri

Evlilik, sadece iki bireyin hayatlarını birleştirmesi değil; aynı zamanda bir toplumun kültürel, ekonomik ve sosyo-politik dokusunu şekillendiren temel bir kurumdur. Evlilik sonrası çiftlerin nerede yaşayacakları kararı ise, yalnızca fiziksel bir mekân seçimi olmanın ötesinde, aile içindeki güç dinamiklerini, bireylerin toplumsal rollerini ve kuşaklar arası ilişkilerin biçimlenmesini doğrudan etkileyen kritik bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle, yerleşim biçimleri toplumsal yapının temel taşlarını oluşturur ve farklı toplumlarda farklı şekillerde kendini gösterir.

Yerleşim yeri kavramı, bireyin sadece ikamet ettiği yer değil, aynı zamanda hukuki ve toplumsal bağlarının merkezi olarak tanımlanır. Türkiye Medeni Kanunu’nun 19 ila 22. maddelerinde açıkça düzenlendiği üzere, yerleşim yeri; kadın ve erkeğin statülerini, ekonomik ilişkilerini ve evlilik içindeki otorite dağılımını belirleyecek kadar güçlü bir toplumsal belirleyendir (Medeni Kanun, 2002, m.19-22). Bu bağlamda, çiftlerin yerleşim yeri tercihleri, aile içi karar mekanizmalarını ve toplumsal rollerin biçimlenmesini kökten etkiler. Kanun, kişilerin yerleşim yerlerini kendi özgür iradeleriyle belirlemelerini esas alır. 19. maddede “sürekli kalma niyetiyle oturulan yer” yerleşim yeri olarak tanımlanmış ve bu düzenleme, kişinin yerleşme niyetini esas ölçüt olarak kabul etmiştir. Bu nedenle, literatürde “iradi” ya da “isteğe bağlı yerleşim yeri” olarak adlandırılan bu kavram, bireyin özgür iradesiyle yerleşimini seçmesinin yasal temeli olmuştur (Zevkliler, Acabey & Gökyayla, 2019, s. 395). Medeni Kanun, böylece bireylere yerleşim yerini seçmede tam bir özgürlük tanımakta, diledikleri yerde yerleşim yeri kurmalarına imkân sağlamaktadır (Akipek & Akıntürk, 2020, s. 460).

Evlilik sonrası yerleşim düzenlemeleri ise, üretim biçimleri, cinsiyet rolleri ve aile yapılarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, yerleşim biçimleri aile sosyolojisi açısından hayati bir öneme sahiptir. Yerleşim biçimleri literatürde genellikle üç ana

kategori altında incelenir: matrilokal, patrilokal ve neolokal.

1.3.2.3.1. Matrilokal Yerleşim: Kadının Güçlü Pozisyonu

Erkeğin, evlilik sonrası kadının ailesinin evinde oturmasına, halk arasında “iç güveyliği” olarak bilinen yerleşim biçimi matrilokal olarak adlandırılır. Matrilokal yerleşim, erkeğin kadının ailesinin yanında ikamet etmesini öngören bir düzenlemedir. Bu yerleşim biçimi, kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda güçlü bir konuma sahip olduğu anaerkil (matrilineal) toplumlarda daha yaygın olarak görülmektedir (Güneş, 2023). Matrilokal evlilik düzeni, kadınların aile içindeki rolünü ve statüsünü güçlendirmesi bakımından sosyolojik açıdan önemli bir yere sahiptir. Burada, kadının ailesinin ve soyunun merkezde olduğu bir yapı söz konusudur. Erkek, genellikle kadının ailesinin dışından bir üye olarak kabul edilir ve evdeki sosyal, kültürel ve ekonomik otorite, çoğu zaman kadının ailesinin ellerindedir. Erkek, evin iç işleyişinde daha pasif bir role sahip olurken, kadınlar hem aileyi hem de evin sosyal yapısını yönlendirir. Bu durum, kadının ailesiyle olan bağlarının güçlü olmasını sağlar ve kadınlar, doğdukları ailede kaldıkları için ailenin yapısal sürekliliğini destekler.

Matrilokal yerleşim biçimi, sadece bir yaşam tarzı değil, aynı zamanda kadınların güçlü olduğu ve aile bağlarının sıkı şekilde korunduğu bir sosyal düzeni ifade eder. Endonezya’nın Minangkabau toplumu ve Hindistan’ın Khasi kabilesi gibi matrilineal toplumlarda, kadınlar aile içinde hem mülk hem de miras üzerinde söz sahibidir. Sosyal ve politik gücün esas kaynağı yaşlı kadınlardır; erkeklerin üretim rollerine rağmen, karar alma süreçlerinde kadınların etkinliği ön plandadır (Öztürk, 2024).

Matrilokal yerleşim, ataerkil toplumların sınırlarını aşan, kadının ailede ve toplumda etkin olduğu bir yapıyı ortaya koyar. Kadınların sosyal ve ekonomik güçleri, aile içi dayanışmayı güçlendirirken, aynı zamanda toplumu şekillendiren temel bir güç haline gelir. Ancak, tarihsel olarak ataerkil toplumların yükselmesi, matrilokal sistemlerin gerilemesine neden olmuştur. Modernleşme süreçleri ve toplumsal normların değişmesiyle birlikte, matrilokal yerleşim yaygın bir model haline gelmemiştir (Öztürk, 2024). Bununla birlikte, bazı toplumlarda bu sistem varlık göstermeye devam etmektedir. Örneğin Osmanlı döneminde Türkiye’de “iç güveyiliği” modeli, ekonomik nedenlerden dolayı bazı aileler için çözüm arayışı olmuştur. Ancak bu durum, toplumsal normlara aykırı görüldüğü için geniş çapta kabul görmemiş ve sınırlı uygulanmıştır.

Matrilokal yerleşim biçimi, ailenin kadınlar üzerinden şekillenen güçlü bir sosyal yapıya sahip olduğunu ve kadının aile içindeki merkezi rolünü vurgular. Bu düzenleme, toplumsal eşitlik ve aile bağlarının korunması açısından anlamlıdır, çünkü kadınlar ve erkekler arasındaki rol dağılımı, geleneksel ataerkil sistemlerden farklı bir anlayışı işler (Von Benda-Beckmann, 2002; Öztürk, 2024).

1.3.2.3.2. Patrilokal Yerleşim: Erkeklerin Merkezde Olduğu Sistem

Patrilokal yerleşim, evlilik sonrası kadının erkeğin ailesinin yanına yerleşmesini öngören bir yerleşim modelidir. Bu sistem, ataerkil (patrilineal) toplumlarda yaygın olup, erkeğin aile içinde güçlü bir konuma sahip olduğu bir yapıyı işaret eder. Kadın, evlendikten sonra genellikle eşinin ailesinin yanına taşınır ve burada erkeklerin ailedeki otoritesi belirleyici olur. Patrilokal yerleşimde, erkeklerin soyunun devamı, miras hakkı ve ekonomik üretim süreçleri büyük ölçüde erkeğin ailesi üzerinden şekillenir. Kadın, eşinin ailesinin bir parçası haline gelir ve bu bağlamda, kadının toplumsal rolü genellikle erkek ve ailesinin çıkarları doğrultusunda şekillenir (Lundberg, 1970, aktaran Bağlı & Sezen, 2005, s. 12; Özkalp, 2009, s. 135-136).

Patrilokal yerleşim, erkeklerin ekonomik ve sosyal gücünü pekiştiren, kadınların ise çoğunlukla pasif bir rol oynadığı bir aile yapısını pekiştirir. Bu tür yerleşim biçimi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en belirgin olduğu yerleşim modellerinden birisidir. Çoğu geleneksel toplumda, kadının yaşamı ve sosyal durumu, kocasının ailesinin sosyo-ekonomik yapısına ve güç dinamiklerine bağlıdır. Bu düzenleme, kadınların bağımsızlıklarını sınırlandırabilir ve onların toplumsal olarak daha az güç sahibi olmalarına yol açabilir. Patrilokal yerleşim, yalnızca evlilik sonrası yerleşim tercihi olmakla kalmaz; aynı zamanda mülkiyet ve miras ilişkilerinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynar. Kadınların evlendikten sonra eşlerinin ailesine taşınması, erkeğin ailesinin mal varlıkları üzerinde hak talep etmesini mümkün kılar ve bu süreçte kadının kendi ailesiyle olan bağları zayıflar. Bu durum, aile içi ekonomik kaynakların ve güç dengelerinin erkeğin ailesi lehine yeniden düzenlenmesini sağlar (Bağlı & Sezen, 2005, s. 12; Özkalp, 2009, s. 135-136). Böylece patrilokal yerleşim, aile yapısının ekonomik ve sosyal gücünü pekiştiren önemli bir mekanizma haline gelir.

Geleneksel ataerkil toplumlarda, patrilokal yerleşim biçimi cinsiyet rollerinin kalıplaşmasına da zemin hazırlar. Kadınlar, evlilikle birlikte yeni aile ortamında

sosyal kimliklerini yeniden inşa etmek zorunda kalırken, toplumsal statüleri büyük ölçüde erkeğin ailesi tarafından belirlenir. Bu sistem, kadınların bireysel özerkliğini sınırlandırırken, onların sosyal ve ekonomik alanlardaki rollerini de erkeğin ve ailesinin çıkarları doğrultusunda şekillendirir.

Kırsal alanlarda üretime büyük katkı sağlayan kadınların emeği, gelişmekte olan ülkelerde tarımsal ekonominin can damarlarından biridir. Ancak bu emek, çoğunlukla görünmez kılınarak karşılıksız “ücretsiz aile işçisi” emeği olarak değerlendirilir. Oysa tarımsal üretimin bel kemiği olan kadın emeğinin değeri ne yazık ki toplum ve ekonomi tarafından hak ettiği gibi tanınmamaktadır (Kızılaslan ve Yamanoglu, 2010). Bu gerçeklik, ataerkil güç ilişkilerinin sürdürülmesini kolaylaştırmakta, kadının sosyal ve ekonomik statüsünün zayıflamasına doğrudan hizmet eden kalıcı bir eşitsizlik yapısını beslemektedir.

Bu bağlamda, patrilokal yerleşim biçimi yalnızca mekânsal bir tercih olmaktan öte, ataerkil düzenin toplumsal yeniden üretiminde hayati bir araç işlevi görür. Kadınların sosyal kimlikleri, aile içindeki güç dengeleri ve ekonomik yapıların şekillenmesinde belirleyici olan bu sistem, özellikle geleneksel toplumlarda derin kökler salmış ve varlığını güçlü biçimde sürdürmektedir. Böylece, kadınların hem toplumsal hem de ekonomik alanlarda maruz kaldığı eşitsizlikler, sadece bireysel değil, sistematik bir baskı ve kontrol mekanizmasının sonucu olarak devam etmektedir.

1.3.2.3.3. Neolokal

Neolokal yerleşim, evlilik sonrası çiftin, her iki ailenin yanında değil, bağımsız olarak yeni bir yaşam alanı kurması esasına dayanır. (Lundberg, 1970; aktaran Bağlı & Sezen, 2005, s. 12). Bu yerleşim modeli, çiftin kendi evini açarak hem kadın hem de erkek ailesinden coğrafi ve ekonomik anlamda ayrılmasıyla karakterizedir. Neolokal sistem, bireysel özerkliğin ve çekirdek aile yapısının ön planda olduğu toplumsal düzenlerde yaygındır. Bu modelde, çiftin yerleşim tercihi, kendi ihtiyaçları, ekonomik durumları ve bağımsızlık arzuları doğrultusunda şekillenir. Neolokal yerleşim, aileler arasında doğrudan bir yerleşim bağı kurmaktan ziyade, bireysel ve çekirdek aile bağımlılığını önceler. Böylece çift, her iki aileyle de ilişkilerini sürdürebilirken, kendi kararlarını alma ve yaşamlarını organize etme özgürlüğüne sahip olur.

Neolokal yerleşim, ekonomik bağımsızlık ve bireysel özgürlüklerle yakından

ilişkilidir. Çiftin kendi yaşam alanlarını kurması, toplumsal dayanışmayı geleneksel biçimde artırmasa da, modern toplumsal yapılar içinde çekirdek aileye odaklanmayı sağlar. Bu sistemde aile içi destek, daha çok duygusal ve sosyal bağlar üzerinden devam ederken, ekonomik ve mekânsal açıdan bağımsızlık ön plandadır. Neolokal yerleşim, özellikle kentleşme, modernleşme ve ekonomik dönüşüm süreçlerinin hızlandığı toplumlarda yaygınlaşmaktadır. Türkiye'nin özellikle büyük kentlerinde ve genç çiftler arasında neolokal yerleşim tercih edilmektedir. Bu durum, aile bağlarının mekânsal olarak zayıflamasına yol açsa da, bireysel kimliklerin ve çekirdek aile yapısının güçlenmesine imkân tanır. Neolokal yerleşim, bağımsızlık, bireysel karar alma ve çekirdek aile modelinin yükselişini simgeler. Hem kadın hem erkek için daha esnek toplumsal roller ve özgürlükler sağlar; ancak bu, aynı zamanda geleneksel geniş aile dayanışmasının dönüşümü anlamına gelir.

1.3.2.4. Tercih Ölçütlerine Göre Evlilik Türleri

Toplumlarda evlilik, sadece bireylerin bir araya gelmesi değil; aynı zamanda aileler, soylar ve toplumsal yapılar arasında kurulan karmaşık bir birliktelik sistemidir. Bu birliktelik bazen bireysel tercihlerle, çoğu zaman ise toplumsal normlar, ailevi stratejiler ve kültürel kodlarla belirlenir. "Tercih ölçütlerine göre evlilik türleri" başlığı altında incelenebilecek kimi geleneksel evlilik biçimleri, bireyin özgür iradesini ıskartaya çıkararak ailevi çıkarları önceliktir. Bu durum, bireyin kısmen ya da tamamen devre dışı bırakıldığı bir evlilik rejiminin sosyolojik kodlarını ortaya koyar.

1.3.2.4.1. Levirat ve Sororat

Bireyin özgür iradesi aşiretin veya geniş ailenin denetiminden bağımsız bir alanda kendini gerçekleştiremez. Bu nedene bağlı olarak görülen en yaygın evlenme biçimlerinden biri levirat (dul kadının kayınbiraderle evlendirilmesi), diğeri ise sororat (erkek eşinin ölümüyle, eşinin kız kardeşiyle evlenmesi) uygulamasıdır (Bağlı & Sever, 2005). Lundberg (1970) bu evlilikleri, "kız almak - kız vermek" şeklinde özetlerken, bu ilişkilerde bireylerin değil, ailelerin karar verici olduğuna vurgu yapar. Levirat evliliği, Kaya (2009)'un ifadesiyle kadının toplumsal kimliğini sabitleyen ve onu birey olmaktan çıkararak ailenin sürekliliği için araçsallaştıran" bir yapıya sahiptir. Bu tür evlilikte dul kadın, eşinin ailesinden biriyle evlenerek eski ailenin içinde kalır; yani sosyolojik anlamda bir 'emanet' haline gelir. Kadının kendi tercihleri, duygusal dünyası, yas süreci göz ardı edilir. Kirwen'e (1979) göre bu durum, kimlik bunalımlarına ve psikolojik çatışmalara yol açar. Sororat ise benzer şekilde, ölen kadının arkasında bıraktığı çocukların bakımı için en uygun kişinin

biyolojik teyze olduğu inancına dayanır. Ancak burada da birey iradesi değil, ailevi çıkarlar öne çıkar ve kararlar aile büyükleri tarafından verilir (Bağlı & Sever, 2005).

1.3.2.4.2. Berdel Evliliği

Berdel evliliği, hem kızı hem de oğlu olan iki ailenin karşılıklı olarak çocuklarını evlendirmesiyle gerçekleşen özel bir evlilik biçimidir. Bu uygulama, aileler arasındaki maddi yükümlülükler ve “başlık” sorunlarını ortadan kaldırmayı amaçlasa da, bireysel rıza genellikle biçimsel kalmakta, kararlar aileler arasındaki stratejik çıkar dengeleri doğrultusunda şekillenmektedir (Akyüz, 2017). Berdel evliliğinde evlenen bireyler, özellikle kadınlar, aileler arası sosyal dengeyi koruyan birer “mübadele nesnesi”ne dönüşür; kadınlar kendi tercihleri yerine ailelerinin kararlarına göre hareket eder. Bu evlilik biçimi, kadın bedenini ve geleceğini toplumsal bir teminat olarak gören ataerkil sistemin devamlılığını sağlayan bir uzlaşıdır. Böylece berdel, hem aileler arasındaki güç ilişkilerini yeniden üretir hem de kadınların toplumsal konumunu belirleyen geleneksel normları sürdürür.

1.3.2.4.3. Taygeldi

Eşlerini kaybetmiş veyahut boşanmış bireylerin, kendi çocuklarıyla birlikte karşılıklı olarak yeni bir evlilik birliği oluşturdıkları özgün bir evlilik biçimidir. Görünürde bireysel bir tercih gibi algılsa da, bu evlilik modeli genellikle ekonomik zorunluluklar ve çocuk bakımına ilişkin ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmektedir. Tuncer (2009), taygeldi evliliklerinin kadınlar ve çocuklar açısından hem fiziksel hem de duygusal uyumsuzluk riskleri taşıdığını belirtmektedir. Bu bağlamda, bireysel tercihler toplumsal normlar ve beklentiler tarafından belirlenerek zorunluluk haline dönüşmektedir. Taygeldi evliliklerinde, dul erkek ve dul kadın, kendi çocuklarını yanlarında getirerek karşılıklı destek ve dayanışma amacıyla bir araya gelir; çocuklar ise bu yapıda “taygeldi” olarak adlandırılır.

1.3.2.4.4. Beşik Kertmesi

Beşik kertmesi, daha birey doğarken ya da çok küçük yaşta ailelerin gelecekteki evlilik için söz kestikleri geleneksel bir evlenme biçimidir. Bu durumda birey, kendi kararını verme yetisi gelişmeden, evlilik planının bir parçası haline gelir. Beşik kertmesi, tercih özgürlüğüyle değil, kaderle örtüştürülen bir programdır (Vikipedi, n.d.). Kadınlar bu sistemde potansiyel birer 'gelecek gelin' olarak etiketlenir. Bu evlilik biçimleri, bireyin özgür iradesinin, toplumsal yapı içerisinde ne denli bastırıldığını gözler önüne sermektedir. Tercih ölçütleri, modern bireycilikte

rasyonel kararlar, duygusal uyum ve öznel hazlarla belirlenirken; geleneksel toplum yapısında bu ölçütler, ailenin sürekliliği, toplumsal hiyerarşiler ve ataerkil kodlarla şekillenir. Bu bağlamda kadın, kısmen veya tamamen kendi hayatına dair karar veremeyen bir figüre indirgenmekte, toplumsal yapının devamı için bir aracı olarak konumlandırılmaktadır.

1.3.2.5. Erken Yaşta Evlilikler

Erken yaşta evlilikler, çocukların veya gençlerin fiziksel, duygusal ve sosyal olgunluğa ulaşmadan, evlilik gibi ciddi bir kararı almalarını ifade eder. Bu durum yalnızca bireylerin kişisel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemekle kalmaz, aynı zamanda hukuk açısından da bir dizi ihlali gündeme getirir. 18 yaş altı evlilikler bu kavramın sınırlarını belirlese de, 18 yaş üstünde olgunluğa erişmeden yapılan evlilikler de bu kategoriye dâhil edilebilir. Erken yaşta evlilik kavramı, toplumdan topluma değişebilen bir algıya dayanır. Erken yaşta, çocuk yaşta ve zorla evlilikler, literatürde genellikle benzer anlamlar taşıyan ancak belirli farklar içeren kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar, zaman zaman birbiriyle ilişkili olarak kullanılabilir. Örneğin, çocuk yaşta evlilikler erken yaşta evliliklerin bir alt kategorisi olarak kabul edilebilir, çünkü çocuk yaşta yapılan evlilikler, bir kişinin ergenlik öncesi yaşlarda evliliğe adım atmasını ifade eder.

Erken yaşta evlilikler, genellikle 18 yaş altındaki bireylerin evlenmesini ifade etmekle birlikte, bu tanım bölgesel farklılıklara ve toplumsal normlara göre değişebilir (Ghimire & Axinn, 2013). Aynı zamanda, erken yaşta yapılan evlilikler, bazı durumlarda zorla yapılan evliliklerle de ilişkilendirilebilir. Zorla evlilikler, bireyin rızası dışında yapılan ve toplumsal, ailevi baskılarla gerçekleşen evliliklerdir (UNICEF, 2014). Bu bağlamda, erken yaşta, çocuk yaşta ve zorla evliliklerin hukuksal ve kavramsal yönlerini netleştirmek önemlidir. Çocuk yaşta ve zorla yapılan evlilikler, bireylerin haklarını ihlal etme riski taşır ve toplumun kalkınmasını engelleyen önemli bir engel oluşturur (Raj, 2010). Bu nedenle, kavramların hukuki açıdan tanımlanması, bu tür evliliklerin engellenmesine yönelik politikaların oluşturulmasında temel bir rol oynamaktadır (Harper & Jones, 2016).

1.3.2.5.1. Türk Hukukunda Erken Yaşta Evlilikler

Türk hukukunda, 18 yaşın altındaki bireyler çocuk olarak kabul edilir ve evlenmeleri yasaktır. Türk Medeni Kanunu'na (TMK) göre, ergenlik yaşı 18'dir, ancak 17 yaşını doldurmuş bireyler, olağanüstü durumlar için yargı kararıyla evlenebilirler. Ancak, 16 yaş altındaki bireylerin evlenmesi kesinlikle yasaktır ve

Türk Ceza Kanunu'na göre bu durum cinsel istismar suçu olarak kabul edilir (TCK, md. 103). 18 yaş altındaki bireylerin zorla evlendirilmesi ise, onların gelişim haklarını engelleyerek eğitim ve kişisel gelişim fırsatlarını kısıtlar.

1.3.2.5.2. Uluslararası Hukukta Erken Yaşta Evlilikler

Uluslararası düzeyde, erken yaşta evlilikler, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) ile korunmaya çalışılmaktadır. ÇHS, çocuğun en yüksek yararını gözeterek, 18 yaş altındaki bireylerin evlenmelerini yasaklar. Ayrıca, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve UNICEF, erken yaşta evliliklerin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamaktadır. Bu evlilikler, genç kızlarda sık doğumlar, düşük doğum ağırlıklı bebekler ve yüksek annelik ölüm oranları ile ilişkilidir.

Erken yaşta evlilikler, sadece bireysel tercihlerle değil, aynı zamanda toplumsal normlar, gelenekler ve ekonomik faktörler tarafından şekillendirilir. Geleneksel toplumlarda, özellikle kırsal alanlarda, erken yaşta evlilikler, aile bağlarını güçlendirme ve ekonomik güvenliği sağlama gibi gerekçelerle yaygınlaşır. Ancak, bu evlilikler, kız çocuklarının eğitim haklarından mahrum kalmasına, bağımsızlıklarını kazanamamalarına ve sağlık sorunları yaşamalarına yol açar. Erken yaşta evlilikler, yalnızca bireylerin eğitimini değil, aynı zamanda sağlık üzerinde de ciddi etkiler yaratır. Genç kızlar, erken yaşta evlendiğinde, doğurganlıkla ilgili sağlık sorunları yaşayabilirler. WHO ve UNICEF, genç yaşta doğum yapan kızların sağlık açısından yüksek risk taşıdığını ve doğum komplikasyonlarının daha sık görüldüğünü belirtmektedir. Bunun yanı sıra, erken yaşta evlilikler psikolojik travmalara yol açabilir. Genç bireyler, evliliklerinin ilk yıllarında duygusal ve psikolojik olarak olgunlaşmadıkları için ciddi stres ve travmalar yaşayabilirler.

1.3.2.6. Çocuk Yaşta Evlilikler

18 yaşını doldurmamış, henüz ergin olmayan ve fiziksel-zihinsel yeterlilikleri tam gelişmemiş kişiler "çocuk" olarak tanımlanır (Aktepe ve Atay, 2017). Çocukların sahip olduğu temel haklar, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (CRC) ve diğer uluslararası belgelerle korunur. Uluslararası belgelerde Öne çıkan haklar:

- Ayrım Gözetmeme (Madde 2)
- Çocuğun Yüksek Yararı (Madde 3)
- Yaşama ve Gelişme Hakkı (Madde 6)
- Katılım Hakkı (Madde 12) (BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1990).

Çocuk hukuku, çocuğun haklarının korunması, sağlıklı bir gelişim süreci geçirmesi ve toplumda hak ettiği yerin sağlanması amacıyla oluşturulmuş bir hukuk dalıdır. Erken yaşta evlilikler çocuk hukuku açısından ciddi bir tehdit oluşturur. Çünkü Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre, çocukların evlenmesi ya da evlenmeye zorlanması, onların en temel haklarına, özellikle de gelişim ve eğitim haklarına aykırıdır. Çocukların erken yaşta evlenmesi, onların eğitim ve oyun hakkını ihlal eder ve psikolojik, fiziksel sağlıklarına zarar verebilir (BM, 1989).

Çocuk hukuku çerçevesinde, her türlü kararın çocuğun üstün yararı gözetilerek verilmesi gerekir. Erken yaşta evlilik, genellikle çocuğun gelişimi ve psikolojik sağlığı üzerinde kalıcı olumsuz etkiler yaratır (Husain & Cottrell, 2021). Çocukların evliliği, çoğunlukla kız çocuklarını hedef alır ve cinsiyet ayrımcılığına yol açar. Kız çocukları, erken yaşta evlendirildiklerinde hem çocukluklarını yaşayamazlar hem de toplumsal olarak eşitsiz bir konuma düşerler (UNICEF, 2014). Erken yaşta evlilikler, aynı zamanda çocuk hakları ihlali olarak değerlendirilebilir. Ceza hukuku, çocuk haklarını ihlal eden her türlü davranışı suç sayar ve sorumlulara ceza uygular. Zorla evlilik yapan aileler veya bireyler cezalandırılır, aynı şekilde evliliği destekleyen toplumsal yapılar da hukuki olarak sorumlu tutulabilir (TCK, 2004).

Erken yaşta evlilikler, genellikle çocukların cinsel istismara uğramasıyla ilişkilidir. Bu tür evlilikler, çocukların cinsel açıdan olgunlaşmamış olmaları nedeniyle tehlikeli ve zarar vericidir. Ceza hukuku, cinsel istismar, zorla evlendirme ve çocukların mağdur edilmesi gibi suçları cezalandırır (TCK, 2004).

1.3.2.7. Zorla Evlilikler

Zorla evlilikler, kişinin özgür iradesi dışında, çeşitli baskılarla yapılan evliliklerdir ve Türk Ceza Kanunu'na göre suçtur. Zorla evlendirilen bir kişi 18 yaşından küçükse, bu durum cinsel istismar anlamına gelir ve cezai yaptırımlarla cezalandırılır. Zorla evlenen bireyler genellikle eğitim haklarından mahrum kalır ve psikolojik travmalar yaşarlar. Zorla evlilikler, bireylerin özgür iradelerini elinden alarak, onları toplumsal ve bireysel açıdan daha güçsüz bir hale getirir. Bu durum, bireylerin psikolojik olarak travmalar yaşamasına ve toplumda derin eşitsizliklerin ortaya çıkmasına yol açar. Zorla evliliklerin, toplumsal olarak kadının konumunu daha da zayıflattığı ve ona yönelik şiddetin artmasına sebep olduğu söylenebilir.

Türk Ceza Kanunu'nun 230. maddesine göre, bireyin rızası olmadan evlendirilmesi suçtur (TCK m.230). Zorla evlilikler şu suçları içerir:

- Cinsel istismar,
- Psikolojik ve fiziksel şiddet,
- Eğitim ve çalışma haklarının engellenmesi.

Mağdurun çocuk olması durumunda ebeveynler, zorlayıcı yetişkinlerin cezai işleme tabi tutulması gerekir. Hukuki boyutunun ötesinde, zorla evlilikler insan hakları ihlali ve özgürlüklerin tehdit edilmesi anlamına gelir.

Erken yaşta yapılan evlilikler, genellikle bireylerin duygusal ve psikolojik olgunluğa erişemedikleri bir dönemde gerçekleşir. Medeni hukuk açısından, bu tür evliliklerin geçerliliği, tarafların rızasının gerçekten özgür irade ile verilip verilmediğiyle de ilişkilidir. Evliliğe zorlanan bireyler, bu sözleşmeye rıza gösterse bile, psikolojik baskı altında olduklarından hukuken bir problem teşkil ederler (Sarı, 2019). Erken yaşta evlilikler, hem çocuk hakları hem medeni hukuk hem de ceza hukuku açısından derinlemesine ele alınması gereken bir konudur. Bu tür evlilikler, çocukların gelişim haklarını ihlal ettiği gibi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini de pekiştirir. Hukuki anlamda, çocukların korunması ve çocuğun üstün yararının gözetilmesi ilkesine dayanarak, bu tür evliliklerin engellenmesi için daha etkin yasal düzenlemelere ve denetimlere ihtiyaç vardır.

1.3.3. Dünyada Erken Yaşta Evlilik İstatistiği

Erken yaşta evlilik, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlerin birleşimiyle oluşan yapısal bir sorundur. Birleşmiş Milletler kuruluşlarına göre dünya genelinde milyonlarca çocuk, hâlen 18 yaşına gelmeden evlendirilmektedir. UNICEF'in (2023a) verilerine göre, dünya çapında 20–24 yaş aralığındaki kadınların yaklaşık %20'si 18 yaş altı evlenmiştir. Her yıl yaklaşık 12 milyon kız çocuğu, çocuk yaşta evlilik riski altındadır (UNICEF, 2023a; UNFPA, 2023). En yüksek çocuk evliliği oranlarına sahip ülkeler genellikle Sahra Altı Afrika, Güney Asya ve bazı kriz bölgelerinde yer almaktadır. UNICEF (2023a) verilerine göre bazı ülkelerdeki oranlar şu şekildedir:

Çizelge 1.1. Ülkelere Göre 18 Yaş Altı Evlilik Oranları

Ülke	18 Yaş Altı Evlilik Oranı (%)

Nijer	76%
Çad	61%
Mali	55%
Bangladeş	51%
Mozambik	48%
Burkina Faso	52%
Sierra Leone	49%
Etiyopya	40%
Uganda	50%
Hindistan	23% (azalma eğiliminde)

Bu ülkelerde erken yaşta evlilik yalnızca kültürel normların değil; aynı zamanda yoksulluk, eğitimsizlik, çatışma, göç ve cinsiyet eşitsizliklerinin bir sonucudur. Örneğin, Nijer’de kız çocuklarının %76’sı 18 yaşına gelmeden evlendirilirken, bu oran Bangladeş’te %51, Mali’de %55’tir (UNICEF, 2023a). UNICEF (2023b) verilerine göre erken yaşta evliliklerin bölgelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Çizelge 1.2. Bölgelere Göre 18 Yaş Altı Evlilik Oranları

Bölge	18 Yaş Altı Evlilik Oranı (%)
Batı & Orta Afrika	40%
Doğu & Güney Afrika	32%
Güney Asya	28%
Latin Amerika & Karayipler	21%
Orta Doğu & Kuzey Afrika	20%

Bu bölgelerde erken evlilik oranları, özellikle kırsal ve eğitime erişimi sınırlı kesimlerde çok daha yüksektir. Örneğin Etiyopya’da genel oran %40 civarındayken, Amhara bölgesinde bu oran %70’lere kadar çıkabilmektedir (UNICEF, 2023b). UNICEF’in yıllık raporlarına göre dünya genelinde erken yaşta evlilik oranlarında az da olsa düşüş gözlemlenmektedir. Aşağıdaki grafik, 2019–2023 arası küresel oranları

göstermektedir:

Çizelge 1.3. Küresel Ölçekte Yıllara Göre Çocuk Evlilik Oranları

Yıl	Küresel Çocuk Evlilik Oranı (%)
2019	23%
2020	22%
2021	21%
2022	20.5%
2023	20%

Bu azalma; politika müdahaleleri, eğitimin yaygınlaştırılması, uluslararası kampanyalar ve farkındalık çalışmaları ile ilişkilidir. Ancak ilerleme hızı yetersizdir. UNICEF (2023a), mevcut ilerleme hızının devam etmesi hâlinde, 2030 yılına kadar çocuk evliliklerini tamamen sona erdirmeye hedefinin gerçekleştirilemeyeceğini vurgulamaktadır.

UNFPA (2023) ve WHO (2021) gibi kuruluşlara göre, erken yaşta evlilik oranları kriz ve çatışma bölgelerinde daha da artmaktadır. Savaş, iklim krizi, pandemi ve zorunlu göç gibi durumlar, aileleri kız çocuklarını korumak ya da ekonomik yükü hafifletmek amacıyla evlendirmeye yönlendirmektedir. UNFPA'nın 2023 raporuna göre, çocuk evliliği oranı en yüksek olan 10 ülkeden 9'u kırılgan veya çok kırılgan ülke kategorisinde yer almaktadır.

Erken yaşta evlilik konusu çoğunlukla kız çocuklarına odaklanmakla birlikte, erkek çocukların da bu olgunun önemli bir parçası olduğu UNICEF'in 2019 raporuyla daha görünür hale gelmiştir. Rapora göre, dünya genelinde yaklaşık 115 milyon erkek çocuk, yani 18 yaşından önce evlilik kurmuş durumdadır. Bu rakam, erken evliliklerin yalnızca kız çocuklarına özgü olmadığını, erkeklerin de ciddi oranda bu sürecin içinde yer aldığını ortaya koymaktadır (UNICEF, 2019). Özellikle 15 yaşından önce evlenen erkek çocuk sayısı ise 23 milyona ulaşmaktadır ki bu, erken evliliğin çok daha küçük yaşlarda başlamasının da önemli bir sorun olduğunu göstermektedir. Yaş aralığına göre değerlendirildiğinde ise, 20–24 yaş grubundaki erkeklerin yaklaşık %4,5'i 18 yaşından önce evlilik yaşamıştır (UNICEF, 2019). Bu oran, erken evliliğin hem sosyoekonomik hem kültürel faktörlerle şekillenen yaygın

bir olgu olduğunu desteklemektedir.

Erkek çocuk evliliğinin en yüksek oranlarla görüldüğü ülkeler arasında Orta Afrika Cumhuriyeti %28 ile başı çekmekte, bunu %19 ile Nikaragua, %13 ile Madagaskar ve %10 ile Nepal izlemektedir (UNICEF, 2019). Bu ülkelerdeki yüksek oranlar, yoksulluk düzeyinin yüksek olması, eğitim imkanlarının sınırlılığı, kırsal bölgelerde geleneksel normların daha baskın olması ve katı cinsiyet rolleri gibi birden fazla etkenle ilişkilendirilmektedir (UNICEF, 2019; UNFPA, 2023). Bu bağlamda, erkek çocukların erken yaşta evliliğe itilmesinde toplumsal beklentiler ve ekonomik zorunluluklar etkili olmaktadır. Örneğin, aileler erkek çocuklarını erken evlendirme yoluyla ekonomik yükü azaltmayı veya toplumsal statü sağlamayı hedefleyebilir. Ayrıca, kırsal kesimde erkek çocuklardan beklenen erken iş gücüne katılım, evliliğin erken yaşta gerçekleşmesini tetikleyebilmektedir. Özetle, erkek çocuk evliliklerinin sosyo-kültürel dinamiklerle şekillenen karmaşık bir yapısı bulunmaktadır. UNICEF'in 2019 verileri, bu olguya yönelik müdahalelerde erkek çocukların durumu ve ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kız çocuklarına dair istatistiklerin daha güncel (2023) verilerle desteklenmesine karşın, erkek çocuk evliliklerine dair kapsamlı veri eksikliği mevcuttur ve bu alanda güncel veri sağlanması önem taşımaktadır.

1.3.4. Türkiye’de Evlilik İstatistikleri

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2023 yılında Türkiye’de toplam 565.435 evlilik gerçekleşmiştir (TÜİK, 2023). Bu veriler, evliliklerin toplumsal yapı ve yaş dağılımı açısından önemli göstergeler sunmaktadır. Erkeklerin ilk evlenme yaşı ortalama 28,3 iken, kadınların ortalama evlenme yaşı 25,7 olarak tespit edilmiştir. Yaklaşık 2,6 yıl olan bu yaş farkı, erkeklerin kadınlara kıyasla daha geç evlenme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Evliliklerin 400.703’ünde erkeğin yaşı kadından büyükken, 98.903 evlilikte kadının yaşı erkekten büyüktür; ayrıca 65.829 evlilikte eşlerin yaşları birbirine eşittir (TÜİK, 2023). Kadınların en çok evlilik yaptığı yaş grubu ise 20-24 yaş aralığı olup, bu grupta toplam 177.205 evlilik gerçekleşmiştir.

Bu bulgular, Türkiye’de evlilik yaşları ve yaş farklılıkları konusundaki genel eğilimleri ortaya koyarken, yaş farklarının sosyoekonomik, kültürel ve bölgesel faktörlerle ilişkili olabileceğine işaret etmektedir. Özellikle genç kadınların evlenme yaşının görece düşük olması, kadınların eğitim ve işgücüne katılımı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, evlilik yaşlarının ve yaş farklarının

toplumsal cinsiyet rolleri, eğitim düzeyi, ekonomik durum ve bölgesel farklılıklar gibi değişkenlerle ilişkilendirilerek detaylı analiz edilmesi önem taşımaktadır.

2024 yılı TÜİK verileri ise Türkiye’de gerçekleşen yaklaşık 570.000 evlilik içerisinde akraba evliliği oranının %3,1 olduğunu göstermektedir; bu da yaklaşık 17.670 akraba evliliğine tekabül etmektedir (TÜİK, 2024). Akraba evliliklerinin en yaygın olduğu il Şanlıurfa olup, burada yaklaşık 15.500 evlilik gerçekleşmiş ve bunların %17,5’i, yani yaklaşık 2.713’ü akraba evliliği olarak kayıtlara geçmiştir. Bu yüksek oran, bölgedeki geleneksel aile bağları, sosyal yapılar ve kültürel normların evlilik tercihleri üzerindeki etkisinin güçlü olduğunu göstermektedir. Genel olarak Türkiye’de akraba evliliklerinde azalma görülmekle birlikte, bölgesel farklılıklar nedeniyle bu uygulama bazı yörelerde halen yaygınlığını korumaktadır.

Türkiye’de çocuk yaşta evlilikler, özellikle 16-17 yaş grubundaki kız çocukları için hâlâ ciddi bir toplumsal sorun olmaya devam etmektedir. TÜİK’in 2024 yılı verilerine göre, bu yaş grubunda toplam 9.971 çocuk evlendirilmiş, bunların 9.354’ü kız, 617’si ise erkek çocuklardan oluşmaktadır (TÜİK, 2025). Erken yaşta evliliklerin yaklaşık %93,8’i kız çocuklarına, %6,2’si ise erkek çocuklarına aittir.

Son yıllarda çocuk yaşta evlilik oranlarında genel bir azalma yaşanmasına rağmen, erken yaşta evlendirilen kız çocuklarının eşlerinin büyük çoğunluğunun kendilerinden belirgin şekilde daha büyük yaşta erkekler olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle 30-45 yaş arasındaki erkeklerle yapılan evlilikler yaygın olup, 30-34 yaş grubundaki erkeklerle evlenen kız sayısı 490, 35-39 yaş grubunda 70 ve 40-44 yaş grubunda 12 olarak kayıtlara geçmiştir (TÜİK, 2025).

1.3.4.1. Şanlıurfa’da Çocuk Yaşta Evlilik Oranları ve Bölgesel Dinamikler

Bu çalışma, erken yaşta evliliklerin sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarına odaklanmakta ve özellikle Şanlıurfa örneği üzerinden önemli veriler sunmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2024 yılı verilerine göre, erken yaşta evlendirilen kız çocuklarının en fazla olduğu iller arasında Gaziantep ve Şanlıurfa öne çıkmaktadır. Gaziantep’te 979, Şanlıurfa’da ise 800 kız çocuğu 16-17 yaş grubunda evlendirilmiştir (TÜİK, 2025).

Şanlıurfa’nın evlilik yapısına ilişkin önemli bir özellik ise akraba evliliği oranlarının Türkiye genelinin oldukça üzerinde olmasıdır. TÜİK 2024 verilerine

göre, Şanlıurfa'da gerçekleşen evliliklerin yaklaşık %17,5'i akraba evliliği şeklindedir; bu oran ildeki toplam evliliklerin yaklaşık 2.700'üne denk gelmektedir (TÜİK, 2025). Akraba evlilikleri, geleneksel aile bağlarının güçlü olduğu, sosyal dayanışmanın ve ekonomik kaynakların korunmasının ön planda tutulduğu bir bağlamda yaygınlaşmaktadır. Bu durum, çocuk yaşta evliliklerin devamlılığını destekleyen önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Literatürde erken yaşta ve zorla evliliklerin kız çocuklarında daha yaygın olduğu ve evlendikten sonra karşılaştıkları psikososyal, ekonomik ve sağlık sorunlarının kapsamlı biçimde ele alındığı görülmektedir. Şanlıurfa ise, erkek çocuklarının erken yaşta en fazla evlendirildiği illerden biridir (TÜİK, 2025). Ancak erkek çocuklarının erken evlilik deneyimleri ve karşılaştıkları sorunlara dair akademik çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bu nedenle, erkek çocukların yaşadığı zorluklara ışık tutmak, bölgesel analizlerin genişletilmesi için önem taşımaktadır.

2024 yılında Türkiye genelinde 16-17 yaş grubunda kayıtlara geçen toplam 9.971 çocuk evliliği yaşanmış olup, bunun 9.354'ü kız, 617'si ise erkek çocuklara aittir (TÜİK, 2025). Ancak daha küçük yaşlarda gerçekleşen ve resmi kayıtlara tam yansımayan evlilikler nedeniyle gerçek sayının çok daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Şanlıurfa'daki erken yaşta evliliklerin yüksek olmasında toplumsal cinsiyet eşitsizliği, geleneksel cinsiyet rolleri, düşük eğitim düzeyi, ekonomik bağımlılık ve yoksulluk gibi sosyo-kültürel faktörler etkili olmaktadır. Ayrıca, yüksek akraba evliliği oranı, erken yaşta evliliklerin sürekliliğini destekleyen geleneksel bağların ve toplumsal normların devam ettiğine işaret etmektedir. Bu evlilikler, çocukların eğitim ve iş hayatına katılımını engelleyerek, sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı kalmalarına, psikolojik, fiziksel ve sosyal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır.

Erken yaşta evliliklerin kız çocuklarında daha yaygın olmasının temel nedenleri arasında toplumsal cinsiyet eşitsizliği, geleneksel cinsiyet rolleri, düşük eğitim düzeyi, ekonomik bağımlılık ve yoksulluk gibi faktörler yer almaktadır. Bu evlilikler, kız çocuklarının eğitim ve iş hayatına katılımını engelleyerek, sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı konumda kalmalarına neden olmaktadır. Ayrıca, çocukların psikolojik, fiziksel ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyerek, bireylerin yaşam kalitesinde kalıcı zararlar oluşturabilmektedir.

Bu çalışma, çocuk yaşıta evliliklerin özellikle Şanlıurfa gibi yüksek oranların görüldüğü bölgelerdeki sosyo-kültürel, ekonomik ve geleneksel boyutlarını derinlemesine irdeleyerek önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Erkek çocuklarının erken evlilik deneyimlerinin genellikle göz ardı edildiği literatüre yeni bir perspektif kazandırmakla kalmayıp, kız çocuklarının yaşadığı zorlukları da güncel verilerle detaylandırması bakımından özgün ve güncel bir katkı sunmaktadır. Bu anlamda çalışma, erken yaşıta evliliklerin toplumsal yapıya etkilerini daha bütüncül biçimde anlamak ve çözüm önerileri geliştirmek için değerli bir kaynak oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Şanlıurfa'daki çocuk yaşıta evliliklerin azaltılması için akraba evliliği gibi geleneksel pratiklerin etkilerinin de göz önünde bulundurulduğu, bölgesel sosyo-kültürel dinamiklere uygun, kapsamlı ve çok boyutlu politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

1.3.4.2. Şanlıurfa Yöresinde Erken Yaşıta ve Zorla Evlilik Olgusu

1.3.5. Şanlıurfa'nın Coğrafi, Sosyolojik ve Tarihi Yapısı: Kültürel Dönüşüm ve Toplumsal Yapının İncelenmesi

Şanlıurfa, Mezopotamya'nın bereketli topraklarında binlerce yıllık geçmişiyle köklü bir kültürün beşiğidir. Rivayetlere göre, peygamber İdris'in insanlığa şehirler kurmayı öğrettiği dönemde, Urfa adıyla anılan bu topraklarda yaşam başlamıştır. Nuh Tufanı'ndan önce kurulduğu söylenen Urfa, Arami-Süryani halkının ilk yerleşimlerinden biridir. Daha sonra Helenler "suyu bol" anlamındaki Edessa adını vermiş, İslam fethiyle birlikte Ruha adını almış, Osmanlı ile Urfa ismi yerleşmiştir. Tarih boyunca Hititler, Roma, Bizans, Emeviler, Selçuklular, Haçlılar, Eyyubiler, Memlukler ve Osmanlılar gibi pek çok medeniyetin hâkimiyetine giren Urfa, her defasında yeniden doğmuş, kültürel mozağını zenginleştirmiştir. Peygamberler diyarı olarak anılan şehir, farklı inançların, dillerin ve etnik kimliklerin bir arada yaşadığı, kadim bir hoşgörü ve dayanışma merkezidir. “Şanlı” unvanı, 1920 yılında Fransız işgaline karşı verdiği direniş ve kurtuluş mücadelesi sonrası, şehrin onur ve gururunu simgelemek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından verilmiştir. Modern çağda da bu ruhunu koruyan Şanlıurfa, tarih boyunca olduğu gibi bugün de kültürünü, geleneklerini ve dayanışma duygusunu yaşatan bir şehir olarak varlığını sürdürmektedir. (Şanlıurfa Valiliği, 2024).

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış; kültürel, dini, coğrafi ve stratejik açıdan önemli bir şehir olarak öne çıkmıştır. “Bereketli Hilal” kuşağında yer alması ve Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) merkezinde bulunması, kenti hem tarihsel hem ekonomik olarak özel bir konuma yerleştirmiştir (Kürkçüoğlu,

2002; Şahinalp, 2005). Fırat ve Dicle nehirlerinin beslediği verimli topraklar, tarıma dayalı uygarlıkların doğmasına zemin hazırlarken, bu coğrafi avantajlar aynı zamanda Şanlıurfa'yı tarih boyunca dış tehditlere açık hale getirmiş; bu da şehirde çok dinli, çok etnikli bir toplumsal yapı oluşmasına katkı sağlamıştır (ASHB, 2022).

Şanlıurfa'nın kültürel yapısının önemli bir boyutu da sahip olduğu dini mirastır. Hz. İbrahim'in doğduğu yer olarak kabul edilen şehir, Musevilik, Hristiyanlık ve İslam gibi üç semavi dinin izlerini taşır. Bu durum, şehri yalnızca kutsal bir yer olarak değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal değerlerin biçimlendiği bir merkez olarak da önemli kılar. "Peygamberler Şehri" unvanıyla anılan Urfa'da, dini muhafazakârlık toplumsal hayatın pek çok yönünü şekillendirmekte; özellikle kadının toplumsal rolü, aile yapısı ve evlilik normları üzerinde derin etkiler bırakmaktadır (Özmen, 2020; Şanlıurfa Belediyesi, 2005).

Kentteki sosyal yapı tarihsel olarak aşiretler üzerine inşa edilmiştir. Aşiret yapıları bugün hâlâ sosyal ilişkilerde, yerel yönetimle kurulan bağlarda, hatta siyasal katılımı etkisini sürdürmektedir. Özellikle kırsal kesimlerde aşiret bağları sosyal düzenin temel taşı olmaya devam ederken, akrabalık ilişkileri güvenlikten ekonomik dayanışmaya kadar pek çok işlev üstlenmektedir (Kaya, 2017; Ökten, 2009). Bu yapılar, bireylerin kimliğini ve toplumsal rollerini belirlemede de büyük rol oynamaktadır. Ökten (2009), bu sistemin soy içi evlilikleri teşvik ettiğini; bunun da dayanışma ağlarını koruma amacı taşıdığını vurgular.

Diğer yandan, Şanlıurfa'da doğurganlık ve özellikle erkek çocuk sahibi olmak, sadece bir aile tercihi değil; ekonomik, kültürel ve toplumsal bir gereklilik olarak da görülmektedir. Tarımın yaygın olduğu kırsal bölgelerde iş gücüne olan ihtiyaç, çok çocuklu aile yapısını teşvik ederken; erkek çocuk sayısı, ailelerin toplum içindeki saygınlığı ve etkisiyle doğrudan ilişkilendirilmektedir (Sancar vd., 2006; Ökten, 2009). Bu bağlamda kadının değeri büyük ölçüde doğurganlık kapasitesiyle ölçülmekte; toplumsal statü çoğu zaman hane büyüklüğü ve erkek evlatla tanımlanmaktadır.

Şanlıurfa'nın nüfusu 2024 yılı itibarıyla 2.237.745 kişiye ulaşmıştır; bu nüfusun %50,49'u erkek, %49,51'i ise kadındır (TÜİK, 2024a). Oldukça genç bir nüfus yapısına sahip olan şehirde ortalama yaş 21,4'tür (TÜİK, 2024a). Eğitim seviyesi açısından bakıldığında, Şanlıurfa Türkiye genelinde en düşük ortalama eğitim süresine sahip illerden biri olup, 25 yaş üzeri nüfus için ortalama eğitim süresi yaklaşık 7,4 yıldır (TÜİK, 2023a). Özellikle kadınların eğitim düzeyi düşüktür;

Türkiye genelinde kadınların ortalama eğitim süresi 8,5 yıl iken, bu oran Şanlıurfa'da daha da düşmektedir (TÜİK, 2023b). Ekonomik açıdan ise kentte kişi başına düşen yıllık gelir ulusal ortalamanın oldukça altında seyretmekte, iş gücünün önemli bir kısmı tarım ve hizmet sektörlerinde, çoğunlukla kayıt dışı ve mevsimlik işlerde yer almaktadır (TÜİK, 2023c). Tüm bu göstergeler, Şanlıurfa'nın sosyoekonomik kalkınma sürecinde ciddi yapısal sorunlarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır.

2011'de Suriye'de başlayan iç savaş sonrası Şanlıurfa, sınır illeri arasında en fazla Suriyeli mülteciyi kabul eden şehirlerden biri olmuştur. 2024 itibarıyla şehirde yaklaşık 480.000-500.000 Suriyeli yaşamaktadır ve bu sayı ilin nüfusunun yaklaşık %20-22'sine denk gelmektedir (UNHCR, 2024; İçişleri Bakanlığı, 2023). Bu hızlı ve yoğun nüfus hareketi, Şanlıurfa'nın toplumsal yapısında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Göçmenlerin varlığı, yerel halk ile göçmenler arasında kimlik, aidiyet ve kaynak paylaşımı ekseninde yeni sosyal ilişkiler ve dinamikler yaratmıştır. Bu durum, hem uyum süreçlerinde zorlukları hem de kültürel etkileşim ve dayanışma biçimlerini beraberinde getirmiştir. Göçün yarattığı sosyal değişim, özellikle eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında altyapı üzerindeki baskıyı artırırken, yerel toplumun sosyal sermayesi üzerinde hem gerilim hem de yeni iş birliği olanakları doğurmuştur (Castles, 2010; İçişleri Bakanlığı, 2023).

Şanlıurfa'nın etnik yapısı oldukça heterojen olup, özellikle Kürt ve Arap toplulukları bölgedeki nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, Zazalar da bölgenin yerli etnik gruplarından biri olarak varlık göstermekte olup, Şanlıurfa toplumu içinde kendine özgü dil ve kimlik özellikleriyle bilinmektedir. Suriyeli mültecilerin büyük çoğunluğunu Arap kökenlilerin oluşturması, şehirdeki Arap nüfusunun artışına kayda değer bir veri sağlamıştır (Kaya, 2017). Şanlıurfa'daki etnik gruplar arasında özellikle aşiret yapıları, hem toplumsal düzenin sağlanmasında hem de etnik çeşitliliğin bir arada var olmasında kritik bir rol oynamaktadır. Kürt, Arap ve Zaza topluluklarının her biri, kendine özgü aşiret bağları ve geleneksel sosyal yapılar aracılığıyla üyeleri arasında güçlü dayanışma ve aidiyet duygusu oluşturur. Bu aşiretler, yerel yönetimle kurulan ilişkilerde, ekonomik işbirliğinde ve sosyal normların korunmasında etkin işlevler üstlenirken, aynı zamanda kimlik ve sosyal statünün belirleyicisi olmaktadır. Ancak, bu çok katmanlı ve karmaşık etnik-aşiret yapısı zaman zaman toplumsal gerilimlere de zemin hazırlayabilmektedir. Şanlıurfa, Suriyeli göçü ve etnik çeşitliliğiyle sosyolojik açıdan dinamik ve dönüşen bir yapıya sahiptir; bu durum hem zengin kültürel mozaikler yaratmakta hem de uyum ve kaynak paylaşımı gibi önemli toplumsal meydan

okumalar doğurmaktadır.

Bölgenin sosyoekonomik yapısı, tarihsel ve coğrafi koşulların yanı sıra toplumsal ilişkiler ve üretim biçimlerinden şekillenmiştir. Tarıma dayalı ekonomi, uzun yıllar boyunca şehrin temel geçim kaynağı olmuşsa da, bilinçsiz ve geleneksel tarım uygulamaları, verimsiz toprak kullanımı ile birleşince üretimde sürdürülebilirliği olumsuz etkilemiştir. Toprak mülkiyetinin eşitsiz dağılımı ve teknolojik altyapının yetersizliği özellikle kırsal kesimlerde yoksulluğu derinleştirirken, bu durum tarımın potansiyelini tam anlamıyla kullanamamasına yol açmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) gibi kalkınma hamlelerine rağmen, bölgedeki ekonomik dönüşüm sınırlı kalmış, istihdam yaratma kapasitesi yetersiz olmuş ve genç işsizlik oranları yüksek seviyelerde seyretmiştir (TÜİK, 2023). Ayrıca, tarımda modern tekniklerin eksikliği, plansız sulama ve aşırı kimyasal kullanım gibi hatalı uygulamalar toprağın verimliliğini düşürmüş, çevresel bozulmalara ve sürdürülemez üretim koşullarına zemin hazırlamıştır. Şehirdeki iş gücünün büyük bir bölümü hâlâ kayıt dışı, düşük ücretli, güvencesiz ve mevsimlik işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Buna ek olarak, hızlı nüfus artışı, eğitim olanaklarının sınırlılığı ve kadınların iş gücüne katılım oranının düşüklüğü, kentteki sosyoekonomik eşitsizlikleri daha da belirginleştirmektedir. Kadınların toplumsal hayattaki konumunun büyük ölçüde aile içi rollerle sınırlandırılması, ekonomik bağımsızlıklarını engellemekte ve bu durum, erken yaşta evliliklerin devamlılığına zemin hazırlamaktadır. Göç, kentleşme ve gelir eşitsizliği gibi yapısal sorunlar, toplumsal kalkınmayı sekteye uğratmakta; özellikle kırsal bölgelerde yaşayan haneler temel hizmetlere erişimde ciddi sıkıntılar yaşamaktadır.

Her ne kadar modernleşme, eğitim ve kentleşme gibi süreçler geleneksel toplumsal yapıları dönüştürmeye başlamış olsa da, özellikle kırsal alanlarda aşiret bağlılığı ve geleneksel normlar hâlâ güçlü biçimde etkisini sürdürmektedir. Bu nedenle Şanlıurfa'da modern kurumlar ile geleneksel ilişkiler sistemi çoğu zaman yan yana varlık göstermekte; şehir, hem tarihsel mirasını taşıyan hem de değişim sancılarını yaşayan dinamik bir sosyolojik yapıyı temsil etmektedir. Şanlıurfa hem kültürel zenginliği hem de sosyal ve ekonomik zorluklarıyla kendine özgü, çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu yapının anlaşılması, bölgenin sürdürülebilir kalkınması ve sosyal uyumun sağlanması için hayati önem taşımaktadır.

1.3.5.1. Şanlıurfa'da Evlilik Kültürü: Köklü Gelenekler ve Değerler

Şanlıurfa, tarım toplumu niteliğini aşiret yapısı ve dini geleneklerle birleştiren

çok katmanlı bir sosyo-kültürel zemine sahiptir. Bu yapı, evliliği sadece iki birey arasında bir birliktelik olarak değil, aileler arasında bir ittifak, bir itibar meselesi olarak da tanımlar. Erken yaşta evlilik, özellikle kadının aile onurunun taşıyıcısı olarak konumlandırıldığı yapılarda, toplumsal denetimin bir aracı haline gelmektedir (Arat, 2015).

Geleneksel toplumlarda özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesi gibi aşiret yapılarının güçlü olduğu yerlerde, çok eşlilik, berdel, başlık parası ve kan bedeli gibi uygulamalar, sosyal düzenin ve toplumsal dayanışmanın temel bileşenleri olarak işlev görmüştür. Bu uygulamalar, bireysel tercihten öte, toplumsal normlar ve kolektif kimlik inşasında belirleyici roller üstlenmiştir (Ökten, 2009). Çok eşlilik, aşiretler arasında ekonomik dayanışmayı güçlendiren, erkeklerin sosyal statüsünü yükselten ve aile içi iş bölümünü şekillendiren bir kurum olarak görülmektedir. Ancak bu pratik, kadınların toplumsal konumunu ikincil hale getiren ve kadın bedeni üzerinde denetimi artıran bir yapıya da işaret etmektedir (Kaya, 2017).

Berdel uygulaması, aşiretler arası çatışmaların çözümünde önemli bir mekanizma olarak işlev görmekte, iki ailenin kız çocuklarının karşılıklı olarak evlendirilmesiyle barışın tesis edilmesi amaçlanmaktadır (Ökten, 2009). Bu uygulama, sosyal dayanışmayı güçlendirme işlevinin yanı sıra, kadınların özgür iradelerinin göz ardı edilmesine ve cinsiyet temelli baskının pekişmesine yol açmaktadır. Modernleşme ve hukuksal düzenlemelerle birlikte berdel uygulamasının tartışmaya açılması, kadın hakları perspektifinden önemli bir kazanım olarak değerlendirilmiştir (Kaya, 2017).

Başlık parası, evlilik sürecinde aileler arasında ekonomik ilişkiyi somutlaştıran geleneksel bir uygulamadır. Hem ailelerin sosyal statüsünü yansıtan hem de evlilik ittifaklarını güçlendiren başlık parası, kadınların meta haline getirilmesi ve ekonomik yük olarak görülmesi yönünden eleştirilmektedir (Ökten, 2009). Bu uygulama, ekonomik bağımlılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren bir araç olarak sosyolojik açıdan incelenmelidir (Kaya, 2017).

Kan bedeli ise, aşiret toplumlarında kan davalarının önüne geçmek ve toplumsal barışı sağlamak amacıyla uygulanan geleneksel bir ceza sistemidir. Kan bedelinin ödenmesi, karşılıklı yükümlülüklerin ve sosyal denge mekanizmalarının kurulmasını sağlar (Ökten, 2009). Ancak, modern hukukun üstünlüğü ve bireysel haklar açısından bu uygulamanın yerini yasal yaptırımlar almıştır. Kan bedeli uygulaması, toplumsal yapıda hukuk dışı düzeneklerin ne derece içselleştirildiğini ve

kültürel normların hukuk sistemine nasıl direnç gösterdiğini ortaya koyan önemli bir göstergedir (Kaya, 2017).

Sosyolojik bakış açısıyla bu geleneksel uygulamalar, hem dayanışma ve toplumsal düzenin sürdürülmesinde işlevsel araçlar hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasının sebepleri olarak görülmektedir. Modernleşme süreçleri bu uygulamaların dönüşümünü zorlamakla birlikte, kültürel direnç ve sosyal yapının sürekliliği nedeniyle bu geleneklerin tamamen ortadan kalkmadığı gözlenmektedir. Bu durum, kültür ve modernlik arasındaki çatışmanın somut bir yansımasıdır (Ökten, 2009; Kaya, 2017). Dolayısıyla, çok eşlilik, berdel, başlık parası ve kan bedeli gibi uygulamaların hem işlevsel toplumsal rollerini hem de eleştirel yönlerini anlamak için sosyolojik analizlerin derinleştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma, Şanlıurfa'daki evlilik geleneklerini antropolojik bir perspektifle incelemektedir. Özellikle, geleneksel normların sürekliliğinin evlilik kurumuna yansımalarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Böylece, bölgedeki erken yaşta ve zorla evlilik olgusunun sosyo-kültürel dinamikleri derinlemesine analiz edilecektir.

1.3.5.1.1. Şanlıurfa'da Evlilik Süreci ve Ritüelleri

Şanlıurfa'da evlilik süreci, iki bireyin bir araya gelmesinin çok ötesinde, sosyal, kültürel ve ekonomik bağların yeniden üretildiği karmaşık ve çok katmanlı bir toplumsal olgudur. Bu süreç, bireylerin ve ailelerin kimliklerini şekillendirirken, aynı zamanda toplumsal düzenin devamını sağlayan zengin ritüel ve geleneklerle örülüdür (Erdoğan, 2019). Bölgede hâkim olan geleneksel toplumsal yapı, evliliğin biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynar. Özellikle görücü usulü evlilik, hâlâ yaygın biçimde uygulanmakta olup, karar süreçlerinde ailelerin etkinliği, gençlerin bireysel tercihlerinin önüne geçmektedir (Kaya, 2017). Bu durum, bireysel özerklikle kolektif sorumlulukların çatıştığı bir zemini işaret eder.

Evlilik süreci çoğu zaman “görücü usulü” ile başlar. Aile büyükleri, damat adayına uygun bir eş arayışına girer; kızın fiziksel görünüşü, ailesinin toplumsal itibarı, aşiret yapısı ve ekonomik durumu dikkate alınır. Bu aşamada gençlerin bireysel arzuları, çoğu zaman geri planda kalır. Özellikle kırsal bölgelerde, kız çocuğu hakkında yapılan ilk değerlendirme, anneler ve teyzeler tarafından gerçekleştirilir. Eğer “uygun” görülürse, erkek tarafı kız evine “kahve içmeye” gider; bu, niyetin ilk açık ifadesidir.

Görüşmeler olumlu sonuçlanırsa, söz kesilir ve böylece iki taraf arasında “söz” bağı kurulmuş olur. Bu noktada, evlilik yalnızca duygusal değil, ekonomik bir anlaşmaya da dönüşür. “Başlık parası, Süt parası”, taraflar arasında müzakere edilir. Ailenin statüsüne, kızın eğitim durumuna ve aşiret aidiyetine göre bu miktar değişiklik gösterir. Evlilik, yerel pratiklerde ekonomik yükümlülükler ve toplumsal statü göstergeleriyle iç içe geçmiştir. Başlık parası, damat ailesinin gelin tarafına ödediği meblağ olarak, sadece ekonomik bir yükümlülük değil aynı zamanda sosyal prestijin bir yansımasıdır ve miktarı aşiretin itibarı, ailenin konumu ya da bölgesel ekonomik koşullara göre değişkenlik gösterir.

“Kesim kağıdı” olarak bilinen ve taraflar arasında yazılı şekilde düzenlenen belge ise evlilik öncesinde yapılan maddi taahhütlerin kayıt altına alınmasıdır. Bu belge, evlilikte olası bir ayrılık durumunda ekonomik hak taleplerinin dayanağı olarak işlev görür. Düğünlerde gelinin takılan altın, bilezik ve ziynet eşyaları ise sadece maddi bir sunum olmanın ötesinde, ailenin toplumsal prestijini sembolize eder. Bu uygulamalar, kadının toplumsal değerinin ölçülmesinde maddi unsurların belirleyici hale gelmesine neden olmakta, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Hukuki alanda ise çocuk yaşta evliliklerin yasal meşruiyet kazanması amacıyla resmî yaş büyütme işlemleri yapılmakta; sağlık raporları, tanıklıklar ve mahkeme kararlarıyla bu süreç resmileştirilmektedir. Resmi nikâh öncesinde kısılan dini nikâh, evliliklerin yasal kayıtsız biçimde başlamasına olanak sağlamakta ve çocukların korunmasız bir ev ortamına dahil edilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu durum, çocuk ve kadın hakları açısından önemli bir risk teşkil etmektedir.

Şanlıurfa kırsalında erken ve zorla evlilikler, kültürel normlar, ekonomik beklentiler ve hukuki boşlukların iç içe geçtiği çok katmanlı bir yapı olarak varlığını sürdürmektedir. Evliliklerin ekonomik yükümlülükler temelinde şekillenmesi, kadın ve çocukların bireysel haklarının göz ardı edilmesine yol açmakta ve toplumsal eşitsizliklerin devamlılığına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, bu sorunların sadece bireysel değil yapısal düzeyde ele alınması, eğitime erişimin artırılması, kadınların ekonomik bağımsızlığının güçlendirilmesi ve hukuki koruma mekanizmalarının kapsamlı bir şekilde iyileştirilmesi gerekmektedir.

Nişan töreni, çiftlerin resmi bağlanmasından önceki önemli bir adım olup, iki aile arasındaki sosyal dayanışmanın pekiştirilmesini sağlar. Nişan gecesi, aileler ve

yakın çevrenin bir araya gelerek birbirlerine bağlılıklarını göstermeleri ve ortaklıklarını güçlendirmeleri açısından sosyal sermayenin yeniden üretildiği bir zemin oluşturur. Kına gecesi ise özellikle gelinin ailesi ve kadınlar arasında duygusal bağların kurulduğu törendir. Gelinin el ve ayaklarına yakılan kına ve söylenen türküler, bir yandan vedalaşmayı simgelerken diğer yandan yeni bir hayata başlangıcın sembolik ifadesidir. Bu tören, kadınların toplumsal rollerini ve sorumluluklarını hatırlatan, kültürel hafızayı canlı tutan önemli bir sosyal işlev taşır. Nikâh işlemleri, bölgenin sosyal yapısına göre şekillenir. Resmi nikâh genellikle belediyelerde yapılırken, dini nikâh gelinin evinde ya da camide kıyılır. Dini nikâhta görevli hoca, evliliğin dinî boyutunu vurgulayarak toplum nezdinde evliliğin kabulünü sağlar (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Nikâh törenleri, çiftin toplumun ve ailenin bir parçası olduğunu resmî olarak ilan eden önemli toplumsal olaylardır. Düğünler ise kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı, ya da bir arada olacak şekilde gerçekleşir.

Şanlıurfa'daki evlilik ritüelleri ve süreçleri, bölgenin kendine özgü sosyal örgütlenme biçimi olan aşiret ve akrabalık sistemleriyle yakından ilişkilidir. Ökten'in (2009) analizleri, bu yapılar sadece sosyal bağların kurulması için değil, aynı zamanda toplumsal düzenin devamı ve güvenliğin sağlanması açısından kritik bir öneme sahiptir. Evlilik, bireysel bir tercih olmaktan çok, geniş aile ve aşiret çıkarlarının şekillendirdiği kolektif bir karar olarak ortaya çıkar. Akrabalık ve aşiret ilişkileri, evlilik sürecini güçlü biçimde belirleyen temel faktörlerdir. “Soy içi evlilik” veya “akraba evliliği” uygulaması, yalnızca geleneksel bir norm olmamakla birlikte, dayanışma ağlarının güçlendirilmesi, mal varlığının korunması ve toplumsal istikrarın sağlanması için stratejik bir araçtır. Bu bağlamda, evlilik ritüelleri hem bireysel hem de kolektif kimliklerin inşasında, sosyal ilişkilerin yeniden üretiminde önemli işlevlere sahiptir. Nişan, kına ve düğün gibi törenler, sadece sosyal birlikteliği kutlamakla kalmaz; aynı zamanda güç ilişkilerinin, toplumsal rollerin ve geleneksel otoritenin yeniden tesis edildiği alanlardır. Bu törenlerde kadının toplumsal rolü ve statüsü, hem aile hem de aşiret bağlamında şekillenir.

Şanlıurfa'daki evlilik ritüelleri, sembolik etkileşimcilik kuramı açısından değerlendirildiğinde, toplumsal gerçekliğin bireyler arası etkileşimlerle ve semboller aracılığıyla inşa edildiği dinamik süreçler olarak ortaya çıkar. Örneğin, gelinin baba evinden kırmızı kuşak ile çıkması, sadece bir giysi ya da aksesuar tercihi değil, evlilik yolculuğunun başlangıcını ve gelinin yeni bir sosyal kimliğe, yani ‘evli kadın’ kimliğine geçişini simgeleyen güçlü bir semboldür. Bu kuşak, aynı zamanda aileler arası bağların ve evlilik kurumunun sürekliliğinin görünür bir göstergesidir. Gelinin

kayınbabasının evine vardığında kapıda nar atılması çok çocuğa ve gelinin üzerine buğday, arpa ve şeker serpilmesi, bereket, bolluk ve tatlılığın hayatlarına girmesi dileğinin sembolik ifadesidir. Bu ritüeller, ailelerin evlilik yoluyla ortaklıklarını ve karşılıklı yardımlaşmayı kutsadığı anlamlı davranışlardır. Ayrıca, Kur'an'dan geçiş, evliliğin dini ve ahlaki meşruiyetinin altını çizmekte; kutsal metnin bu törenlere katılmasıyla evlilik sadece toplumsal bir sözleşme değil, aynı zamanda kutsal bir görev olarak da anlam kazanır.

Babanın ve erkek kardeşin silah atma ritüeli, hem koruma hem de güç gösterisi işlevi taşımaktadır. Silah sesi, evlilikle kurulan yeni sosyal bağların ve ailenin namusunun korunmasına yönelik sembolik bir uyarı niteliğinde olup, aynı zamanda yeni ailenin varlığının topluma duyurulmasıdır. Bu eylem, damada ve damadın ailesine yönelik bir gözdağı işlevi de görür. Geleneksel erkeklik rollerinin ve koruyucu otoritenin somut bir ifadesi olan bu ritüel, bireylerin kendilik algılarını ve sosyal statülerini hem kendi iç dünyalarında hem de toplum nezdinde yeniden tanımlamalarına zemin hazırlar. Sembolik etkileşimcilik bağlamında değerlendirildiğinde, bu tür ritüeller, bireylerin kimlik ve rollerini anlamlandırma süreçlerinde merkezi bir rol oynar.

Bu ritüeller, taraflar arasında paylaşılan anlamlar ve semboller aracılığıyla, bireylerin birbirleriyle ve toplumla nasıl etkileşimde bulunduğunu, toplumsal düzenin nasıl kurulduğunu ve sürdürüldüğünü gösterir. Böylece, evlilik sadece sosyal bir kurum değil, aynı zamanda kültürel sembollerin anlamlandırıldığı ve toplumsal kimliklerin inşa edildiği canlı bir süreç olarak karşımıza çıkar.

Modernleşme ve kentleşme süreçlerinin etkisiyle, geleneksel evlilik ritüellerinde belirgin dönüşümler gözlemlenmektedir. Genç kuşaklar arasında bireysel tercihlere ve sevgi temelli evliliklere olan yönelim artış göstermesine rağmen, ailelerin ve toplumun geleneksel beklentileri halen güçlü biçimde varlığını sürdürmektedir. Eğitim seviyesindeki yükseliş ve kadınların kamusal alandaki görünürlüğünün artması, evlilik sürecinde kadınların rollerinde değişikliklere yol açmakta; aynı zamanda sosyal medya ve kitle iletişim araçları, yeni ritüel biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu dinamikler, Şanlıurfa'da evliliğin yalnızca iki bireyin birlikteliği olmadığını, aynı zamanda ailelerin, aşiretlerin ve daha geniş toplumsal çevrelerin ilişki ağlarının yeniden inşa edildiği çok katmanlı bir sosyal olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Evlilik ritüelleri, hem bireysel hem de toplumsal kimliklerin inşasında,

kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında ve sosyal dayanışmanın devam ettirilmesinde merkezi bir rol oynamaktadır

Şanlıurfa'nın kırsal bölgelerinde gözlemlenen erken yaşta evlilik pratikleri, özellikle çocukların eğitim süreçlerinin yarıda kalması, evliliklerin ekonomik boyutlar kazanması ve hukuki çerçevenin çeşitli yollarla aşılması gibi çok yönlü toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunların başında “beşik kertmesi” uygulaması gelmektedir. Bu uygulama kapsamında, çocuklar henüz ergenlik öncesi yaşlarda sözlenmekte ve bu durum, başta kız çocukları olmak üzere bireylerin örgün eğitime devam etmelerini güçleştirmektedir. 2023 verilerine göre, kırsal bölgelerde her 100 kız çocuğundan 7'si bu tür evlilik pratikleri kapsamında sözlenmiş, ortaokul terk oranı ise %34 olarak kaydedilmiştir. Bu oranlar, erken yaşta evliliğin özellikle eğitim alanında doğrudan etkili bir engelleyici faktör olduğunu göstermektedir.

Başlık parası uygulaması ise erken evliliklerin ekonomik yönünü ortaya koymaktadır. Aileler arasında yapılan parasal anlaşmalarla şekillenen bu uygulama, evlilikleri ekonomik karşılıklı anlaşmalar zeminine çekmekte; zaman zaman ödeme yapılmaması durumunda evliliğin sonlandırılması ya da gelinin geri gönderilmesi gibi uygulamalara neden olabilmektedir. Başlık parasının miktarı coğrafi konuma, aşiret aidiyetine ve ekonomik koşullara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu durum, erken yaşta evliliklerin yalnızca kültürel değil, aynı zamanda ekonomik güvencesizlikle de ilişkili olduğunu göstermektedir.

Çocuk yaşta evliliklerin hukuki sistem içerisinde görünürlüğünü azaltmak amacıyla yaş büyütme işlemleri, mahkeme kararları ve sağlık raporları yoluyla gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca, resmi nikâh öncesinde dini nikâh yapılması da erken yaşta evliliklerin resmiyet kazanmadan sürdürülmesine olanak sağlamaktadır. Bu tür uygulamalar, resmi mevzuatın dışına çıkılarak evliliklerin meşrulaştırılmasına neden olmakta ve çocuk hakları açısından ciddi riskler barındırmaktadır.

Şanlıurfa'daki erken evlilik pratikleri, genel olarak geleneksel normların ve yerel toplumsal yapıların belirleyici olduğu bir bağlamda gerçekleşmektedir. Aşiret ilişkileri, aile kararları, sosyal statü beklentileri ve ekonomik koşullar bu sürecin önemli bileşenleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, erken yaşta evlilikler yalnızca bireysel tercih ya da kültürel uygulamalar olarak değil, toplumsal yapının çok katmanlı etkilerinin sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Bu araştırmada, 31 katılımcının ifadelerine göre, bölgedeki erken yaşta evlilik pratiklerinde kadın katılımcıların ailelerine bir ödeme yapılmakta, erkek katılımcılar ise bu ödemeyi gerçekleştirmektedir. Berdel evliliklerinde başlık parası alınmaması yaygın olmakla birlikte, tüm evliliklerde de ziynet altınlarının önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Altın takılar, erkeğe ailesi tarafından sağlanan ekonomik bir katkı olarak değerlendirilirken, aynı zamanda evliliğin sembolik ve maddi değerini yansıtan bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu altınların sadece bir hediye ya da süs eşyası olmaktan öte, hukuki ve ekonomik bir işlevi bulunmaktadır. Olası bir boşanma durumunda, erkek tarafının kusurlu bulunması halinde, evlilikte verilen altınlar, özellikle mehir olarak belirlenen miktar kadar, gelin ve ailesine geri ödenmektedir. Bu durum, altınların ekonomik bir güvence ve koruyucu mekanizma işlevi gördüğünü göstermektedir. Böylece, evlilik sürecinde gerçekleşen ekonomik alışverişler, yalnızca sosyal statü ve kültürel kodlarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda hukuki çerçevede taraflar arası sorumluluk ve hakların korunmasına yönelik bir anlam taşımaktadır.

Bu bağlamda, Şanlıurfa'da erken evliliklerde başlık parasının her zaman zorunlu olmaması, ancak altınların ekonomik ve sembolik açıdan evliliklerde merkezi bir rol oynaması, bölgedeki evlilik pratiklerinin çok katmanlı ve karmaşık yapısını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Şanlıurfa kırsalında zorla ve erken evlilikler, eğitimden kopuş, ekonomik alışveriş biçimleri ve hukuki sistemin esnetilmesi gibi çeşitli düzlemlerde ortaya çıkan yapısal bir sorundur. Bu durum, yalnızca bireysel mağduriyetleri değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretimini de gündeme getirmektedir. Bu nedenle, ilgili uygulamaların toplumsal etkileri çok boyutlu analiz edilmeli; yasal denetim mekanizmaları, eğitim politikaları ve sosyal hizmetler bu çerçevede yeniden değerlendirilmelidir.

1.3.6. Erken Yaşta Evliliklerin Tarihsel Süreci

Erken yaşta evlilikler, insanlık tarihinin derinliklerine uzanan ve farklı kültürlerde çeşitli gerekçelerle şekillenen toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkar. Geçmiş toplumlarda, bireylerin erken yaşta evlendirilmesi, sosyal güvenliğin sağlanması, aileler arası ittifakların kurulması ve ekonomik dengelerin korunması gibi pratik ihtiyaçlarla meşrulaştırılmıştır. Bu evlilik biçimi, sadece bireysel tercihlerin değil, aynı zamanda toplumsal yapının sürekliliğini güvence altına alan bir araç olarak görülmüştür. Dini metinlerde yer alan erken evlilik referansları, bu pratiğin tarihsel ve kültürel bağlamlarını gölgelemiş, kimi zaman bu uygulamanın eleştirel bir perspektiften değerlendirilmesini zorlaştırmıştır. Ancak tarihsel süreçte

erken yaşta evliliğin ardında yoksulluk, eğitim imkânlarının sınırlılığı, patriarkal toplumsal cinsiyet rolleri ve geleneksel normlar gibi çok katmanlı sosyo-ekonomik faktörler yatmaktadır. Modern çağda ise çocuk hakları ve bireysel özgürlükler temelinde bu uygulama, hem ulusal hem de uluslararası platformlarda ciddi bir toplumsal sorun olarak yeniden tanımlanmakta; erken yaşta evliliklere karşı hukuki, sosyal ve kültürel mücadeleler yükselmektedir. Böylece, erken yaşta evlilikler, tarihsel kökleri ve toplumsal fonksiyonları ile birlikte, çağdaş insan hakları perspektifinde kapsamlı bir yeniden değerlendirme gerektiren karmaşık bir olgu haline gelmiştir.

1.3.6.1. Antik Medeniyetlerde Erken Evlilik Pratiği

Antik Mezopotamya ve Mısır toplumlarında erken yaşta evlilik, yalnızca bireysel bir tercihten ziyade sosyoekonomik ve politik stratejilerin bir ürünüydü. Özellikle aristokratik sınıflar için evlilik, hanedanın devamlılığını sağlamanın yanı sıra ekonomik ve siyasi ittifaklar kurmanın bir aracı olarak işlev görüyordu. Bu çalışma, erken evliliklerin antik toplumlardaki rolünü sınıfsal perspektifle ele alarak, hukuki metinler ve tarihsel örnekler üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Antik Yakın Doğu'da evlilik, bireyler arasındaki bir birliktelikten öte aileler ve klanlar arasında kurulan bir sözleşmeydi. Hammurabi Kanunları, evlenme yaşına dair kesin bir sınır koymasa da kadını "aile mülkiyetinin devamını sağlayan bir unsur" olarak tanımlamış ve evliliği mirasın korunmasına yönelik düzenlemiştir (Topaloğlu, 1995, s. 47). Bu durum, özellikle üst sınıflarda erken evliliklerin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Örneğin, Babil soyluları arasında genç yaşta evlendirilen kızlar, aileler arasında toprak ve servet aktarımını güvence altına almak için kullanılıyordu (Stone, 2007, s. 112).

Mısır'da ise firavun hanedanları, iktidarın meşruiyetini sağlamak amacıyla yakın akraba evliliklerine sıklıkla başvurmuştur. Örneğin, II. Ramses'in kendi kızlarıyla evlenmesi, saltanatın kutsal soyunu koruma stratejisinin bir parçasıydı (Dodson & Hilton, 2004, s. 89). Benzer şekilde, Mısır'daki yüksek rütbeli memur aileleri de siyasi nüfuzlarını pekiştirmek için çocuklarını erken yaşta evlendirmişlerdir.

Erken evliliklerin yaygınlığı, toplumsal cinsiyet rollerinin hukuki metinlerde nasıl şekillendiğini de yansıtmaktadır. Hammurabi Kanunları'nda evlilik, kadının babasının izniyle gerçekleşen bir sözleşme olarak tanımlanır ve evlilik dışı ilişkiler

ağır yaptırımlara tabi tutulurdu (Roth, 1997, s. 103). Bu durum, kadının toplumdaki rolünü "eş ve anne" olarak sabitleyen bir yaklaşımı ortaya koymaktadır.

Antik Yunan'da da benzer bir durum söz konusuydu. Örneğin, Atina'da kızlar genellikle 14-15 yaşlarında, erkekler ise 30'lu yaşlarda evlenirdi. Bu uygulama, kızların üreme çağına girer girmez evlendirilmesinin yanı sıra, erkeğin ekonomik olarak yerleşik olmasını gerektiren bir sistemdi (Pomeroy, 1995, s. 62).

Antik dünyada erken evlilik, özellikle seçkin sınıflar için ekonomik ve politik çıkarları korumanın bir aracıydı. Hem Mezopotamya hem de Mısır toplumlarında evlilik, mülkiyetin ve iktidarın aktarımını güvence altına alan bir mekanizma olarak işlev görmüştür. Hukuki metinler ve tarihsel kayıtlar, bu evliliklerin bireysel tercihlerden ziyade toplumsal normlar ve sınıfsal stratejiler tarafından şekillendirildiğini ortaya koymaktadır.

1.3.7. Eski Türk Toplumlarında Evlilik: Toplumsal Sorumluluk

İslam öncesi Türk toplumlarında evlilik, toplumsal görevlerin yerine getirilmesinin önemli bir aracıydı. Bu toplumlarda, evlilik yaşı, genellikle aile içindeki sorumluluklar ve toplumsal görevler doğrultusunda belirlenirdi. Aile reisliği, soyun devamlılığı ve ocağın sönmemesi gibi kavramlar, kız çocuklarının erken yaşta evlenmesini bir zorunluluk haline getirmiştir. Türk kültüründe, ailenin sürekliliği ve toplumda saygın bir yer edinmek için evliliğin önemli bir rolü vardı.

Türk toplumlarında evlilik, bireysel bir tercih olmanın ötesinde, toplumun devamını sağlayan bir görev olarak görülüyordu. Aile reisliği, ailenin varlığının devamını sağlamak ve neslin tükenmemesini temin etmek amacıyla, özellikle erkek çocuklarının yetiştirilmesine önem verilmiş, ancak kız çocuklarının da erken yaşta evlendirilmesi beklenmiştir. Aile yapısının temeli, soyun sürdürülmesi ve toplumsal düzenin korunması gibi faktörlere dayanıyordu. Bu nedenle, erken yaşta evlilik, toplumsal sorumluluğun bir parçası olarak kabul edilmiştir (Elmacı, 2004).

Orta Asya topluluklarında, özellikle Uygurlar ve Kırgızlar gibi toplumlarda, evlilik sadece bir bireysel birleşme değil, aynı zamanda bir ailevi görev olarak tanımlanmıştır. Evlilik, yalnızca bireylerin duygusal bir birleşmesi değil, aynı zamanda ailelerin birbirine bağlanmasını sağlayan ve toplumda önemli bir işlevi yerine getiren bir kurumdur. Ailelerin, sosyal yapılarını sürdürme ve toplumun düzenini sağlama sorumluluğu, evliliğin erken yaşta gerçekleşmesini zorunlu

kılmaktadır. Bu anlayış, eski Türk toplumlarında aile içindeki rol ve görevlerin net bir şekilde tanımlandığını ve bireylerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğini göstermektedir (Elmacı, 2004).

1.3.8. İslami Tarihte ve Gelenekte Erken Yaşta Evliliğin Dinî Yorumu

İslam dininde evlilik, bireylerin iffetlerini korumaları, toplumsal düzenin devamı ve aile yapısının tesisi için önemli bir kurumdur. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde evlilikle ilgili birçok hüküm yer almakla birlikte, evlenmenin geçerliliği için birtakım şartlar getirilmiştir. Bu şartların başında, bireylerin evlilik kararını kendi rızalarıyla vermesi ve buluğ çağına ulaşmaları yer alır. Kur'an-ı Kerim'de geçen "Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin..." (Nisâ, 4/6) ayeti, bireyin hem buluğ çağına ulaşmasını hem de evlilik ve mal yönetimi gibi konularda aklın olgunlaşmasını ön koşul olarak ortaya koyar. Benzer şekilde, Nur Suresi'nin 32. ayetinde şöyle buyrulmuştur: "Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden salih olanları evlendirin. Eğer fakir iseler Allah, lütfuyla onları zenginleştirir..." Bu ayette evlilik teşvik edilmekte; ancak bireylerin evlenme yaşına ulaşmış olması, ayetin bağlamında örtük bir ön koşul olarak kabul edilmektedir.

İslam fıkında evliliğin meşru olabilmesi için bireyin buluğ çağına ermiş olması gereklidir. Buluğ yaşı; erkeklerde ihtilam, kızlarda hayız görme ile belirlenir. Hanefî mezhebine göre istisnai durumlarda kızlar için en erken 9, erkekler için 12 yaş, genel olarak ise 15 yaş buluğ sınırı olarak değerlendirilir. Ancak evliliğin gerçekleşebilmesi sadece fiziksel olgunlukla değil, akli melekenin gelişimi ve rızanın bulunmasıyla da ilgilidir. Bu sebeple, rıza gösterilmeyen evlilikler dinen de meşru sayılmaz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) "Ey gençler! İkinizden evlenmeye gücü yeten evlensin." (Buhârî, Nikâh, 3) hadisi de, evlilik için yeterli akli ve ekonomik sorumluluğun altını çizer.

İslam'da erken evliliklerin tarihsel olarak teşvik edilmesinin altında yatan motivasyonlar arasında; zina ve fuhşun önlenmesi, aile kurumunun genç yaşta inşa edilerek toplumun ahlaki yapısının korunması ve bireyin sosyal sorumluluk alması gibi gerekçeler yer alır. Ancak bu uygulamalar, tarihsel ve kültürel bağlamda şekillenmiştir. Nitekim erken yaşta evlilik uygulamaları, günümüzde farklı toplumsal koşullar ve eğitim anlayışları ışığında yeniden değerlendirilmektedir. Bu nedenle, İslam hukukunun temel kaynaklarına sadık kalmakla birlikte, çağın gereklerine göre maslahat gözetilerek yorum yapılması fikhî bir zorunluluk olarak ortaya çıkar.

Sonuç olarak, İslam’da evlilik için en temel şartlar karşılıklı rıza, buluğ çağına ulaşma ve akıl melekelerinin yerinde olmasıdır. Erken yaşta evlilikler, bu koşullar sağlandığı ve bireyin evliliği idare edebilecek yetkinlikte olduğu sürece meşru kabul edilse de, bu meşruiyetin kültürel dayatmalara değil, bireysel iradeye dayanması gerektiği açıktır. Bu bağlamda, dini metinlerin ruhunu anlamak ve uygulamaları toplumsal fayda doğrultusunda yeniden ele almak önemlidir.

İslam hukukunda evlilik (nikâh), bireylerin iffetlerini korumaları, toplumsal düzenin tesis edilmesi ve aile kurumunun inşası amacıyla teşvik edilen bir müessesedir. Bu bağlamda evliliğin geçerliliği için bazı şartlar öngörülmüştür: Tarafların buluğ çağına ulaşmış olması, akli melekeye sahip olmaları ve karşılıklı rıza temel koşullar arasındadır. Kur’an-ı Kerim’de, bu şartların özellikle vurgulandığı ayetlerden biri şöyledir:

“Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin. Onlarda bir olgunluk görürseniz mallarını kendilerine verin.” (Nisâ, 4/6)

Bu ayet, hem evlenme yaşı hem de bireyin malî ve sosyal sorumluluk taşıma yeterliliği açısından bir olgunluk sınırını işaret etmektedir. Nitekim klasik fıkıh yorumcuları bu ayeti yalnızca yetimlerin mal yönetimi açısından değil, aynı zamanda evlilik ehliyeti açısından da delil olarak kullanmışlardır (İbn Kesîr, 2003).

Öte yandan, Nur Suresi 32. ayette, evliliğin toplumsal düzeyde teşvik edildiği görülmektedir: “Aranızdaki bekârları ve salih olan kölelerinizi ve cariyelerinizi evlendirin. Eğer fakir iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir.”

(Nur, 24/32)

Bu ayet doğrudan yaş sınırı belirlemese de, evlilik için belli bir “hazırlık” ve sorumluluk bilinci gerektirdiğine işaret eder. Klasik fıkhıta, özellikle Hanefî mezhebinde, buluğ yaşı kız çocukları için 9–15, erkek çocukları için 12–15 yaş arası olarak kabul edilmiştir. Ancak, bu yaş aralıkları zamana ve topluma göre değişkenlik gösterebilecek içtihadî sınırlar olarak görülmüştür (Karaman, 2007).

Hadis kaynaklarında, evlenmenin teşviki ile ilgili şu rivayet öne çıkar: “Ey gençler! Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü evlilik, gözü haramdan alıkoyar ve iffeti korur...” (Buhârî, Nikâh, 3; Müslim, Nikâh, 1)

Bu hadis, evliliği biyolojik yeterlilikten ziyade maddi ve sosyal olgunluk

temelinde değerlendiren bir yaklaşım sergiler. Buradan hareketle, evliliğin yalnızca cinsel olgunluk değil, aynı zamanda mali, sosyal ve duygusal hazırlık gerektiren bir sorumluluk olduğu anlaşılmaktadır.

İslam'da erken yaşta evliliğin tarihsel olarak uygulanma nedenleri arasında; zinanın önlenmesi, toplumun ahlaki yapısının korunması ve aile bağlarının genç yaşta kurulması gibi gerekçeler öne sürülmüştür. Bununla birlikte, bu uygulamaların tarihsel bağlamda değerlendirildiği ve dönemin sosyal gerçeklikleriyle yakından ilişkili olduğu unutulmamalıdır (Moosa, 2004).

Modern dönemde ise, özellikle İslam hukukunun usûl ilkeleri (örneğin maslahat, zaruret, örf) doğrultusunda bu mesele yeniden tartışılmaktadır. Erken yaşta evliliklerin pedagojik, psikolojik ve sosyolojik boyutları göz önünde bulundurularak, bazı çağdaş İslam âlimleri evlilik için sadece fizyolojik değil, psikososyal gelişim düzeyinin de gözetilmesi gerektiğini savunmaktadır (Kamali, 2008).

Erken yaşta evlilik konusu, İslamî naslarda doğrudan yasaklanmamış olmakla birlikte, buluş çağı ve karşılıklı rıza gibi ön koşullara bağlanmıştır. Ancak bu koşullar, fikhî yorumlara ve toplumsal bağlama göre farklı şekillerde anlaşılmış ve uygulanmıştır. Günümüzde, erken yaşta evliliklerin bireysel haklar, kadın sağlığı ve çocuk refahı açısından doğurabileceği sorunlar göz önüne alınarak, birçok İslam ülkesi tarafından asgari evlilik yaşı yasalarla belirlenmiş ve bu konuda içtihadî yenilikler yapılmıştır.

Bu bağlamda, erken evlilik meselesi yalnızca dinî naslarla değil; toplumsal koşullar, modern hukuk normları ve bireysel haklar çerçevesinde çok boyutlu olarak ele alınmalı; İslam'ın ruhuna uygun şekilde maslahat ve adalet ilkeleri gözetilerek yeniden yorumlanmalıdır.

1.3.9. Osmanlı Toplumunda Uygulama ve Sosyal Gerekçeler

Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle taşra bölgelerinde erken evlilikler yaygın bir şekilde uygulanıyordu. Genellikle kız çocuklarının evlenme yaşı 12-14 civarlarında belirlenmişti. Şeriiye sicillerine dayanan araştırmalar, bu evliliklerin birkaç sosyal ve ekonomik gerekçeye dayandığını ortaya koymaktadır. Erken yaşta evliliklerin arkasında, “namusun korunması”, toplumsal düzenin sağlanması, ekonomik zorluklar ve kadının bir tür sosyal sigorta işlevi görmesi gibi etkenler bulunmaktadır (Erten, 2005). Bu evlilikler, toplumsal normlara uygun bir şekilde

kabul edilirken, dinî otoriteler, bu uygulamaları doğrudan yasallaştırmamış, ancak karşı çıkmayarak toplumda doğal bir durum olarak kabul etmişlerdir.

Erken yaşta evliliklerin ekonomik boyutu da oldukça önemlidir. Özellikle tarıma dayalı ekonominin hâkim olduğu taşra köylerinde, kız çocukları erken yaşta evlendirilerek ailenin ekonomik yükü hafifletilmekte, aileye yeni üyeler katılarak iş gücü sağlanmaktadır. Bu, aynı zamanda evliliklerin aile içindeki yerini ve kadının toplumsal işlevini etkileyen bir faktördür. Kadınların evlilikle birlikte ailenin ekonomik ve sosyal yapısına katılımı, bazen bir tür güvence sağlamakta ve ailenin ekonomik hayatta daha güçlü bir pozisyon almasına yardımcı olmaktadır (Zürcher, 2004).

Osmanlı toplumunda, erken evlilikler aynı zamanda namus ve toplumsal ahlak anlayışının bir uzantısıydı. Aileler, kız çocuklarını erken yaşlarda evlendirerek, toplum içinde onların ‘namuslarını’ koruma amacı gütmüşlerdir. Bu durum, sadece kız çocuklarının değil, aynı zamanda ailelerin sosyal statüsünün de korunması açısından önemli görülüyordu. Dinî otoriteler, bu tür evliliklere doğrudan karşı çıkmamış, bunun yerine sosyal düzenin devamı adına hoşgörüyü yaklaşmışlardır. Bununla birlikte, toplumsal yapının değişmesiyle birlikte, erken yaşta evlilikler giderek daha fazla eleştirilmiş ve modern dönemle birlikte bu uygulamalar sorgulanmaya başlanmıştır (Erten, 2005).

1.3.10. Edebî Tanıklıklarla Cumhuriyet Öncesi Erken Evlilik Eleştirisi

Tanzimat ve Meşrutiyet sonrası dönemdeki Türk edebiyatı, özellikle erken yaşta evlendirilen kadınların yaşadığı ruhsal ve toplumsal çalkantıları detaylı bir şekilde işleyerek toplumsal normlara eleştirel bir bakış sunmuştur. Bu dönemde, erken evliliklerin bireysel özgürlüğü nasıl kısıtladığı ve kadınların kimlik arayışları üzerindeki olumsuz etkileri, birçok önemli edebî eserde derinlemesine irdelenmiştir.

Halide Edib Adivar, erken evliliği eleştiren önemli bir yazardır. Özellikle Sinekli Bakkal adlı romanında, küçük yaşta evlendirilen bir kızın ruhsal travmalarını ve kimlik bunalımını derinlemesine işler. Adivar, erken yaşta evlendirilen kadın karakterlerin toplum tarafından biçimlendirilen rolleriyle mücadele ettikleri ve bunun ruhsal olarak onları nasıl çıkmazlara soktuğunu gösterir. Vurun Kahpeye adlı eserinde de, kadınların yaşadığı bu baskılar karşısında içsel bir özgürlük arayışı vurgulanır. Adivar, erken evliliğin, kadının toplumsal ve bireysel özgürlüğünü elinden aldığını, buna karşın kadının özlemlerinin bastırıldığını ve toplumsal

normlara karşı bir isyan olarak yazdığı karakterleri aracılığıyla bu durumu eleştirir.

Bunların yanı sıra, Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu adlı romanı da erken yaşta evliliğin getirdiği olumsuz etkiler üzerine önemli bir edebî tanıklıktır. Feride'nin genç yaşta evliliği, onun hem duygusal dünyasında hem de toplumsal yapısındaki çatışmaları derinleştirir. Feride'nin evlilikle birlikte bağımsızlık ve özgürlük arayışı, onu sürekli bir içsel bunalıma sürükler. Feride'nin hayatındaki bu travmatik dönüşüm, erken yaşta evliliğin bir kadının kimlik gelişimi ve özgürlük mücadelesi üzerinde nasıl bir etki bıraktığını gösterir. Güntekin, evliliğin Feride'nin kişiliğini nasıl yok saydığını ve onu toplumsal normlara göre şekillendirmeye çalıştığını eleştirir.

Bir diğer önemli örnek ise Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Efsus'a Yolculuk adlı romanında yer alır. Gürpınar, romanlarında toplumsal sorunları cesurca ele alırken, erken yaşta evliliği de sorgular. Bu romanda, erken yaşta evlendirilen bir kadın karakter, evliliğin getirdiği sorumluluklar ve toplumsal baskılarla sıkışan bir içsel dünyaya sahiptir. Gürpınar, kadın karakterlerin erken evlilikle birlikte kendilerini toplumun beklentilerine göre şekillendirmek zorunda kalmalarını ve bu durumun kişisel özgürlükleri kısıtladığını vurgular. Bu, dönemin kadın hakları ve toplumsal cinsiyet anlayışına yönelik sert bir eleştiridir.

1.4. Araştırmanın Problemi

Erken yaşta ve zorla yapılan evlilikler, bireylerin temel haklarını ihlal eden, hem bireysel hem toplumsal düzeyde ciddi sonuçlar doğuran yapısal bir sorundur. Özellikle Şanlıurfa gibi geleneksel toplumsal yapıya sahip bölgelerde, ekonomik yetersizlikler, ataerkil normlar ve kültürel baskılar erken evliliklerin yaygınlaşmasında önemli rol oynamaktadır. Ancak bu olgunun derinlemesine anlaşılması ve önlenmesine yönelik etkili müdahale stratejileri geliştirilmesi önünde önemli engeller bulunmaktadır.

Mevcut literatürde, erken yaşta evliliklerin nedenleri ve etkileri büyük ölçüde kız çocukları odağında incelenmiş, erkek çocuklarının deneyimleri ise yeterince araştırılmamıştır. Bu durum, konunun toplumsal cinsiyet perspektifiyle eksik ele alınmasına neden olmakta; erkek çocuklarının maruz kaldığı baskılar ve sorumluluklar göz ardı edilmektedir. Ayrıca, ekonomik faktörlerin, toplumsal normların ve aile içi dinamiklerin erken evliliklerde nasıl birbiriyle ilişkilendiği ve bu süreci nasıl şekillendirdiği konusunda kapsamlı veri eksikliği bulunmaktadır.

Bölgede erken yaşta evliliklerin yarattığı eğitim kesintileri, psikolojik travmalar, sağlık sorunları ve sosyal dışlanma gibi çok boyutlu sorunlar, bireylerin yaşam kalitesini ve toplumsal kalkınmayı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesine ve nesiller arası yoksulluk döngüsünün devam etmesine zemin hazırlamaktadır. Ancak erken evliliklerin sosyo-ekonomik ve kültürel boyutlarının bütüncül biçimde ele alınması ve bu olgunun önlenmesine yönelik kapsamlı bir anlayış geliştirilmesi henüz yeterince sağlanamamıştır.

Bu bağlamda, araştırmanın problemi; erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin Şanlıurfa özelinde hangi ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerle şekillendiğinin, erkek ve kız çocukları üzerindeki farklı etkilerinin, bu süreçlerin bireyler ve toplum üzerindeki sonuçlarının bilimsel ve bütüncül bir biçimde ortaya konamaması olarak tanımlanabilir. Araştırma, bu boşluğu doldurmayı ve erken yaşta evliliklerin önlenmesine yönelik etkin politika ve uygulamalara temel oluşturmayı amaçlamaktadır.

1.5. Kuramsal Çerçeve

Erken evlilikler, bireysel seçimlerden ziyade toplumsal normlar, ekonomik koşullar ve kültürel yapılar tarafından biçimlendirilen bir olgudur. Bu nedenle, erken evliliklerin nedenlerini ve sonuçlarını anlamak için toplumsal dinamikleri açıklayan kuramsal yaklaşımlar gerekmektedir. Bu bölümde, Feminist Teori ve onun bir alt disiplini olan Toplumsal Cinsiyet Teorisi çerçevesinde erken evliliklerin toplumsal bağlamı ele alınacaktır. Feminist teori, kadınların toplum içindeki konumunu tarihsel ve yapısal eşitsizlikler bağlamında değerlendirirken, toplumsal cinsiyet teorisi ise cinsiyetin yalnızca biyolojik bir gerçeklik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel süreçler aracılığıyla inşa edilen bir kimlik olduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, her iki teori de erken evliliklerin arkasındaki toplumsal mekanizmaları çözümlemek ve bu olgunun toplumsal yapı içerisindeki işleyişini anlamak için önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır.

1.5.1. Feminist Teori

Feminist teori, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kökenlerini ele alarak, kadınların toplumdaki konumlarını anlamayı amaçlayan disiplinler arası bir düşünsel çerçevedir. Bu teori, tarihsel ve kültürel bağlamda, kadınların toplumsal rollerinin nasıl şekillendirildiği, bu rollerin kadınların yaşamları üzerindeki etkisi ve bu eşitsizlikleri dönüştürmeye yönelik önerileriyle feminist düşüncenin temel taşlarını

oluşturur. Feminist teorinin gelişimi, üç ana dalga üzerinden incelenebilir: ilk dalga feminizm, ikinci dalga feminizm ve üçüncü dalga feminizm. Her bir dalga, kadınların toplumsal, kültürel ve ekonomik eşitsizliklerini farklı açılardan ele alarak, feminist düşüncenin evrimini yansıtır.

Feminist düşüncenin ilk dalgası, 19. yüzyılın sonlarına doğru, özellikle kadınların eğitim, oy kullanma hakkı ve toplumsal eşitlik mücadelesiyle şekillenmiştir. Bu dönemin önde gelen figürlerinden biri, kadın hakları savunucusu Mary Wollstonecraft'tır. 1792'de yayımlanan Kadın Haklarının Savunusu adlı eseri, kadınların eğitim hakkını savunarak, toplumsal eşitlik mücadelesinin temellerini atmıştır (Wollstonecraft, 1792). İlk dalga feminizm, kadınların toplumsal hayatta erkeklerle eşit haklara sahip olmaları gerektiğini vurgulamış ve kadınların oy hakkı için verilen mücadelenin tarihsel bir dönüm noktası olmuştur.

İkinci dalga feminizm, 1960'lı yıllarda, toplumsal cinsiyetin sadece biyolojik faktörlere dayanmadığını, kültürel ve toplumsal yapılarla şekillendiğini savunarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine daha derinlemesine bir bakış açısı sunmuştur. Bu dönemin en önemli figürlerinden biri olan Simone de Beauvoir, Kadın Doğulmaz, Kadın Olunur adlı eserinde toplumsal cinsiyetin kültürel bir inşa olduğunu ve kadınların toplumsal ikincil rollerinin tarihsel olarak inşa edildiğini ileri sürmüştür (de Beauvoir, 1949). Beauvoir'a göre, toplumsal yapılar kadınları bireysel değil, toplumsal olarak sınırlayan faktörlerle biçimlendirir. Bu düşünceler, kadınların özgürlüğü ve eşitliği için mücadelenin önemli bir teorik temelini oluşturmuştur.

Üçüncü dalga feminizm, 1990'ların başlarında toplumsal cinsiyetin daha kapsayıcı bir şekilde ele alınması gerektiğini savunmuş ve feminist düşüncüyü çok daha çeşitli, küresel ve dinamik bir perspektife taşımıştır. Bu dönemin öncülerinden Judith Butler, toplumsal cinsiyetin sabit bir kimlikten ziyade, sürekli olarak performatif bir şekilde yeniden inşa edilen bir kavram olduğunu ifade etmiştir (Butler, 1990). Butler'a göre, toplumsal cinsiyet yalnızca bireysel bir kimlik değil, sürekli olarak toplumsal etkileşimler ve kültürel bağlamlar üzerinden yeniden inşa edilen bir yapıdır. Üçüncü dalga feminizm, toplumsal cinsiyet rollerinin bağlama ve kültürel etkileşimlere dayalı olarak şekillendiğini savunur ve bu perspektif, feminist düşüncenin evriminde önemli bir aşamayı temsil eder.

Feminist teori, kadınların toplumsal eşitsizliklerinin kökenini anlamak için farklı kuramsal yaklaşımlar sunar. Liberal feminizm, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunur ve bu eşitliği hukuki reformlarla sağlamak

amacı güder. Bu yaklaşımın savunucularından John Stuart Mill ve Mary Wollstonecraft, kadınların toplumsal ve politik haklar için mücadelesinin toplumsal yapıyı dönüştürmek için temel bir adım olduğunu savunmuşlardır (Mill, 1869; Wollstonecraft, 1792). Radikal feminizm ise patriyarkal yapıyı yalnızca hukuki değil, toplumsal ilişkilerin her alanında baskı olarak tanımlar ve kadınların ezilmesinin bu yapılarla doğrudan ilişkili olduğunu savunur (Dworkin, 1981; MacKinnon, 1987).

Marxist ve sosyalist feminizm, kadınların ezilmesinin ekonomik temellere dayandığını ileri sürer. Engels (1884) patriyarkal düzenin ekonomik sistemlerle ilişkisini tartışırken, sosyalist feminizm kapitalizm ve patriyarkanın eşzamanlı olarak kadınların özgürlüğünü kısıtladığını belirtir. Postmodern feminizm ise toplumsal cinsiyetin sabit bir kimlik olmadığını, kültürel ve toplumsal bağlama göre şekillendiğini savunur (Butler, 1990). Postkolonyal feminizm, batılı feminizmin evrenselci bakış açısını eleştirerek, sömürgecilikten etkilenen toplumlarda kadınların deneyimlerini ön plana çıkarır (Mohanty, 1984).

Erken yaşta ve zorla evlilikler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve patriyarkal yapıları pekiştiren, kadınların toplumsal rollerinin sınırlandırıldığı bir olgudur. Feminist teori, erken evliliklerin yalnızca bireysel bir tercih değil, toplumsal yapılar tarafından pekiştirilen bir pratik olduğunu savunur. Judith Butler'ın toplumsal cinsiyetin performatif yapısına dair düşünceleri, erken yaşta evliliklerin toplumsal cinsiyet normlarının bir sonucu olarak şekillendiğini gösterir. Kadınlar ve kız çocukları, toplumsal cinsiyetin performatif bir sonucu olarak evliliğe zorlanır ve bu normlar, toplumsal yapılar aracılığıyla sürdürülür (Butler, 1990). Erken yaşta evlilikler, kadınları toplumsal, sosyal ve ekonomik anlamda marjinalleştirir. Bu evlilikler, kadınların eğitim, sağlık, iş gücü ve toplumsal katılım gibi temel haklardan mahrum kalmasına yol açar (Kabeer, 1999). Aynı zamanda, erken yaşta evlendirilen kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerinin bir yansıması olarak, sistematik olarak eğitim haklarından mahrum bırakılır ve toplumdaki karar alma süreçlerinden dışlanırlar. Bu durum, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını engeller ve onları toplumda düşük statülü işlere mahkûm eder.

Erken yaşta ve zorla evlilikler, feminist teori perspektifinden yalnızca bireysel hak ihlalleri olarak değil, toplumsal yapıları sürdüren bir olgu olarak değerlendirilebilir. Feminist bakış açısı, bu tür pratiklerin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin bir yansıması olduğunu ve bu eşitsizliklerin ancak toplumsal yapıların dönüştürülmesiyle ortadan kaldırılabileceğini vurgular. Feminist teori,

erken yaşta evliliklerin, kadınların toplumsal, kültürel ve ekonomik haklarını gasp eden bir yapısal eşitsizlik olarak görünür kılınması gerektiğini savunur. Bu bağlamda, feminist mücadele sadece kadınların bireysel özgürlüklerini savunmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun patriyarkal yapılarının dönüştürülmesine yönelik bir araç işlevi görür.

1.5.2. Toplumsal Cinsiyet Teorisi

Toplumsal Cinsiyet Teorisi, biyolojik cinsiyetin (sex) toplumsal olarak inşa edilen bir kategori olduğunu savunur ve kadınlık ile erkekliğin yalnızca biyolojik farklılıklara dayanmadığını, aksine tarihsel ve kültürel süreçler aracılığıyla üretildiğini vurgular (West & Zimmerman, 1987). Judith Butler (1990) toplumsal cinsiyeti bir performans olarak ele alır; bu performans, bireylerin toplumsal beklentilere uygun davranış kalıplarını benimsediği bir süreçtir. Simone de Beauvoir (1949), “Kadın doğulmaz, kadın olunur” ifadesiyle, kadınlığın biyolojik bir gerçeklikten ziyade toplumsal olarak kurgulanan bir kimlik olduğunu ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet normlarının belirleyici rolü, bireylerin toplumda nasıl şekillendiğini ve toplumsal yapının nasıl dönüştürülebileceğini anlamamızda kritik bir öneme sahiptir. Bu perspektiften bakıldığında, erken evlilikler yalnızca bireysel tercihler ya da geleneksel uygulamalar olarak ele alınamaz; aksine, toplumsal cinsiyet normlarının kuşaklar boyunca yeniden üretildiği bir mekanizma olarak görülmelidir.

Kadın ve erkek rollerinin, toplumsal normlar tarafından belirlenen sınırlar içinde şekillenirken, erken evlilikler de toplumsal onay mekanizması olarak işlev görür. Özellikle kırsal toplumlarda, kadınların erken yaşta evlenmeleri genellikle "makbul kadın" statüsü kazanmaları için gereken bir adım olarak görülür. Bu durum, bireysel bir tercih olmaktan öte, kültürel ve yapısal bir zorunluluk halini alır.

Raewyn Connell (2005), hegemonik erkeklik kuramı aracılığıyla toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin nasıl şekillendiğini tartışır. Connell'e göre hegemonik erkeklik, toplumda belirli erkeklik biçimlerinin diğerlerine göre üstün görülmesini sağlar. Bu hiyerarşik yapının sonucu olarak kadınlar, toplumda genellikle “erkeğin tamamlayıcısı” olarak konumlandırılır ve birincil sorumlulukları ev içi işler, çocuk bakımı ve eşe hizmet olarak belirlenir. Erken evlilikler, bu hegemonik erkeklik normlarının bir yansımasıdır. Kadınların erken yaşta evlendirilmeleri, onların kamusal alandan dışlanmalarına ve ekonomik bağımsızlıklarının engellenmesine yol açar. Bu noktada, erken evlilikler, toplumsal cinsiyetin hegemonik yapılarını yeniden

üretmenin bir aracı olarak karşımıza çıkar.

Deniz Kandiyoti (1988), kadınların toplumsal cinsiyet rejimlerine uyum sağlamak için geliştirdikleri "stratejik teslimiyet" kavramıyla, erken evliliklerin toplumsal yapılar tarafından nasıl sürdürüldüğünü açıklar. Kandiyoti, özellikle kırsal alanlarda, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmelerinin, hem toplumsal onay kazanmanın hem de ekonomik yükümlülüklerin devredilmesinin bir yolu olarak görüldüğünü belirtir. Bu durum, kadınların yaşamlarının sınırlanmasına ve erkek egemen toplum yapısının devamlılığının sağlanmasına olanak tanır. Erken evlilikler, kadınların toplumsal normlarla şekillenen rollerine hizmet eden bir araç haline gelir.

Judith Butler (1990), toplumsal cinsiyetin performatif bir eylem olduğunu savunur. Toplumsal cinsiyet, bireylerin biyolojik cinsiyetlerine dayanarak değil, sürekli olarak toplumsal beklentilere uygun şekilde gerçekleştirilen davranışlar ve söylemler aracılığıyla inşa edilir. Bu performatiflik, toplumsal normların bireyler tarafından içselleştirilmesi ve yeniden üretilmesi sürecini anlatır. Erken yaşta evlilikler de bu anlamda, toplumsal cinsiyet normlarının "performatif" bir şekilde yeniden üretildiği bir süreçtir. Kız çocukları, biyolojik bedenlerinin belirli bir yaşa gelmeden "toplumsal olarak hazır" kabul edilir ve evlilik, onların toplumsal rollerine uygun hale gelmeleri için bir araç olarak kullanılır. Bu süreç, kadınların bedenlerinin kamusal alandan dışlanmasına ve özel alanda ataerkil normlarla disipline edilmesine neden olur (Foucault, 1977).

Erken evliliklerin yalnızca bireysel tercihler veya geleneksel pratikler olarak açıklanması yetersizdir. Bu fenomen, daha geniş bir toplumsal yapının bir parçasıdır ve toplumsal cinsiyet normları, kültürel kodlar ve yapısal eşitsizlikler tarafından şekillendirilir. Toplumsal cinsiyet teorisi, bu yapıları eleştirerek, erken evliliklerin toplumsal cinsiyet rejimlerinin bir yansıması olduğunu ve kadınların bu normlarla şekillenen rollerini yeniden üreten bir mekanizma olduğunu ortaya koyar. Erken yaşta evlilikler, sadece kadınların toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren değil, aynı zamanda bu roller aracılığıyla patriyarkal düzenin sürdürüldüğü bir yapısal sistemin parçasıdır.

Anthony Giddens (2009), modern toplumlardaki toplumsal normları ve bireylerin cinsiyet kimliklerini oluşturma süreçlerini incelediği çalışmalarında, toplumsal cinsiyetin dinamik bir yapı olduğunu belirtir. Giddens, bireylerin toplumsal cinsiyet kimliklerini sürekli olarak yeniden oluşturdıklarını, ancak bu süreçte toplumsal normların ve yapılarının önemli bir rol oynadığını ifade eder.

Erken evlilikler, bu dinamik yapılar içerisinde, kadınların kimliklerini şekillendiren ve toplumsal yapılarla uyumlu hale getiren bir mecra olarak işlev görür

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet teorisi, erken evlilikleri sadece bireysel seçimlerin bir sonucu olarak değil, toplumsal yapılar tarafından yeniden üretilen, kültürel ve yapısal olarak meşrulaştırılmış bir iktidar ilişkisi olarak ele alır. Bu perspektif, kadınların toplumsal rollerinin nasıl şekillendiğini ve bu roller aracılığıyla ataerkil düzenin nasıl sürdürüldüğünü anlamamıza yardımcı olur. Erken evliliklerin toplumsal cinsiyet normlarıyla nasıl iç içe geçtiğini, bu normların bireylerin yaşamlarını nasıl biçimlendirdiğini ve bu yapıları sorgulamanın toplumsal dönüşüm için nasıl bir etik ve politik müdahale alanı sunduğunu incelemek, toplumsal eşitsizliklere karşı duyarlı bir yaklaşım geliştirmemiz için kritik öneme sahiptir.

1.5.3. Sembolik Etkileşimcilik

Sosyolojik düşüncenin kuramsal çeşitliliği içinde sembolik etkileşimcilik kuramı, bireylerin gündelik yaşam içindeki eylem ve etkileşimleri üzerinden toplumsal gerçekliği anlamaya çalışan mikro düzeyli bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, toplumu makro yapılar, normlar ve kurumsal çerçeveler düzleminde değil; bireylerin öznel deneyimleri, karşılıklı etkileşimleri ve sembolik anlam dünyaları bağlamında çözümlemeye odaklanır. 20. yüzyılın başlarında Chicago Üniversitesi çevresinde gelişen bu kuramın kurucu figürü olarak George Herbert Mead kabul edilmekle birlikte, Mead'ın öğrencisi olan Herbert Blumer, kuramın sistematikleştirilmesinde ve sosyoloji içindeki teorik meşruiyetinin inşasında önemli rol oynamıştır.

Sembolik etkileşimcilik, özellikle Emile Durkheim ve Talcott Parsons gibi yapısal-fonksiyonalist düşünürlerin toplumun işleyişini durağan ve sistematik yapılar üzerinden açıklayan makro yaklaşımlarına karşıt olarak gelişmiştir. Aynı şekilde, Karl Marx'ın sınıf çatışması temelli tarihsel materyalizmi de toplumun değişimini yapısal düzeyde açıklarken, bireyin öznel dünyasına yeterince yer vermemiştir. Bu bağlamda sembolik etkileşimcilik, birey-toplum ilişkisinin karşılıklı etkileşim temelinde dinamik biçimde kurulabileceğini savunarak sosyolojik analizde özgün bir konum elde etmiştir. Kuram, bireylerin toplumsal dünyayı anlamlandırma sürecinde kullandıkları sembollerin; dil, jestler, objeler, statüler vb. tek başına anlam taşımadığını; bu sembollerin anlamlarının ancak toplumsal etkileşim süreçlerinde üretildiğini ileri sürer. Bu noktada kuramın özünü oluşturan temel varsayım, gerçekliğin nesnel olarak "verilmiş" değil, bireylerin etkileşimleri sonucu "inşa edilmiş" olduğudur. (Blumer, 1969). Mead'ın "benlik" kavramı da bu düşüncenin

temel taşlarından biridir. Mead'e göre benlik, bireyin diğerleriyle kurduğu etkileşim yoluyla gelişen toplumsal bir olgudur. Blumer ise bu düşüncüyü geliştirerek üç temel ilkeyle sembolik etkileşimcilik kuramını sistematize etmiştir((Mead, 1934):

(1) İnsanlar, nesnelerle ve diğer insanlarla etkileşimlerinde bu nesne ve bireylere atfettikleri anlamlara göre hareket ederler;

(2) Bu anlamlar toplumsal etkileşim yoluyla ortaya çıkar;

(3) Anlamlar, bireylerin yorumlama süreçleri aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilir ve dönüştürülür.

Semboller, bir masa ya da ağaç gibi fiziksel nesnelerden, bir öğretmen ya da öğrenci gibi toplumsal rollere, bir adalet ilkesi ya da özgürlük gibi soyut kavramlara kadar geniş bir yelpazede düşünülebilir. Blumer'in de ifade ettiği gibi, aynı sembol farklı bireyler için farklı anlamlar taşıyabilir; bir bitki bilimci, bir keresteci ve bir şair için bir ağacın temsil ettiği şey birbirinden radikal biçimde farklı olabilir. Bu bağlamda sembolik etkileşimcilik, toplumsal gerçekliğin tekil ve evrensel bir biçimde değil, bağlamsal ve çoğulcu biçimlerde inşa edildiğini ileri sürmektedir. (Blumer, 1969). Bu teorik çerçeve, özellikle bireylerin yaşam dünyalarının derinlemesine anlaşılmasını hedefleyen nitel araştırmalar için zemin sunmaktadır. (Denzin, 1992; Charmaz, 2006).

Erken evlilik gibi birey-toplum etkileşiminin karmaşık biçimlerde ortaya çıktığı olgularda, sembolik etkileşimcilik kuramı bireyin karar alma süreçlerini, bu süreçlerde etkili olan sosyal normları, anlam dünyalarını ve sembolik kodları çözümlemek adına güçlü bir analiz aracıdır. Örneğin, erken evlilik pratiği, yalnızca ekonomik ya da kültürel nedenlerle açıklanamaz; aynı zamanda bu pratiği meşrulaştıran sembollerin, statü atamalarının, toplumsal rollerin ve bireylerin bu sembollerini nasıl anlamlandırdığının da analiz edilmesi gerekir.

Sembolik etkileşimcilik, bireylerin özgür iradesine ve yaratıcılığına da dikkat çeker. Bu yönüyle bireyi pasif bir yapısal unsurdan çok, kendi benliğini sürekli olarak yeniden kuran, seçim yapan, anlam yaratan bir toplumsal aktör olarak konumlandırır. Poloma'nın (1993) da vurguladığı üzere, bireylerin davranışları tümüyle yapısal zorunluluklarla belirlenmiş değildir; bireyler belirli ölçüde özgürlük ve seçim kapasitesine sahiptirler. Sembolik etkileşimcilik, Weberyen anlayışla da paralellikler taşır. Weber'in toplumsal eylem kuramında bireyin öznel anlam

dünyasına yapılan vurgu, sembolik etkileşimcilikle kesişmektedir. Ancak sembolik etkileşimcilik, özellikle anlamın üretimi sürecine ve bu sürecin gündelik hayat pratiklerinde nasıl kurulduğuna dair daha yoğun bir vurgu taşır.

Toplumsal yapının, bireylerin karşılıklı olarak kurdukları etkileşimlerin ürünü olduğu fikri, bu kuramın temelini oluşturur. Bu nedenle sembolik etkileşimcilik yaklaşımı, özellikle toplumsal dönüşüm süreçlerinde sembollerin ve anlamların nasıl yeniden inşa edildiğini ve bu dönüşümlerin bireylerin yaşamları üzerindeki etkilerini anlamada güçlü bir analitik zemin sunar.

Bu çalışmada sembolik etkileşimcilik kuramının tercih edilmesinin temel nedeni, erken yaşta evlilik gibi toplumsal olgunun bireylerin gündelik yaşamlarında nasıl anlamlandırıldığına ve bu anlamların sosyal etkileşimler aracılığıyla nasıl şekillendiğine odaklanmasıdır. Erken yaşta evlilik, yalnızca yapısal bir sorun değil, aynı zamanda aile, akraba ve toplum içindeki bireylerin karşılıklı etkileşimleriyle kurulan anlamlar çerçevesinde sürdürülen bir pratik olarak karşımıza çıkar. Sembolik etkileşimcilik, bu süreçte bireylerin rollerini, beklentilerini ve normları nasıl içselleştirdiğini, yeniden ürettiğini ya da dönüştürdüğünü açığa çıkararak, evliliğin toplumsal yapıya nasıl anlam kazandırdığını derinlemesine analiz etme imkânı sunar. Böylece, sadece evlilik olgusunun yüzeysel nedenlerini değil, onun altında yatan anlam dünyalarını, bireysel deneyimleri ve sosyal ilişkileri anlamak mümkün olur. Bu yaklaşım, erken yaşta evliliklerin neden ve nasıl var olmaya devam ettiğine dair daha kapsamlı ve nitelikli bir bakış açısı sağlar.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Erken yaşta evlilikler, insan hakları bağlamında uzun süredir tartışılan yapısal bir sorundur. Bu evlilikler, çocukların bedensel, zihinsel ve duygusal gelişimlerini tehdit ettiği gerekçesiyle birçok uluslararası sözleşmede açıkça yasaklanmıştır. Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW, 1979), Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (CRC, 1989) ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gibi belgelerde, erken evlilik açık bir hak ihlali olarak değerlendirilir (FDRE, 2000). UNICEF'in (2023) verilerine göre, 2030 yılına kadar dünya genelinde 120 milyon kız çocuğu erken yaşta evlenme riskiyle karşı karşıyadır.

Literatürde erken yaşta evliliğin nedenleri arasında kültürel normlar önemli bir yer tutmaktadır. Nour (2006), pek çok toplumda kadının değerinin hâlâ eş ve anne rolleriyle sınırlandığını ve kız çocuklarının bekâret, aile onuru ve ahlaki itibar üzerinden kontrol edildiğini belirtir. Bu normlar, erken evliliği sadece meşrulaştırmakla kalmaz, aynı zamanda zorunlu bir “koruma” biçimi olarak sunar (Dagne, 1994; Mathur, Green & Malhotra, 2006). Aileler, çocuklarını evlendirerek toplumsal baskıdan ve utançtan kaçınmaya çalışır.

Erken yaşta evliliklerin önemli bir diğer nedeni ise ekonomik faktörlerdir. Kız çocuklarının evlendirilmesi, bazı topluluklarda başlık parası, çeyiz veya maddi destek yoluyla ailenin ekonomik çıkarlarıyla ilişkilendirilir. Bu uygulama, kız çocuklarının eğitim hayatlarının sona ermesine, işgücü dışında kalmalarına ve ekonomik olarak bağımlı bireyler hâline gelmelerine neden olmaktadır (Mathur vd., 2006). Parsons ve arkadaşları (2015), bu döngünün bireysel yoksullukla sınırlı kalmadığını; toplumsal düzeyde kuşaklar arası yoksulluk döngüsünü pekiştirdiğini vurgulamaktadır.

Eğitim, erken evliliği önleyici en güçlü araçlardan biri olarak gösterilmektedir. Field ve Ambrus (2008), eğitim almayan kız çocuklarının erken evliliğe daha yatkın olduğunu ve düşük eğitim düzeyinin bağımsız karar alma becerilerini zayıflattığını belirtmiştir. UNESCO'nun (2024a, 2024b) raporlarına göre, kız çocuklarının ortaöğretim ve yükseköğretime erişimi, evlilik yaşını yükseltmekte ve çocuk evliliklerinin riskini azaltmaktadır.

Psikolojik ve sosyal sonuçlar açısından bakıldığında, erken evlilikler bireylerin gelişim süreçlerini kesintiye uğratmakta ve ruhsal sağlık üzerinde derin

izler bırakmaktadır. Blackburn ve arkadaşları (1993) ile Field ve Ambrus (2008), bu bireylerde depresyon, kaygı bozuklukları ve sosyal izolasyonun yaygın olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda, erken yaşta evlenen bireyler aile içinde karar süreçlerinden dışlandıklarında özgüven kaybı yaşamakta ve toplumsal katılım düzeyleri düşmektedir.

Erken annelik de hem fiziksel hem de ruhsal açıdan ciddi riskler barındırır. Nour (2006) ve WHO (2008), erken gebeliklerin anne ölümleri, doğum komplikasyonları ve bebek sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini sıklıkla raporlamaktadır. Özellikle gelişmemiş bölgelerde, sağlık hizmetlerine erişim kısıtlılığı bu riskleri artırmaktadır. Genç yaşta annelik, sıklıkla doğum sonrası depresyon ve ebeveynlik becerilerinde yetersizlikle birlikte seyretmektedir (Adhikari, 2003).

Son dönemde erkek çocukların da erken evlilikten etkilendiği literatürde yer almaktadır. UNICEF (2022) verilerine göre dünya genelinde yaklaşık 115 milyon erkek çocuk, çocuk yaşta evlenmiştir. Mukherjee ve Sekher (2017), bu bireylerin eğitimden erken kopmaları nedeniyle düşük gelirli işlerde çalışmak zorunda kaldığını belirtmektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyet normları, erkek çocuklarının cinsel deneyim yaşamaları yönünde baskı altına alınmalarına ve travmatik deneyimlere maruz kalmalarına neden olmaktadır (Barker & Ricardo, n.d.).

Tüm bu bulgular, erken yaşta evliliklerin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda yapısal, kültürel ve toplumsal düzeyde mücadele gerektiren çok yönlü bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır.

Erken yaşta evlilikler, Türkiye’de sadece bireysel tercihlerin değil; sosyokültürel normların, ekonomik zorunlulukların ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu evlilikler, çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini tehdit etmekte; insan hakları ihlali niteliği taşımaktadır (Aydemir, 2011). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 18 yaş altındaki bireylerin evlilik gibi ağır sorumluluklardan korunmasını öngörürken; Türk Medeni Kanunu, hâkim izniyle 16 yaşındakilerin evlenmesine imkân tanımaktadır (Türk Medeni Kanunu, 2001). Bu durum, ulusal mevzuat ile uluslararası normlar arasında ciddi bir tutarsızlık yaratmaktadır.

TÜİK’in (2024a) verilerine göre, 16–17 yaş grubundaki kız çocuklarının evlenme oranlarında son yıllarda düşüş yaşanmış ve ortalama ilk evlilik yaşı

kadınlarda 25,8'e yükselmiştir (TÜİK, 2024b). Bu gelişme umut verici olsa da, erken evlilikler özellikle kırsal ve geleneksel bölgelerde hâlâ yaygın bir sorundur. Yasal boşluklar, kültürel kabuller ve toplumsal baskılar bir araya geldiğinde, çocukların korunması açısından hâlâ önemli yapısal engellerin var olduğu görülmektedir.

Sosyo-kültürel boyutta yapılan araştırmalar, erken evliliklerin özellikle geleneksel toplumsal yapıların hâkim olduğu bölgelerde normatif bir uygulama olarak sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır. Aydemir (2011), erken yaşta evlilikleri bir “toplumsal gelenek” olarak analiz ederken, bu evliliklerin bireysel rızadan çok aile içi karar mekanizmalarıyla şekillendiğini vurgular. Orçan ve Kar (2008) ise Bismil örneği üzerinden yaptıkları saha çalışmasında, erken yaşta evliliğe yönelik risk algısının düşük olduğunu ve bu tür evliliklerin meşrulaştırıldığını ortaya koymaktadır. Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen (2012) ise çocuk gelinlerin evlilik süreçlerine giden yolu analiz ederek, erken yaşta evliliğin çoğu zaman kız çocuklarının eğitime erişiminin kesilmesiyle başladığını ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile beslendiğini göstermiştir.

Ekonomik boyutta yapılan çalışmalar ise yoksulluk, işsizlik ve ailelerin ekonomik yüklerini hafifletme amacıyla çocukların evlendirilmesini önemli bir neden olarak ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Çakmak (2009), erken evliliklerin kırsal bölgelerde bir “çözüm yöntemi” olarak kullanıldığını ve özellikle kız çocuklarının ekonomik yükten kurtulmanın bir yolu olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Bingöl örneğinde Bütün (2018) de düşük gelirli ailelerin çocuklarını ekonomik nedenlerle evlendirdiklerini ve kız çocuklarını “masraf kalemi” olarak görüp evden çıkarma eğiliminde olduklarını belirtmektedir.

Çocuk yaşta evliliklerin en önemli belirleyicilerinden biri, düşük eğitim düzeyidir. Bu durum sadece evlenen veya evlendirilen çocukların eğitim seviyesiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda ebeveynlerin eğitim düzeyinin de erken evliliklerde etkili olduğu bilinmektedir. Son altı araştırma sonucuna göre, 20-24 yaş grubunda olup 18 yaşından önce evlenen kadınların annelerinin ve babalarının eğitim düzeylerinde önemli bir değişiklik gözlenmemiştir. Özellikle erken yaşta evlenen genç kadınların anneleri arasında, ortaöğretim ve üzeri eğitim almış olanların oranı %4'ün altında kalmaktadır. Bununla birlikte, bu kadınların anneleri arasında hiç eğitim almamış ya da ilkokulu tamamlamamış olanların oranı her dönem en yüksek seviyede seyretmektedir. Bu bulgular, ebeveynlerin eğitim düzeyinin çocuk yaşta evliliklerin devamında belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir (TNSA, 2003-2018).

Erken yaşta evlilikler, yalnızca bireyin çocukluk hakkını ihlal etmekle kalmaz; aynı zamanda ciddi sağlık sorunlarını da beraberinde getirir; cinsel yolla bulaşan hastalıklar, gebelik ve doğum süreçlerine hazırlıksızlık, anne ve bebek ölümleri gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Boran vd., 2013). Üreme sağlığı ile ilgili sorunlarla çok daha erken karşılaşmaktadır. En sık rastlanan problemler arasında erken yaşta hamilelik ve doğumun neden olduğu komplikasyonlar, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve obstetrik fistüller yer almaktadır. Bu sağlık sorunları, hem fiziksel hem de psikolojik açıdan ciddi etkiler yaratmakta ve bireylerin yaşamlarının ilerleyen dönemlerine kadar devam edebilmektedir (Karakaya, 2004). Özcebe ve Küçük-Biçer (2013), doğum komplikasyonları, erken gebelik ve bebek ölümleri gibi sağlık risklerine dikkat çekmişlerdir. Benzer şekilde, Giray ve Kılıç (2004) ile Tezcan ve Adalı'nın (2012) çalışmaları, sağlık hizmetlerine erişim eksikliğiyle birlikte bu bireylerin uzun vadeli sağlık problemleri yaşadıklarını göstermektedir.

Psikolojik açıdan yapılan araştırmalarda ise erken yaşta evlenen bireylerin yüksek düzeyde psikolojik travma, özgüven eksikliği ve depresyon gibi problemler yaşadığı belirtilmektedir. Aslan (2019), erken yaşta evliliğin çocukluk çağıının travmatik biçimde sonlandırılmasına neden olduğunu ve bu bireylerin yetişkinlik döneminde uyum sorunları yaşadığını ortaya koymuştur. Tarhanacı (2017) ise avukatlarla yaptığı görüşmelerde, erken evliliklerin ekonomik nedenlerin yanı sıra psikolojik ve duygusal yükler getirdiğini, kız çocuklarının çoğunlukla aile içi baskıdan kaçmak amacıyla evlendiklerini; erkek çocukların ise sosyal hazırlık ve deneyim olmadan aile geçindirme sorumluluğu üstlendiğini belirtmiştir. Bu karşılıklı hazırlıksızlık, evlilikte uyum sorunları, hayal kırıklığı ve artan boşanma eğilimine yol açmaktadır.

Erken yaşta evliliklerin kadınların evlilik içi rollerine etkileri ise Cevheroğlu (2022) tarafından derinlemesine incelenmiştir. Erken evlenen kadınların çocukluklarını yaşayamadıkları, “eş” ve “anne” rollerini erken üstlenmek zorunda kaldıkları; bunun sonucunda öz benlik algısında zayıflama, özgüven kaybı ve sosyal izolasyon yaşadıkları saptanmıştır. Uysal, Eren ve Şimşek (2022) de Ağrı ilinde yaptıkları çalışmada, bu durumun ataerkil kültürle bağlantılı olduğunu ve kız çocuklarının aileler tarafından bir “yük” olarak görülmesi nedeniyle erken evlendirildiklerini belirtmiştir.

Şanlıurfa ve çevresinde yapılan akademik çalışmalar, erken yaşta ve zorla

evliliklerin çok boyutlu bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Dinî gerekçelerin yanlış yorumlanması, ataerkil aile yapısı, yoksulluk ve eğitimsizlik bu sorunu derinleştiren başlıca etmenlerdir. Subaşı Kirikçi (2019), Güneydoğu Anadolu’da dini argümanların erken yaşta evliliği meşrulaştırmak için çarpıtıldığını göstermiştir. Demir ve Görgülü (2024) da kırsal ve geleneksel bölgelerde erken evliliğin toplumsal kabul gördüğünü, “namus” ve “geleceği garanti altına alma” gibi gerekçelerle ailelerin bu kararı verdiğini ortaya koymuştur.

Evliliğin oluşumunda önemli bir yer tutan akraba evliliği, erken yaşta evliliklerin yaygınlaşmasında etkili olmaktadır. Özellikle aileler arasındaki akrabalık, genç kadınların da kendi evliliklerinde akraba evliliği yapmalarını teşvik etmektedir. Bu durum, sosyal ve kültürel bağlamda aileler arası ilişkilerin sürdürülmesi ve mal-mülk transferinin kontrolü gibi motivasyonlarla ilişkilendirilmektedir (TNSA, 2008).

Literatürde erken yaşta evliliklerin etkileri çoğunlukla kız çocukları üzerinden ele alınsa da, son yıllarda erkek çocukların da bu süreçten en az kızlar kadar olumsuz etkilendiğine dair bulgular artmıştır. Taylan (2016) ile Taylan ve Barış’ın (2015) Roman mahallelerinde yaptıkları saha araştırması, erken evlenen erkek çocuklarının eğitimlerini tamamlayamadıklarını, kayıt dışı işlerde veya sokakta çalışmak zorunda kaldıklarını ortaya koymaktadır. Gezer Tuğrul (2023) ise Van’da yaptığı çalışmada, erkek çocukların erken yaşta ekonomik sorumluluk altına girdiklerini ve evlilik kararlarında söz haklarının sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, toplumsal cinsiyet rollerinin her iki cinsiyeti de olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır.

Gaziantep’te yapılan bir saha araştırmasında, 18 yaş altında evlenmiş kadınların büyük çoğunluğunun evlilik öncesi zorunlu okul terkine maruz kaldığı, sonrasında ise aile içi şiddet, erken gebelik gibi risklerle karşılaştığı tespit edilmiştir (Doğruel, 2023). Yılmaz (2018) ise erken evliliğin kadın sağlığı üzerindeki etkilerini inceleyerek, bu kadınların gebelik sürecinde hem fiziksel hem de ruhsal açıdan yüksek risk altında olduklarını, doğum komplikasyonları, doğum sonrası depresyon ve yetersiz çocuk bakımına daha yatkın olduklarını belirtmiştir.

EYZE’nin en önemli belirleyicilerinden biri aile yapısı ve toplumsal geleneklerdir. Arslan (2020), İstanbul Üniversitesi’nde yaptığı çalışmada, 18 yaş altı evlilik yapan kadınların çoğunun geniş ailelerde yaşadığını, ebeveynlerinin düşük eğitim düzeyine sahip olduğunu ve karar alma süreçlerinde söz haklarının olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca, bu evliliklerin çoğunun resmî nikâh yapılmadan yalnızca imam nikâhı ile gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Yıldız (2019) ise Bismil

örneğinde, çocukların erken evlendirilmesinde “namus”, “toplumsal onur” ve “geleneksel töre” gibi kavramların öne çıktığını ve çocukların kendi rızası dışında bu sürece dahil edildiğini göstermiştir.

Türkiye’de erken yaşta evliliklerin önlenmesi konusunda çeşitli ulusal ve uluslararası kurumlar aktif olarak çalışmaktadır. Bunlar arasında Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) gibi ulusal kurumlar ile Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (United Nations Population Fund - UNFPA) ve Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization - WHO) gibi uluslararası kuruluşlar önemli rol oynamaktadır.

Uluslararası alanda Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Türkiye’de çocuk hakları ve özellikle kız çocuklarının eğitimi ve korunması kapsamında programlar yürütmektedir. UNICEF Türkiye, erken yaşta evliliklerin önlenmesi için veri toplama, farkındalık kampanyaları ve yerel kurumlarla iş birliği yapmaktadır (UNICEF Türkiye, 2023). Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ise üreme sağlığı ve gençlerin cinsel hakları alanında çalışmalar yaparak erken yaşta evliliklerin sağlık risklerini azaltmaya çalışmaktadır (UNFPA, 2022). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise erken yaşta evliliklerin yol açtığı sağlık sorunları üzerine araştırmalar yapmakta ve politika önerileri geliştirmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2021).

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, erken yaşta evlilik mağdurlarına sosyal destek ve koruyucu politikalar sunmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, eğitim ve farkındalık artırma çalışmalarıyla toplumsal cinsiyet eşitliği için politika önerileri geliştirmektedir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2021). Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) ise “Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele Çalıştayı” gibi etkinliklerle farkındalık yaratmaktadır (KADEM, 2014).

Sivil toplumda, Sunanın Kızları Derneği kız çocuklarının eğitimini desteklerken; Uçan Süpürge Kadın Derneği kampanyalar ve belgesellerle erken evliliklere karşı kamuoyu oluşturuyor. Çeze Kadın Derneği ise Şanlıurfa’da kadınların sosyal ve ekonomik katılımını teşvik etmektedir. KADAV ve Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu (TKDF) da hukuki ve psikososyal destek sağlamaktadır. Ancak, özellikle Şanlıurfa gibi bölgelerde erken evlilik sorununun çok katmanlı yapısı, daha kapsamlı ve derinlemesine çalışmalar yapılmasını

gerektirmektedir.

Şanlıurfa özelinde ise yerel sivil toplum kuruluşları ve belediyeler, bölgedeki sosyo-kültürel koşulları dikkate alarak eğitim programları ve toplumsal farkındalık projeleri gerçekleştirmektedir. Bu kurumlar, kız çocuklarının okullaşma oranlarını artırmaya yönelik çalışmalarla erken yaşta evliliklerin önüne geçmeyi hedeflemektedir (Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 2022). Erken yaşta evliliklerle mücadelede Türkiye’de çok aktörlü ve çok boyutlu bir yaklaşım benimsenmektedir. Ulusal mevzuat ve politika geliştirme çalışmaları uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilirken, saha düzeyinde eğitim, farkındalık ve destek programları ile özellikle risk altındaki bölgelerde etkili müdahaleler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, bölgedeki geleneksel yapıyı göz önünde bulundurarak aşiret liderleri ile iş birliği yapmış ve erken yaşta evliliklerin önlenmesi amacıyla geleneksel uygulamaların modern hukukla uyumlu hale getirilmesini hedefleyen protokoller imzalamıştır. Bu protokoller, yerel aktörlerin desteğini alarak kültürel direnci azaltmayı ve etkili müdahaleler gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

Sosyolojik açıdan, erken yaşta evlilikler sadece bireysel bir hak ihlali değil, aynı zamanda ataerkil yapı, ekonomik yetersizlikler ve kültürel normların yeniden üretimiyle şekillenen çok boyutlu bir sorundur. Bu nedenle, erken yaşta evliliklerle mücadelede yasal düzenlemeler kadar toplumsal bilinçlenme, eğitim fırsatlarının artırılması, dini ve kültürel aktörlerin sürece dâhil edilmesi ve ekonomik destek mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde erken yaşta evliliklerin yaygınlığı, sorunun sosyo-kültürel, ekonomik ve hukuki dinamiklerle iç içe geçtiğini göstermektedir. Son 10 yılda erken yaşta evlilik oranlarında azalma gözlenirse de, bu sorun Türkiye’de özellikle bazı bölgelerde hâlâ önemli bir toplumsal mesele olarak varlığını korumaktadır. Azalma, yapılan çalışmaların ve farkındalık çabalarının olumlu etkisini gösterse de, erken yaşta evliliklerin yol açtığı sağlık, eğitim ve hak ihlalleri gibi olumsuz sonuçlar devam etmektedir. Bu nedenle, mücadelede sivil toplumun rolü ve kapsamlı müdahalelerin artırılması, sorunun tamamen ortadan kalkması için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle bölgenin özgün yapısını ve yerel geleneklerini derinlemesine anlamadan kalıcı çözümler geliştirmek mümkün değildir. İşte bu bağlamda, bu araştırmanın önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu araştırma, erken yaşta evliliklerin arka planındaki toplumsal normları,

ekonomik koşulları ve kültürel kodları derinlemesine analiz ederek bölgesel gerçekliklere ışık tutmakta; böylece erken evliliklerin önlenmesine yönelik yerel ve kapsamlı politika geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca sadece kız çocuklarını değil, erkek çocukların da yaşadığı zorlukları ele alarak sorunun çok boyutlu doğusunu bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. Ulusal ve uluslararası kurumların sürdürdüğü çalışmalara ek olarak, bu araştırma, politika yapıcılar, sivil toplum ve akademi için kritik bir referans işlevi görmektedir. Araştırma, erken yaşta evliliklerin toplumsal kökenlerini açığa çıkararak önleyici stratejilerin etkinliğini artırmakta ve literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Dolayısıyla, erken yaşta evliliklerin önlenmesi ve etkilerinin azaltılması sürecinde bölgeye özgü bu tür araştırmaların yapılması, sorunun kalıcı çözümü için vazgeçilmezdir.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Araştırma Yöntemi ve Tekniği

Bu çalışma, erken yaşta ve zorla evliliklerin ardında yatan sosyal, ekonomik ve kültürel nedenleri anlamaya yönelik sosyolojik bir nitel araştırmadır. Araştırmanın temel amacı, bu olgunun yalnızca yüzeydeki nedenlerini değil, bireylerin bu evlilikleri nasıl anlamlandırdıklarını, hangi kültürel yapılar içinde meşrulaştırıldığını ve hangi tarihsel-toplumsal dinamiklerle yeniden üretildiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda hermeneutik yaklaşım, çalışmanın metodolojik çerçevesini oluşturmaktadır. Çünkü hermeneutik, toplumsal olguların bireylerce nasıl anlamlandırıldığını, tarihsel ve kültürel bağlamda nasıl yorumlandığını çözümlemeye imkân sağlar (Fıncıoğlu, 2016).

Pozitivist yaklaşımın öngördüğü gibi, sosyal gerçekliği sabit yasalara indirgemek ve nedensellik ilkesiyle açıklamak, erken yaşta evlilik gibi derin kültürel anlamlar taşıyan karmaşık bir olgunun anlaşılmasında yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, hermeneutik yöntemin tarihsel gelişimine bakıldığında; Hermeneutik yaklaşım, tarihsel süreçte farklı filozofların katkılarıyla gelişerek sosyal bilimlerde anlam temelli bir yöntem haline almıştır. Schleiermacher (akt. Cevizci, 2005), hermeneutiği her tür metnin doğru anlaşılmasını sağlayan genel bir yöntem olarak sistemleştirmiş ve metni yorumlarken yazarın düşünsel ve dilsel bağlamını anlamının gerekliliğini vurgulamıştır. Onun ardından gelen Dilthey (1994), sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farklı olarak “yaşantı” kavramı temelinde şekillenmesi gerektiğini savunmuş; insanın kültürel ve tarihsel bağlamda anlam üreten bir varlık olduğunu belirterek, anlamının tin bilimlerinin temel yöntemi olduğunu ileri sürmüştür. Heidegger (2008) ise hermeneutiği ontolojik bir temele taşımış ve anlamayı insanın varoluşsal bir tarzı olarak tanımlamıştır. Ona göre, insan dünyayla yalnızca bilgi edinme yoluyla değil, anlam kurarak ilişki kurar; bu nedenle hermeneutik yalnızca bir yöntem değil, bizzat insanın varoluş biçimidir. Bu düşünsel katkılar, sosyal bilimlerde sabit yasalar üretme çabasından çok, bireyin ve toplumun kendine özgü anlam dünyalarını yorumlamayı temel alan nitel yaklaşımların teorik temelini oluşturur.

Bu düşünsel miras, erken yaşta ve zorla evlilikler gibi kültürel olguların, sabit kategorilerle sınırlı kalmayıp tarihsel, yerel ve bireysel bağlamları içinde derinlemesine anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Hermeneutik yaklaşım, insan dünyasının değerler, inançlar ve toplumsal normlarla şekillenen yapısını dikkate alarak, bu olgunun öznel anlam katmanlarına ulaşmayı hedeflemektedir

(Fırıncioğulları, 2016, s. 41). Bu nedenle, araştırma sürecinde tercih edilen nitel yöntem, yalnızca teknik bir araç olmanın ötesinde, epistemolojik ve ontolojik bir çerçeveyi de ifade etmektedir.

Bu bağlamda bu çalışmada benimsenen yaklaşım hem epistemolojik hem de ontolojik bir temele dayanmaktadır. Epistemolojik olarak, erken yaşta ve zorla evlilik olgusunun bireyler ve topluluklar tarafından nasıl anlaşıldığı, nasıl deneyimlendiği ve bu deneyimlerin ne tür bilgiye dönüştüğü sorgulanmaktadır. Yani bu çalışmada temel sorulardan biri, “bu olguyu insanlar nasıl biliyor ve nasıl anlamlandırıyor?”dur.

Öte yandan, ontolojik bakış açısı ise bu tür evliliklerin toplumda ne olduğu, nasıl bir varlığa sahip olduğu ve hangi kültürel, tarihsel ve yapısal dinamikler içinde ortaya çıktığı sorularına odaklanmaktadır. Ontoloji burada, erken yaşta ve zorla evliliğin sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal olarak nasıl bir “şey” olduğunu anlamayı hedefler. Bu iki boyut birlikte ele alındığında, hem bireysel anlam dünyalarına ulaşmak hem de bu anlamların toplumsal bağlam içindeki yerini kavramak mümkün olmaktadır. Bu nedenle, çalışmada kullanılan nitel ve hermeneutik yöntem, yalnızca bir veri toplama aracı değil, aynı zamanda bu karmaşık sosyal olgunun çok katmanlı yapısını anlayabilmek için tercih edilen düşünsel bir yaklaşımdır

Bu çalışma, erken yaşta ve çocuk yaşta evliliklerin sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarını bütüncül ve derinlemesine kavrayabilmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kapsamında tasarlanmıştır. Nitel araştırma, bireylerin yaşam deneyimleri, algıları ve anlam dünyalarına doğrudan odaklanarak, sosyal olguların çok katmanlı ve karmaşık yapısını açıklamaya olanak tanıyan esnek, kapsamlı ve yorumlayıcı bir yaklaşımdır (Creswell, 2014).

Nitel araştırmalarda üç temel veri türü toplanmaktadır: çevre ile ilgili veriler, süreç ile ilgili veriler ve algılara dair veriler. Çevre verileri, araştırmanın yapıldığı sosyal ve fiziksel ortamın özelliklerini yansıtırken; süreç verileri, olayların veya etkileşimlerin zaman içerisindeki gelişimini ve dinamiklerini ortaya koyar. Algılara ilişkin veriler ise katılımcıların deneyimledikleri durumlar karşısındaki düşünce, duygu ve değerlendirmelerini içermektedir. LeCompte ve Goetz (1984), nitel araştırmalarda bu üç veri türünün birlikte analiz edilmesinin, elde edilen bulguların derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde yorumlanmasına olanak sağladığını belirtmektedir.

İşte bu nedenle, bu çalışmada erken yaşta evlilik gibi karmaşık ve çok boyutlu bir konunun araştırılmasında nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Bu yöntemin seçilmesinin temelinde, erken yaşta evliliklerin genellikle toplumsal normlar, geleneksel yapılar ve kültürel değerler içinde örtülü kalması ve dolayısıyla açıkça ifade edilmesinin güç olması yatmaktadır. Bu tür evlilikler, resmi kayıtlarda eksik yer almakta ve sosyal tabular nedeniyle bireyler tarafından yüzeysel, hatta bazen örtülü şekilde deneyimlenmektedir. Bu nedenle, nicel araştırma yöntemlerinin sınırları erken yaşta evliliklerin derinlemesine incelenmesi için yeterli olmayabilir; çünkü nicel yöntemler, katılımcıların yaşadıkları gerçekliklerin duygusal, sosyal ve kültürel nüanslarını tam olarak yansıtmakta zorlanabilir.

Nitel yaklaşım ise, bireylerin yaşam pratiklerine, bireysel ve toplumsal deneyimlerine, hissettiklerine ve bu olgulara yükledikleri anlamlara odaklanarak, karmaşık sosyal süreçlerin ve yapısal dinamiklerin daha bütünlüklü bir şekilde açığa çıkarılmasını mümkün kılar. Katılımcıların kendi dil ve bakış açılarıyla ifade ettikleri bilgiler, araştırmacının toplumsal gerçekliği anlamasında derinlik ve özgünlük sağlar. Böylece, erken yaşta evlilikler olgusunun sadece yüzeysel verilerle değil, aynı zamanda katılımcıların yaşam dünyalarına nüfuz ederek elde edilen detaylı, kapsamlı ve bağlamsal verilerle analiz edilmesi mümkün olur. Bu bağlamda, nitel araştırma yöntemi, söz konusu evliliklerin sadece bireysel değil aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ekonomik bağlamdaki dinamiklerinin de çok boyutlu bir şekilde ele alınmasına olanak verir.

Ayrıca, nitel araştırmanın esnek yapısı, araştırma süreci boyunca ortaya çıkan yeni sorulara ve değişen koşullara uyum sağlamayı kolaylaştırır. Bu esneklik sayesinde, erken yaşta evliliklerin nedenleri, sonuçları ve bireyler üzerindeki etkileri gibi karmaşık konular, katılımcıların yaşam deneyimleriyle zenginleştirilerek kapsamlı bir biçimde ele alınabilir. Sonuç olarak, bu yöntem, erken yaşta evlilikler gibi sosyal olarak hassas ve çok katmanlı bir fenomeni, bireysel deneyimler ve toplumsal bağlam arasında kurduğu güçlü bağ ile anlamlandırma ve yorumlama açısından büyük avantaj sağlar.

Nitel araştırma yöntemleri arasında, bireylerin iç dünyalarını ve sosyal gerçekliklerini derinlemesine anlamaya olanak tanınması sebebiyle, görüşme yöntemi en yaygın veri toplama tekniklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Görüşmeler, katılımcıların bakış açılarını, deneyimlerini, duygusal tepkilerini ve algılarını doğrudan ifade etmelerine imkân vererek, araştırmacıya zengin ve kapsamlı veri

sunan güçlü bir araçtır (Bogdan & Biklen, 1992). Sosyal bilimlerde, bireysel ve toplumsal süreçlerin karmaşıklığını çözümlemekte kritik bir rol oynayan bu yöntem, katılımcı perspektiflerine dayalı derinlemesine analizlerin yapılmasına imkân tanımaktadır.

Bu çalışmada, veri toplama sürecinde temel yöntem olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine bireysel görüşmeler tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi, önceden belirlenmiş tematik alanlar ve anahtar sorular çerçevesinde yapılandırılmış olmakla birlikte, katılımcıların yanıtlarını özgürce ve ayrıntılı biçimde ifade edebilecekleri esnek ve açık uçlu bir yapıya sahiptir (Davies, 2007). Bu özellik, araştırmacıya belirlenen konulara odaklanma imkânı sunarken, aynı zamanda katılımcıların deneyimlerini, duygularını ve düşüncelerini kendi kelimeleriyle aktarabilmelerine olanak tanımıştır. Dolayısıyla, görüşmeler esnasında ortaya çıkan yeni ve beklenmedik bilgilerin keşfedilmesine zemin hazırlanmış, böylece veri çeşitliliği ve derinliği artırılmıştır.

Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş, böylelikle sözlü iletişim kadar, beden dili, mimikler, ses tonu ve duruş gibi sözsüz iletişim unsurları da gözlemlenmiştir. Bu bütüncül iletişim biçimi, sosyal bilimlerde nitel veri toplamanın önemli bir boyutudur ve verilerin daha zengin, katmanlı ve anlamlı olmasını sağlar. Araştırmacı, katılımcının anlatımında ortaya çıkan sözel ve sözel olmayan ipuçlarını dikkatle değerlendirerek, elde edilen bilgilerin bağlam içinde daha iyi yorumlanmasına katkıda bulunmuştur.

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler, özellikle sosyal bilimlerde karmaşık sosyal olguların bireysel perspektiflerden incelenmesinde yaygın olarak tercih edilmektedir (Tekin & Tekin, 2006). Bu teknik, katılımcıların kendi yaşam dünyalarını ve sosyal gerçekliklerini doğrudan kendi ifadeleriyle ortaya koymalarını sağladığı için, araştırmanın odaklandığı erken yaşta ve zorla yapılan evlilikler gibi hassas ve çok boyutlu bir fenomenin anlaşılması açısından kritik bir önem taşır. Böylelikle, sadece yüzeysel ve genel bilgiler değil; katılımcıların deneyimlerine, algılarına ve yaşadıkları sosyal bağlamlara dair derinlemesine ve özgün veriler elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmanın amacına uygun olarak, katılımcıların duygu ve düşüncelerini özgürce ifade edebilecekleri, etkileşimsel bir ortam sağlamış ve bu sayede erken yaşta evliliklerin bireysel, sosyal ve kültürel dinamiklerini çok boyutlu bir şekilde açığa çıkarmıştır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın örneklem seçiminde kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örnekleme, özellikle sosyal bilimlerde, gizli, marjinal veya zor ulaşılabilir grupların belirlenmesi ve araştırmaya dâhil edilmesi amacıyla tercih edilen etkili ve esnek bir örneklem seçme stratejisidir (Neuman & Robson, 2014). Bu yöntem, başlangıçta araştırmacının erişebildiği sınırlı sayıda katılımcıyla sınırlı kalmayıp, mevcut katılımcıların sosyal çevrelerinde yer alan ve araştırmanın kriterlerine uygun diğer bireyleri referans göstermesi esasına dayanır. Böylece, örneklem sosyal ağlar üzerinden genişler; bu doğal yayılım mekanizması sayesinde gizlilik ve sosyal dışlanma kaygıları nedeniyle kendilerini kapalı tutan veya kolayca erişilemeyen bireylere ulaşmak mümkün olur.

Erken yaşta ve zorla yapılan evlilikler gibi toplumsal olarak hassas ve genellikle kamusal alanda saklı tutulan bir konunun araştırılmasında, kartopu örneklemenin önemi büyüktür. Bu yöntem, katılımcıların güven ortamı içinde kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri için önemli bir fırsat sunarken, sosyal normlar ve aidiyet ilişkileri sebebiyle kapalı kalabilen grupların görünür kılınmasına olanak sağlar. Ayrıca, kartopu yöntemi aracılığıyla oluşturulan örneklem ağları, katılımcılar arasında karşılıklı güven ve tanıma temellerine dayandığı için, araştırmaya dâhil olan bireylerin gönüllü katılımını ve samimi paylaşımını teşvik eder.

Veri toplama süreci, yeni katılımcılardan elde edilen bilgilerde anlamlı tekrarların ve veri doygunluğunun sağlandığı noktada sonlandırılmıştır. Veri doygunluğu, yeni bireylerin araştırmaya dâhil edilmesinin bilgi zenginliğine kayda değer bir katkı sunmadığı aşama olarak tanımlanır ve bu, nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde temel kriterlerden biridir. Bu bağlamda, araştırma örnekleminin kartopu yöntemiyle oluşturulması, sadece niceliksel büyüklüğü değil, aynı zamanda derinlik ve bağlam açısından zengin ve kapsamlı veriler sunacak bir örneklem yapısının elde edilmesine olanak sağlamıştır,

Kartopu örnekleme yöntemi, araştırmanın özgün konusuna uygun olarak, katılımcıların sosyal yapıları içinde güven ve bağlılık temelli ilişkiler ağından faydalananarak, toplumsal görünürlüğü düşük bireylere erişim sağlamış ve bu bireylerin deneyimlerinin nitelikli biçimde açığa çıkarılmasına katkıda bulunmuştur.

3.3. Araştırma Soruları

Erken yaşta evliliklerin, genellikle toplumun geleneksel normlarına, aile

yapısına, ekonomik koşullara ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dayandığı düşünülmektedir (Barker & Morison, 2015). Erken yaşta evlilikler, kız çocuklarının eğitim ve özgürlük haklarının ihlaliyle sonuçlanırken, erkek çocukları da toplumsal yapının belirlediği cinsiyet rollerine göre şekillenen baskılarla karşı karşıya kalmaktadırlar (Yount, 2013). Bu bağlamda, araştırma kapsamında şu sorulara cevap aranmaktadır:

- Erken yaşta ve zorla evliliğin temel nedenleri nelerdir?
- Erken yaşta evliliklerin hala devam etmesinin arkasındaki etkenler nelerdir?
- Toplumsal baskı ve geleneklerin, erken yaşta evlilikler üzerindeki etkisi nedir?
- Erken yaşta evliliklerin ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları nelerdir?
- Erken yaşta evliliklerin, kadınların ve erkeklerin psikolojik ve fizyolojik sağlıkları üzerindeki etkileri nelerdir?
- Erken yaşta evliliklerin, kadınların ve erkeklerin sosyal statüleri, eğitim ve iş hayatı üzerindeki etkileri nelerdir?

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, erken yaşta ve çocuk yaşta evlilikler gibi toplumsal açıdan son derece hassas, bireysel mahremiyetin korunmasının kritik öneme sahip olduğu bir konuyu ele alması nedeniyle çeşitli sınırlılıklar ve etik hassasiyetler içermektedir.

Öncelikle, çalışmada kullanılan kartopu örnekleme yöntemi, erişilmesi güç ve gizlilik kaygıları taşıyan gruplara ulaşmada avantaj sağlamakla birlikte, bu yöntemin doğası gereği örneklemin temsil gücü sınırlıdır. Kartopu örnekleme, başlangıçta belirlenen az sayıdaki katılımcı üzerinden genişleyen doğal bir ağ oluşturur; ancak bu durum örnekleme homojenlik yaratabilir ve araştırmanın bulguları yalnızca belirli sosyal çevrelere dair bilgi sunabilir. Böylece araştırmanın genellenebilirliği sınırlanmakta, erken yaşta evliliklerin farklı sosyoekonomik, kültürel ve coğrafi bağlamlardaki çeşitliliğini tam anlamıyla yansıtmaması zorlaşmaktadır.

Araştırmanın coğrafi sınırı da önemli bir kısıtlayıcı faktördür. Çalışma,

Şanlıurfa örneği üzerinden yürütüldüğünden, elde edilen sonuçların diğer bölgelerdeki erken yaşta evlilik pratikleri için doğrudan geçerliliği sorgulanmalıdır. Bölgeler arasındaki kültürel, ekonomik ve sosyal farklılıkların erken yaşta evliliklerin ortaya çıkış biçimlerini ve etkilerini etkileyebileceği göz önünde bulundurulduğunda, bulguların yerel bağlama özgü olduğu unutulmamalıdır.

Veri toplama aşamasında, katılımcıların çoğunun yaşadıkları sosyal baskılar, aidiyet ilişkileri ve güvenlik kaygıları nedeniyle yazılı onam vermekten çekinmeleri önemli bir etik zorluk yaratmıştır. Bu durum, araştırmanın etik sürecinde önemli bir zorluk oluşturmuş ancak araştırmacı bu hassasiyetleri dikkate alarak esnek ve empatik bir yaklaşım benimsemiştir.

Bu sebeple, araştırmacı yazılı onam almak yerine sözlü onam yöntemi benimsemiş ve bu onam, görüşme kayıtlarında açıkça belirtilmiştir. Yazılı onamın olmaması, katılımcıların kendilerini ifade etme güvensizliğini artırmış ve görüşmelerin derinliği üzerinde dolaylı kısıtlamalar yaratmış olabilir. Ayrıca, bazı katılımcıların sosyal çevrelerinden kaynaklı çekinceleri ve kimliklerinin ifşa olma endişeleri veri toplama sürecinin doğal akışını sınırlamış, bu durum bazı bilgilerin eksik kalmasına neden olmuştur.

Araştırmanın etik boyutuna özel bir önem verilmiştir. Katılımcılar, görüşmeler öncesinde araştırmanın amacı, kapsamı, kullanılan yöntemler ve veri kullanımına dair kapsamlı ve anlaşılır şekilde bilgilendirilmiş, katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı ve istedikleri anda görüşmeyi sonlandırma haklarının olduğu açıkça iletilmiştir. Ayrıca, katılımcıların kimlik bilgilerinin korunması öncelikli tutulmuş, veriler anonimleştirilmiş ve kişisel bilgilerin üçüncü kişilerle paylaşılması kesinlikle engellenmiştir.

Veri analiz ve raporlama aşamalarında etik standartlara azami dikkat gösterilmiştir. Araştırmanın etik uygunluğu, Harran Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından onaylanmış olup, bu onay araştırmanın etik prensiplere uygun biçimde yürütüldüğünün resmi belgesidir.

3.5. Veri Analizi

Bu çalışmada toplanan nitel veriler, tematik analiz ve içerik analizi gibi nitel analiz yaklaşımlarıyla değerlendirilmiştir. Bu yöntemler, yalnızca katılımcı ifadelerinin sistematik biçimde çözümlenmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda

erken yaşta ve zorla evlilik olgusunun bireysel deneyimler üzerinden toplumsal, kültürel ve ekonomik bağlamlarda nasıl şekillendiğini anlamaya da katkı sunmuştur.

Tematik analiz, verilerdeki ortak temaları, tekrar eden örüntüleri ve anlamlı kategorileri belirlemeye odaklanmıştır; katılımcıların deneyimlerinden yola çıkarak, onların yaşantılarına yön veren anlamlandırma süreçlerini açığa çıkarmayı amaçlamıştır (Braun & Clarke, 2006; Patton, 2002). Bu analiz yöntemi sayesinde, yalnızca bireysel anlatılar değil, aynı zamanda bu anlatıların ardında yer alan sosyal yapılar, değer yargıları ve normatif çerçeveler de görünür kılınmıştır.

İçerik analizi ise metinlerde yer alan belirli kavramların, kelimelerin ve ifadelerin sayımına ve bağlamsal çözümlemesine dayalı olarak uygulanmıştır. Bu teknik aracılığıyla, belirli sözcüklerin hangi sıklıkta ve hangi temalarla ilişkili biçimde kullanıldığı belirlenmiştir; verilerin daha somut ve ölçülebilir yönleri ortaya konulmuştur (Mayring, 2000).

Her iki analiz yöntemi, birbirini tamamlayıcı biçimde kullanılarak, erken yaşta ve zorla evliliklerin bireysel düzeyde nasıl deneyimlendiği, bu deneyimlerin toplumsal yapılar, kültürel normlar ve ekonomik koşullarla nasıl iç içe geçtiği çok boyutlu biçimde analiz edilmiştir (Silverman, 2010). Ayrıca, çalışmada elde edilen nitel bulgular, ulusal ve uluslararası literatürde yer alan istatistiksel verilerle karşılaştırılmış ve bu sayede çok yönlü bir analiz perspektifi geliştirilmiştir. Böylelikle hem mikro düzeyde bireysel anlatıların derinlemesine incelenmesi hem de makro düzeyde toplumsal dinamiklerin çözümlemesi mümkün olmuştur. Bu yaklaşım, erken yaşta ve zorla evliliklerin çok katmanlı doğasına dair kapsamlı bir anlayış geliştirilmesine olanak tanımıştır (Creswell, 2014).

4. BULGULAR

4.1. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Bu bölümde, erken yaşta ve zorla evlilikler konusunda gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilen nitel verilerin kapsamlı analizine yer verilmektedir. Araştırma sürecinde, katılımcılara önceden titizlikle hazırlanmış kırk dört ana soru yöneltilmiş ve gerektiğinde konunun daha derinlemesine incelenmesi için ek sorular sorulmuştur. Bu kapsamlı görüşme yöntemi, hem kadın hem erkek katılımcıların erken evlilik deneyimlerini, aile içi dinamikleri, eğitim ve sosyoekonomik koşulları ve psikososyal etkileri birlikte ve karşılaştırmalı olarak anlamayı hedeflemiştir.

Elde edilen yanıtlar sistematik olarak kodlanmış, ortak ve farklı temalar halinde gruplanmıştır. Kadın ve erkek katılımcıların ifadelerinden seçilen alıntılar, bu temaların somut örnekleri olarak sunulmuştur. Bu yaklaşım, erken yaşta ve zorla evliliklerin sadece kadınların değil, aynı zamanda erkeklerin yaşamlarında da belirgin etkiler yarattığını göstermektedir. Ortak temalar, evliliğin sosyal ve kültürel bağlamdaki zorlukları, eğitimden kopuş, aile içi baskı, toplumsal cinsiyet rolleri ve pişmanlık gibi unsurları içerirken; kadınlara özgü temalar arasında psikolojik travma, sağlık sorunları ve destek eksikliği öne çıkarken; erkeklere özgü temalar daha çok ekonomik sorumluluklar ve toplumsal beklentilerle ilişkilendirilmiştir.

Bu tematik analiz, erken yaşta ve zorla evliliklerin çok boyutlu yapısını, katılımcıların deneyimlerinden yola çıkarak derinlemesine ortaya koymaktadır. Böylece, çalışma sadece bireysel yaşantıların değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ataerkil yapıların evlilik pratikleri üzerindeki etkilerinin de altını çizmektedir. Araştırmanın bulguları, bu alanda politika yapımcılar, sosyal hizmet uzmanları ve akademisyenler için önemli çıkarımlar sunmakta ve erken yaşta evlilikle mücadelede daha kapsayıcı ve etkili stratejilerin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

4.2. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Bu araştırmada yer alan 31 katılımcının sosyo-demografik özellikleri, erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin bireysel ve toplumsal etkilerini anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. Katılımcıların yaşları 20 ile 67 arasında değişmekte olup, bu durum hem geçmişte hem de günümüzde erken evliliğin yaygınlığını gösteren kuşaklar arası sürekliliğe işaret etmektedir. Geniş yaş aralığı, erken evlilik olgusunun

yalnızca güncel bir sorun değil, aynı zamanda kültürel olarak devam etmiş bir toplumsal gerçeklik olduğunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 4.1. Katılımcıların Sosyo demografik Özellikleri

Kod	Yaş	Cinsiyet	İlçe	Eğitim	Meslek	Evlilik Türü	Evlilik Yaşı
KK1	20-29	Kadın	Eyyübiye	Ortaokul	Ev Hanımı	Zorla/Akraba	16-17
KK2	20-29	Kadın	Eyyübiye	İlkokul	Ev Hanımı	Berdel	13-15
KK3	30-39	Kadın	Karaköprü	Ortaokul	Ev Hanımı	Sevgi Temelli	16-17
KK4	40-49	Kadın	Eyyübiye	Ortaokul	Ev Hanımı	Akraba	13-15
EK5	40-49	Erkek	Eyyübiye	Ortaokul	Küçük Esnaf	Zorla	16-17
KK6	30-39	Kadın	Karaköprü	Lise	Ev Hanımı	Sevgi Temelli	16-17
KK7	20-29	Kadın	Eyyübiye	Ortaokul	Ev Hanımı	Berdel	13-15
EK8	50-59	Erkek	Karaköprü	İlkokul	Hayvancılık	Akraba	16-17
KK9	30-39	Kadın	Karaköprü	Lise üstü	Satış elemanı	Sevgi Temelli	16-17
KK10	30-39	Kadın	Eyyübiye	Ortaokul	Ev Hanımı	Barış Evliliği	13-15
KK11	20-29	Kadın	Eyyübiye	İlkokul	Ev Hanımı	Akraba Evliliği	16-17
KK12	60+	Kadın	Eyyübiye	İlkokul	Ev Hanımı	Berdel	13-15
EK13	40-49	Erkek	Karaköprü	Ortaokul	Küçük Esnaf	Zorla	16-17
	30-39	Kadın	Eyyübiye	Ortaokul	Ev Hanımı	Zorla /	13-15

KK1 4	9			1		Akraba	
KK1 5	20-29	Kadın	Karaköprü	Lise	Kuaför	Sevgi Temelli	16-17
KK1 6	60+	Kadın	Eyyübiye	-	Ev Hanımı	Berdel	13-15
EK17	40-49	Erkek	Karaköprü	Lise	Oto Galerici	Rızaya Dayalı	16-17
KK1 8	30-39	Kadın	Eyyübiye	Ortaokul	Ev Hanımı	Akraba	13-15
KK1 9	40-49	Kadın	Eyyübiye	İlkokul	Ev Hanımı	Barış Evliliği	16-17
KK2 0	30-39	Kadın	Karaköprü	Ortaokul	Ev Hanımı	Sevgi Temelli	16-17
KK2 1	20-29	Kadın	Eyyübiye	Ortaokul	Ev Hanımı	Berdel	13-15
KK2 2	30-39	Kadın	Eyyübiye	Ortaokul	Ev Hanımı	Zorla / Akraba	13-15
EK23	40-49	Erkek	Eyyübiye	İlkokul	Tarım İşçisi	Berdel	16-17
KK2 4	50-59	Kadın	Eyyübiye	İlkokul	Ev Hanımı	Akraba	13-15
KK2 5	20-29	Kadın	Karaköprü	Lise Sonrası	Güzellik Mrk. İşletmecisi	Sevgi Temelli	16-17
KK2 6	30-39	Kadın	Eyyübiye	Ortaokul	Ev Hanımı	Zorla	16-17
KK2	20-29	Kadın	Eyyübiye	Ortaokul	Ev Hanımı	Akraba	16-17

7							
KK2 8	40-49	Kadın	Eyyübiye	İlkokul	Ev Hanımı	Barış Evliliği	13-15
KK2 9	50-59	Kadın	Eyyübiye	Ortaoku 1	Ev Hanımı	Zorla / Akraba	13-15
KK3 0	30-39	Kadın	Eyyübiye	Ortaoku 1	Ev Hanımı	Berdel	13-15
KK3 1	60+	Kadın	Eyyübiye	İlkokul	Ev Hanımı	Zorla	13-15

Katılımcıların yaşadıkları ilçelere bakıldığında, çoğunluğun Şanlıurfa'nın Eyyübiye ilçesinde ikamet ettiği, daha az sayıda katılımcının ise Karaköprü ilçesinden olduğu tespit edilmiştir. Bu dağılım, erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin daha çok kırsal ve yarı-kentsel bölgelerde yoğunlaştığını göstermektedir. Eyyübiye ilçesinin sosyoekonomik açıdan daha kırılgan yapısı ve geleneksel aile ilişkilerinin yoğunluğu, bu durumun başlıca nedenleri arasında yer almaktadır.

4.2.1. Yaş Bilgisi

Araştırmaya katılan toplam 31 katılımcının yaşları 20 ile 67 arasında değişmektedir. Yaş gruplarına göre dağılım şu şekildedir: 20-29 yaş grubunda 6 kişi (%19,4), 30-39 yaş grubunda 9 kişi (%29,0), 40-49 yaş grubunda 8 kişi (%25,8), 50-59 yaş grubunda 5 kişi (%16,1) ve 60 yaş ve üzeri grupta 3 kişi (%9,7) yer almaktadır. Bu dağılım, erken yaşta ve zorla evliliklerin sadece genç bireyleri değil, orta ve ileri yaşlardaki bireyleri de kapsayan uzun süreli ve yaygın bir toplumsal gerçeklik olduğunu göstermektedir. Katılımcıların farklı kuşaklardan olması, erken evliliklerin kuşaklar arası aktarımının ve bu olgunun toplumsal yapıya kalıcı etkilerinin anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca, bu çeşitlilik sayesinde, erken yaşta evliliklerin bireylerin yaşamlarının farklı dönemlerindeki sosyal, ekonomik ve psikolojik yansımaları da kapsamlı şekilde değerlendirilebilmiştir.

4.2.2. Cinsiyet Dağılımı

Araştırmaya katılan 31 katılımcının 26'sı kadın (%83,9), 5'i ise erkektir

(%16,1). Kadınların yüksek oranı, erken yaşta ve zorla evliliklerin özellikle kadınları etkileyen ve mağdur eden bir olgu olduğuna işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin ve ataerkil yapıların etkisiyle, erken evlilikler büyük ölçüde kız çocuklarını hedeflemekte ve onların eğitim, özgürlük ve ekonomik bağımsızlık olanaklarını kısıtlamaktadır. Erkek katılımcıların sayıca az olması, bu yaş grubunda erkeklerin erken evlilik yaşantısına daha az maruz kalması ve kültürel normların erkeklere evlilik konusunda farklı roller biçmesiyle açıklanabilir.

Erkek katılımcıların bir kısmı, evlilik sürecine dair konuşmaktan kaçınmış, özellikle eşleri ya da aileleriyle ilgili detayları paylaşma konusunda çekingen davranmışlardır. Bunun temel sebeplerinden biri, sosyal çevre ya da kamu kurumları nezdinde olası yasal ya da kültürel yaptırımlardan endişe duymalarıdır. Erken yaşta evliliğin yasal sınırlar içinde yer almaması ya da eleştirel bir zeminde değerlendirilmesi, bazı erkek katılımcıların sessiz kalmasına ya da görüşmeye katılmaktan tamamen kaçınmasına yol açmıştır.

Dolayısıyla, hem niceliksel hem de niteliksel anlamda erkek katılımcıların azlığı yalnızca sayısal temsille sınırlı kalmamakta; aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel normlar ve bireysel kaygılar gibi birçok faktörün etkisiyle şekillenmektedir. Bu durum, erken yaşta evlilik olgusunun toplumsal cinsiyet temelli asimetrik doğasına da dikkat çekmektedir.

4.2.3. Eğitim Bilgisi

Katılımcıların eğitim düzeyleri, erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin eğitim süreçlerini ne denli kesintiye uğrattığını ve özellikle kız çocuklarının ortaöğretim ve yükseköğretime erişiminde ciddi eşitsizlikler bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen toplam 31 katılımcının eğitim durumlarına bakıldığında, kadın katılımcılar arasında ortaokul (13 kişi) ve ilkokul (9 kişi) mezunlarının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Kadınlardan yalnızca 2'si lise, 1'i ise lise sonrası eğitim almıştır. Ayrıca hiç eğitim almamış bir kadın katılımcı da vardır.

Erkek katılımcılar arasında eğitim düzeyi daha homojen dağılmıştır. Erkeklerin çoğunluğu ilkokul (2 kişi) ve ortaokul (2 kişi) mezunudur; yalnızca 1 erkek lise mezunudur ve lise sonrası eğitim almış erkek bulunmamaktadır. Bu durum, erkeklerin de büyük ölçüde temel eğitim düzeyinde kaldığını göstermektedir. Ayrıca bazı erkek katılımcılar, “evini geçindir”, “okumakla bir yere varılmaz”,

“erkek adam erken yaşta ayaklarının üstünde durmalı” gibi toplumsal beklentilerle eğitimden erken koparıldıklarını ifade etmiştir. Bu söylemler, yalnızca kadınların değil, erkeklerin de cinsiyet rolleri nedeniyle eğitimi yarıda bırakmak zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Görüşmelerde kadın katılımcıların çoğu, eğitim hayatlarının evlilikle birlikte sona erdiğini, ailelerinin ise “kız çocuğu okumaz”, “nişanlı kızın okulda ne işi var”, “ilkokulu bitirsin yeter” gibi gerekçelerle onları erken yaşta okuldan aldığını belirtmiştir. Bu anlatılar, toplumsal cinsiyet normlarının eğitime erişim üzerindeki etkisini ve eğitim hakkı ile evlilik kararı arasındaki çatışmayı açıkça ortaya koymaktadır. Eğitim düzeyleri ilçelere göre karşılaştırıldığında Eyyübiye ve Karaköprü ilçeleri arasında dikkat çekici farklılıklar görülmektedir:

Daha kırsal, muhafazakâr ve ataerkil bir yapıya sahip olan Eyyübiye’de eğitim düzeyi oldukça düşüktür. Görüşülen katılımcılar arasında:1 kişi hiç eğitim almamış, 9 kişi ilkokul, 8 kişi ortaokul mezunudur. Lise ve üzeri eğitim almış katılımcı bulunmamaktadır. Eyyübiye’de özellikle kadınlar, geleneksel normlar ve aile baskısı nedeniyle ya hiç okula gönderilmemiş ya da eğitim süreci evlilik nedeniyle erken sonlanmıştır. Görüşülen kadınların neredeyse tamamı ev hanımıdır ve evlilik sonrası eğitimlerine devam etme imkânı bulamamıştır. Aile içinde erkek çocukların eğitimi öncelikli görülürken, kız çocukları evlilik yoluyla okuldan, çevreden ve arkadaşlardan “korunması” gereken bireyler olarak konumlandırılmıştır.

Kentleşmenin ve modern yaşam biçimlerinin daha yaygın olduğu Karaköprü ilçesinde eğitim düzeyinin görece daha yüksek olduğu tespit edilmiştir: 1 kişi ilkokul, 5 kişi ortaokul, 3 kişi lise, 2 kişi lise sonrası eğitim almıştır. Karaköprü’deki katılımcıların bir kısmı eğitime devam etmekte ya da iş yaşamına katılmaktadır. Özellikle lise ve üniversite mezunu kadınlar arasında güzellik merkezi işletmeciliği, satış danışmanlığı ve açık öğretimde öğrencilik gibi mesleklerde yer alan bireyler bulunmaktadır. Ayrıca bu ilçede sevgi temelli ve bireysel rızaya dayalı evliliklerin daha yaygın olduğu, dolayısıyla evlilikle birlikte eğitimin mutlaka sona ermediği durumların da var olduğu gözlemlenmiştir.

Eyyübiye ile Karaköprü arasındaki bu çarpıcı farklar, erken yaşta evliliğin bireysel değil; mekânsal, kültürel ve toplumsal eşitsizliklerin bir yansıması olduğunu ortaya koymaktadır. Eyyübiye’de kadınlar eğitimi bırakmaya zorlanırken, Karaköprü’de bu sorunların daha sınırlı yaşandığı ya da zamanla aşılabildiği görülmektedir. Aynı şekilde erkeklerin de “ev geçindirme” sorumluluğu ile erken

yaşıta çalışmaya yönlendirilmesi, eğitimde cinsiyete dayalı ayrışmanın yalnızca kadınlarla sınırlı kalmadığını göstermektedir.

4.2.4. Mesleki Dağılım

Katılımcıların mesleki dağılımı, erken yaşıta ve zorla yapılan evliliklerin bireylerin ekonomik bağımsızlığını önemli ölçüde sınırlandırdığını göstermektedir. Özellikle kadın katılımcıların %80,6'sı (25 kişi) “ev hanımı” olarak tanımlanmıştır. Bu yüksek oran, erken yaşıta evlenen kadınların büyük çoğunluğunun iş hayatına katılım sağlayamadığını, kendini çeşitli eğitimlerle meslek edinme noktasında geç kalmış hissetmekte olduğunu ve toplumsal cinsiyet rolleri gereği ev içi sorumluluklarla sınırlı kaldığını açıkça ortaya koymaktadır. Görüşmelerde birçok kadın, küçük yaşıta evlendirildikten sonra eğitimin yarıda bırakıldığını ve dışarıda çalışmanın aile tarafından hoş karşılanmadığını ifade etmiştir. Bu durum, ekonomik bağımsızlığın önündeki en büyük engelin hem yaş faktörü hem de toplumsal baskılar olduğunu göstermektedir.

Erkek katılımcıların mesleki dağılımı ise daha çeşitlidir. Erkeklerin meslekleri arasında küçük esnafılık (%6,4), hayvancılık (%3,2), tarım işçiliği (%3,2) ve oto galericilik (%3,2) gibi geleneksel ve yerel ekonomiye dayalı işler yer almaktadır. Erkek katılımcıların tamamı bir meslek sahibi olarak tanımlanmış ve “ev geçindirme” rolünü üstlenmişlerdir. Bu durum, ataerkil toplumsal yapının erkekleri erken yaşıta ekonomik sorumluluk almaya zorladığını göstermektedir.

Kadınlar arasında yalnızca üç katılımcı, ev hanımı dışında bir işle meşgul olduğunu belirtmiştir (satış temsilcisi, kuaför, güzellik merkezi işletmecisi). Bu katılımcıların ortak noktası ise lise ve sonrası çeşitli kurslar ve eğitimler almış olmalarıdır. Bu da eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte kadınların ekonomik hayata katılımının da arttığını ortaya koymaktadır. Ancak bu kadınların evlilikleri genellikle “sevgi temelli” olmuş, yani bireysel irade evlilik kararında belirleyici olmuştur.

Sonuç olarak, mesleki dağılım verileri erken yaşıta evliliğin özellikle kadınlar açısından ekonomik bağımsızlık, eğitim ve meslek edinme süreçlerini olumsuz etkilediğini; erkeklerde ise erken sorumluluk yüklenme ve geleneksel ekonomik rollere yönlendirilme durumunun öne çıktığını göstermektedir. Bu mesleki yönelimler, hem bölgenin sosyo-ekonomik yapısını hem de cinsiyete dayalı rollerin yeniden üretildiği geleneksel aile modelini yansıtmaktadır.

4.2.5. Yerleşim Yeri ve Yerleşim Biçimi Dağılımı

Katılımcıların yaşam alanları ve evlilik sonrası yerleşim biçimleri, erken yaşta evliliklerin şekillenmesinde ve kadınların yaşam deneyimlerinin biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Görüşmeler Şanlıurfa'nın Eyyübiye ve Karaköprü ilçelerinde gerçekleştirilmiş olup, bu iki bölge sosyoekonomik ve kültürel açıdan önemli karşıtlıklar ve benzerlikler içermektedir. Genel eğilim olarak, katılımcıların çoğunun geçmişte Şanlıurfa'nın kırsal mahalle ve köylerinde yetişmiş olduğu ve zamanla kente göç ettikleri görülmektedir. Evlilik öncesi veya sonrası gerçekleşen bu göç hareketliliği, bireylerin yaşam biçimlerini ve sosyal ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Eyyübiye ilçesi, katılımcıların %58,1'ine (%18 kişi) ev sahipliği yapmaktadır. Bu bölge, daha kırsal ve muhafazakâr yapısıyla, ataerkil aile ilişkilerinin daha baskın olduğu bir sosyal dokuya sahip olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların eğitim düzeyi düşüktür, geleneksel evlilik biçimleri (berdel, akraba evliliği, görücü usulü) yaygındır ve bireylerin evlilik karar süreçlerine katılımı sınırlıdır. Ayrıca yerleşim biçimi açısından da patrilokal (kocanın ailesiyle birlikte yaşama) geleneği baskındır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%72) evliliğin ilk yıllarında eşinin ailesiyle birlikte yaşadığını ifade etmiştir. Ancak uzun yıllar boyunca bu yapının sürdürülebilir olmaması, çatışmalar ve ekonomik bağımsızlık arayışı nedeniyle bu kadınların yaklaşık %61'inin evlilikten ortalama 7-8 yıl sonra ayrı bir konuta taşındığı (neolokal yerleşime geçtiği) görülmüştür. Bu geçiş, geçiş, sadece bireysel tercihlerle değil, aynı zamanda toplumsal normların değişimi ve kentsel dönüşümün etkisiyle şekillenmektedir.

Ayrıca bu yerleşim biçimi dönüşümünde, geleneksel normlar da belirleyici bir rol oynamaktadır. Eyyübiye gibi muhafazakâr toplumlarda yaşlı ebeveynlerin yalnız bırakılmaması, evin büyük oğlunun ya da sıradaki erkek kardeşin eşinin ailesiyle birlikte yaşaması bir yükümlülük olarak görülmektedir. Aileye yeni bir gelin geldiğinde, genellikle önceki gelinlere ayrı bir eve çıkma hakkı tanınmakta, böylece evin içindeki hiyerarşik yapı sürdürülmektedir. Görüşmecilerin anlatımları, özellikle en küçük erkek kardeşin eşinin en son evden ayrılan kişi olduğunu ve diğer gelinlerin bu süreçte zamanla ayrı eve çıkabildiğini göstermektedir. Bu durum, patriyarkal değerlerin yalnızca evlilik biçimlerini değil, aynı zamanda konut düzenlemelerini ve kadınların yaşam alanlarını da şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Öte yandan Karaköprü ilçesi, katılımcıların %41,9'unu (%13 kişi)

barındırmakta olup, daha kentleşmiş ve birey odaklı bir toplumsal yapı sergilemektedir. Bu bölgedeki kadınların çoğu ortaokul mezunu ve lise düzeyine sahiptir, bazıları yükseköğretime devam etmektedir. Evlilik kararları daha çok çiftlerin ortak rızasına dayanmaktadır ve sevgi temelli evlilik oranı daha yüksektir. Bu bölgedeki dikkat çekici bir diğer özellik ise, katılımcıların %84'ünün evlilik sonrası doğrudan neolokal yerleşim biçimini tercih etmiş olmasıdır. Yani çiftler, evlendikten sonra eşlerden birinin ailesiyle birlikte yaşamak yerine kendi yaşam alanlarını kurmayı tercih etmişlerdir. Bu durum, bireyselleşmenin, ekonomik özerkliğin ve kadınların ev içi rollerindeki dönüşümün göstergesi olarak değerlendirilebilir.

4.3. Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Gerçekleşme Nedenleri: Toplumsal Cinsiyet Roller ve Sosyal Baskı Mekanizmalarının Rolü

Erken yaşta ve zorla evlilikler, bireylerin yaşam hakkı, eğitim, sağlık ve kişisel gelişim gibi temel haklarını ihlal eden çok boyutlu bir toplumsal sorundur. Bu çalışma, Şanlıurfa örneğinde yürütülen saha araştırmasıyla, erken evliliklerin arka planındaki sosyal, kültürel ve ekonomik dinamikleri çözümlemeyi amaçlamaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri ve sosyal baskı mekanizmaları, evlilik kararlarının şekillenmesinde belirleyici bir yer tutmaktadır.

Elde edilen bulgular, toplumsal cinsiyet normlarının yalnızca kadınları değil, erkekleri de dönüştürdüğünü ve sınırladığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Kadınlar ev içinde itaat, fedakârlık ve hizmet rolleriyle özdeşleştirilirken; erkekler erken yaşta aile reisi olmaya, ekonomik sorumluluk üstlenmeye ve duygusal ihtiyaçlarını bastırmaya zorlanmaktadır. Bu durum, her iki cinsiyet için de kimlik karmaşası, duygusal baskı ve sosyal uyum sorunları yaratmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, toplumsal cinsiyetin hem kadınlar hem de erkekler üzerindeki etkilerini dikkate alarak, erken yaşta ve zorla evlilikleri çok yönlü bir bakış açısıyla ele alan derinlemesine bir sosyolojik incelemeye dönüşmüştür.

4.3.1. Erken Evlilikte Yaş ve Karar Sürecinin Toplumsal Belirleyicileri

Çizelge 4.1'den de anlaşılabacağı üzere, katılımcıların evlilik yaşlarına bakıldığında, en erken yaştan 13, en geç yaştan ise 17 olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu 14–16 yaş aralığında evlendiklerini belirtmiştir. Bu durum, evlilik yaşının henüz çocukluk veya erken ergenlik dönemine denk geldiğini ve bu bireylerin yetişkinliğe dair hak ve sorumluluklara hazır olmadan evlilik

kurumuna dâhil edildiklerini göstermektedir. Bu erken evlilik kararları çoğunlukla bireysel rıza temelinden uzak, aile ve çevre baskısıyla alınmış kararlar olduğu bulgusuna varılmıştır.

Katılımcıların evlilik türleri incelendiğinde ise; zorla yapılan evlilikler, akraba evlilikleri, berdel (kız takası), barış amacıyla yapılan evlilikler ve sevgi temelli (kendi isteğiyle) evlilikler gibi çeşitli biçimlere rastlanmaktadır. Katılımcıların yalnızca dört tanesi kendi isteğiyle, sevgi temelli bir evlilik gerçekleştirdiğini belirtmiş; geri kalanlar ise çeşitli toplumsal, kültürel ve ekonomik dinamiklerin etkisiyle rızaları dışında ve çeşitli manipülelerle evlendiklerini ifade etmiştir. Akraba evlilikleri içerisinde özellikle amca, hala ya da dayı çocuklarıyla yapılan evlilikler öne çıkarken, berdel ve barış aracı evliliklerde kadınların iradesinin tamamen göz ardı edildiği ve evliliğin bir “çözüm aracı” olarak kurgulandığı anlaşılmaktadır. Bu sosyo-demografik veriler, çalışmanın temelini oluşturan tematik analizlere geçmeden önce erken evliliklerin çok boyutlu karakterini ortaya koymak açısından önemli bir bağlam sunmaktadır.

Çizelge 4.2. Evlilik Türü Tablosu

Evlilik Türü	Kişi Sayısı (n)	Oran (%)	Açıklama / Tematik Öncelik
Berdel (Takas Yoluyla)	6	19.4%	Karşılıklı aile takası; bazıları akraba olsa da baskın neden berdel.
Zorla (Aile Kararıyla)	7	22.6%	Rızasız ama akrabalık dışı evlilik; genellikle dedelerin, babaların kararı baskın.
Akraba Evliliği (Rızalı/Değil)	5	16.1%	Kuzen, amcaoğlu gibi evlilikler; zorla olmayanlar buraya yerleştirildi.
Barış Amaçlı / Sosyal Araç	3	9.7%	Aileler arası küslüğü çözme, barış aracı olarak

			evlendirme.
Erken Sevgi Temelli Evlilik	5	16.1%	Genç yaşta ama karşılıklı isteğe dayalı evlilikler.
Çalışma / Hizmet Amaçlı Evlilik	3	9.7%	Ev işlerini yükleme ya da bakım hizmeti gerekçesiyle yapılan evlilikler.
Rızaya Dayalı (Planlı)	2	6.5%	Hem yaşça hem kararla rıza içeren nadir örnekler.
Toplam	31	100%	—

Katılımcıların evlilik biçimleri incelendiğinde, vakaların büyük çoğunluğunun (%77,5) sevgi ya da bireysel rıza temelinden ziyade; berdel, zorla evlendirme, akrabalık ilişkileri, aile içi barışın sağlanması ya da hizmet ihtiyacının karşılanması gibi geleneksel gerekçelere dayandığı görülmektedir. Bu tür evlilikler, bireyin iradesinden çok, aile ve toplumun yönlendirmesiyle gerçekleşmiş; erken evliliğin bir “tercih” değil, çoğu zaman yapısal bir zorunluluk olduğunu ortaya koymuştur.

Özellikle kadın katılımcıların bu evliliklerde büyük oranda karar dışı ve edilgen konumda yer almaları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin etkisini net biçimde yansıtmaktadır. Rıza ya da sevgiye dayalı evlilikler yalnızca küçük bir azınlıkta (%22,6) görülmüş; bu da, erken yaşta yapılan evliliklerin çoğunun kültürel, ekonomik ve sosyal baskı sistemleriyle iç içe geçmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu bulgular, erken evliliğin yalnızca bireysel bir olay değil, aynı zamanda aile yapılarının, sosyal rollerin ve toplumsal değer sistemlerinin yeniden üretildiği bir toplumsal pratik olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada yer alan anlatılar, Şanlıurfa’daki evlilik pratiklerinin önemli bir bölümünün ne duygusal yakınlık ne de bireysel irade temelinde şekillendiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Görüşme verileri, evlilik kurumunun büyük ölçüde aile içi stratejik uzlaşmalar, toplumsal normlar ve kültürel gelenekler çerçevesinde kurgulandığını göstermektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı, evlilik kararının öznel bir tercih olmaktan ziyade, aile büyüklerinin ya da topluluğun karar mekanizmaları doğrultusunda alındığını ifade etmiştir. Bu durum, evliliğin bireyin

öznesi olduğu bir eylemden çok, sosyal sistemin yeniden üretildiği bir araç olarak konumlandığını düşündürmektedir.

Kadınların bu evlilik pratikleri içindeki yeri çoğunlukla edilgen bir düzleme indirgenmektedir. Kadınlar, sıklıkla “verilen”, “değiş tokuş edilen” ya da “ilişkiyi onarma aracı olarak sunulan” olarak konumlandırılır. Öte yandan erkekler, toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde “ekonomik yükü üstlenme”, “namusu koruma” ya da “aile reisliğine geçiş” gibi rollere zorlanmakta ve erken yaşta yetişkin sorumluluklarıyla yüzleşmektedir. Bu bulgular, bireysel deneyimlerin ötesinde, ataerkil yapının ve geleneksel normların hâlen nasıl canlı biçimde işlediğine dair sosyolojik bir çerçeve sunmaktadır.

Araştırma, nicel verilerden ziyade, nitel anlatıların derinliğiyle şekillenmiştir. Katılımcıların yaşam öyküleri, evliliğin yalnızca hukuki ya da toplumsal bir kurum olmanın ötesinde, bireyin kimlik inşası, özneleşme süreci ve aidiyet ilişkileriyle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Bu anlatılar, erken yaşta evliliğin sadece çocuklukla yetişkinlik arasındaki çizgiyi değil, aynı zamanda bireyin kendi sesinden, iradesinden nasıl uzaklaştırıldığını da göstermektedir. Bazı anlatılarda; annenin sessizliği, babanın çaresizliği ya da çocuğun büyümeye zorlandığı anlar, toplumsal gerçekliğin dramatik yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışma, erken yaşta evlilikleri yalnızca yaş eksenli bir mesele olarak değil; çok katmanlı sosyo-kültürel yükler, ataerkil değerler sistemi ve görünmeyen toplumsal zorlamalar bağlamında ele almaktadır. Her bir anlatı, bireyin değil, toplumun sesiyle kurulmuş bir yaşam öyküsü olarak değerlendirilebilir; bu yaşam öyküleri, sadece kişisel değil, aynı zamanda kolektif hafızaya dair önemli birer tanıklık olarak okunmalıdır.

4.3.2. Akraba Evliliği: Aile İçi Bağları Güçlendirme Aracı Olarak Evlilik

Bu bölümde, görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda, akraba evliliği pratiğinin katılımcı deneyimleri ışığında toplumsal, kültürel ve bireysel düzlemlerde nasıl anlamlandırıldığı ele alınmaktadır. Katılımcı anlatılarında sıkça karşılaşılan ve bölgedeki evlilik pratiklerinde önemli bir yer tutan akraba evlilik biçimi, bulguların sunumuna başlangıç noktalarından biri olarak seçilmiştir. Akraba evlilikleri, özellikle amcaoğlu, halakızı, dayıoğlu ve teyzeoğlu ile yapılan evlilikler, katılımcılar açısından çoğu zaman bireysel tercih olmaktan çok ailevi bir zorunluluk ve “normal” bir uygulama olarak tanımlanmıştır. Pek çok katılımcı, ailelerin özellikle dışarıdan

biriyle evlenmeyi reddettiklerini, bunun gerekçesini de “soyun bilinmesi” ve “kanın bozulmaması” gibi ifadelerle açıkladıklarını aktarmıştır.

“Amcaoğluma verdiler beni. Babam dedi ki ‘dışarıdan birine veremem, soyumu bilirim, yabancıya güvenemem. Sanki dışarıdaki herkes kötüymüş gibi...”(KK29, Ev Hanımı)

Bu söylem, kadın bedeninin yalnızca doğurganlık işleviyle değil, aynı zamanda soyun saflığını koruma aracı olarak da görüldüğünü göstermektedir. Evlilik, burada hem genetik sürekliliğin hem de kapalı devre kültürel yapının korunmasının bir aracı haline gelmektedir (Goode, 1970). Katılımcıların anlattıkları, bu evliliklere karşı içten bir direnç olsa da, bireylerin karar alma süreçlerinden sıklıkla dışlandıklarını ortaya koymaktadır (Inhorn & Serour, 2011). Özellikle akraba evliliklerinin, “zaten tanıdık biriyle” gerçekleşmesi nedeniyle daha güvenli ve kabul edilebilir olarak sunulması, bireysel öznelliğin sınırlandırılması ve patriyarkal yapıların devamı açısından önemli bir engel teşkil etmektedir (Sen, 2013; Kandiyoti, 1998).

“Amcaoğlu dediler... Sesimi çıkaramadım çünkü herkes bu evliliği onaylıyordu. Karşı çıkmak ‘aileye ihanet’ gibi olurdu. Ve hayır demek sanki hayatında başka biri var gibi algılanmasına da neden olurdu. O yüzden aile tanıdık, durumu da iyiye neden yok diyor, diyorlardı. Fakat insanın kendisini evliliğe hazır hissetmesi gerektiğini kimse bilmiyordu, hala da bilmiyorlar. ” (KK27, Ev Hanımı)

KK27’nin bu ifadesi, akraba evliliklerinde toplumsal rıza üretiminin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Evlilik, sadece aile içi bağları değil; bireyin “itaat edip etmediği” üzerinden de denetlenmekte, karşı çıkmak bir tür itaatsizlik ve aile düzenine tehdit olarak algılanmaktadır.

“Eğer bir ağabeyiniz varsa, özellikle de büyükse, çoğu zaman sizin adınıza karar çoktan verilmiş olurdu. ‘İstemiyorum’ demenizin pek bir karşılığı olmazdı. Annem baskıcı değildi ama babam, ağabeyim, amcalarım ve dedemin vereceği kararları belirlerdi her şeyi. O dönem, onların karşısında açıkça itiraz edebilecek özgüvenim yoktu. Ablalarım da aynı durumu yaşamıştı; hiçbiri evliliğe açıkça karşı çıkamamıştı. Ben de içimden istemediğimi düşünsem de bunu sadece büyük ablama söyleyebildim. O dile getirse de kimse dinlemedi.”(KK24, Ev Hanımı)

Katılımcıların verileri incelendiğinde evliliğe karar verme anlarında kız

çocukları erken yaşta evliliği çoğu zaman "razı oldukları için" değil, başka bir seçeneğin olmaması nedeniyle kabul ettiği durumlar gözlemlenmiştir. Bu durum, bireyin kararına dayalı bir evlilik değil, baskıya dayalı bir mecburiyettir.

“17 yaşındaydım, boyum uzayınca, tesettüre de girince artık görücüler gelmeye başladı zaten. Amcaoğlum isteyince zaten tüm görücüleri reddetti babamlar. Çünkü amcaoğlu varsa önünde kimse isteyemez.” (KK22, Ev Hanımı)

Bu ifadede yer aldığı üzere, Aile içinde akrabanın istemesiyle birlikte diğer tüm görücülerin otomatik olarak reddedildiği, yani aile içinde belirlenen eş adayının dışına çıkılamadığı bir evlilik süreci yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, akraba evliliklerinde bireysel tercihlerin nasıl sınırlandığını ve evlilik kararlarının aile hiyerarşisi içinde nasıl şekillendiğini göstermektedir. Katılımcının ifadesi, akraba evliliğinin temelinde “akrabanın hakkı” ve “yardımlaşma” anlayışının yattığını gösteriyor. Bu durum, bireylerin zor zamanlarda akrabalarına güvenip destek gördüğü bir sosyal yapıyı işaret eder.

4.3.3. Barışın Bedelini Kim Ödüyor? Uzlaşımın Aracı Olarak Erken Yaşta Evlilik

Bu araştırmada elde edilen bulgular, Şanlıurfa’da erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin bireysel kararlardan çok, güçlü toplumsal yapıların, ataerkil aile dinamiklerinin ve kültürel değerlerin bir sonucu olduğunu açıkça göstermektedir. Görüşmelere katılan kadınların anlatımları, bireyin özne olmaktan çok, topluluğun ve özellikle erkek egemen aile yapısının ihtiyaçlarına göre konumlandırıldığını göstermektedir. Evlilik, burada yalnızca iki bireyin hayatını birleştirdiği bir kurum değil, aynı zamanda aileler arası kırılganlıkların onarıldığı, barışmaların sağlandığı ya da toplumsal normlara uyumun temin edildiği bir “aracı” olduğunu söylemek mümkündür.

En çarpıcı anlatımlardan biri şu şekildedir: *“Ben daha ortaokuldayken arazi anlaşmazlığı yüzünden babamla amcam küsmüştü. Artık birbirlerini öldürecek düzeye gelmişti durum. Sonra barışmak için beni amcamın oğluna verdiler. Ne olduğunu anlamadığım için karşı çıkamadım, çıkamazdım da.” (K10, Ev Hanımı)*

Bu cümle, kadının evlilik kurumunda bir karar öznesi değil; aileler arası ilişkilerin düzeltilmesinde kullanılan bir ‘barış nesnesi’ olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Kadının evliliği, kişisel tercihlerin ötesinde; soy bağı, akrabalık

ilişkileri ve erkeklerin onur mekanizmaları çerçevesinde yapılandırılmıştır. Kadın burada, hem ‘barışın bedeli’ hem de ailenin itibarının teminatı rolünü üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu örnekte evlilik, iki gencin hayat inşa etme kararı değil; iki erkek bireyin (baba ve amcanın) çatışmasını sonlandırmak üzere tesis edilen geleneksel bir anlaşmanın uzantısıdır. Kadın bu yapıda edilgen, suskun ve aracıdır. Katılımcıların çoğu, evlilik sürecine dair bir seçim haklarının olmadığını açıkça ifade etmektedir.

4.3.4. Dört Kişilik Kader: Berdel Evliliğinde Birey Yerine Kolektif Yükümlülük

Katılımcılar arasında berdel evlilikleri yaygın olarak görülmüştür. Bu evlilik türü, iki aile arasında kız çocuklarının karşılıklı olarak takas edilmesi biçiminde gerçekleşmekte ve geleneksel aile yapısının önemli bir parçası olarak sürdürülmektedir. Örneğin, EK23 kodlu katılımcı *“Önce ablamı verdiler onların oğluna, sonra da beni onların kızıyla evlendirdiler. Aileler öyle anlaştı, karşılıklı oldu. Ne ben kızı tanıyordum, ne de sevgi vardı. Zaten kimse fikrimi de sormadı. ‘Tamam’ demem beklendi sadece. O zamanlar anlamıyorsun, ama bir bakmışsın hayatın kaymış. (EK23, Tarım İşçisi)”* şeklinde berdel evliliklerini açıklamıştır.

Benzer şekilde, KK7 kodlu katılımcı da *“Abim bizim gelini çok istiyordu, ne yaptı etti evlenmeye karar verdiler. Ama onların tarafı dedi ki, ‘bizim kızı alacaksınız, siz de bize kız vereceksiniz.’ O zaman benim adım geçti. Kimse bana bir şey sormadı, ‘sen evleniyorsun’ dediler, hazırlıklar başladı. Ben de ne olduğunu tam anlayamadan kendimi nişanımda buldum. (KK7, Ev Hanımı)”* diyerek bu uygulamaya işaret etmiştir.

K7’nin anlatısı, berdel uygulamasının kadın açısından nasıl hazırlıksız ve irade dışı bir evliliğe yol açtığını açıkça göstermektedir. Bozkurt Güvenç’in berdeli “insana karşı insanla güvence” olarak tanımlamasına karşın (Güvenç, 1985.), bu pratikte kadınların rızası çoğu zaman yok sayılmakta, evlilik aileler arası bir takas aracına dönüşmektedir. “Kendimi nişanımda buldum” ifadesi, bireyin evlilik sürecine katılamadığı, edilgen bir rol üstlendiği bir durumu gözler önüne serer. Katılımcıların ifadeleri berdel sisteminde evlenen kadınların kendi evliliklerinden sorumlu olmalarının yanı sıra, eşleşen diğer kadının evliliğinin de “yükünü” taşıdıklarını göstermektedir. Bu, berdel evliliğini yalnızca bireysel değil, kolektif baskı rejimi hâline getirmektedir.

Katılımcıların büyük bölümü, berdel uygulamasının tercih edilme nedenleri

arasında başlık parasından kaçınma imkânını ve evliliklerin karşılıklı kız değişimi yoluyla gerçekleştirilmesini ön plana çıkarmaktadır. Berdel, aileler açısından ekonomik yükü hafifleten bir çözüm olarak görülürken; kadınlar açısından çoğu zaman kendi iradesi dışında gerçekleşen, karşılıksız bir değişim nesnesi olma anlamı taşımaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre, berdel yalnızca ekonomik kaygılarla değil, aynı zamanda aileler arasında karşılıklı denge kurma ve “onur eşitliği” sağlama motivasyonu ile de uygulanmaktadır. ‘Siz bizim kızımızı istiyorsanız, biz de sizin kızınızı isteriz’ anlayışı, ailelerin kendilerini toplumsal statü ve saygınlık açısından eşit konumda görme arzusunun bir yansımasıdır. Bu bağlamda berdel, yalnızca maddi kolaylık sağlayan bir evlilik yöntemi değil; aynı zamanda aileler arasında karşılıklı itibarı ve hiyerarşik dengeyi yeniden üreten bir toplumsal müzakere biçimi olarak da değerlendirilebilir.

“Görücü usulü oldu, akraba değildik. Abimle berdel olduk.” (K12)”, “Berdel olunca kimse karşıya bir ödeme yapmıyor. Herkes kendi oğluna eşya, altın ve ev alıyor.” (KK2)

“17 yaşındaydım, okulda bir sevdiğim vardı, onunla evlenmek istiyordum. Ama onun babası bir liste gönderdi ki anlatamam. Yüklü miktarda başlık istedi; atalı altın kemer, halat, 5 çift bilezik filan. Benim ne param vardı, ne de söyleyecek halim babama. İstanbul’a gittim, çalıştım ama orda da masraf çok, zorlandım. Döndüm, babam dedi ki ‘Sizi berdel yapalım.’ Sevdiğimin bekâr abisiyle benim bekâr kız kardeşimi evlendirdik. Herkes istediği gibi oğluna altın, eşya filan yaptı. Eşimle birbirimizi severek evlendik, şükür mutluyuz, kardeşim de eşiyle kavgalıydı ama şimdi iyidir araları herhalde. (EK5)”

Katılımcının anlatımı, erken evlilik kararlarının yalnızca ekonomik gerekçelerle değil; aynı zamanda ataerkil değerlerin ve toplumsal baskıların yön verdiği aile stratejilerinin bir sonucu olarak geliştiğini ortaya koymaktadır. Başlık parası gibi yüksek ekonomik taleplerin karşılanamaması, aileyi berdel gibi geleneksel ve işlevsel uygulamalara yönlendirmiştir. Bu süreçte erkeğin istekleri öncelik kabul edilmiş, kız kardeş ise aile içi çıkarlar doğrultusunda evlendirilerek bireysel tercihleri göz ardı edilmiştir. Bu durum, Kandiyoti’nin (1988) “ataerkil pazarlık” kavramıyla açıklanabilir; zira kadınlar, aile onuru, sosyal kabul ya da ekonomik istikrar adına evlilik ilişkileri içinde edilgen konuma itilmektedir.

Aynı zamanda, bu örnek, evlilik kurumunun yalnızca sevgi ve bireysel tercih üzerine değil; ekonomik yüklerin hafifletilmesi, toplumsal normlara uyum

sağlanması ve aileler arası karşılıklı çıkar ilişkilerinin gözetilmesi üzerinden kurulduğunu göstermektedir. Hirsch (2003) evliliği, ekonomik ve sosyal sermayenin dolaşıma sokulduğu bir kurum olarak tanımlar; burada da evlilik yalnızca iki birey arasında değil, iki ailenin ekonomik ve sosyal beklentileri doğrultusunda şekillenen bir takas ilişkisine dönüşmüştür. Katılımcının sevgi temelli bir evlilik arzusu ise bireysel iradenin ve romantik duyguların ataerkil yapı içindeki sınırlarını ve çatışmalarını gözler önüne sermektedir.

Berdel sisteminde bir diğer vurgulanan durum ise şu şekildedir; evlenen kadınlar açısından çeşitli baskılar, kendi ailelerinin “borçlu” konumda olmaması, karşılıklı “dengelerin” korunması gibi nedenlerle şiddete veya adaletsizliğe uğrasalar bile şikâyet mekanizmalarını kullanamamaktadır.

“Eşim ve ailesi tarafından baskıya ve haksızlığa uğruyordum, çok zorlanıyordum ama berdel olduğum için hiçbir şekilde sesimi çıkaramıyordum. Çünkü eğer bir sorun oluyorsa abim ve gelinimiz arasında da bu kavga gürültü olacak. Babamlar bana kızacak diye endişelenirdi. Berdel demek 4 kişinin kaderi demek.(KK12, Ev Hanımı)”

Bu söylem, berdel evliliğinin kadınlar üzerinde nasıl çifte baskı oluşturduğunu, bireysel mutsuzluğun dahi aile içi huzursuzlukla ilişkilendirilerek bastırıldığını göstermektedir. Yalnızca eşiyile değil, eşinin kız kardeşine yapılan muameleyi de dikkate alarak susmaya zorlanmaktadır.

Katılımcıların ifadeleri, berdel evliliğinin yalnızca fiziksel bir değişim değil, aynı zamanda psikolojik, sosyal ve kültürel bir tahakküm biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınlar genellikle bu evlilik biçiminin içine ne zaman ve nasıl dâhil olduklarını bile fark edemediklerini ifade etmektedir. “4-5 yıl neyin içindeyim anlayamadım” (KK21) gibi söylemler, öz farkındalığın geciktiğini ve kadınların kimlik gelişiminde derin yarıklar oluştuğunu göstermektedir.

Katılımcılar, berdel evliliğinde bireysel kimliklerini geliştiremediklerini ve içinde bulundukları durumu ancak yıllar sonra idrak edebildiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, berdel sistemine yönelik eleştirilerini çoğunlukla örtük biçimde dile getirmekte, bu da toplumsal normlarla çatışmamak ve “nankörlük” ya da “aileye zarar vermekle” suçlanmamak adına tercih edilen pasif bir direniş şekli olduğu bulgusuna varılmıştır. Sonuç olarak berdel sistemi, kadınların kişiliklerini bastıran, aileler arası ilişkilerin “bedeli” haline getiren çok katmanlı bir mekanizma olup;

bireysel öznelliğin bastırıldığı, ataerkil kültürün yeniden üretildiği bir toplumsal yapı olarak işlev görmekte olduğunu söylemek mümkündür.

4.3.5. Evlilik Yoluyla Hizmetin Devri: Ev İçi Sorumlulukların Erken Yaşta Evliliklerde Belirleyici Rolü

Erken evlilik kararlarının ardında sadece ekonomik ve toplumsal baskılar değil; aynı zamanda aile içinde ev işleri ve bakım yükünün genç bireylere devredilmesi gibi pratik ihtiyaçlar da yer almaktadır. Özellikle kalabalık ailelerde ve ekonomik kaynakların sınırlı olduğu ortamlarda, aileler evdeki hizmet ve bakım sorumluluğunu azaltmak amacıyla genç kız çocuklarının erken evlendirilmesini bir çözüm olarak görmekte ve böylece ev içindeki iş yükünü hafifletmeye çalışmaktadır.

Tematik analiz kapsamında, kadın katılımcılar erken yaşta evlilik kararlarında ev içi hizmet ve bakım yükünün devrinin belirleyici bir etken olduğunu belirtmişlerdir. Kadınlar, evlilikle birlikte aile içindeki işlerin ve bakım sorumluluklarının kendilerine yüklendiğini ifade etmiş; evin hizmet ihtiyaçlarının karşılanması ve bakımın sağlanması için erken evliliklerin tercih edildiği görülmüştür. Bu durum, kadınların ev içi rollerinin ve geleneksel hizmet beklentilerinin devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, erken yaşta evlendirilme sürecinde kız ve erkek çocuklarına yüklenen roller farklı biçimlerde tezahür etmektedir. Kız çocukları, ev içi hizmet ve bakım yükünün doğrudan muhatabı olarak daha belirgin bir edilgenlik ve sorumluluk yüklenirken; erkek çocukları genellikle bu evlilik kararlarında görünürde etken gibi görünse de, ailelerin hizmet ihtiyaçlarını karşılamak üzere evlendirilmek gibi yapısal baskılar altında edilgen bir konumda kalmaktadır. Erkeklerin erken evliliklerdeki rolü, evin hizmet yükünü hafifletecek bir eş edinmek olarak tanımlanırken, kız çocuklarının bu hizmeti doğrudan üstlenmek ve yerine getirmek şeklindedir.

Bu açıdan bakıldığında, her iki cinsiyet de farklı biçimlerde toplumsal rollerin ve aile içi yükümlülüklerin taşıyıcısı olmakta, ancak kız çocuklarının karşılaştığı sınırlamalar ve yükler daha karmaşık ve ağır bir nitelik taşımaktadır. Bununla birlikte, erkek çocuklar da hayatlarının önemli kararlarını aileleri adına almak, hayallerinden vazgeçmek, eğitimden mahrum kalmak ve çocukluk ile gençliklerini istedikleri gibi yaşayamayarak ciddi kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Bu durum, erken evliliklerde cinsiyete dayalı farklılıkların ve benzerliklerin sosyolojik olarak anlaşılması için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu bölümde kız ve erkek

katılımcıların erken yaşta evlilikle ilgili değerlendirmeleri, tezde farklı başlıklar altında ayrı ayrı ele alınmıştır. Aşağıdaki bulgular kısmında her iki cinsiyetin perspektiflerine ilişkin detaylı analizler yer almaktadır.

Erken yaşta evlendirilen kız çocukları, ailelerin ev içi yükünü paylaşmak için erken sorumluluk almaya zorlanır. Bu durum, onların eğitimlerine ve kişisel gelişimlerine devam etmelerini engellerken, aileye destek olmak amacıyla fedakârlık yapmalarına yol açar. Böylece, çocukluklarını yaşayamadıkları gibi, sosyal ve duygusal açıdan da önemli zorluklarla karşılaşır.NDul kalan akrabaların ve çocuklarının bakım yükünün paylaşılması amacıyla da evlilikler yapılmaktadır. KK18 kodlu katılımcı;

“Eşim akrabamızdı, çocukların annesinden boşanmıştı, 2 çocuğu vardı. Babam, ‘Çocuklar annesiz kalmasın, bir el uzansın onlara’ diyerek beni verdi. ‘Yeğenim dul kaldı, başıboş kalmasın, çocuklar da sahipsiz büyümesin’ dedi. Ben de o yaşında çocuklara hem annelik yapmaya, hem evin işini çevirmeye başladım. Daha çocukken çocuklarım oldu gibi hissediyorum.”(KK18)

Bu ifade, evlilik kurumunun yalnızca bireyler arası bir bağ kurma aracı değil, aynı zamanda aileler arasında bakım yükünün devredilmesi ve akrabalık temelli dayanışmanın sürdürülmesi amacıyla işlevsizleştiğini göstermektedir. Katılımcının sözleri, kız çocuğunun, boşanmış bir erkeğin çocuklarına bakım sağlamak üzere evlendirilmesini, bir “bakıcı” ya da “yedek anne” rolüyle üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Başka bir kadın katılımcı, halasının ayağındaki engel nedeniyle ev işlerinde zorlandığını ve babasının kızını halasının oğluna verdiğini belirtmiştir. Katılımcı, aile içindeki sosyal kabul ve dayanışmanın önemine vurgu yaparak, *“Halamın ayağında engeli var, bir kaza sonucu. Ev işlerinde çok zorlanıyordu, tek başına 2 oğluyla yaşıyordu. Babam dedi ki, ‘Kızımı kardeşimin oğluna verelim, yabancı kabul etmez, dışarı atar.’ Halam da ‘Bari kanımdan olsun, bizi bırakmaz, bakar’ demiş bizimkilere. Böyle oldu işte.”* ifadeleriyle evlilik kararının ardındaki dinamikleri açıklamıştır.(KK1)

Bu bulgu, ataerkil toplumsal yapının ve toplumsal cinsiyet rollerinin evlilik tercihlerinde nasıl belirleyici olduğunu göstermektedir. Aile, bakım ve hizmet yükünü tanıdık ve “kan bağı” bulunan bireyler arasında paylaştırarak sosyal dayanışmayı güçlendirmekte, aynı zamanda “yabancı” kabul edilme endişesini

bertaraf etmektedir. Böylece evlilik, sadece bireysel bir birliktelik değil, aynı zamanda ekonomik ve bakım yüklerinin paylaşılması üzerine kurulu kolektif bir strateji olarak işlev görmektedir.

Önemle üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise, erken yaşta evlilik kararı veren erkek katılımcıların evliliği algılayış biçimlerinin, gelişim süreçlerinin henüz tamamlanmamış olmasından dolayı çoğunlukla yüzeysel ve işlevsel bir çerçevede şekillenmesidir. Bir katılımcı, evliliğin anlamını sorguladığında ailesinden aldığı yanıtlar, onun beklentilerini karşılamaktan uzak, daha çok pratik iş bölümü ve hizmete dayalı kalıplarla doludur. Bu yönlendirme, genç bireyin evliliği duygusal bir bağ veya ortak yaşam deneyimi olarak değil, karşısındaki kadının kendisi için üstleneceği bir hizmet pozisyonu olarak görmesine sebep olmuştur. Katılımcının ifadesi şöyledir:

“Daha küçüktüm evleneceksin dediler. Sordum, ne olacak yani biriyle evlenince? Ailem bana dedi ki, ‘Sana yemek yapacak, elbiselerini ütöleyecek, çoraplarını yıkayacak.’ Böyle söylediler, ben de ne yapacağımı bilemedim.”(EK13)

Buna karşılık, erkek katılımcılar, evlilik karar süreçlerinde üzerlerinde taşıdıkları “eş getirme” sorumluluğu ve hizmet beklentisinin önemli bir baskı unsuru olduğunu belirtmişlerdir. Erkeklerin aileleri tarafından, evlendiklerinde sadece bir eş değil, aynı zamanda ev işlerine ve bakıma destek olacak biriyle “birlikte” olmaları beklenmiştir. Bu beklenti, erkeklerin evlilik kararlarında özgür iradede çok, ailelerin sosyal ve pratik ihtiyaçlarına cevap verme zorunluluğu şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda EK8 kodlu katılımcı, bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Hayatım sadece yaşadığım ilçeden ibaret ve ailemdi. Başka bir dünyayı pek düşünemedim. Okumayı çok isterdim, hukuk okuyup avukat olmak hayalimdi, başarılıydım. Ama annem babam ‘Sana birini bulalım, ev işlerine baksın’ dedi. Hem tarlada hem evde çalışacak birine ihtiyaç vardı, ailemin yükünü taşımak zorundaydım. Kendi hayatımı ve hayallerimi bırakıp, onların istediği gibi yaşadım.”(EK8)

Bu ifade, erken evliliğin yalnızca kadınların değil, erkeklerin de bireysel özgürlüklerini ve gelecek beklentilerini kısıtlayan bir sosyal pratik olduğunu göstermektedir. Erkeklerin üzerindeki ailevi sorumluluklar ve ekonomik yükler, onların eğitim ve kişisel gelişim olanaklarını sınırlamakta, hayallerinden

vazgeçmelerine yol açmaktadır.

4.3.6. Toplumsal Zaman Baskısı: Evde Kalma Kaygısıyla Evlilik Kararı

Erken yaşta evliliklerin arka planında yer alan en güçlü toplumsal baskılardan biri, özellikle kırsal ve ataerkil toplum yapılarında kız çocuklarının “evde kalma” korkusuyla hızla evlendirilmesidir. Bu korku, bireysel bir endişeden ziyade, kolektif bir utanç kültürünün ve toplumsal denetimin ürünüdür. Evlenmemiş genç kadın, toplum tarafından “eksik”, “yarım” veya “sorunlu” olarak etiketlenmekte; bu algı, aileleri kızlarını vakit kaybetmeden “baş göz etme” telaşıyla evlendirmeye itmektedir.

Katılımcıların ifadeleri, evde kalma korkusunun bireyden çok aile kaynaklı bir baskı biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Kadının yaşı ilerledikçe aileler üzerindeki toplumsal baskı artmakta, “namus” ve “itibar” kavramları üzerinden evliliğe dönük zorlayıcı tutumlar daha da pekişmektedir. Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Bizde o zamanlar 16-17 yaşına geldiğinde evlenmediğinde ‘evde kaldın’ diyorlar. O yüzden bizimkiler de çevremizdekiler de erken evlendiriyorlar çünkü kızı bu yaşa, her şeyine karışarak, baskıyla şiddetle her neyse getirmişlerdir ve adı çıkmadan gelin etmek gerekiyor, artık kızın evde tutmanın anlamı yokmuş gibi.”(KK11)

“Çevrenin baskısı var. Yani çevrede kız evlenmemişse ‘neden evlenmedi?’ diye soruyorlar. Ya da işte millet ‘kızı evde kalmış’ diyorlar. Onu duyan aile de hemen bir yol buluyor, evlendiriyor.”(KK14)

Bu ifadeler, evliliğin yalnızca bireysel bir tercih değil, aynı zamanda aile onurunun korunması için başvurulmuş stratejik bir araç olarak kurgulandığını göstermektedir. Ayrıca “evde kalma” korkusunun yalnızca aile içi bir baskı değil, aynı zamanda komşuluk ilişkileri, mahalle baskısı ve geniş akraba çevresi gibi unsurlarla sürekli yeniden üretilen bir toplumsal denetim biçimi olduğu görülmektedir.

Bir diğer katılımcı ise bu beklentilerin yarattığı baskıyı şu sözlerle ifade etmiştir:

“Boyun uzadığında, artık ergenliğe girdiğinde evlenme yaşın gelmiştir, evlenmediğinde ‘evde kaldın’ diyorlar. Bizi de korkuturdu evde kaldın demesinler diye evlendim ben de. Aile kızlarının namus sorumluluğundan kurtulmak istedikleri için erken evlendiriyorlar.” (KK26)

Ayrıca dikkat çekici bir diğer bulgu ise, birçok kadın katılımcının evlenme yaşını toplumsal normlara göre “erken” olarak değil, hatta “vaktinde” veya “geç kalmadan” gerçekleşmiş olarak tanımlamasıdır. Toplumun çizdiği cinsiyete dayalı zaman çizelgesi, kadınların çocukluk ya da erken ergenlik dönemlerini “evlenme zamanı” olarak kodlamakta; bu kodlama zamanla kadınlar tarafından da içselleştirilerek, erken evlilik değil, “bireyin toplumsal saatine uygun evlilik” şeklinde algılanmaktadır.

Bu içselleştirme, toplumsal zaman baskısının sadece dışsal bir zorlama olmadığını; aynı zamanda bireyin düşünce sistemine sızarak, kendi evlilik kararını meşrulaştıran bir algı biçimine dönüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla birçok kadın, 16–17 yaşında evlenmeyi “normal” hatta “tam zamanında” bir adım olarak tanımlamakta; bu yaşın üzerindeki evlilikler ise “geç kalınmış” ya da “evde kalma” riskini artıran bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Bu veriler, toplumsal zaman baskısının ve ahlaki denetimin, erken yaşta evliliklerin hem bireysel hem de ailevi karar süreçleri üzerindeki belirleyici gücünü açık biçimde ortaya koymaktadır.

4.3.7. Kız Çocuğu Üzerinden İnşa Edilen Aile Onuru ve Namus Algısı

Erken yaşta evliliklerin temelini oluşturan en güçlü toplumsal baskılardan biri, namus kavramının kız çocuklarının bedeni üzerinden yeniden üretilmesidir. Bir katılımcının *“Geleneklerimizde bir kızın adının çıkmadan evlenmesi büyük bir şereftir. Bu nedenle kızını gelinliğiyle evden çıkaran baba, kardeş silah atar. ‘Biz namusumuzu koruduk, tertemiz veriyoruz’ diyerekten...” (K31)* şeklindeki ifadesi, kadın bedeninin sadece bireysel değil, aynı zamanda kolektif bir onur ve namus göstergesi olarak konumlandırıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu söylem, kadının bekâretinin toplumsal düzeyde anlamlandırıldığını ve özellikle erkek aile bireylerinin (baba- kardeş) "namus koruyucusu" rolüyle özdeşleştirildiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, kız çocuklarının bedenleri, yalnızca bireysel değil, ataerkil soy zincirinin sürdürülmesinde ve ailenin toplumsal saygınlığının korunmasında stratejik

bir araç olarak değerlendirilir. Toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği bu yapı içerisinde, kadınlar edilgen; erkekler ise "onur taşıyıcısı" ve denetleyici olarak konumlandırılmaktadır. Bu durum, Foucault'nun beden politikaları kavramıyla birlikte değerlendirilerek, kadın bedeninin iktidar ilişkilerinin inşa edildiği ve yeniden üretildiği bir alan olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, Yuval-Davis'in (1997) belirttiği üzere, kadınlar sadece biyolojik yeniden üretimin değil, kültürel sınırların da taşıyıcıları olarak görülmektedir.

Bu noktada 'namus' yalnızca bireysel bir değer değil, kolektif bir kontrol mekanizması olarak kullanılmaktadır. Kadının bedenine ve yaşamına yönelik kararlar, ailesinin toplumsal itibarını korumak amacıyla verilmekte; birey bu anlayış altında yaşamaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında namus, ataerkil kültürlerde çoğunlukla kadının bedeni, davranışları ve görünürlüğü üzerinden tanımlanır. Özellikle kırsal ve geleneksel bölgelerde, ailenin itibarı ve şerefi, doğrudan kız çocuğunun evlilik öncesi "saflığı" ve "gizliliği" ile özdeşleştirilir. Bu anlayış, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesini teşvik eden önemli bir toplumsal baskı biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Katılımcılar, çevrelerinde hâkim olan namus anlayışının, kız çocuklarının evlenmeden önce "isim çıkarmadan", yani görünür olmadan, ilişkilenden ya da özgürleşmeden evlendirilmesi yönünde yoğun bir baskı oluşturduğunu dile getirmiştir. Bu söylem, kadının bekâretinin sadece kişisel bir durum değil, kolektif bir onur politikası olarak görüldüğünü; babanın ve erkek kardeşin namus koruyucusu rolüyle özdeşleştiğini ortaya koyar. Kızın bedeni, erkek egemen soy zincirinin kontrol sahası hâline gelmiştir.

Erken yaşta evlilik, çoğu aile için yalnızca geleneksel değil, aynı zamanda namus tehdidinden kurtulmanın acil stratejisi olarak uygulanmaktadır. Bu anlayışta kız çocuğu, sokakta, okulda ya da sosyal medya gibi mecralarda maruz kalabileceği "tehlikeler" nedeniyle evliliğe yönlendirilir.

"Zaman kötü, kızlar kötü insanların peşine düşebilir. Böyle bir durumda kız için çok zor şeyler olur. Töreye göre hareket edilir." (KK4)

Bu ifadede "zamanın kötülüğü", aslında kontrolsüzlükle ilgili bir korkunun kodlanmış hâlidir. Kız çocuğu ne kadar erken evlendirilirse, aile üzerindeki "namus kaybı" riski o kadar düşecektir. Bu düşünceyle, evlilik sadece bir kurumsal ilişki değil, önleyici güvenlik politikası hâline gelir.

Görüşmelerde namus kavramının yalnızca kadınla ilişkilendirilmesi, ataerkil sistemin cinsiyetçi kodlarını doğrudan yansıtmaktadır. Erkek çocukları benzer yaşlarda sosyal olarak daha özgür bırakılırken, kız çocuklarının hareketleri kısıtlanır ve erken evlilik “çözüm” gibi sunulur. Bu durum ailelerin üzerindeki kolektif baskının ağırlığını yansıtır. Kız çocuğu evlendirilmediği sürece ailesi için potansiyel bir tehdit kaynağıdır. Namus, bir kadının taşıdığı değil, aileden taşınması gereken bir risktir.

Namusun sadece cinsellikle değil, aynı zamanda kadının görünürlüğü, davranışları ve itaatkârlığıyla da ölçüldüğü katılımcı söylemlerinden anlaşılmaktadır. Bekâret yalnızca fizyolojik değil, simgesel bir temizlik beklentisidir. Aile, kızın bu haliyle evden ayrılmasıyla “rahat bir nefes” aldığını hissetmektedir. “Kızın erkenden evlenmesi demek, ailenin rahat bir nefes alması demektir.”(KK4) Bu ifade, erken yaşta evliliğin yalnızca “kızın hayrı” için değil, daha çok ailenin toplum önündeki aklanması için gerekli görüldüğünü açıklar. Namus burada bireysel bir ahlak değil; toplumsal bir baskıya karşı geliştirilen kolektif savunma mekanizmasıdır.

4.3.8. Erkek Çocuğu Üzerinden İnşa Edilen Erkeklik Roller ve Ahlaki Denetim

Araştırma bulguları, erken evliliklerin bazı örneklerinde genç erkeklerin cinsel davranışlarının kontrol altına alınması ve toplumsal normlara uygun biçimde şekillendirilmesi amacının ön planda olduğunu göstermektedir. EK13 kodlu katılımcının ifadesinde belirtildiği gibi, “*Gözü dışarı kaymasın, “Askere gitmeden önce eve bağlansın, dediler evlendirdiler.”(EK13)* sözleri, erken evliliğin erkekler üzerindeki ahlaki denetim ve toplumsal baskı işlevine işaret etmektedir. Bu durum, erkeğin erken yaşta evlenerek cinsel arzularını kontrol etmesi, sorumluluk sahibi birey olarak toplumsal rolünü benimsemesi gerektiği anlayışını yansıtmaktadır.

Bulgular, erkeklerin cinsel ve sosyal davranışlarına yönelik toplumsal tutumların kadınlara kıyasla daha esnek ve hoşgörülü olduğunu ortaya koymaktadır. Erkeklerin “hata” olarak değerlendirilebilecek davranışları, genellikle gençlik dönemiyle ilişkilendirilmekte ve “erkeklik gereği” veya “doğal süreç” olarak kabul edilmektedir. EK17 kodlu katılımcı, “*Erkek ne yapsa gençtir, hata yapabilir, ama yine de evlendirmek gerekir.*” sözleriyle bu anlayışı ifade etmektedir.(EK17)

Kadınların sosyal yaşamları ve davranışları ise çok daha katı denetim altındadır. Kadınlar, dışarı çıkışları, sosyal medya kullanımları ve arkadaş çevreleri

üzerinde sıkı kontrol ve sınırlamalarla karşılaşmaktadır. KK19 kodlu katılımcı, *“Kızlar dışarı çıkınca hemen kötü şeyler söyleniyor, bizim tüm hareketlerimiz sürekli izleniyor.”* (KK19) diyerek bu denetimin yoğunluğunu vurgulamaktadır. Bir diğer katılımcı, *“Erkekler istedikleri gibi gezip tozar, biz evde kapalı kalıyoruz.”*(KK21) ifadesiyle cinsiyetler arası özgürlük farkını dile getirmektedir.

Erkek çocuklarından, genellikle olgunlaşmalarının ve sorumluluklarını üstlenmelerinin daha ileri yaşlara kadar beklendiği gözlemlenmektedir. Toplum, erkeklerin gençlik dönemlerinde sosyal özgürlük ve hareket alanı içinde olmalarını hoş görüyorken, bu dönemin sonunda “erkekliğe geçişi”, sorumluluk sahibi birey olmaları ile tanımlar. Buna karşın, kız çocuklarından ise çok daha erken yaşlarda “bir kadın edasıyla” davranmaları, kendi bedenlerini ve itibarlarını korumaları beklenmektedir. Kız çocuklarının hareketleri ve davranışları üzerinde sıkı denetim uygulanmakta; aile ve toplum tarafından “korunmaları” ve “namuslarına sahip çıkmaları” gerekliliği sürekli vurgulanmaktadır. Bu çifte standart, toplumsal cinsiyet rollerinin erken yaşta içselleştirilmesine ve kadın ile erkeğe farklı sosyal roller biçilmesine neden olmaktadır.

Bu veriler, ataerkil toplumda kadın ve erkeklere uygulanan farklı toplumsal cinsiyet normları ve disiplin mekanizmalarının varlığını göstermektedir. Erkeklerin erken yaşta evlendirilmesi, onların toplumsal rollerini ve erkeklik kimliklerini şekillendirmeleri açısından önemli bir denetim aracıdır. Erken evlilik, erkekler için “sorumluluk alma” ve “olgunlaşma” sürecini hızlandıran bir mekanizma işlevi görürken, aynı zamanda cinsel davranışlarının sınırlandırılması ve yönlendirilmesini de beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak, erken evlilik bağlamında kadın ve erkeklere yönelik denetim mekanizmaları farklılaşmakta; erkeklere daha fazla sosyal hareket alanı tanınırken, kadınların üzerindeki toplumsal baskı ve kısıtlamalar çok daha ağır olmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin somut bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Erkek katılımcılar arasında evlilik, toplumsal sorumlulukların ve erkeklik rolünün kazanılması olarak algılanmaktadır. EK8 kodlu katılımcı, *“Babam ‘sen adam oldun’ dedi, işe girdim, evlendim.”*(EK8) ifadesiyle evliliği erkeklik ritüeli ve olgunluğa geçiş süreci olarak tanımlamıştır. Toplumsal cinsiyet kuramı, bireylerin kadın ya da erkek olmaktan öte, bu kimliklere atfedilen rolleri nasıl içselleştirdiklerini ve toplum tarafından nasıl pekiştirildiğini inceler. Erkekliğe dair roller; otorite, ekonomik sorumluluk, aile kurma ve karar verici olma gibi görevlerle

şekillenir. EK13 kodlu katılımcının ifadesi, toplumda erkekliğin kazanılmasının belirli eylemlerle ilişkilendirildiğini açıkça göstermektedir.

Bazı katılımcılar evliliğin erkeklik kimliğinde belirleyici bir adım olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin, EK13 kodlu katılımcı, *“Evlenince adam sayılıyorsun, evlenmezsen bir çocuksun, sokak serserisi gibisin.”*(EK13) ifadesiyle evliliğin erkeklerde olgunluk, sorumluluk ve toplum nezdinde saygınlık kazanma aracı olarak görüldüğünü belirtmiştir. Bu durum, erken yaşta evliliğin erkekler için sadece bireysel bir tercih değil, aynı zamanda toplumsal beklentilerle şekillenen zorunlu bir geçiş süreci olduğunu göstermektedir. Evlilik süreci, erkeklerin toplumsal kabul görmesi ve “adam” olarak tanımlanması için önemli bir dönüm noktasıdır.

Burada “evlenmek”, yalnızca bireysel bir tercih değil, toplumsal olarak onaylanan bir geçiş ritüeli (rite of passage) işlevi görür. Fransız antropolog Arnold van Gennep'in geçiş ritüelleri kuramına göre, bireyler hayatlarında belli aşamalardan geçerken toplum bu geçişleri sembolik ve ritüelistik biçimde onaylar. Bu örnekte evlilik, çocuksu erkeklikten “gerçek erkekliğe” geçişin bir göstergesi olarak anlam kazanır. Katılımcının babasının “sen adam oldun” vurgusu, bu ritüelin aile ve toplum tarafından nasıl onaylandığını da açıkça ortaya koyar.

Ayrıca bu durum, hegemonik erkeklik kuramıyla da ilişkilidir. R. W. Connell'in ortaya koyduğu bu kurama göre, toplumlarda bir tür “makbul erkeklik” tipi vardır ve bu tip; çalışmak, aile reisi olmak, evlenmek ve bağımsız olmak gibi unsurlarla şekillenir. Katılımcının işe girip evlenmesi, tam da bu makbul erkekliğin gerekliliklerini yerine getirdiğini ve artık “adam” olarak kabul edildiğini gösterir.

4.3.9. Erken Yaşta Evlilikte Sevgi İhtiyacı: Duygusal Eksikliklerin Rolü

Bazı katılımcılar, erken yaşta evliliği yalnızca bir gelenek veya zorunluluk olarak değil, aynı zamanda sevgiye ulaşma, korunma ve huzur bulma çabası olarak tanımlamıştır. Özellikle aile içinde yeterli duygusal destek alamayan, şiddet ve huzursuzluk ortamında büyüyen bireyler için evlilik, bir kaçış ve kurtuluş yolu olarak görülmektedir.

KK25 kodlu katılımcı, *“Ben baba sevgisi hiç göremedim. Eşimle tanışınca evlenmek istedik. Eşim beni çok seviyor, küçükken çok kavgamız olurdu ama iyi ki de evlendim. Yoksa ne yapardım, aile evinde hep şiddet, gürültü, kavga, bitmezdi.”* (KK15, Kuaför) sözleriyle hem aile içi travmatik ortamı hem de evliliği bir sığınma

alanı olarak görme durumunu açıkça ortaya koymuştur.

Bu ifade, erken yaşta evliliklerin her zaman zorlayıcı bir dış müdahaleden kaynaklanmadığını; kimi zaman bireyin içinde bulunduğu olumsuz koşullardan kurtulma arzusu ile şekillendiğini göstermektedir. Ancak bu tür evliliklerde de bireyin yaşının küçük olması nedeniyle yeterli duygusal ve psikolojik olgunluğa erişmemiş olması, başka türden kırılanlıkları beraberinde getirebilmektedir. Bu durum, erken evliliklerin hem koruyucu bir çerçevede algılandığını hem de aslında başka bir kırılklık alanına dönüşebileceğini gözler önüne sermektedir.

Bazı katılımcılar, erken yaşta evliliğin ardında yalnızca duygusal ihtiyaçların değil, aynı zamanda toplumsal baskıların ve ekonomik zorunlulukların da bulunduğunu dile getirmiştir. Aile içindeki sevgi eksikliğiyle büyüyen bireyler, evliliği hem bir sığınma hem de ait olma aracı olarak görürken; aileler ise çoğu zaman “el âlem ne der” kaygısıyla hareket etmiş, bu da çocuk yaşta yapılan evlilikleri meşrulaştırmıştır. Bir katılımcı ise,

“Biz kalabalıktık, babam daha genç yaşta vefat etti, yetim kaldık. Annem de dedi ki, ‘Milletin ağzı torba değil ki kapatıp tutasın, laf etmesinler,’ diye bizi erken evlendirdi. Geçim de zor, dert de çoktu. İnsan böyle zamanlarda bir erkeğin yanında olmasını ister; sadece para için değil, kendini biraz olsun güvende hissetmek, yüreğini rahatlatmak için de bir dayanağa ihtiyaç duyuyor insan.”(KK21)

Katılımcının ifadesi, erken yaşta evliliğin ekonomik ve sosyal zorunlulukların yanı sıra, bireysel düzeyde duygusal ve psikolojik güvenlik arayışının bir sonucu olduğunu göstermektedir. Feminist kuram bağlamında değerlendirildiğinde, katılımcının annesinin “Milletin ağzı torba değil ki kapatıp tutasın” şeklindeki ifadesi, ataerkil toplum yapısının kadını sıkı bir toplumsal denetim altında tuttuğunu ve “namus” gibi kavramlarla kadınların davranışlarını sınırlandırdığını ortaya koyar. Bu sosyal kontrol mekanizması, kadını kendini koruma ve güvenlik ihtiyacını karşılamak üzere erken yaşta evliliğe yönlendirdiğini söylemek mümkündür.

Feminist kuram bağlamında erken evliliğin ardındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve duygusal ihmal olgusunu görünür kılmaktadır. Feminist kuram, özellikle ataerkil toplum yapısında kadınların aile içinde ikincil konuma itilmesini, sevgi ve değer görme haklarının erkek kardeşler lehine bastırılmasını eleştirir. Bu çerçevede, katılımcının şu ifadesi dikkat çekicidir:

“Babam, annem, abilerim beni pek sevmezdi, kız olduğum için şımartmamak için herhalde bilmiyorum. Hep abimi üstün tutarlardı. Eşim bana sıcak ve içten davranınca evlenmek istedim. Şimdi iyiyiz ama hep derim, keşke daha olgun bir kafayla evlenseydim, ne acele ettim. Ama huzurum yoktu, tek çare o evden gitmek gibiydi. Annem babam bana o sevgiyi verseydi gitmezdim belki ama oldu işte.”(KK25, Güzellik Merkezi İşletmecisi)

Bu sözler, katılımcının ailede yaşadığı toplumsal cinsiyet temelli sevgi eksikliğinin, onu evlilik yoluyla değer görmeye ve aidiyet hissetmeye yönelttiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu evliliğin duygusal bir kurtuluş gibi başlasa da, erken yaşta çocuk sahibi olmak ve ailesinden yeterli destek görememek gibi zorluklar içerdiği anlaşılmaktadır. Bu anlatı, feminist kuramın vurguladığı gibi, kadının hem aile hem de evlilik kurumu içinde sevgi, değer ve güven arayışına rağmen, bu yapıların çoğu zaman onun ihtiyaçlarını karşılamak yerine onu yeni sorumluluklarla baş başa bıraktığını göstermektedir.

4.3.10. Erken Evliliklerin Ekonomik Nedenleri ve Kadın-Erkek Bağımlılık Dinamikleri

Erken yaşta evlilikler, pek çok durumda ailelerin içinde bulundukları ekonomik sıkıntılar ve geçim kaygılarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu evlilikler, ekonomik yoksunlukların yol açtığı sosyal ve psikolojik baskılarla şekillenmekte ve çoğunlukla aileler tarafından ekonomik yükün hafifletilmesi amacıyla bir “çözüm” olarak görülmektedir.

Saha çalışmasında elde edilen veriler, özellikle çok çocuklu ve gelir düzeyi düşük ailelerin kız çocuklarını erken yaşta evlendirme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, ailelerin maddi yükünü azaltmanın yanı sıra, evlilik yoluyla kız çocuklarının başka bir haneye “devredilmesi” olarak da yorumlanabilir. Ailenin ekonomik kaynaklarının yetersizliği, çocukların eğitime ve sosyal gelişimine yeterince yatırım yapılamamasına neden olmakta, bunun sonucunda kız çocukları erken evlilikle karşı karşıya kalmaktadır.

Kadınların erken yaşta evlilik nedeniyle eğitim hayatından kopması, ekonomik bağımsızlıklarını kazanma şanslarını azaltmaktadır. Saha verilerinde, birçok kadının evlendikten sonra çalışmadığı, tüm maddi kontrolün erkek ya da eş ailesinde olduğu ve bu durumun kendileri için ciddi bir ekonomik güvencesizlik ve güçsüzlük anlamına geldiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda kadın, ekonomik karar

süreçlerinden uzaklaştırılarak aile içinde bağımlı konuma itilmektedir.

Erkeklerin ise genç yaşta evlilik nedeniyle meslek edinme süreçlerinde zorluklar yaşadığı ve çalışma hayatına katılım konusunda mesafeli durdukları görülmektedir. Bu durumun temelinde, gençlerin zihinsel ve sosyal gelişimlerinin olumsuz etkilenebileceği endişesi bulunmaktadır. Bu nedenle hem kadın hem erkek açısından erken evlilik, bireysel gelişimi sınırlayan, ekonomik bağımsızlığı engelleyen ve uzun vadede bağımlılık döngüsünü pekiştiren bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, erken yaşta evliliklerin ekonomik nedenleri ve sonuçları, sadece bireylerin değil, ailelerin ve toplumun genel ekonomik yapısının da bir yansımasıdır. Bu süreç, kadının ekonomik ve sosyal olarak güçsüzleştiği, erkeğin ise üzerindeki ekonomik ve sosyal sorumlulukların artarak devam ettiği karmaşık bir bağımlılık döngüsünü beslemektedir.

4.3.11. Gelinlikle Kurtuluş: Evliliğin Ekonomik “Çıkış Kapısı” Olarak Görülmesi

Erken yaşta evliliklerin önemli nedenlerinden biri, ailelerin yaşadığı ekonomik zorluklardır. Özellikle kalabalık ve dar gelirli ailelerde, geçim sıkıntısı çocukların geleceği üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Katılımcı ifadeleri, kız çocuklarının bu baskı altında eğitimden uzaklaştırıldığını ve evliliğe yönlendirildiğini göstermektedir.

KK28 kodlu katılımcı bu durumu şöyle anlatmaktadır: *“18 kardeşiz. Ailede herkes hayvancılıkla uğraşıyordu. Meslek yoktu. Zaten ailem beni okutmadı. Erken evlendim.”* (KK28)

Bu ifade, maddi imkânsızlıklar nedeniyle kız çocuklarının eğitim hakkından mahrum kaldığını ve evliliğin bir çözüm yolu olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Evlilik burada bireysel bir tercih değil, yoksulluğa karşı geliştirilen bir aile stratejisine dönüşmektedir.

Bu gibi durumlarda, bireyin hayalleri ya da geleceğe dair planları ikinci plana atılmakta; ekonomik yükün hafifletilmesi temel hedef hâline gelmektedir. Evlilik, hem bir ağız eksiltme hem de namus yükünü devretme biçimi olarak değerlendirilmekte; bu da çocuk yaşta evliliklerin yaygınlaşmasına zemin

hazırlamaktadır. Bu bağlamda erken evlilikler, sadece kültürel değil, aynı zamanda ekonomik eşitsizliklerin ve yapısal yoksulluğun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Saha verileri, erken yaşta yapılan evliliklerin sadece kültürel normlar veya töresel baskılarla değil, çoğu zaman ekonomik çıkışsızlık ve bakım desteği eksikliği ile de yakından bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle yoksul ailelere mensup kız çocukları, evlilik yoluyla hem ailesinin yükünü hafifletme aracı olarak görülmekte hem de kendi geleceklerini “güvence altına alma” düşüncesiyle evliliğe yönlendirilmektedir.

Katılımcılardan biri durumu şöyle aktarmıştır:

“Ailem çok fakirdi. Eğitimime devam edemedim. Evlendikten sonra eşimin ailesiyle yaşadım. Onların da durumu zayıftı ama yine de bizimkinden çok daha iyiydi.”(KK21)

Bu anlatım, yoksulluk koşullarının yalnızca bireyin yaşam kalitesini değil, aynı zamanda yaşam rotasını belirlediğini; evliliğin ekonomik bir kurtuluş olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Bu tür durumlarda evlilik, sosyal bir kurum olmaktan çok, ekonomik bir “yer değiştirme” ve “yük aktarma” mekanizmasına dönüşmektedir.

Özellikle anne veya baba kaybı yaşamış bireylerde bu yönlendirme çok daha erken yaşlarda gerçekleşmektedir. Aile yapısının zayıfladığı, bakım sorumluluğunun paylaşılmadığı veya ihmal edildiği bu durumlarda, kız çocukları çoğu zaman evden gönderilmesi gereken bir sorumluluk gibi görülmekte ve erken evlilikle bu yük başka bir haneye devredilmektedir.

Bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Annem rahmetli oldu. Babam başka biriyle evlenmişti. Evde istenmediğimi hissediyordum zaten. Öyle ben hep hedeftim sanki. Her şeye çok büyük tepkiler veriliyordu, fazlalık gibiydim. Bir akrabamız ‘evlensin de kurtulsun, kendi hayatını kursun’ dedi. Eşimi de seviyordum, isteyince çocuk yaşta öyle verdiler beni.”(KK6)

Bu ifade, sadece ekonomik değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal olarak dışlanmışlık hissinin de erken evliliğe yöneltten bir faktör olduğunu göstermektedir.

Başka bir katılımcının şu sözleri de benzer bir kırılmalığı ortaya koymaktadır:

“Babam yoktu. Annem tek başına hem çalışır hem bize bakardı. Kardeşlerim de çoktu, hepsi küçüktü ben evlendiğimde. O zamanlar her şey çok zordu. Annem de hep korkuyordu millet bana bir laf eder, adım biriyle çıkar diye o yüzden her adımımı kontrol ediyordu, çok baskı vardı bende. Haklı yani beni korumak için öyle yapıyordu. Evlendim ben de çünkü annemin yükü olmak istemedim.”(KK9)

Bu örneklerde, kız çocuklarının kendi varlıklarını bir yük olarak algıladıkları, ebeveynlerinin yaşadığı ekonomik zorluklar nedeniyle evliliğı gönüllü veya gönülsüz bir “çözüm yolu” olarak kabul ettikleri görülmektedir. Evlilik, bu çocuklar için bireysel tercihten çok, toplumsal baskının ve ekonomik çaresizliğin dayattığı bir çıkış yolu hâline gelmektedir.

Bu bağlamda, erken yaşta evlilikler, hem ailenin yoksullukla mücadelesinde bir strateji olarak hem de anne-baba kaybı yaşayan çocuklar için bir “kurtuluş biçimi” olarak işlev görmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin de etkisiyle, bu bireyler hem ekonomik hem de psikososyal olarak savunmasız bırakılmakta, evlilik ise bu boşluğu dolduracak tek yol gibi sunulmaktadır.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, bu durum Bourdieu’nün “toplumsal alan” ve “sermaye türleri” kavramlarıyla da açıklanabilir. Bireylerin içinde bulundukları sosyal ve ekonomik yapı, onların kararlarını doğrudan şekillendirmekte, erken evlilik ise yalnızca kültürel değil, ekonomik sermayenin yeniden dağıtımına anlamına gelen bir alan hâline gelmektedir.

4.3.12. Evlilikte Ekonomik Unsurlar: Başlık Parası, Çeyiz ve Altın

Evlilik, sadece iki bireyin bir araya gelmesi değil; aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ekonomik bir sözleşmenin ifadesidir. Türkiye’nin bazı kırsal bölgelerinde bu sözleşmenin ekonomik yönü, “başlık parası”, “çeyiz”, “altın” gibi geleneksel uygulamalarla pekiştirilmektedir. Görüşmelerde, katılımcıların büyük bir kısmı evliliklerinin bu tür parasal ve maddi unsurlar eşliğinde gerçekleştiğini belirtmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, evliliklerde başlık parası ve altın takma geleneklerinin zamanla hem miktar hem de anlam açısından değişime uğradığını ifade etmiştir. Görüşme yapılan 31 kişinin 5’i erkek, 26’sı kadındır. Kadın ve erkek katılımcıların çoğu, günümüzde evliliklerde altının artık vazgeçilmez bir statü

göstergesi haline geldiğini vurgulamıştır. Ekonomik durumu orta seviyede olan ailelerde ortalama 200 gram altın, aşiret mensubu ailelerde ise yarım kilo (500 gram) altının takıldığı belirtilmiştir. Bu durum, sadece maddi bir yük değil, aynı zamanda toplumsal beklenti ve itibar göstergesi olarak da değerlendirilmektedir.

Başlık parasındaki değişim ise kuşaklara göre açıkça farklılaşmaktadır:

- 60 yaş üstü katılımcıların aktardığına göre, geçmişte başlık parası ya hiç alınmazdı ya da sembolik olarak 500-1000 TL arasında bir miktar istenirdi.
- 35–50 yaş arası katılımcılar, kendi dönemlerinde başlık parasının genellikle 10.000–20.000 TL civarında olduğunu ifade etmiştir.
- 20–30 yaş grubu katılımcılar ise günümüzde başlık parasının 50.000 TL’den başlayarak 100.000 TL’ye, bazı durumlarda ise daha da yukarılara çıktığını dile getirmiştir.

Bu ifadeler, başlık parasının sadece ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve sembolik bir değeri olduğunu; zamanla artan beklentilerin evlilik sürecini özellikle erkek tarafı için ağır bir yük haline getirdiğini göstermektedir. Başlık parası burada yalnızca bir gelenek değil, aynı zamanda kız çocuğunun ekonomik bir varlık olarak görülmesi anlamına gelir. Bu tür uygulamalar, evlilik sürecinde kadının meta nesnesine indirgenmesi ve aileler arasında bir “değer takası” yapılması anlamına gelmektedir.

“Annelerin zamanında 1.000 TL’ydi başlık, bizim zamanımızda 10-20 bin oldu, şimdi 200 bine çıkmış” (KK19)

Katılımcılardan biri, *“Aslında bizde, hele köy yerinde kız vermek, bir işçinin kaybı gibi bakılır ona. Kız çocuk küçüklükten beri tarlada çalışır, hayvan güder, ev işi yapar. O gidince evde bir el eksilir. Hele mevsimlik işçiliğe de gidiyorsa, onun kazancı da gider. O yüzden başlık parası bi nevi onun emeğinin karşılığı gibi görülür. Eskiden bu kadar yüksek değildi ama şimdi herkes kızını satar gibi fiyat biçiyö, bizde âdet olmuş bir kere, kimse de vazgeçemiyo.” (KK21)* sözleriyle başlık parasının sadece geleneksel bir uygulama değil, aynı zamanda ekonomik bir karşılık ve telafi biçimi olarak görüldüğünü dile getirmiştir. Bu ifade, başlık parasındaki dramatik artışı ve onun ardındaki sosyo-kültürel mantığı çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum yalnızca ekonomik enflasyonla açıklanamaz; aynı zamanda toplumsal değerlerin, evlilik anlayışının ve aileler arası ilişkilerin dönüşümünü de yansıtmaktadır.

Katılımcının “Çeyiz parası diye alınıyor ama tövbe ki o parayla kıza eşya altın alıyorlar. Birazıyla alıyorlar, gerisini kendine alıyorlar, oğullarını evlendiriyorlar o parayla.” (KK18) şeklindeki ifadesi, başlık parasının görünen amacından saparak, kadın emeği ve bedeni üzerinden erkek lehine ekonomik aktarımın nasıl gerçekleştiğini gözler önüne sermektedir.

Bu uygulamada, başlık parası “kız için” alınsa da fiilen aile içi kaynakların erkek çocuklara aktarılmasına hizmet etmektedir. Kız çocuğu, geçici bir gelir kaynağı gibi görülürken, erkek çocuklar geleceğe yatırım yapılacak asıl özne olarak konumlanmaktadır. Bu durum, hem toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, hem de yoksulluk içindeki ailelerin kaynaklarını erkek merkezli stratejilerle yönetme biçimini açığa çıkarır.

Bu araştırmada yer alan veriler analiz edildiğinde; başlık parası, sadece evliliğe hazırlık için verilen ekonomik bir katkı değil; aynı zamanda kız tarafı için bir değer mekanizması, erkek tarafı için ise bir gösteriş ve yükümlülük anlamına gelmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde bu uygulama, kız çocuğunu “evden çıkan bir iş gücü” olarak görmenin devamı niteliğinde algılanmakta; bu nedenle “bir işçinin kaybı” gibi maddi bir telafi mekanizması haline gelmektedir. Bu anlayış, zamanla başlık parasının sembolik değerinden uzaklaşıp ciddi bir ekonomik baskıya dönüşmesine yol açmıştır. Katılımcının bu yorumu, geleneksel evlilik pratiklerinin modern dönemde nasıl ağır maddi yükler haline geldiğini ve toplumsal cinsiyet rollerinin ekonomik ilişkilerle nasıl iç içe geçtiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Bazı katılımcılar, başlık parasının yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal onur ve itibarla ilişkili bir unsur olarak algılandığını vurgulamıştır. Bu durumu çarpıcı biçimde yansıtan bir katılımcı, akrabalarının başlık parası almadan kızlarını evlendirmesi üzerine çevreden gelen tepkileri şöyle aktarmıştır:

“Bizim bi akrabamız vardı, kızını evlendirdi ama başlık almadı. Milletin diline düştüler resmen. ‘Beleşe kız verdiler’ dediler arkasından. Hani sanki kızın değeri yokmuş gibi baktılar.”(KK10)

Bu ifade, kırsal toplum yapısında başlık parasının yalnızca ekonomik bir alışveriş değil, aynı zamanda kız çocuğunun değerinin ve aile onurunun bir göstergesi olarak konumlandığını ortaya koymaktadır. Katılımcının da belirttiği gibi, başlık parasının alınmaması, çevre tarafından “kızın değersiz olduğu” şeklinde yorumlanmakta ve bu durum aile üzerinde toplumsal baskıya dönüşmektedir. Bu nedenle, kimi aileler başlık parasını şahsi isteğiyle değil, “el âlem ne der” kaygısıyla

almak zorunda hissetmektedir. Bu bulgu, evlilik sürecinde toplumsal normların ve çevresel beklentilerin ne denli belirleyici olduğunu göstermektedir.

Görüşmelerde bazı kadınlar, evlilikte takılan altınlar, verilen çeyizler ve yapılan masrafların aileler arası statü göstergesi hâline geldiğini, bu nedenle evliliğin yalnızca duygusal değil, ekonomik rekabet alanına da dönüştüğünü belirtmiştir. Çeyiz, gelin tarafından getirilmek zorunda olan bir yükümlülük; altın ise damat tarafının “verebilme” gücünün simgesidir. Bu durumda evlilik, kültürel sermaye transferinin yanı sıra ekonomik güç gösterisinin bir aracına dönüşmektedir. Kadın, bu sistem içinde bir tür “sermaye taşıyıcısı” rolüyle konumlanmakta; takılan altınların, getirilen çeyizin azlığı ya da çokluğu, hem kadının hem ailesinin toplumsal konumunu etkilemektedir.

Erken yaşta evliliklerin en temel belirleyicilerinden biri, başlık parası ve beraberinde gelen ekonomik baskılardır. Araştırma bulguları, özellikle kırsal bölgelerde evliliğin sadece iki bireyin bir araya gelmesi değil, aynı zamanda ailelerin ekonomik düzenlemelerini doğrudan etkileyen bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar, evlilik sürecinde karşılaştıkları mali yükleri detaylı biçimde aktararak, bu yükün aile yapısı üzerinde yarattığı baskıyı gözler önüne sermektedir.

Katılımcılardan biri, kız tarafının talep ettiği başlık parası ve diğer masrafların ağırlığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Kız tarafı dedi 50 bin başlık istiyoruz, bir de başlıkla da bitmiyor altın da isteniyordu. Bunun nişanıdır, düğünüdür, ev dizmesidir. Hep para lazım. Bizde o kadar para yoktu.” (EK8)

Bu ifade, başlık parasının sembolik bir gelenek olmaktan çıkıp, yüksek meblağlar içeren gerçek bir mali yük haline geldiğini göstermektedir. Ayrıca evlilik masrafları yalnızca başlık parası ile sınırlı kalmamakta; altın, nişan, düğün ve ev eşyası gibi harcamalarla birlikte ciddi bir ekonomik krize dönüşebilmektedir. Bu durum, özellikle düşük gelirli aileler için evliliği zorunlu bir borçlanma ilişkisine çevirmektedir.

Aynı katılımcı, bu ekonomik yükün karşılanabilmesi için ailenin kolektif biçimde nasıl harekete geçtiğini şöyle anlatmıştır:

“Babam baktı olmuyo, ailecek Adana yollarına düştük. Pamuk işi, soğan işi... Elimize ne geçerse biriktirdik. Sonra da başlık parası, düğün masrafı derken traktörü bıraktık.” (EK8)

Burada aile, evliliği gerçekleştirebilmek adına tarımsal üretim dışında mevsimlik göç ve beden emeği ile kaynak yaratmaya çalışmaktadır. Ailecek pamuk ve soğan tarlalarında çalışmak, evlilik sürecinin bireysel değil, toplu bir yük olarak yaşandığını açıkça göstermektedir. Traktörün rehin verilmesi ise ailenin geçim araçlarından vazgeçerek borçla evlilik yapma noktasına geldiğini gözler önüne sermektedir.

Ekonomik yükün yanı sıra, kız çocuklarının ev içinde sağladığı katkılar da ailelerin evlilik kararlarını hızlandırmasında etkili olmaktadır. Aynı anlatıda geçen şu sözler, kız çocuğunun emeğinin nasıl değerlendirildiğini ortaya koyar:

“Annem de tutturmuş yabancıya gitmesin kız, eli hamura, toprağa değıyor, inekleri sağıyor, hamarattır. Bir sürü misafır kaldırıp indiriyor. O evin işleri kızdan soruluyor.” (EK8)

Kız çocuğunun evdeki emeği; yemek yapma, hayvan sağma, misafır ağırlama gibi görevler üzerinden değer bulmakta ve bu değer, onu "elden kaçırmadan" evlendirme baskısıyla birleşmektedir. Aileler açısından bu tür "hamaratlık", kızın hem ev içinde kalması hem de kontrol altında tutulması gerektiğine dair bir inançla ilişkilendirilmiştir.

Bununla birlikte, başlık parasına dair kararlar sadece ekonomik değil, aynı zamanda akrabalık ilişkileri bağlamında da şekillenmektedir. Kız çocuğunun dışarıya değil, akraba çevresine verilmesi hem “elden çıkmaması” hem de güvenlik ve toplumsal kabul gerekçeleriyle açıklanmaktadır:

“Kaçırmayalım hem bizim kızımız sayılır, akrabadır, bizim oğlanla evlendirelim diye diye söylenip duruyordu.” (EK8)

Bu ifade, erken evliliklerin ekonomik yönüyle beraber toplumsal normlar ve akrabalık ilişkileri içerisinde nasıl meşrulaştırıldığını da ortaya koymaktadır. Aile içindeki kadın emeği, sosyal statü ve ekonomik zorunluluklar bir araya gelerek evlilik kararlarını hızlandırmakta, bireyin öznel tercihleri çoğunlukla bu yapılar içinde göz ardı edilmektedir.

Katılımcının “Bir kere kocamla kavga ettik gittim ailesine söyledim artık dayanamadım. Babamın evine gitsem iş kötüleşir diye düşündüm. Ben derdimi anlatıyorum onlara baktım Kayınbabam dedi ki ‘biz seni parayla aldık, otur oturduğun yerde ses etme’, ben o lafı hiç unutamam. Sanki pazardan eşya almışlar gibi, sesimi çıkardığımda hemen bu söz yüzüme vuruluyordu, suç onların da değil, babamların...” (KK19) ifadesi, kadının evlilikte mal gibi görüldüğünü ve bu söylemin ona sürekli bir psikolojik baskı yarattığını gösterir. Bu söz, kadının evlilik içinde değerinin paraya indirgenmesi ve itaatinin dayatılması anlamına gelir. Ayrıca, bu tür ifadeler genellikle koca tarafından da desteklenerek kadının üzerinde devam eden bir otorite baskısı oluşturur.

Bu tür uygulamalar, kimi zaman sembolik görünse de çoğunlukla evlilik sürecinde aileler arası ekonomik denge kurma ya da “bir hizmetin karşılığı” olarak algılanmaktadır. Böylece evlilik, kültürel olduğu kadar, ailevi ekonomi politikası hâline gelir. Saha bulguları, evliliklerin yalnızca duygusal ya da bireysel değil, aileler arası ekonomik müzakerelerin sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. Başlık parası, altın ve çeyiz gibi uygulamalar, kadının evlilik yoluyla ekonomik değişim nesnesine dönüştüğünü, ailenin maddi kazanım ya da prestij elde ettiği bir süreç olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, başlık parası sadece bir gelenek değil; kırsal toplumsal yapının içerisinde ekonomik hayatta kalma stratejisi, toplumsal onur mekanizması ve cinsiyet temelli emeğin düzenleyicisi olarak işlev görmektedir. Evlilik, bu bağlamda bireysel bir birliktelik değil; çok katmanlı bir toplumsal ve ekonomik pazarlık süreci halini almaktadır.

4.4. Erken Evliliklerin Yaşanma Süreci: Toplumsal Dinamikler ve Uygulama Pratikleri

Araştırma bulguları, erken yaşta ve zorla evliliklerin yalnızca bireysel değil; sistemik, kültürel ve toplumsal normlarla iç içe geçmiş çok katmanlı bir yapı olduğunu göstermektedir. Tablo 6.1’de sunulan tematik analiz, bu sürecin nasıl yaşandığını ve ne tür pratiklerle sürdürüldüğünü sayısal ve nitel verilerle bütünlüklü biçimde ortaya koymaktadır.

Çizelge 4.3. Temalar ve Oranlar

Tema	Katılımcı Sayısı	Oran (%)	Açıklama ve Tematik Derinlik

Erken Yaşta Evlilik	31	100%	Tüm katılımcılar 13–17 yaş arasında evlenmiştir. Bu tema, bireysel iradenin bastırıldığını açıkça göstermektedir.
Zorla Evlilik / Akraba Evliliği	20	64.5%	Akraba evliliği, berdel ve aile baskısıyla yapılan evlilikler;çoğunluk kadın katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.
Eğitimden Kopuş	28	90.3%	Eğitim hakkı sıklıkla ihlal edilmiştir; “ortaokulu bile bitiremedim”, ifadesi yaygındır.
Psikolojik Etkiler	21	67.7%	Yalnızlık, depresyon ve stres; özellikle kadın katılımcılarda çok güçlü anlatılmıştır. Pek çoğu psikolojik olarak nasıl olduğuna anlam veremeyip hayatına devam etmiştir.
Aile İçi Baskı ve Şiddet	24	77.4%	Kadınlar çoğunlukla kaynana, kayınbaba elti ve eşin yanı sıra kendi ailesinden de baskıya maruz kaldığını belirtmiştir.
Cinsiyet Roller	30	96.8%	Kadınlara hizmet,

ve Eşitsizlik			erkeklere söz hakkı. Evlilik içi işbölümü ve karar süreçleri eşitsizdir.
Sağlık Sorunları	12	38.7%	Düşük, kürtaj, doğum komplikasyonları. Kan eksikliği, erken yaşta sırt ağrısı vb. sağlık sorunları yaşamıştır.
Toplumsal / Kültürel Normlar	29	93.5%	“Namus”, “ayıp”, “evde kalmasın” gibi gerekçeler sıklıkla evliliği meşrulaştırmak için kullanılmıştır.
Hukuki Farkındalık / Talep	18	58.1%	Yasa eksikliği, cezaların yetersizliği ve “bu evlilikler hâlâ sürüyor” söylemi yaygındır.

Katılımcıların tamamı (%100) çocuk yaşta evlendirilmiş olup, büyük bir çoğunluğu bu evlilikleri zorla ya da akraba baskısıyla (%64,5) gerçekleştirmiştir. Eğitimden kopuş (%90,3) teması, bu evliliklerin özellikle kız çocuklarının akademik gelişimlerini nasıl sekteye uğrattığını gösterirken, psikolojik etkiler (%67,7) ise travmaların yalnızca evlilik anında değil, yıllar boyunca sürdüğünü ortaya koymaktadır.

Aile içi baskı (%77,4) ve cinsiyet rolleri (%96,8), evlilik sonrası dönemde kadınların karşı karşıya kaldığı yapısal eşitsizlikleri gözler önüne sermektedir. Kadınlar çoğunlukla “en küçük gelin” konumunda tüm ev işlerinden sorumlu tutulmuş, karar süreçlerinde yer alamamışlardır. Toplumsal normlar (%93,5) ise evlilikleri meşrulaştıran başlıca ideolojik dayanaklar olarak öne çıkmıştır: “Namus”, “ayıp olmasın”, “evde kalmasın” gibi ifadeler sıkça tekrar edilmiştir.

Sağlık sorunları (%38,7), düşük, kürtaj ve gebelik komplikasyonları gibi etkilerle sınırlı kalmış görünse de bu oranın yalnızca fiziksel değil, ruhsal etkileri de içerdiği unutulmamalıdır. Hukuki farkındalık (%58,1) ise katılımcıların çoğunun mevcut yasaların yetersizliğinden şikâyetçi olduğunu ve daha güçlü yaptırımlar talep ettiklerini göstermektedir.

Bu bulgular, erken evliliklerin yalnızca bireylerin değil, aynı zamanda toplumun cinsiyet, ahlak, eğitim ve hukuk düzenine dair normlarının bir yansıması olduğunu kanıtlar niteliktedir. Tablodaki oranlar, erken yaşta evliliğin bir “kültürel düzenleme biçimi” olarak nasıl içselleştirildiğini ve hangi yollarla sürdürüldüğünü açık biçimde ortaya koymaktadır.

Çizelge 4.4. Erken Yaşta Evlenen Erkeklerin Tematik Deneyim Dağılımı (n = 5)

Tema	Katılımcı Sayısı	Oran (%)	Açıklama ve Tematik Derinlik
Toplumsal Rol ve Erkeklik Baskısı	5	100%	“Ev geçindirsin”, “erkek adam evlenir” gibi normlarla sosyal rol ve erkeklik kimliği yüklenmiştir.
Babalık ve Aile Reisiği Sorumluluğu	4	80%	Hazır olmadan baba olmuş, aileyi geçindirme zorunluluğu hissetmiştir.
Çocukluğunu Yaşayamama / Erken Olgunlaşma	5	100%	“Hayatımı yaşayamadım”, “oyun çağına sorumluluk aldım” gibi ifadelerle erken yetişkinleşme vurgulanmıştır.
Pişmanlık ve Geriye Dönük Farkındalık	4	80%	“Keşke birkaç yıl bekleseydim”, “erken evlenmek hataydı” türü

			pişmanlık ifadeleri öne çıkmıştır.
Eğitimden Kopuş / Erken İşgücü Girişi	4	80%	Okuldan erken ayrılmış, çocuk yaşta iş gücüne katılmıştır.
Şiddet Görmek / Sessiz Baskı	2	50%	Biri kayınpeder baskısı, diğeri babadan fiziksel şiddet görmüştür. Genel baskılar sosyal normlara dayalı, dolaylıdır.
Çalışma Zorunluluğu / Ekonomik Yük	4	80%	Genç yaşta ev geçindirme sorumluluğu yüklenmiş, erken ekonomik yük altına girmiştir.

Bu tablo, erken yaşta evlenen erkeklerin yaşadığı deneyimlerin çoğunlukla fiziksel şiddetten ziyade sosyokültürel baskılara dayalı olduğunu göstermektedir. Katılımcıların anlatımları, “erkek adam evlenir”, “askere gitmeden önce evlensin”, “çalışsın, ev geçindirsin”, “sokaklarda gezip bir belaya bulaşacağına evlensin, evinde çoluk çocuğuyla otursun ” gibi geleneksel erkeklik normlarının, bireyin çocukluk dönemini bastıran ve erken sorumluluk yükleyen bir mekanizmaya dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Bazı erkekler açıkça fiziksel şiddet yaşadıklarını ifade etmişse de, esas baskı biçimi çoğunlukla duygusal suskunluk, beklenti yükü ve kendini ispat zorunluluğu şeklinde görünmektedir. Bu durum, erkeklerin de toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı görünmeyen biçimde mağdur olabileceğini ortaya koymakta; dolayısıyla erken yaşta evlilik olgusunun iki yönlü bir toplumsal baskı sistemi olduğunu göstermektedir.

4.4.1. Erken Yaşta Evlilikte Eşler Arası Uyum ve Rol Dağılımı: Hazır Olmadan “Aile Olmak”

Erken yaşta gerçekleştirilen evliliklerde en dikkat çeken sorunlardan biri,

eşler arasında sağlıklı bir uyumun kurulamamasıdır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, evliliğin ilk yıllarında ciddi uyum problemleri yaşadıklarını belirtmiştir. Bunun temel nedenleri arasında, eşlerin henüz çocuk yaşta olmaları, evlilik hakkında yeterli bilgi ve hazırlıklarının bulunmaması ve evlilik kurumuna dair bilinç eksikliği yer almaktadır.

KK14 kodlu kadın katılımcı, *“Odamda oturuyordum, bana ‘eşin geldi’ dediler, kalkıp odadan çıktım, o gün o evde kalacağımı, onunla yaşayacağımı hâlâ kabullenememiştim.”*(KK14) sözleriyle evlilik sürecine duygusal ve psikolojik olarak hazır olmadan girdiğini ifade etmiştir. Bu tür deneyimler, evliliğin yalnızca hukuki veya sosyal bir birliktelik değil, aynı zamanda karmaşık bir duygusal süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcıların birçoğu evliliğin ilk yıllarında yaşadıkları uyum sorunlarını “yabancılaşma hissi”, “iletişimsizlik” ve “ortak hayatı öğrenememe” şeklinde tarif etmiştir. Bir kadın katılımcı şöyle demektedir: *“İkimiz de çocuktuk. Ne yapılır bilmezdik. Tartışmadan duramazdık. Sanki ikimiz de aynı dili konuşmuyoruz. Ne o beni dinliyor ne ben onu dinliyordum. Sanırsın iki kanlıyız.”*(KK26)

Bu ifade, karşılıklı anlayış ve iletişim temelli bir bağ kurulamadan, bireylerin evlilik sorumluluğunun içine itildiklerini göstermektedir. Uyum sorunları özellikle ev işlerinin paylaşımı, çocuk bakımı, sorumluluk alma ve iletişim eksikliği gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. KK18 kodlu kadın katılımcı, *“Benim kocam zaten başkasıyla evlenmiş, boşanmıştı. Çocukları vardı. Ben onunla ne konuşacağımı bile bilmiyordum. Benim yaşıma küçüktü, onun yaşantısı akli, sevdiği sevmediği şeyler başkaydı. Ben ne diyorum, tamburum ne çalıyor...”* (KK18) diyerek, yaş ve deneyim farkının eş uyumunu nasıl zorlaştırdığını vurgulamıştır.

Erkek katılımcıların ifadeleri de benzer bir hazırlıksızlık durumuna işaret etmektedir. EK23 kodlu erkek katılımcı, *“Evlenince birden her şey üzerime yıkıldı. Ne yapacağımı bilmiyordum. İşe de yeni başlamıştım. Eşimle konuşmak bile zor geliyordu, çok utanıyordum başta.”* diyerek evliliğin yükünü nasıl omuzladığını ve iç dünyasındaki karmaşayı ifade etmiştir.

Bu bağlamda, “eş olmak” kavramı, erken evliliklerde çoğunlukla bir sorumluluk olarak dayatılmış, tarafların duygu, iletişim ve dayanışma açısından gelişim süreçleri göz ardı edilmiştir. Toplumsal cinsiyet rollerine uygun biçimde, kadın ev işlerini üstlenirken; erkek, dışarıdan para getiren ve karar veren kişi olarak

konumlandırılmıştır. Toplumsal cinsiyet kuramı, bireyin doğuştan getirdiği değil, toplum tarafından kendisine atfedilen rollerle şekillendiğini ileri sürer. Bu çerçevede, erken yaşta evlenen bireyler, bir yandan fiziksel ve duygusal gelişimlerini tamamlamaya çalışırken, diğer yandan “kadın” ve “erkek” olmanın kültürel sorumluluklarını taşımak zorunda kalmıştır.

Bir katılımcının şu sözü ise bu duyguyu en sade haliyle özetler:

“Bazen gözümlü açıyordum diyordum ben neredeyim. Böyle bakıyordum kaynanama eşime diyordum ben en ara buraya düştüm, ne alışabiliyordum ne kaldırabiliyordum. Evlendiğimde hep kendi evime gidecekmişim gibi hissediyordum.”(KK27) Bu ifade, evliliğin katılımcı zihninde hâlâ “yetişkinlik” anlamına gelmediğini ve içselleştirilmediğini ortaya koymaktadır.

4.4.2. Eş Rollerinin Belirsizliği ve Cinsiyet Eşitsizliği

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylere doğdukları cinsiyet temelinde toplum tarafından atfedilen davranış kalıplarını, sorumlulukları ve yaşam yollarını tanımlar. Ataerkil kültürün egemen olduğu toplumlarda bu roller, kadınlar için çoğunlukla sınırlayıcı, bastırıcı ve görünmez emekle özdeşleşmiş durumdadır. Şanlıurfa’da yürütülen bu niteliksel saha araştırması, erken yaşta evlendirilen kadınların yaşam öyküleri aracılığıyla bu rollerin nasıl yeniden üretildiğini, nasıl içselleştirildiğini ve nasıl sorgulanmadan aktarıldığını çarpıcı biçimde gözler önüne sermektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, erken yaşta gerçekleştirilen evliliklerde kadın ve erkek rollerinin belirgin bir şekilde geleneksel normlara göre şekillendirildiğini ifade etmiştir. Erkeklerin çalışması, dış dünyayla ilgilenmesi ve karar verici rolü üstlenmesi beklenirken; kadınların ise ev işleri, çocuk bakımı ve itaatkâr eş rolüyle sınırlandırıldığı görülmektedir. Ancak yaştan küçük olması ve bireylerin evliliğe hazırlıksız yakalanması, bu rollerin yerine getirilmesinde ciddi aksaklıklara ve belirsizliklere yol açmıştır.

Kadın katılımcılar, eşlerinin evliliğin sorumluluklarını yeterince üstlenmediklerini, kendi ailelerinin etkisinden çıkamadıklarını ve çoğu zaman kararları ebeveynlerinin yönlendirmesiyle verdiklerini belirtmişlerdir. Bu durum, kadınların ev içinde değersizleştirildiği ve iletişim süreçlerinden dışlandığı bir yapıyı beraberinde getirmiştir.

“Eşim çocuktı, okula gidiyordu. Onun kıyafetlerini hazırlardım.

Çalışmıyordu, şimdi babasının yanında çalışıyor. Evdeydi ama hiçbir işe karışmazdı.”(KK30)

“Eşim bana değil annesine sorardı sanki ben bir insan değilim bir hiçim. Gerçekten de ben bir hiçtim, temizlikçiydim, hizmetçiydim. Kimse demiyordu bu da bir insandır. Kimse yoktu arkamda kalkıp sesimi de çıkaramıyordum ki.”(KK16)

Bu ifadeler, evlilikteki eşitsizliğin yalnızca sorumlulukların paylaşımıyla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda kadınların özne olma, söz sahibi olma ve duygusal olarak desteklenme gibi temel ihtiyaçlarının da karşılanmadığını göstermektedir. Evliliğin ilk dönemlerinde rol çatışmaları ve iletişim eksiklikleri, özellikle kadınların ev içinde kendilerini yalnız, dışlanmış ve değersiz hissetmelerine neden olmuştur.

Bu durum, erken yaşta evliliklerin yalnızca yapısal değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerinden derinleşen bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır.

4.4.3. Kadınlık = Hizmet, Sessizlik, Sabır

Kadınlara evlilikle birlikte yüklenen rollerin başında, ev içi düzeni sağlamak, çocuk doğurmak ve eşe kayıtsız şartsız destek olmak yer almaktadır. Kadın olmak, bu bağlamda bir birey olmak değil; sürekli bir fedakârlık döngüsünde var olmaktır.

“16 sene eşimin ailesiyle yaşadım... Çok zorlandım, çok fedakârlık yaptım. Kalabalık bir ailede ben her yere yetişmeye çalışıyordum, ne misafiri bitiyordu, ne kavgaları ne olayları bitiyordu. Öyle sanki demirdenmişim gibi oradan oraya koşturup duruyordum, kimse de bana bir aferin bile demiyordu, üstüne üstlük hiçbir şeyi beğenmiyor, eksik görüyorlardı. Sanki zorundaymışım gibi, zamanla alıştım.” (KK29) diyerek bu yükü ve boyun eğişi normalleştirilmiş bir yaşam pratiği olarak aktarır.

Bu normalleştirme süreci, aynı zamanda kadının kendine yabancılaşmasına neden olmaktadır. Başka bir katılımcı bu durumu şöyle özetler:

“Ben de eşimin ailesiyle yaşadım, çok yoruluyordum, haksız muamele görüyordum. Olaylara karşı tepkisiz kalmıştım. Hiçbir şey yapamıyordum. Ağzımı açıp kendimi savunamıyordum bile ” (KK31)

Bu ifade, toplumsal cinsiyet rollerinin bireyin varoluşsal enerjisini nasıl

söndürdüğünü, duygusal donukluğa neden olduğunu göstermektedir.

4.4.4. Evin İçinde, Ama Hâlâ Misafir

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadını sadece evin içinde konumlandırmakla kalmaz; aynı zamanda o evde bile özne olmasını engeller. Kayınvalide ve kayınpederle yaşama zorunluluğu, kadının hem karar alma hem de özgür hareket etme alanını daraltır. Bir katılımcının ifadesi şu şekildedir *“Eşim işteydi, evde hiç durmazdı. Gün boyunca hep kaynanamdan, eltimden bile çekiyordum. Küçüktüm diye beni çok eziyorlardı. Ne iş olsa üstüme yıkarlardı. Şimdi de her şeyimiz aynı yani mal mülk ama bakıyorum işçiler olunca ben yemek hazırlıyorum, misafirler benim evime geliyorlar. Tüm yük üzerimde ama kimsenin yanında bir değerim yok. Şimdi çocuk değilim ama alışmışlar bir kere beni böyle kullanmaya.”* (KK11) diyerek ev içindeki hiyerarşide bile alt konumda olduğunu ifade etmektedir.

Bu gözetim mekanizması yalnızca fiziksel değil, duygusal alanda da işlemektedir. Katılımcılardan biri, *“Evliliğimde hiç de özgür değildim. Ben sadece eşimle evlenmemiştim, ailesiyle de evlenmiştim sanki. Kaynanam, kayın babam ve görümcelerim tarafından hep bir yönlendirme vardı, şöyle gül, böyle konuş, böyle otur kalk, misafire şöyle davran vb. gibi uyarılar hep vardı”* (KK14) diyerek kadın üzerindeki çok katmanlı kontrolü ortaya koyar.

4.4.5. Erkeğe Hak Verilir, Kadına Görev Yükü

Toplumsal cinsiyet rolleri erkeklere hata yapma hakkı tanırken, kadınlar bu hataları telafi etmekle yükümlü kılınır. K19, bu asimetric yargılama sistemini şöyle ifade eder:

“Benim yaptığım en ufak hatalarda beni kınıyorlar... Eşimin yaptığı hatalar çok daha büyük ve fazla ama ona göz yumuluyor. Çünkü o erkek, ne yapsa da bir şey olmaz ona.” (K19). Bu, patriyarkanın yalnızca pratik değil; değer üretici bir sistem olduğunu kanıtlar.

Benzer şekilde, bir katılımcı eşitliğe dair arzularının yaşadığı toplumsal ortamda karşılık bulmadığını ifade eder: *“Ben eşit olmalarını istiyorum ama burada öyle değil. Kadınla erkek hiç eşit değil ki. Erkeğin sanki peygamberdir, tövbe haşa.”* (KK19) Bu sözler, kadınların çoğu zaman farkında oldukları eşitsizliklere karşı sistemsal bir çaresizlik yaşadıklarını gösterir.

Kadınların evlilik kurumundaki konumu, özellikle ataerkil ve geleneksel toplumlarda itaatkâr bir rol üzerinden tanımlanır. Bu çalışmada özellikle erken yaşta evlenenlerin görevleri; karşı çıkmamak, tahammül etmek, hizmet etmek ve aile düzenini sarsmamak üzerine kurulu olduğu gözlemlenmiştir. Evlilik yalnızca iki birey arasında değil, çoğu zaman geniş aile yapısı içinde yeniden şekillenen bir itaat zincirinin parçası olduğu bulgusuna varılmıştır. Bu bağlamda kadınların aile içinde yüklenen rolü, eşitlikten uzak; çoğunlukla boyun eğme, susma ve hizmetle tanımlı bir itaat rejimi olduğunu söylemek mümkündür.

Kadınların eşlerinden ya da ailelerinden yardım alma konusunda yaşadıkları yoksunluk, sadece fiziksel değil, aynı zamanda duygusal bir yalnızlık durumunu da yansıtmaktadır. Katılımcılardan büyük bir çoğunluğu bu durumu şöyle anlatır:

“Eşiniz size psikolojik olarak destek oluyor muydu?”

“Hayır, hiç destek olmadı. Hep yalnız hissediyordum, sanki bir günahım varmış da, sürekli onun cezasını çekiyor gibiydim. Bu cezam hala bitmedi. Bu topraklarda kadın insan sayılmıyor ki.”(KK27)

Bu ifade, kadının yalnız bırakılmasına rağmen durumdan şikâyet etmemesinin; şikâyetin dahi norm dışı sayıldığı bir sessizlik kültürünü yansıttığını göstermektedir. Bu bağlamda, yardım almamak doğal bir durum gibi görünürken, yardım istememek ise boyun eğmeyi içselleştirmiş bir düşünce yapısının ve yazgıcı bir anlayışın sonucu olarak değerlendirilebilir.

4.4.6. Eğitimin Yarıda Kesilmesi Ve Meslek Edinememe

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular, erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin bireyin eğitim hayatını büyük ölçüde sekteye uğrattığını, özellikle kız çocuklarının eğitim hakkından sistematik olarak mahrum bırakıldığını göstermektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı, eğitimlerine devam etme arzularına rağmen evlilik kararıyla birlikte okulu bırakmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Eğitimden kopuş yalnızca pedagojik bir kayıp değil, aynı zamanda bireyin hayal kurma, meslek sahibi olma ve toplumsal üretime katılma hakkının da elinden alınması anlamına gelmektedir. Katılımcıların ifadeleri bu kaybın çok boyutlu ve travmatik etkilerini ortaya koymaktadır:

“Ortaokuldaydım, sonra çıktım. Çıktıktan sonra hemen nişanlandım. Okuldan çıkmak benim için çok zordu. Okulumdan ayrılmak istemiyordum. Hayalim hep bir

savcı olmaktı. Ama olmadı. Anne oldum.” (KK24)

“Ben çok okumak istedim. Ama ailem yoksuldu. Okula göndermediler. Evlendirdiler.” (KK28)

“Çalışma isteğim çok vardı. Ama küçük yaşta evlenince her şey yarım kaldı. Elime bir fırsat geçseydi, hiç evlenmezdim.” (K11)

Bu ifadeler, erken yaşta evliliklerin bireyin potansiyelini gerçekleştirmesinin önünde nasıl bir engel oluşturduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Katılımcıların çoğu, küçük yaşta evlenmek zorunda bırakıldıklarını, okula devam edemedikleri için hem hayal ettikleri mesleklerden hem de ekonomik bağımsızlıktan uzaklaştıklarını dile getirmiştir.

“Hayalim hep hemşirelikti, onları görünce derdim ben de hemşire olacağım o önlüğü giyecem. Ama hiçbir şey elimden gelmedi. Yapmadım.” (KK26)

“Yani öğretmenlik istiyordum. Ama eşim ‘ne yapacaksın bu saatten sonra okul okuyup, sen bir annesin artık’ deyince kaldı. Haklı kendince, ev işi, çocuk işi, temizlik işi şimdi çalışsam da neye yetişebilirim ki...” (KK22)

Eğitimin kesintiye uğraması, yalnızca bireysel bir engellenme olarak değil, aynı zamanda toplumsal dışlanma süreci olarak da deneyimlenmiştir. Bazı katılımcılar, okulun kendileri için yalnızca bilgi edinme değil; aynı zamanda sosyal çevre edinme, kendini gerçekleştirme ve geleceğe dair umut kurma mekânı olduğunu vurgulamıştır.

“Çevrem değişti, arkadaşlarımdan ve neredeyse herkesten uzaklaştım. Hayatımın neredeyse tamamı kısıtlandı. Arkadaşlarla bir aktivite yapamazdım. Eşimin ailesi tarafından sürekli engellendi. ‘Gelindir çıkamaz’, ‘gelindir bunu yapamaz’, ‘ayıptır, laf olur, söz olur’ diye diye çok asosyalleştim.” (KK11)

Bu ifade, kadınların evliliğe girdikten sonra önceki sosyal ağlardan soyutlandıklarını, “eş ve anne” kimliğine sıkıştırıldıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Katılımcılardan biri, evlilik sonrası kendisine “gelin” kimliğinin dayatılması nedeniyle dışarı çıkmasının, arkadaş görmesinin “ayıp” sayıldığını ve zamanla tüm sosyal bağlarının zayıfladığını belirtmiştir: Bu tür anlatımlar, erken yaşta evliliklerin yalnızca bir bireyin değil, aynı zamanda bir kuşağın hem eğitim

hakkının gaspı anlamına geldiğini hem de sosyal hayatın gaspı olarak değerlendirilebilir.

Bazı katılımcılar ise yaşlarının küçük olması nedeniyle okulun kendilerine daha güvenli ve anlamlı bir alan sunduğunu belirtmiş; evlilikle bu alanın ellerinden alındığını ifade etmişlerdir:

“Ben daha çocuktum. Okul benim için bir nefesti. Evlenince her şey kapandı. Ne okul, ne arkadaş kaldı.” (KK26)

Özellikle sosyoekonomik olarak dezavantajlı ailelerde, eğitimin uzun vadeli faydalarına karşı evliliğin kısa vadeli bir ‘rahatlama’ sunduğu düşüncesi baskın hâle gelmektedir. Bu durum, hem kız çocuklarının hem de kimi zaman erkek çocuklarının eğitimden uzaklaştırılmasına neden olmakta; böylece erken yaşta evlilik, yapısal yoksulluğun yeniden üretildiği bir araç işlevi görmektedir.

“Babam ‘okuyup da ne olacaksın, ev işine bak’ dedi. Oysa ben dışarıda olmak, okumak, çalışmak istiyordum.” (KK4)

Bu bağlamda, erken yaşta evliliklerin eğitim hakkını engellemesi yalnızca pedagojik ya da bireysel değil; aynı zamanda ekonomik, sosyal ve toplumsal eşitsizliğin yeniden üretildiği bir yapısal sorun olarak değerlendirilmelidir. Kadınlar, eğitim ve meslek yoluyla elde edebilecekleri ekonomik ve sosyal bağımsızlıklarından yoksun bırakıldıkları için ev içi rollere hapsedilmiş, bu da yalnızlaşmalarına ve geleceğe dair tüm hayallerinden vazgeçmelerine neden olmuştur.

Bu veriler, feminist eğitim kuramları kapsamında değerlendirildiğinde, kadının kamusal hayata katılımının bilinçli biçimde bastırıldığı ve birey olarak değil, yalnızca eş ve anne rolleriyle tanımlandığı patriyarkal bir toplumsal düzenin yansıması olarak okunabilir.

Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler, erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin en temel sonuçlarından birinin bireyin eğitim hakkının kesintiye uğraması olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğu, eğitim hayatlarını sürdürmek istedikleri halde evlilik sebebiyle bu sürecin yarım kaldığını ifade etmiş; eğitim hakkının elinden alınması, yalnızca akademik kayıplara değil, aynı zamanda geleceğe dair umutların da sönmesine neden olmuştur.

Eğitim yalnızca bir diplomaya ulaşmak değil; bireyin kendini gerçekleştirme, ekonomik özgürlük kazanma, toplumsal hareketlilik elde etme aracıdır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, erken evlilik yalnızca zamansal değil; yapısal bir eşitsizliktir. Kadınların eğitim hakkının ellerinden alınması, aynı zamanda onları ekonomik bağımsızlıktan da mahrum bırakmakta ve onları eşlerine ya da ailelerine bağımlı bir yaşam sürmeye mecbur etmektedir. Bu durum, patriyarkal sistemin kadınları nasıl sistematik biçimde kontrol altında tuttuğunun açık bir göstergesidir. Katılımcıların anlattıkları, yalnızca bireysel dramlar değil, aynı zamanda toplumsal kalkınmayı da doğrudan etkileyen yapısal sorunlara işaret etmektedir.

Eğitim sürecinin yarıda bırakılması, kadınların toplumsal hayata aktif katılımını da sınırlamakta; kadınların yalnızca ev içi rollere hapsedilmesine neden olmaktadır. Bu durum, kadınların toplumsal görünürlüğünü azaltmakta ve onların yalnızlaşmasına yol açmaktadır.

4.4.7. Kadın ve Erkeğin Ekonomik Bağımlılığı: Yoksulluk Kısacasında Toplumsal Kalkınma Engelleri

Kadınlar çoğunlukla, eşlerinin ellerine baktıklarını, ellerinde herhangi bir meslek ya da düzenli gelir kaynağı bulunmadığını ve ekonomik özgürlükten yoksun olduklarını ifade etmektedir. Bu durum, kadınlarda ciddi bir güçsüzlük ve ekonomik bağımlılık hissi yaratmaktadır. Öte yandan, erkeklerin de erken yaşta evlilik nedeniyle eğitimlerini tamamlayamadıkları, meslek sahibi olmadıkları ve bu nedenle sürdürülebilir gelir elde etmekte zorlandıkları ortaya çıkmıştır.

Bu karşılıklı durum, kadın ve erkeğin yoksulluk içinde birbirini tamamlayan bir bağımlılık döngüsü yaratmasına yol açmaktadır. Toplumsal kalkınma ve refah açısından bakıldığında, hem kadın hem erkek ekonomik yoksunluk ve belirsizlik içinde adeta bir yokluk kısacasında kalmaktadır. Kadınlar çoğunlukla eşlerinin eline baktıklarını, herhangi bir meslek ya da düzenli gelirlerinin olmadığını, buna karşılık çalışma arzularının da geleneksel normlarla bastırıldığını belirtmektedir. Bu durum, kadınlarda ciddi bir güçsüzlük, bağımlılık ve çaresizlik hissi doğurmaktadır. Genel olarak ailelerin ekonomik bağımsızlığını engellemekte; böylece yoksulluk nesiller boyu devam etmektedir. Bu durum, yapısal bir sorun olarak toplumsal kalkınmanın önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Katılımcılar bu durumu şu şekilde dile getirmiştir: “Ben hep ailesinin ellerine baktım, ne bir iş tutar ne bir meslek bilir. Eşim evde oturur, bana bakar, ben de ona.

Çoğu zaman sinirlenirdim. İçimden derdim ben erkek olsaydım ne iş olsa yapardım, hamallık bile insan yapar yani. Çalışmak ayıp bir şey mi? Evde oturmaktan iyidir. Bir yerde çalışmak istediğimi söylesem aman ne kıyametler kopar, ailesi der millet diyecek gelinlerini çalıştırıyorlar demek bu kadar kötüdür durumları. Benim bir kaynağım yok, onun da yok. Nasıl geçinelim, nasıl rahat edelim, bilmiyorum.”(KK30)

“Eşim okuyamadı, meslek edinmedi daha doğrusu. Köyde büyüdü, işler hep tarlada, hayvancılıkta. Ne yapalım, böyle kaldık işte. Ben çalışmak isterim ama çocuk da var, ev de, kaynanam da evde. Çalışsam kim yemeği yapacak, kim temizlik yapcak ki?(KK14)”

“Gençlikte ne okuduk, ne meslek öğrendik. İş yok, para yok. Erkek de çaresiz, kadın da. El ele versek, bi’ çıkış yolu ararız ama nafile, yoksulluk bitmez burda..”(EK5)

“Kadın da erkek de işsiz, mesleksiz olunca dert büyük oluyor. Aile geçinmez oluyor, çocuklar büyüyünce de aynı dert başlıyor. Kendi halimize bakar olduk.”(EK8)

Bu anlatılar, erken evliliğin ekonomik açıdan yalnızca bir bireyin değil, tüm ailenin yoksulluk içinde sürüklenmesine neden olduğunu ortaya koymaktadır. Kadının ev içinde görünmeyen emeği ile erkeğin dışarıda iş bulamaması, ailenin ekonomik bağımsızlığını tamamen sekteye uğratmakta; bu da yoksulluğun kuşaklar boyunca yeniden üretilmesine yol açmaktadır.

Sonuç olarak, ekonomik bağımsızlıktan yoksun bu yapı, yalnızca bireylerin yaşam kalitesini düşürmemekte; aynı zamanda toplumsal kalkınmanın önünde yapısal bir engel oluşturmaktadır. Kadının üretimden dışlanması, erkeğin eğitimsiz ve mesleksiz kalması, sadece bireysel bir eksiklik değil; politik, kültürel ve toplumsal ihmalin sonucudur.

4.4.8. Erken Yaşta Evliliğin Psikolojik Etkileri: Çöküş, Kimlik Krizi ve Yalnızlık Döngüsü

Erken yaşta yapılan evlilikler, yalnızca yasal, ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurmakla kalmaz; aynı zamanda bireyin ruhsal gelişimini sekteye uğratan çok boyutlu bir kırılma sürecine yol açmaktadır. Saha görüşmeleri, çocuk yaşta evlenen

bireylerin büyük çoğunluğunun kaygı bozukluğu, depresyon, kimlik karmaşası, yalnızlık hissi ve öfke kontrol problemleri yaşadığını ortaya koymaktadır.

İlk etapta, katılımcıların çoğu psikolojik etkilenmeye dair sorulara olumsuz yanıt vererek depresyon ya da kaygı yaşamadıklarını belirtmiş; ancak görüşme ilerledikçe ifadelerinde belirgin bir sessizleşme, içine kapanma, kaygı, çaresizlik ve yalnızlık duygusu gözlemlenmiştir. Bu değişim, başta farkında olunmayan ya da dile getirilmeyen duyguların, zamanla yüzeye çıktığını ve bastırılmış travmaların yeniden canlandığını göstermektedir. Bu durum, görüşmeci-araştırmacı ilişkisinin güven temelli ilerlemesiyle duygusal ifşanın mümkün hâle geldiğine işaret etmektedir.

Katılımcıların ortak vurgularından biri, evlilik sonrası içine düşülen ruhsal boşluk ve “çöküş” hissidir. Evliliğe duygusal ya da bilişsel olarak hazır olmadan zorla dâhil edilen bireyler, kendilerini bu yapının içinde "başka biri" gibi hissettiklerini dile getirmiştir:

“Evlendiğimi bilmiyordum, sanki hep yine evime gidecekmişim gibi hissediyordum.” Evimi, annemi babamı çok özliyorum.”(KK15)

“Kendimin çok fazla farkında değildim, belki de depresyondaydım. Kendime odaklanamayacak haldeydim.”(KK19)

Bu ifadeler, kişisel süreklilik duygusunun koptuğunu, bireyin geçmişiyle bağ kurmakta zorlandığını ve öz benlik inşasında bir boşluk oluştuğunu göstermektedir. Özellikle çocuk yaşta evlenen bireylerde, henüz gelişimsel olarak benlik algısı oturmadan yüklenilen eş ve ebeveyn rolleri, kimlik çatışmasına ve psikolojik parçalanmaya neden olmaktadır.

Toplumsal beklentiler doğrultusunda hızla yetişkinliğe itilmek, bireyin çocukluk ve gençlik evrelerini sağlıklı biçimde yaşayamamasına, dolayısıyla duygusal olgunlaşma sürecinin kesintiye uğramasına yol açmaktadır. Bu süreçte yalnızlaşan kadınlar, sosyal destek sistemlerinden yoksun kalmakta ve yaşadıkları duygusal gerilimle baş etmekte zorlanmaktadır. Sessiz kabullenişin ardında, sıklıkla bastırılmış öfke, değersizlik hissi ve gelecek algısında bulanıklık yer almaktadır.

Bu bağlamda erken yaşta evlilik, bireyde yalnızca bir rol değişimi değil; aynı zamanda kimlik krizini tetikleyen, psikolojik sürekliliği kıran bir yapısal dönüşüm olarak ortaya çıkmaktadır.

Kadınların çoğu, evlendikten sonra sosyal çevrelerinden kopmuş; eşlerinden, eş ailelerinden ya da kendi ailelerinden yeterince destek görmemiştir. Bu durum, onları yalnızlık ve görünmezlik duygusuna sürüklemiştir:

“O evde tek başıma kaldığım zaman yalnız, yetersiz hissediyordum. Sinirlerimin bozuktu, hiçbir şeye tahammülümü yoktu.”(KK14)

Bu yalnızlık yalnızca fiziksel bir durum değil; aynı zamanda kadınların duygusal dünyalarında derin bir değersizlik ve terk edilme algısına dönüşmektedir. Özellikle eşitlik temelinden yoksun ilişkilerde, kadının yalnız bırakılması, “her şeye katlanmak zorunda olan taraf” kimliğini pekiştirerek duygusal tükenmişliğe neden olmaktadır.

Katılımcıların anlatımlarında öne çıkan başlıca psikolojik belirtiler; kimlik karmaşası, yaygın kaygı, yalnızlık, bastırılmış öfke, dissosiyatif tepkiler, bedensel şikâyetler ve tekrarlayan travmatik rüyalar olarak kodlanmıştır. Bu belirtiler, klinik psikoloji literatürü kapsamında değerlendirildiğinde; depresyon, anksiyete bozuklukları, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), psikosomatik bozukluklar ve sınırdaki kişilik özellikleri gibi tanımlarla örtüşmektedir. Aşağıdaki tabloda, saha verilerine dayalı bu psikolojik temalar ve olası klinik karşılıkları özetlenmiştir:

Çizelge 4.5. Psikolojik Temalar ve Olası Klinik Karşılıkları

Tematik Psikolojik Bulgular	Açıklayıcı Belirtiler	Klinik Karşılık	Temsili Katılımcı İfadesi (Kod)
1. Kırılgan Kimlik ve Aidiyet Bozukluğu	Kendini tanıyamama, kimliğe yabancılaşma, yaşamına sahip olamama hissi	Majör Depresyon, Kimlik Karmaşası, Gelişimsel Sapma (Erikson: Kimliğe Karşı Rol Karmaşası)	“Ben kimim bilmiyorum, bu hayat benim miydi hiç anlamadım.” (KK14)
2. Zoraki Ebeveynlik ve Sorumluluk	Aşırı yük, çocukla duygusal bağ kuramama,	Yaygın Anksiyete Bozukluğu, Travma Sonrası	“Çocuk ağladıkça ben de ağlıyordum.” (KK02)

Travması	sorumluluğu taşıyamama, panik duygusu	Stres Bozukluğu (TSSB)	
3. Bedensel Tükenmişlik ve Somatizasyon	Sürekli yorgunluk, mide ağrısı, nefes alamama, ağrı şikayetleri, doktorlara gidilmesine rağmen somut neden bulunamaması	Psikosomatik Bozukluklar (Somatizasyon Bozukluğu)	“İçim eziliyordu, nefes alamıyordum ama doktora gidince bir şey bulamıyorlardı.” (EK09)
4. Sosyal İzolasyon ve İçsel Yalnızlık	Sosyal çevreyle bağ kopması, eve kapanma, eşle iletişimsizlik, arkadaşlıkların kesilmesi, değersizlik hissi	Sosyal Anksiyete Bozukluğu, Çekingen Kişilik Özellikleri	“Kimseyle konuşmuyordum, evdeydim hep. Eşim bile benimle konuşmazdı.” (KK11)
5. Bastırılmış Öfke ve Duygusal Düzensizlik	Ani patlamalar, öfke ve ağlama döngüsü, suçluluk, pişmanlık, duygu iniş-çıkışları	Duygudurum Bozuklukları, Sınırdaki (Borderline) Kişilik Özellikleri	“Bir anda patlıyorum. Sonra da ağlıyorum.” (EK03)
6. Dissosiyatif Tepkiler ve Gerçeklikten Kopma	Bedenden kopma hissi, dışarıdan kendine bakma algısı, zaman ve mekânda belirsizlik	Dissosiyatif Bozukluklar (Depersonalizasyon / Derealizasyon)	“Kendime dışarıdan bakıyor gibiydim. Bedenim oradaydı ama ben yoktum.” (KK08)
7. Tekrarlayan Kâbuslar ve Uyku Bozuklukları	Uyuyamama, gece irkilmeleri, aynı rüyanın tekrar etmesi, özellikle ilk geceye dair	TSSB (Travma Sonrası Stres Bozukluğu)	“O geceyi her gece yeniden yaşıyorum.” (KK10)

	travmatik görüntülerin zihinde dönüp durması		
--	---	--	--

Bu bulgular, Erik Erikson'un psikososyal gelişim kuramındaki "kimlik kazanımı" evresi tamamlanmadan gerçekleşen evliliklerin, bireyin kimlik gelişiminde sapmalara yol açtığını göstermektedir. Ayrıca, Judith Herman ve Bessel van der Kolk gibi travma kuramcılarının tanımladığı ruhsal bozukluklar, erken yaşta evliliklerin bireyde yarattığı sessiz ruhsal yıkımla tutarlılık arz etmektedir. Bu bağlamda, erken yaşta evlilik yalnızca bireysel bir sorun olmayıp, aynı zamanda toplumsal düzeyde bir kırılma ve travma sürecidir.

4.4.9. Aile Baskısı ve Müdahalesi

Katılımcıların önemli bir bölümünün deneyimlediği ortak bir sorun, evlilik sonrası eşlerin ailesiyle, özellikle kayınvalide ve kayınbaba ile aynı çatı altında yaşamak zorunda kalmalarıdır. Bu durum, evlilik ilişkisini ve eşler arasındaki iletişimi olumsuz yönde etkilemekte, genç gelinlerin üzerindeki baskı ve denetim mekanizmalarını yoğunlaştırmaktadır. Geleneksel ataerkil yapının bir yansıması olarak kadının davranışları, kıyafet seçimleri ve günlük yaşamındaki özgürlükleri aile büyükleri tarafından sıkı bir kontrol altına alınmaktadır.

Birçok katılımcı, eşlerinin bu aile baskısı karşısında pasif kaldığını ve kendi ailesinin yanında taraf olduğunu dile getirmiştir. Örneğin, bir katılımcı "*Kayınbabam ne derse o olurdu. Eşim onun sözünden çıkmazdı.*"(K11) diyerek, erkeklerin aile içindeki bu güç ilişkisine boyun eğmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Bu durum, evlilikte kadının yalnızlaşmasına ve destek mekanizmalarının zayıflamasına yol açmaktadır.

Aile baskısı, sadece davranışsal kontrolle sınırlı kalmayıp, kadının psikolojik sağlığını da olumsuz yönde etkilemektedir. K11 kodlu katılımcının ifadesinde olduğu gibi, sürekli azarlanma, dayatılan rollere uymaya zorlanma ve özgürlük alanının kısıtlanması genç kadınlarda yoğun stres, çaresizlik ve umutsuzluk duygularını beslemektedir. Bu durumun yükü ve baskısı yalnızca kadınlar üzerinde değil, erkekler üzerinde de önemli zorluklar yaratmaktadır.

"Bana hep karına bak, evine çocuğuna bak derlerdi. Onları sevip

benimsemem gerektiğini söylerlerdi. Ama içimden gelmiyordu. Kendimi bir oyunda gibi sanıyordum ama hiç bitmiyordu bu oyun. Herkesin benden bir beklentisi vardı. Ayrı ayrı sorumluluklarım... Boşanmak istediğimi söyledim, boşanırsan öldürürüz seni dedi babamla abim. Annem de 'Eğer boşanırsan eşinin çocuğunun hali ne olur?' deyince de ikisinin bir günahı yok diyerek boşanmadım. Kader işte.”(EK5)

Erkek katılımcıların ifadeleri, aile baskısı ve rol beklentilerinin onları da derin bir psikolojik ve sosyal sıkışmışlık içine girmesine neden olduğunu göstermektedir. Özellikle genç yaşta evlendirilen erkekler, henüz olgunlaşma ve hazırlık süreçlerini tamamlamadan evlilik sorumluluklarını üstlenmek zorunda kalmakta, aile büyüklerinin ve çevrenin beklentileri arasında bocalamaktadır. Bu baskılar, erkeklerin kendi duygu ve ihtiyaçlarını ifade etmelerini engellemekte, onların da evlilik sürecinde yalnızlık ve çaresizlik hissetmelerine neden olmaktadır. Ayrıca, erkekler evlilikle birlikte gelen ekonomik ve sosyal sorumlulukların ağırlığı altında ezilmekte, beklentilere uygun davranamadıkları takdirde aile içi çatışmalarla karşılaşabilmektedir.

Bu bağlamda, evlilik sürecinde yaşanan toplumsal cinsiyet temelli baskılar ve roller, kadın ve erkek her iki taraf için de ayrı zorluklar ve engeller oluşturmakta, sağlıklı iletişim ve uyum sağlanmasını güçleştirmektedir. Bu tür aile içi müdahaleler, kadının evlilik içinde özne olma ve karar alma kapasitesini ciddi şekilde zayıflatmakta; evliliği psikolojik bir baskı ve kontrol alanına dönüştürmektedir. Sosyolojik açıdan bu durum, aile kurumunun kadın üzerindeki hegemonik denetimini ve ataerkil güç yapılarını yeniden üreten bir mekanizma olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca, bu baskıların genç kadınların yaşları ve deneyimsizlikleriyle birleşmesi, onların seslerini duyuramamalarına, kendilerini ifade etmekte güçlük çekmelerine ve hatta maruz kaldıkları sorunları dışa vuramamalarına neden olmaktadır. Bir katılımcı, bu durumu şöyle özetlemiştir:

“Gerçekten çok kötüydü... Hem eşimden dolayı, hem de kaynanamdan, yani herkesten baskı gördüm. Herkesten. Çocuk olduğunuz için bu tür şeylere daha çok maruz kalıyorsunuz. Sesinizi çıkaramıyorsunuz. Tepki veremiyorsunuz çünkü hem yaşıyorsunuz küçük, hem de kimse sizi ciddiye almıyor.”(KK9)

Bu ifadeler, erken yaşta evliliklerin getirdiği aile içi baskının, genç kadınların kimlik gelişimi, psikolojik iyilik hali ve sosyal uyum süreçleri üzerinde ne denli tahrip edici etkiler yaratabileceğinin altını çizmektedir. Aynı zamanda, evlilik sonrası

aile baskısının kadının yalnızlaşmasına ve psikososyal desteğe ulaşmasının zorlaşmasına neden olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan kadınların %58,1'i (n=18), evlilikte özellikle kayınvalide/kayınbaba figürünün belirleyici bir rol oynadığını ifade etmiştir. Katılımcılar, ev içinde söz hakkının genellikle yaşça büyük kadınlarda olduğunu ve eşlerin bu baskıya boyun eğdiğini belirtmiştir. Bu durum, kadınların evlilikte bireysel karar alma süreçlerini önemli ölçüde zorlaştırmıştır. Bir katılımcı, kayınvalidenin evdeki otoritesini şu sözlerle anlatmıştır: *“Evde söz kayınvalidenin, eşim onun dediklerini yapar. Kendi kararlarımızı alamıyoruz, her şey onların kontrolünde.”* (KK22)

Bir başka katılımcı ise aile içi baskının evlilik dinamiklerini nasıl etkilediğini şöyle ifade etmiştir: *“Kayınvalidem evde her şeyi kontrol ediyor, eşim ona karşı gelemediği için ben de kendi isteklerimi söyleyemiyorum.”* (KK9)

Bu ifadeler, geleneksel aile yapısının evlilikte kadınların karar alma özgürlüğünü kısıtladığını ve eşlerin aile baskısı karşısında pasif kaldığını göstermektedir. Eş desteği konusunda ise katılımcıların %45,2'si (n=14), eşlerinden duygusal veya maddi destek aldıklarını belirtmiştir. Ancak bu desteğin genellikle istikrarsız ve yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Kadınlar, çoğu zaman sorunlarını kendi başlarına çözmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Örneğin, bir katılımcı eşinin desteğini şöyle tanımlamıştır: *“Bazen destek oluyor ama genellikle kendi başıma halletmek zorundayım. Maddi ve manevi destek çok az.”* (KK15). Bir diğer katılımcı ise destek eksikliğinin evlilik üzerindeki etkisini vurgulamıştır: *“Eşim olsa da bazen yanımda değilmiş gibi hissediyorum, kendi başıma mücadele ediyorum.”* (KK21)

Ayrıca %35,5'lik bir kesim (n=11), eşlerinin yaşlarının küçük olması ve evliliğe psikolojik olarak hazır olmamalarından dolayı sorumluluk alamadıklarını ifade etmiştir. Bu kadınlar, eşlerini “çocuk” olarak tanımlayarak, evlilikteki sorumluluk paylaşımında yaşanan eksiklikleri dile getirmiştir. Bir katılımcı, bu durumu şu şekilde aktarmıştır:

“Eşim de küçüktü, ne yapacağını bilmiyordu. Ben hem annelik hem eşlik yapmak zorundaydım. Bütün yük benim üzerimdeydi.” (KK26)

Sonuç olarak, erken yaşta evliliklerde aile ve eş desteği yapısı genellikle kısıtlı ve değişkendir. Kayınvalide figürünün baskısı ve eşlerin yaş olarak olgunlaşmamış olması, kadınların evlilikte destek bulmasını zorlaştırmakta; bu da evlilikte kadınların üzerindeki yükün artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, aile

içi dinamiklerin ve eş desteğinin güçlendirilmesi, erken yaşta evliliklerin sürdürülebilirliği için kritik öneme sahiptir.

4.4.10. Aileden Destek Görmeme ve Sığınılacak Yer Bırakılmaması

Araştırmaya katılan kadınlar, erken yaşta zorla evlendirildikten sonra ailelerinden bekledikleri desteği görememiş ve fiziksel, duygusal şiddet ortamında sığınacak güvenli bir alan bulamamıştır. Bir katılımcı, daha 13 yaşındayken akrabasıyla evlendirilmiş, çocuk yaşta ağır sorumluluklar ve şiddetle karşılaşmış; eşinden kaçtığı anda ise kendi ailesinin bile şiddet uygulayıp onu reddettiğini ifade etmiştir:

“Ben evlendiğimde 13 yaşındaydım. Akrabamla evlendirdiler, ne olduğunu anlamadan girdim o eve. Herkes ‘zamanla alışacaksın’ dedi ama ben alışamadım. Ben çocukken onun benden istediği şeyleri karşılamakta zorlanırdım, ihtiyaçlarını görmek, yemek yapmak ve diğer şeylerde. Çünkü daha küçüktüm, bilmiyordum. Bedenime ağır geliyordu. Kocam kemerle, sopayla döverdi, başımı kırardı, sürekli bağırırdı. Kaçıp baba evine sığınırdım ama orası da güvenli değildi. Babam da bana vururdu her gittiğimde, ‘alışacaksın, kadın kısmı evinden kaçmaz, senin yerin orası, burası değil,’ derdi.”(KK14)

Bir başka katılımcı ise, eşinden sürekli dışlanması ve dışarı atılması nedeniyle sığınacak yer bulamadığını, bu yüzden babasının evinde ahıra sığındığını anlatmıştır:

“Her kavgada beni dışarı atardı kocam. Gidecek yerim mi vardı? İnsanlar laf ederdi, ‘başka yere gitti’ derlerdi. Adımı çıkarırlardı. O yüzden, babamın evinin ahırına giderdim. Samanların arasına kıvrıldım. Üşürdüm, ağlardım. Ama dedim ki kendi kendime: ‘Baba evi olsun da, ahır bile olur.’ Çünkü insanların gözünde ahırda yatmak, başka bir kapıya gitmekten daha iyiydi bir kadın için. Kimse bilmezdi, sabah olunca kardeşlerim ahıra gelir, beni iki büklüm, kir içinde bulurdu.”(KK29)

Bu ifadeler, erken evliliklerin kadınları yalnızca ev içinde değil, sosyal ve aile ilişkilerinde de izole ettiğini, aileden destek görmediklerinde ise fiziksel ve psikolojik güvenlik alanlarının ciddi şekilde zedelendiğini göstermektedir. Kadınların sığınacak güvenli yerlerinin olmaması, hem toplumsal normların dayattığı kadın kimliği beklentilerinin hem de ataerkil güç ilişkilerinin yansımalarıdır. Bu durum, kadınların yaşadığı travmaların toplumsal ve kültürel mekanizmalarla derinleştiğini ortaya koymaktadır

4.4.11. Çocukluğun Bastırılması ve Yaşanamayan Gençlik

Toplumsal cinsiyet rolleri, yalnızca kadınları evlilikle değil, aynı zamanda yaşla da baskı altına almaktadır. Katılımcılar, çoğunlukla çocuk yaşta evlendirilmiş; ne cinsellik ne annelik ne de ev yaşamına dair yeterli bilgiye sahip olmadan büyük sorumluluklar yüklenmiştir. Bu durum, bireyin gerçek anlamda kadınlığa geçiş süreci yerine, başkalarının dayattığı rolleri oynadığı bir “roller tiyatrosu” halini almıştır.

Bir katılımcı, erken evlilikle yaşadığı şoku şu sözlerle ifade eder:

“Evliydim ama hala çocuktum ya ben. Görümcem benimle yaştı ama o dışarıda arkadaşlarıyla oynuyordu. Ben oynasam kıyamet kopardı, ‘sen gelinsin’ derlerdi. Bazen kendimi hep oyun oynayan, ip atlayan kızları izlerken bulurdum kendimi.” (KK19)

Bu anlatımlar, erken yaşta evliliklerin sadece çocukluğun kaybı olmadığını, aynı zamanda bireysel kimliğin gaspı anlamına geldiğini göstermektedir. Kadınlar, kendi kimliklerini oluşturma fırsatı bulamadan, başkalarının tanımladığı kalıplara hapsedilmiş ve özgür iradeleri elinden alınmıştır.

Bu durum, Hannah Arendt’in “rol oyunu” kavramıyla da ilişkilendirilebilir; birey, toplumun dayattığı sahnede gerçek benliğinden koparılmış, sadece kendinden bekleneni sergileyen bir oyuncu haline getirilmiştir. Bu da psikolojik ve toplumsal gelişimde derin yaralara yol açmaktadır.

4.4.12. Eşin Zamanla Değişimi ve Şu Anki Durum

Araştırmaya katılan kadınların önemli bir çoğunluğu (%71, n=22), evliliklerinin ilk yıllarında eşleriyle ciddi iletişim sorunları yaşadıklarını dile getirmiştir. Bu iletişim problemlerinin temelinde, katılımcıların yaşlarının küçüklüğü, henüz olgunlaşmamış sorumluluk alma kapasitesi ve aileden kaynaklanan baskılar yer almaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre, eşlerin olgunlaşmamış tutumları ve çocuk gibi davranmaları, evlilikte karşılıklı anlayış ve uyumu büyük ölçüde engellemiştir. Bir katılımcı, bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Eşim daha çocuk gibiydi, hiçbir sorumluluk almıyordu. Ben büyüdükçe o aynı kaldı, bu yüzden aramızda çok anlaşmazlık oldu.” (KK22)

Başka bir katılımcı ise aile baskısının üzerlerindeki etkisini şu şekilde anlatmıştır:

“Aile zoruyla evlendim, daha hazır değildim. O yüzden eşimle iletişim kurmakta zorlandım, hep çocuk gibi hissettik birbirimizi.” (KK26)

Bununla birlikte, evlilik sürecinin ilerleyen dönemlerinde %51,6’lık bir grup (n=16) zamanla, yaş aldıkça eşleriyle olan ilişkilerinde olumlu yönde gelişmeler yaşandığını belirtmiştir. Bu katılımcılar, başlangıçtaki iletişim problemlerinin ve duygusal kopuklukların yerini karşılıklı anlayış, sabır ve uyuma bıraktığını ifade etmişlerdir. Örneğin bir katılımcı, zamanla gelişen uyumu şu sözlerle anlatmıştır:

“İlk zamanlar çok zordu, çok tartışıyorduk. Ama zamanla alıştık, birbirimizi daha iyi anlamaya başladık. Şimdi çok daha iyi anlaşıyoruz.” (KK3)

Bu gelişme, evliliklerin sabır, zaman ve karşılıklı deneyimlerle yeniden şekillendiğini ve duygusal yakınlığın zamanla inşa edildiğini göstermektedir.

Öte yandan, katılımcıların %25,8’i (n=8), evliliklerinde halen devam eden duygusal mesafe ve iletişim güçlükleri yaşadıklarını belirtmiştir. Bu grup, eşlerinin kendilerine yeterli duygusal destek sağlayamadığını ve aralarındaki bağın zayıf kaldığını vurgulamıştır. Bir katılımcı, bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Eşim duygusal olarak yanımda değil, ne zaman konuşmak istesem uzaklaşıyor. Destek görmediğim için kendimi çok yalnız hissediyorum.” (KK19)

Başka bir kadın ise iletişimdeki kopukluğun evlilikteki boşluğu artırdığını belirtmiştir:

“Aramızda hala büyük bir mesafe var, konuşamıyoruz. Sanki birlikte değiliz ama aynı evde yaşıyoruz.” (KK18)

Katılımcıların önemli bir kısmı, erken yaşta evliliklerinde özellikle ilk dönemlerde yeterli duygusal destek alamadıklarını belirtmiştir. Evlilik sürecinde sevgi, şefkat ve anlayış gibi temel duygusal ihtiyaçların karşılanmadığı; bunun da çiftler arasında mesafe, yalnızlık ve iletişim kopukluklarına yol açtığı ifade edilmiştir. Aynı kadın katılımcı, “Eşimle konuşmazdık bile. Onun için ev arkadaşı gibiydim.” diyerek, eşinden beklediği duygusal yakınlığın eksikliğini vurgulamıştır. Başka bir katılımcı ise, “Zaten korkuyordum, o da ilgisizdi. Her şeyi tek başıma

yaşadım.”(KK26) ifadesiyle yaşadığı yalnızlık ve çaresizlik duygusunu dile getirmiştir. Bu ifadeler, erken evliliklerde duygusal desteğin eksikliğinin, çiftlerin psikolojik iyilik halini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Özellikle genç yaşta gerçekleşen evliliklerde, bireylerin hem kendilerine hem de eşlerine karşı empati geliştirme ve karşılıklı destek sunma becerilerinin tam gelişmediği anlaşılmaktadır.

Duygusal desteğin olmaması, evlilikteki diğer sorunları da derinleştirerek, uyum sorunlarını ve çatışmaları artırmakta; çiftlerin birlikte yaşama becerilerini zayıflatmaktadır. Bu durum, erken yaşta evlenen bireylerin psikososyal gelişimini olumsuz etkileyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Erken yaşta evliliklerde eşler arasındaki iletişim ve uyum süreçlerinin dinamik ve çok boyutlu olduğu görülmektedir. Yaş, olgunluk düzeyi ve aile çevresinin etkisiyle başlayan iletişim zorlukları, zamanla gelişen deneyim ve çaba ile olumlu yönde değişebilmekte, ancak bazı durumlarda kalıcı sorunlara dönüşebilmektedir. Bu bağlamda, erken yaşta evliliklerde eş iletişimi ve uyumunun desteklenmesi, evliliklerin sağlıklı ve sürdürülebilir olması açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Katılımcıların büyük bir kısmı, erken yaşta yapılan evliliklerin ilk yıllarında ciddi sorunlar yaşandığını; ancak zamanla eşlerin olgunlaştığını, sorumluluk kazandığını ve evlilik ilişkisinin daha dengeli bir hale geldiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, bu dönüşüm sürecinin çoğu kadın için ağır bir bedel taşıdığı, psikolojik olarak yıpratıcı bir dönem olduğu sıkça vurgulanmıştır.

Kadınlar, eşlerinin zamanla daha anlayışlı hale geldiğini ve birlikte yaşamanın ilişkiyi güçlendirdiğini belirtse de, bu süreçte çocukluklarını ve gençliklerini kaybettiklerini dile getirmiştir. Evliliğin ilk yıllarında yaşanan baskılar, iletişim eksikliği ve sorumluluk yükü; bireylerin zihinsel ve duygusal gelişimini sekteye uğratmıştır.

“Şimdi daha iyiyiz ama ilk yıllar çok yıprandım. Çok yoruldum. Şu an mutlu olsak da o çocukluğum, gençliğimde yaşadıklarım zihnimden silinmiyor. Günahım geliyor kendime o çocuk aklımla, gücümle nasıl bu yaşa kadar gelebildim, kendime şaşıyorum. Eşimi bazen hiç affetmek istemiyorum ama o da cahildi, bilmiyordu. Kim ne dese onu doğru sanıyordu.”(KK20)

“Zamanla birbirimize alıştık, ama kocamla ailesi çocukluğumu aldı.”(KK9)

“Çocuktum yani inatçıydım. Eşim de üstüme çok geliyordu. Şu an bir sorunumuz yok.”

Bu ifadeler, evliliklerin zaman içinde istikrara kavuştuğunu ancak geçmişte yaşanan travmaların izlerini taşıdığını göstermektedir. Özellikle eşlerin ikisinin de çocuk yaşta evlenmiş olması, birbirlerine yönelik anlayış geliştirmelerini zamanla mümkün kılmış; ancak bu süreçte oluşan duygusal hasarlar kolaylıkla silinmemiştir.

“Eşim de, dediğim gibi, o zaman daha 19 yaşındaydı. Sanırım onun da sonradan aklı başına geldi. Ben de erken evlendim, o da. Bazen konuşuyoruz; ‘Sen erken evlendin ama ben de erken evlendim’ diyor. Yani aslında ikimiz de bu evlilikten ilk başlarda ne yaşadığımızı tam anlayamadık. Hayatımızın o dönemlerinden hiçbir şey anlamadık. Öyle boşlukta gibiydik.”(KK19)

Bu bulgular, erken yaşta yapılan evliliklerin sadece bireylerin hayatlarının başlangıcında değil, uzun vadede de psikolojik ve duygusal izler bıraktığını; zamanla gelişen ilişkilerin geçmiş travmaları tamamen silemediğini ortaya koymaktadır.

4.4.13. Evlilikte Kimlik Krizi ve Rollerde Dağılma

Kadınlar, bir yandan çocuk olmaktan çıkamadan anne veya eş rolüne zorlanmakta; diğer yandan bu rollerin gerekliliklerini içselleştiremeyerek ciddi bir kimlik dağılması yaşamaktadır. Bir katılımcının ifadesi, evliliğin ardından kendisini tanımlayamadığını ve ne hissetmesi gerektiğini bilemediğini ortaya koyar:

“Ne olduğumu anlayamadım. Her şey çok hızlıydı. Bir anda ‘gelin’ olmuştum ama ne hissettiğimi bilmiyordum.”(KK19)

Bu tür örneklerde bireyin kimliği, ailesinin, eşinin ya da toplumun biçtiği rollerle şekillenmekte; kadının öznel kimliği, başkalarının ihtiyaçları ve beklentileriyle silinmektedir.

Çoğu katılımcı, yaşadığı sorunlara rağmen psikolojik destek almadığını belirtmiştir. Bazıları yıllar sonra bu desteği almaya çalışmış; ancak bu süreçte yaşanan gecikme, duygusal yükü derinleştirmiştir:

“Belki gitmiş olsaydım bir psikolojik destek illa ki lazımdı diye düşünüyorum.”

Ama ben gitmedim.”(KK22)

“Psikologdan yardım aldım, ama çok sonraydı... O zamana kadar her şeyi içimde biriktirdim.” (KK26) Bu durum, kırsal bölgelerde kadınların hem psikolojik desteğe erişim sorununu hem de yardım istemeye dair toplumsal baskı ve içselleştirilmiş utanç duygusunu gözler önüne serer. Psikolojik destek hâlâ birçok kadın için “ayıp”, “zayıflık” ya da “delilik” gibi algılanmakta; bu da ruhsal iyileşmeyi zorlaştırmaktadır.

4.4.14. Cinsel Bilgisizlik ve Sessizlik Kültürü

Erken yaşta evlenen bireylerin büyük bir çoğunluğu, evlilik öncesi cinselliğe dair hiçbir sistematik bilgiye sahip olmadan evliliğe adım attıklarını belirtmiştir. Bu durum yalnızca bireysel bir eksiklik değil; aynı zamanda ataerkil normların, tabuların ve kurumsal ihmallerin kesiştiği yapısal bir soruna işaret etmektedir.

Kadın katılımcılar, aile içinde cinselliğin “ayıp”, “günah” ya da “konuşulmaz” olarak kodlandığını ve bu nedenle bilgiye erişimlerinin olmadığını vurgulamıştır:

“Hayır, hiçbir şey bilmiyordum. Gerçekten hiçbir şeyi bilmiyordum. Böyle şeyleri sormak ayıptı.” (K16)

Bazı kadınlar ise, düğün öncesinde abla, yenge veya “sağdıç/şoşban” gibi akrabalarından yüzeysel biçimde bilgilendirildiklerini ifade etmiştir:

“Yengem anlattı biraz. Ama öyle açık seçik değil yani, ‘çok korkma, olur biter’ gibisinden...”(K25)

“Düğünümüzün ‘şoşban’ denilen çifti vardı. Kadın beni bir odaya alıp biraz anlattı. Ama yine de kafam karıştı.” (KK23)

Bu aktarımlar, cinselliğe dair bilginin çoğunlukla kadınlar arasında kuşaktan kuşağa aktarılan, eksik ve korku yüklü anlatılar yoluyla edinildiğini göstermektedir. Bilginin bu şekilde bastırılması, kadının hem bedenini hem de evlilik içindeki haklarını tanımadan evliliğe adım atmasına neden olmaktadır.

Benzer şekilde, erkek katılımcılar da cinsellik konusunda hazırlıksız olduklarını ve bilgiyi çoğunlukla arkadaş ortamından, dedikodulardan, sağdıçlardan ya da izledikleri içeriklerden rastgele biçimlerde edindiklerini belirtmişlerdir:

“Doğru düzgün kimse bir şey anlatmadı. Sağdıç vardı ama o da ‘halledeceksin bir şekilde’ dedi. Biraz da arkadaşlardan duyduklarımızla ne kadar olursa artık...” (EK5)

“Ben de bilmiyordum açıkçası. Milletin anlattığı kadar, oradan buradan işte...” (EK8)

Bu ifadeler, erkeklerin “bilen ve yöneten” konumuna toplumsal olarak itilseler de, gerçekte aynı bilgisizlik ve yalnızlıkla hareket ettiklerini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri gereği cinsellikte aktif rol beklenen erkekler, hazırlıksız ama sorumlu, baskı altında ama bilgisiz bir pozisyonda kalmaktadır.

Cinselliğin hem kadın hem erkek açısından bastırılması, Michel Foucault’nun “iktidar ve bilgi” ilişkisiyle açıklanabilir: Bilginin kontrolü, bireyin bedeni üzerindeki denetimi de beraberinde getirir. Sessizlik, ayıp kültürü ve cinselliğin tabu hâline gelmesi, bireylerin bedensel özerkliğini ortadan kaldırmakta; özellikle kadınları rızasızlığa, erkekleri ise yönlendirici olma zorunluluğuna hapsedmektedir.

Sonuç olarak, evlilik öncesi cinsel bilgisizlik her iki cinsiyeti de mağdur eden, evliliğin başlangıç sürecini psikolojik ve bedensel olarak zedeleyen önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumun uzun vadede iletişim sorunları, cinsel uyumsuzluk ve karşılıklı yabancılaşma gibi sonuçlara neden olduğu anlaşılmaktadır.

4.4.15. Bilinçsizlikle Başlayan Ebeveynlik

Erken yaşta evlenen bireyler, ebeveynlik rollerine hazırlıksız bir biçimde adım atmakta; bu da hem çocuk bakımı sürecinde hem de kendi psikososyal gelişimlerinde ciddi kırılmalara yol açmaktadır. Katılımcılardan biri, çocuk sayısının fazlalığını doğrudan aile planlaması konusundaki bilgi eksikliğine bağlamaktadır:

“Anne olmakta tam olarak kendim karar verip de ben işte artık anneliğe hazırım, çocuk yapayım diye olmadı. Birden kendimi anne olarak gördüm.” (KK6)

“Başta bilmiyorduk aile planlaması filan, bu nedenle çok çocuğumuz oldu. Sonrasında öğrenince keşke daha önceden bilseydik dedik. Çünkü zaman geçtikçe çocuk bakımı da onları büyütmek ve evlendirmek de zorlaştı.” (KK14)

Bu ifade, bilgiye erişimin sınıfsal ve kültürel olarak eşitsiz dağıldığını,

özellikle sağlık hizmetleriyle temasın sınırlı olduğu kesimlerde kadınların çocuk sayısını bilinçli şekilde kontrol edemediklerini göstermektedir. Aile planlamasına dair bilgi eksikliği, yalnızca bireysel bir eksiklik değil; devletin ve sağlık politikalarının yetersizliğinin de bir göstergesidir.

Fazla sayıda çocuğun bakım ve geçimi, kadınların omzuna binen ekonomik ve duygusal yükü artırmakta; anne rolü çoğu zaman yıpratıcı bir sorumluluğa dönüşmektedir. Bir başka katılımcı, çocuk sayısı arttıkça bakım sorumluluğunun zorlaştığını ve yaşam kalitesinin düştüğünü ifade eder:

“Valla hep diyorum, önceden bilseydik böyle zor oluyor, çok çocuk getirmezdim. Zaman geçtikçe çocuk bakımı da onları büyütmek de zordur yani, hep para gerekiyor. Zaten şimdi de kafam kaldırmıyor çocuğu.” (KK2)

Bu tür ifadeler, plansız doğurganlığın yalnızca maddi değil, aynı zamanda kadının psikolojik tükenmişliğiyle sonuçlanan bir süreci temsil ettiğini gösterir. Kadınlar bir yandan ev içi emek yükünü taşıırken, diğer yandan çocuklarının maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmakta; bu da çoğu zaman duygusal yıpranma, sabırsızlık, iletişim eksikliği ve bireysel yalnızlık gibi sonuçlara neden olmaktadır.

4.4.16. Erken Doğurganlık, Toplumsal Baskı ve Cinsiyet Roller

Erken yaşta evliliklerin en belirgin sonuçlarından biri, kadınların doğurganlık süreçlerine erkenden ve kontrolsüz biçimde dâhil olmalarıdır. Katılımcı ifadeleri, çocuk yaşta evlenen kadınların büyük bir kısmının henüz 16-17 yaşlarında ilk doğumlarını gerçekleştirdiğini ve kısa aralıklarla ardışık gebelikler yaşadığını ortaya koymaktadır. Örneğin, bir katılımcı 17 yaşında ilk doğumunu yapmış ve toplamda yedi çocuk dünyaya getirdiğini, doğumlar arasında genellikle yalnızca 2-3 yıl aralık bulunduğunu belirtmiştir. Bu durum, kadınların bedensel özerkliğe sahip olamadığını, doğurganlıklarının kendi kararlarından ziyade toplumsal beklentiler ve eş baskısı ile şekillendiğini gözler önüne sermektedir.

“Eşim bana, arkadaşlarımdan hepsinin çocukları var, bizim de çocuğumuz olsun dedi. Ben istemiyordum başta.” (K19)

Bu ifade, çocuk sahibi olmanın kadınlar için bireysel bir tercih olmaktan ziyade, evliliğin adeta bir “gereği” olarak görüldüğünü ve erkek eşin bu konuda baskı

uygulayabildiğini göstermektedir. Kadınların istemedikleri hâlde hamile kaldıkları ya da korunma yöntemlerinden haberdar olmadıkları anlaşılmaktadır. Aile planlaması hakkındaki bilgi eksikliği ve toplumsal normların “anneliği” kutsallaştırarak dayatması, kadınların erken gebelik yaşamasına ve bedensel sınırlarını zorlayan doğum süreçlerine girmelerine yol açmaktadır.

“Evliliğimin üçüncü ayında hamile kaldım. 16 yaşındaydım. Hiç hazırlıklı değildim.” (KK4)

“İlk gebeliğimde kan kaybı yaşadım. Çok zordu. Hep düşük riskim vardı.” (KK10)

Bu ifadeler, erken doğurganlığın yalnızca fizyolojik değil, aynı zamanda derin psikolojik etkiler yarattığını da göstermektedir. Kadınlar, henüz kendi gelişim süreçleri tamamlanmadan anne olma yüküyle karşı karşıya kalmakta, bu durum hem bedenleri hem de psikolojik dayanıklılıkları üzerinde baskı yaratmaktadır.

Erken yaşta evliliklerin bir başka görünmeyen ama derin etkisi de erkeklerin taşıdığı “soy devamı” ve “erkek evlat” beklentisi baskısıdır. Araştırma kapsamında görüşülen bazı erkek katılımcılar, evlendikleri andan itibaren kendi aileleri tarafından çocuk sahibi olmaları yönünde ciddi bir beklentiyle karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir. Toplumsal normlar gereği, evlilikten sonraki ilk 6 ayda çocuk sahibi olunamaması, özellikle damat için “kısırlık” söylentilerinin yayılmasına ve aile içi statü kaybına neden olabilmektedir.

“İlk yıl çocuğumuz olmadı, herkes konuşuyordu. Annem, 'Bir doktora mı görünseniz?' deyip duruyordu. Sanki erkeklik sadece çocukla ölçülüyor gibiydi.” (EK5)

Bu tür ifadeler, yalnızca kadınların değil, erkeklerin de doğurganlık üzerinden değerlendirildiğini ve “baba olamayan erkek” imajının, eril kimliğin sorgulanmasına yol açtığını göstermektedir. Bu durum, erkekleri de istemedikleri hâlde çocuk istemeye zorlayabilmekte ve çiftlerin duygusal süreçlerinden çok toplumsal beklentilerin evliliğe yön vermesine neden olmaktadır.

Öte yandan, bazı kadın katılımcılar, ilk çocuklarının kız olması durumunda ailelerinin ya da eşlerinin baskısıyla yeniden hamile kalmak zorunda bırakıldıklarını ifade etmişlerdir. Erkek çocuk sahibi olma arzusu, yalnızca bireysel bir istek değil; aynı zamanda aile onurunun, soyun sürdürülmesinin ve ekonomik-ataerkil sistemin

devamının bir sembolü hâline gelmektedir.

“Üç kızım var, kayınvalidem erkek çocuk istiyordu. Dördüncüye tekrar hamile kaldım. Ne olur erkek olsun diye dua ettiler.” (KK6) “Eşim ilk çocuğumuz kız olunca ‘bir oğlumuz da olsun’ diye tutturdu. İstemedem tekrar tekrar hamile kaldım.” (KK22)

Bu örnekler, doğurganlık üzerinden kurulan ataerkil baskının hem kadın hem de erkekler üzerindeki ikili tahakkümünü ortaya koyar. Kadınlar doğurganlıklarıyla ölçülürken, erkekler de “soy devamı sağlayan erkek” rolünü yerine getirmek zorundadır. Kadının bedeni bu tahakkümün taşıyıcısı olurken, erkek de bu sürecin iktidarını sürdürme yükünü taşır. Her iki cinsiyet de kendi arzu ve planlamalarından çok, ailenin ve toplumun beklentilerini karşılamaya zorlanır.

Toplumsal cinsiyet kuramları açısından bakıldığında, bu süreç yalnızca bireylerin bedensel özerkliklerinin ihlali değil; aynı zamanda birey kimliğinin, aile ve soy sistemi içerisinde eritilerek yeniden şekillendirilmesidir. Bu da hem kadın hem erkek bireylerin çocuk yapma kararı üzerindeki özgürlüğünü sınırlayan bir iktidar alanı üretmektedir.

Erken yaşta yapılan evlilikler sonucunda kadınların doğum süreçleri de travmatik geçmiştir. Düşükler, zor gebelikler ve kürtajlar, yalnızca fiziksel değil, derin psikolojik yükler bırakmaktadır:

“İlk gebeliğimde kürtaj oldum. İlk düşük yaptığımda ağır işler yapıyordum, kimse bana demiyordu ki yapma.” (KK14)

Bu ifade, bedensel hakların kadın tarafından değil, aile ve çevre tarafından denetlendiği, kadının kendi bedenine dair karar verme hakkının olmadığını gösterir.

Doğum ve düşük süreçleri çoğu zaman ağır fiziksel sonuçlar doğurmuş, ancak bu süreçlerde kadınlar profesyonel sağlık desteğine erişememiştir. Bu durum, özellikle kırsal bölgelerde sağlık sistemine sınırlı erişim ve aile planlaması konusundaki bilgisizlikle daha da pekişmektedir. Katılımcılardan biri bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Doğum yaptım ama sezaryen oldum. Bilsem normal doğum isterdim. Ama ne olduğunu bilmiyordum ki.” (KK8)

“İlk doğumum normaldi ama çok acı çektim, neredeyse dayanamadım. Sonra doktorlar anemi olduğumu söylediler, kanım çok düşüktü, kendimi hiç güçsüz hissetmemiştim böyle. Hem kendi halimle uğraşıyordum hem de küçücük bebeğim... O kadar yorulmuştum ki, doğar doğmaz ona yaklaşmak bile istemedim. Ama sonra merak ettim, nasıl oluyor diye, baktım ona... İçimde garip bir sevgi ve korku karışımı hissettim. Çok zor bir dönemdi, hem bedenim hem ruhum yorgundu.” (KK15)

Katılımcı (K15), ilk doğumunda şiddetli ağrı ve anemi nedeniyle fiziksel güçsüzlük yaşadığını, doğum sonrası bebeğine başlangıçta yaklaşmakta zorlandığını ancak karmaşık duygularla ona bağlandığını belirtmiştir. Bu durum, erken doğumun hem bedensel hem de psikolojik etkilerini göstermektedir.

Erken yaşta evlenen kadınların, sağlık okuryazarlığı düşük olduğu için doğum şekli, doğum aralıkları ve düşük sonrası bakım gibi konularda bilinçli tercihler geliştiremedikleri; hatta çoğu zaman karar merciinin kendileri olmadığı görülmektedir. Aile büyükleri, eş ya da çevre baskısıyla şekillenen bu doğum süreçleri, kadının hem bedeninde hem de ruhunda izler bırakmaktadır.

Evlilik sonrası “anne” kimliğine indirgenen kadınlar, eğitim, çalışma, sosyal yaşam gibi alanlardan dışlanmakta ve varoluşları yalnızca bakım emeği ile sınırlanmaktadır.

“Hayalim savcı olmaktı ama olmadı. Anne oldum. Gerçekten iyi bir eş, iyi bir anne olabildim mi diye hep sorguluyordum kendimi ve baskılıyordum kendimi, sonraları anladım. (KK21) diyen bir katılımcının sözleri, yalnızca bastırılan arzuların değil, aynı zamanda yapılandırılmış kaderlerin ifadesidir.

Erken yaşta evlenen kadınların büyük bir kısmı, annelik sürecine hem duygusal hem de pratik anlamda hazırlıksız bir şekilde geçiş yaptıklarını ifade etmiştir. Katılımcıların %64,5’i (n=20), anneliği “zor”, “karmaşık” ve “tek başına üstlenilen bir sorumluluk” olarak tanımlamıştır. Kadınlar, özellikle ilk çocuk deneyiminde ne yapacaklarını bilemediklerini, bakım ve beslenme konularında bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir.

Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Çok bilinçli değildim, kim ne diyorsa onun dediklerini yapıyordum. Çok

acemiydin.”

Bir diğerk görüşmeci ise benzer şekilde duygusal kırılganlığını dile getirmiştir:

“Bebek olunca ne yapacağımı bilemedim, annem uzaktaydı, eşim zaten anlamıyordu. Kucağım da çocukla, bir başımaydım.”

Katılımcıların %38,7’si (n=12) doğumdan sonra bakım sürecinde yalnız kaldığını, hem eşlerinden hem de çevrelerinden destek alamadığını belirtmiştir. Bu katılımcılar, eşlerinin de çocuk yaşta olması nedeniyle sürece yabancı olduklarını vurgulamışlardır.

“Eşim anlamıyordu. Takmıyordu da. Ne gece kalkar ne yardım ederdi.” “Ben tek başıma büyüttüm çocuklarımı. Ne eşim ne kayınvalidem yardımcı oldu. Mecburdum.”

%32,3’lük bir kesim (n=10) eşlerinin zamanla çocuk bakımına dâhil olduğunu belirtmiştir. Ancak bu destek genellikle geç başlamış ve sınırlı kalmıştır. Kadınlar bu durumu, geleneksel cinsiyet rolleri ile ilişkilendirmiştir: *“İlk başta hiçbir şey bilmiyordu eşim, ama sonra alıştı biraz. Yine de çoğu şey bana kaldı.” “Destek oldu ama erkek olduğu için yine de sorumluluk almıyordu, yardımcı gibi düşün.”*

Bu ifadeler, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınları çocuk bakımında doğal sorumlu olarak konumlandığını; erkeklerin ise ya sürecin dışında kaldığını ya da ikinci planda, yardımcı pozisyonunda yer aldığını göstermektedir.

Katılımcılar, annelik deneyimini yalnızlıkla ve bastırılmış duygularla tanımlarken; *“çocukken çocuk büyötmek zorunda kalmak”* ifadesi sıkça yinelenmiştir. Bu, erken yaşta anneliğin hem bireysel hem de sosyal düzeyde ciddi psikososyal etkiler doğurduğuna işaret etmektedir.

“Daha kendim çocuktum, nasıl anne olacağımı bilmiyordum. Bebekle bebek büyötilmezmiş, onu anladım.”

Kadınlar, hem ev işleri hem çocuk bakımı hem de eşlerine destek olma görevlerini tek başına üstlenmek zorunda kalmışlardır. Eşlerinden yardım ya da anlayış göremediklerini, “eş” değil “çocuk bakıcısı” gibi hissettiklerini sıkça dile getirmişlerdir.

“Ben hem çocuklara hem eşime bakıyordum. Hep yalnızdım.”

“Yetersiz hissediyordum. Kimseyle paylaşamıyordum.”

Çizelge 4.6. Dinamikler ve Gözlemler

Dinamik	Gözlemler
İletişim	Eksik, tek yönlü, çoğunlukla çatışmalı
Roller	Geleneksel, kadın sorumluluğu baskın
Duygusal destek	Büyük ölçüde eksik ya da geç gelişmiş
Aile içi baskı	Kayınvalide-kayınbaba etkisi çok yoğun
Uyum süreci	Zor, travmatik; zamanla iyileşme sınırlı

Çizelge 4.7. Dinamikler ve Gözlemler

Dinamik	Gözlemler
İletişim	Eksik, tek yönlü, çoğunlukla çatışmalı
Roller	Geleneksel, kadın sorumluluğu baskın
Duygusal destek	Büyük ölçüde eksik ya da geç gelişmiş
Aile içi baskı	Kayınvalide-kayınbaba etkisi çok yoğun
Uyum süreci	Zor, travmatik; zamanla iyileşme sınırlı

Bu bulgular, erken yaşta evliliğin yalnızca fiziksel değil; aynı zamanda psikolojik ve duygusal bir yalnızlık alanı da yarattığını göstermektedir. Kadınlar için evlilik, bir bağ kurma süreci olmaktan ziyade, sıklıkla yük taşıma, anlam arama, fakat cevap bulamama deneyimi haline gelmiştir.

Kadınların annelik, eşlik ve ev içi sorumluluklar bağlamında sergiledikleri fedakârlık, çoğu zaman bir hak talebine dönüşmez. Katılımcılar, kendilerine yüklenen görevleri bir “borç” ya da “kader” gibi kabul ettiklerini belirtmiştir.

“Yani şans eseri öyle büyüttüm. Bakım yapıyordum ama bunun bilincinde değildim. Sadece o çocuğa bakmak konusunda mecbur olduğumu biliyordum.” (K2)

“Onu ben büyüteceğim, ona ben bakacağım.” (K26)

“Ben de bir çocuktum ama bir çocuğun sorumluluğu üzerimdeydi, kaderim böyleymiş herhalde” (K30)

Bu sözler, kadının duygusal ihtiyaçları, istekleri ya da bireysel taleplerinden bağımsız olarak nasıl bir hizmet rejimi içinde konumlandığını ortaya koyar. Kadın, “fedakârlık ettiği için değil, zaten görevi bu olduğu için” görünmez bir emek harcar.

Kadınların birçoğu, evlenmelerinin hemen ardından anne olduklarını ve bu sürece hem fiziksel hem de duygusal olarak hazır olmadıklarını dile getirmiştir. Ebeveynlik süreci, özellikle erken yaşta evlenen kadınlar için sadece bir görev değil, aynı zamanda sürekli bir kaygı ve yetersizlik duygusudur:

“Eş ve anne olma konusunda yapabilir miyim diye kaygılanıyordum, baya stresliydim.”

Bu durum, “ebeveyn olamadan ebeveynlik yapma” anlamına gelir. Kadın, kendi ihtiyaçlarını anlamadan başka bir bireyin sorumluluğunu üstlenmek zorunda bırakılmıştır.

Erken yaşta evlilik, çocuk yaşta yetişkinleşmenin bedeli olarak, bireyde derin ve çok yönlü bir psikolojik tahribat bırakmaktadır. Travma, yalnızlık, kimlik kaybı, depresyon ve çaresizlik; bu evliliklerin kadınlarda en sık görülen psikolojik sonuçlarıdır. Kadın, evliliğe değil; görünmez bir çöküş adımlarını atmaktadır.

Bu bulgular, yalnızca bireysel mağduriyetler değil, aynı zamanda toplumsal bir sessiz ruhsal kriz tablosu ortaya koymaktadır. Judith Herman’ın travma kuramı çerçevesinde, erken evlilik mağduru kadınlar “kompleks travma” yaşamaktadır: sürekli, sistematik ve kaçış zor bir baskı ortamına maruz kalmakta; yardım alma süreçleri ise hem geç hem sınırlı gerçekleşmektedir.

Sosyal çevresinden kopan kadınların büyük bir kısmı, ev içinde yalnızlık, içe kapanma ve depresif ruh hâli yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu durum, erken yaşta evliliğin sadece sosyal değil, aynı zamanda psikolojik bir kapanmaya da yol açtığını göstermektedir.

“Her konuda depresif hissediyorum. Ev, çocuklar... Sanki gözümü ilk

açtığımdan beri buradaymışım gibi hissediyorum.”

Bu anlatım, sosyal bağların eksikliğinin nasıl içselleşmiş bir umutsuzluk ve duygusal donukluk yarattığını gözler önüne sermektedir. Kadın yalnızca fiziksel olarak değil, zihinsel olarak da sabitlenmiş ve sosyal değişim olasılığı elinden alınmıştır.

4.4.17. Erken Evliliğin Ahlaki Gerekçelendirilmesi; Toplumsal Ahlak, Aile Kontrolü Ve Rıza

Araştırma bulguları, erken yaşta evliliklerin yalnızca bireysel ya da ailevi bir karar olmadığını; aynı zamanda toplumsal ahlak anlayışının, cinsiyet temelli rollerin ve kolektif gözetimin belirleyici olduğunu göstermektedir. Katılımcılar evliliği, bireysel aşk ya da uyumdan çok, ahlaki meşruiyetin kazanıldığı ve toplumsal kabulün sağlandığı bir yapı olarak tanımlamaktadır.

Bir kadın katılımcı, sevgili ilişkilerinde kadınların daha çok mağdur olduğuna vurgu yaparak, evliliği güvenli bir çerçeve olarak görmüştür:

“Sevgili oluyorlar, her şeyi yaşıyorlar; iş evliliğe gelince erkek kaçıyor. E bu durumda kim mağdur? Kız tabi ki. Ama evlilik öyle değil, tabi...” (K16)

Bu ifade, modern ilişki biçimlerine karşı duyulan güvensizliği yansıtırken, evliliği kadının korunmasını sağlayan bir yapı olarak idealize etmektedir. Kadınların “günaha girmeme”, “namusunu koruma” gibi toplumsal değerlerle şekillenen ahlaki çerçeve içinde hareket etmeleri beklenmektedir.

Benzer şekilde, bir erkek katılımcı da evliliği cinsel sorumluluk ve ahlaki düzenin garantisi olarak sunmuştur:

“Benim arkadaşlarım hâlâ bir ev bark kurmamış, öyle kız değiştirip duruyorlar. Milletin kızlarıyla öyle oynayacağıma, helalim olanla zaman geçiririm daha iyi.” (E08)

Bu anlatı, erkeğin bireysel tercihinin arkasına ahlaki üstünlük söylemi yerleştirerek evliliği “namuslu erkekliğin” bir göstergesi hâline getirmektedir. Aynı zamanda kadın bedeni üzerindeki toplumsal kontrol, “milletin kızı” ifadesiyle dışa vurulmakta, böylece hem kadının hem erkeğin cinselliği toplumun denetimine

açılmaktadır.

Öte yandan, kiminle evlenileceğine dair karar mekanizmasının da bireyde değil, ailede olduğu sıkça dile getirilmiştir. Bir kadın katılımcı bunu şöyle ifade etmiştir:

“Tabi karşıdaki insanın iyi biri olması lazım. Öyle herkesle de evlenilmez. Onu da aile bilir zaten, kim iyi kim kötü...” (K23)

Bu söz, rızanın bireysel olmaktan çok, aile onayı ve toplumsal kabul ile bütünleştiği bir yapıya işaret etmektedir. Aile, yalnızca denetleyen değil; aynı zamanda bireyin ahlaki sınırlarını belirleyen bir otorite olarak konumlanmaktadır.

Sonuç olarak, erken evliliklerde bireysel rıza çoğu zaman toplumsal ahlak normları, aile denetimi ve cinsiyet temelli sorumluluk anlayışı ile gölgelenmektedir. Evlilik, bu bağlamda sadece iki kişi arasındaki bir karar değil; toplumun ahlaki değerlerinin, cinsiyet rejiminin ve aile otoritesinin meşrulaştığı bir kurum olarak şekillenmektedir.

4.4.18. Çocuk Yaşta Evliliklerin Yasalara Aykırılığı ve Hukuki Düzenlemeler

Türkiye’de erken yaşta evliliklere ilişkin yasal düzenlemeler, özellikle Medeni Kanun ve ilgili mevzuatlar çerçevesinde belirlenmiştir. 2002 yılında yapılan yasal düzenlemeyle evlenme yaşı 18 olarak belirlenmiş, ancak belirli koşullarda 16 yaşa kadar indirilebilmesi mümkün kılınmıştır. Medeni Kanun’un 124. maddesine göre, reşit olmayan kişilerin (18 yaşından küçüklerin) evlenebilmesi için mahkeme izni ve “özellikle haklı bir sebebin” varlığı aranır. Bu hüküm, erken evliliklerin tamamen önlenmesinden ziyade belirli durumlarda sınırlandırılmasına yönelik bir esneklik sağlamaktadır.

Ancak saha bulguları, yasal düzenlemenin bu biçimiyle uygulamada birçok sorun yaşandığını göstermektedir. Katılımcılar, erken yaşta evliliklerin hukuki yasak olmasına rağmen fiilen devam ettiğini ve mevcut yasaların yeterince caydırıcı olmadığını belirtmektedir:

“Kanun noktasında, yaptırımlar noktasında sizce bunlar önleyici mi yoksa değil mi?”

“Değil bence. Yine isteyen istediğini yapabiliyor.”

Bu ifadeler, hukuk ile toplumsal pratik arasındaki ciddi kopukluğa işaret etmektedir. Yasalarda evlenme yaşı sınırlandırılmış olsa da, sosyal, kültürel ve ekonomik baskılar nedeniyle uygulamada çocuk yaşta evliliklerin engellenemediği görülmektedir.

Medeni Kanun'un 124. maddesinde yer alan 16 yaş istisnası, küçüklerin evlenebilmesi için mahkeme izni ve "haklı sebep" aranmasını öngörür. Ancak, saha çalışmasında katılımcılar bu iznin çoğunlukla formalite haline geldiğini ve mahkemelerin karar verirken toplumsal normlara göre davranabildiğini ifade etmiştir. Bu durum, çocuk evliliklerinin yasal dayanak kazandığı ama koruyucu olmaktan uzak bir uygulama pratiği ortaya çıkarmaktadır.

Hukuki literatürde de bu istisnanın, "çocukların üstün yararı" gözetilmeden geniş yorumlandığı, ailelerin ve mahkemelerin geleneksel değerler doğrultusunda karar verebildiği eleştirilmektedir (Özkan, 2020; Kaya, 2019). Dolayısıyla, mahkeme izni prosedürleri uygulamada yeterince sıkı ve şeffaf değildir.

Çocuk yaşta evliliklerin önemli bir bölümü rıza dışı gerçekleşmekte, yani çocukların kendi istekleri olmadan zorla evlendirilmektedir. Bu durum, hem Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) hem de uluslararası sözleşmelerde (Örneğin, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair İstanbul Sözleşmesi) açıkça yasaklanmış olmasına rağmen yaygındır.

Katılımcılar, evlilik kararının aile ve çevrenin baskısıyla alınması ve çocukların seçim hakkının yok sayılması üzerine şu ifadeleri paylaşmıştır:

"Hiç seçim hakkı vermediler bana. Çok fazla çalışma yapılmalı ve durdurulmalı bu evlilikler."

Bu bağlamda, hukuki koruma mekanizmalarının sadece yasa koymakla kalmayıp, koruyucu ve önleyici işlevinin güçlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ancak saha verileri, bu mekanizmalara erişimin sınırlı olduğunu, mağdurların destek alamadığını göstermektedir.

Katılımcıların çoğunluğu, erken yaşta evliliklere dair yasal düzenlemeler hakkında bilgi sahibi değildir ya da çok sınırlı bilgiye sahiptir. Bu hukuki cehalet, mağdurların haklarını savunmasını zorlaştırmakta, hukuki süreçlere başvurularını

engellemektedir:

“Ceza olsun, hapis olsun... Ne tür gibi şeyler var bilmiyorum ama bir şekilde önlem alınması gerekiyor.”

Bu durum, hukuki okuryazarlığın artırılması gerekliliğine işaret ederken; yasaların varlığının tek başına çözüm olmadığını göstermektedir. Bireylerin yasalar hakkında bilinçlendirilmesi, haklarını talep etmelerini kolaylaştıracaktır.

Toplumsal kültürün erken yaşta evlilikleri destekleyici yapısı, yasaların uygulanabilirliğini zayıflatmaktadır. Katılımcılar, çevrelerinde erken evliliklerin geleneksel değerler aracılığıyla “normal” kabul edildiğini ve bu nedenle yasal engellemelerin etkisiz kaldığını belirtmiştir:

“Bence alınmalı. Küçük yaşta kesinlikle böyle bir şeye izin verilmemeli. Ama isteyen yine yapıyor.”

Bu toplumsal duyarsızlık, devletin yasaları uygulamadaki etkinliğini düşürmekte, kültürel normların hukukun önüne geçtiği bir çatışma alanı yaratmaktadır. Bu da hukuki yaptırımların uygulanmamasına ve çocuk evliliklerinin sürmesine yol açmaktadır.

Saha verileri, yasaların varlığına rağmen yaptırımların yeterince uygulanmadığını göstermektedir. Katılımcılar, resmi kurumların erken evliliklere karşı etkili bir denetim ve ceza mekanizması işletmediğini dile getirmiştir:

“Eskisi gibi hiçbir şey değişmedi... Devletin erken evliliklere karşı önlem aldığını düşünmüyorum. Yaptırımlar yok denecek kadar az, isteyen istediğini yapabiliyor. Kanunlar kâğıt üzerinde kalıyor, uygulanmıyor. Sahada denetim ve takip yapılmadığı için bu evlilikler durdurulamıyor.”

Bu ifadeler, erken yaşta evliliklerin önlenmesinde yasal yaptırımların yetersizliğini ve uygulamadaki ciddi aksaklıkları gözler önüne sermektedir. Katılımcılar, devletin yasal düzenlemelere rağmen etkili ve caydırıcı bir denetim mekanizması kuramadığını, bu nedenle de yasa dışı evliliklerin sürdürülmesine göz yumulduğunu vurgulamaktadır. Böylece hukukun koruyucu işlevi işlevsiz kalmakta, toplumsal ve kültürel faktörlerle birleşen uygulama eksiklikleri, erken evliliklerin devamını mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, yasal düzenlemelerin sadece varlığı

değil, uygulanması ve denetlenmesi için somut adımların atılması gerekmektedir.

Katılımcılar arasında fiziksel ve psikolojik şiddet mağduru olanlar bulunmakla birlikte, çoğu mağdurun hukuki destek arayışında isteksiz veya çekingen davrandığı gözlemlenmiştir. Bu durum, yalnızca bilgi eksikliğinden değil, aynı zamanda devlet kurumlarına karşı duyulan güvensizlik, korku ve sosyal dışlanma endişesi gibi psikososyal engellerden kaynaklanmaktadır:

“Ben hiç kimseye anlatmadım... Sesimi çıkarmadım.”

Hukuki yardım mekanizmalarına erişimin sınırlı olması, mağdurların korunma ve destek süreçlerini olumsuz etkileyerek, şiddet döngüsünün kırılmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, hukuki süreçlerin mağdur dostu, kolay ulaşılabilir ve güven verici şekilde yapılandırılması, koruma ve iyileşme sürecinin sağlıklı işlemesi açısından kritik öneme sahiptir.

Türkiye’de çocuk yaşta evlilikler yasal olarak engellenmesi gereken uygulamalar olmasına rağmen, saha çalışması bulguları ve katılımcı deneyimleri, hukuki düzenlemelerin pratikte yetersiz kaldığını göstermektedir. Medeni Kanun’da yer alan 18 yaş evlenme sınırı ile 16 yaş için mahkeme izni zorunluluğu koruyucu bir mekanizma işlevi görse de, toplumsal normlar, aile ve ekonomik baskılar ile hukuki bilinç eksikliği, bu düzenlemenin etkisini azaltmaktadır.

Rıza dışı evliliklerin yaygınlığı, etkin yaptırımların olmaması ve hukuki koruma mekanizmalarına erişimde yaşanan engeller, erken yaşta evliliklerin önlenmesinde başlıca engeller olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca mağdurların hukuki destek süreçlerindeki bilgi ve erişim yetersizlikleri, korunma ve iyileşme süreçlerini sekteye uğratmaktadır.

Bu nedenle, çocuk yaşta evliliklerle mücadelede sadece yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi değil; toplumsal bilinçlenme, hukuki okuryazarlığın artırılması, koruma ve destek mekanizmalarının erişilebilirliğinin sağlanması da eş zamanlı olarak önem taşımaktadır. Yasal mevzuatın etkin uygulanabilmesi için devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve toplumun tüm kesimlerinin koordineli bir bilinçlendirme ve denetim süreci yürütmesi zorunludur.

4.4.19. Katılımcı Görüşleri: Sevgi ve Rıza Temelli Evlilik Yaklaşımı

Araştırmaya katılan bazı bireyler, erken yaşta evliliklerin yasaklanması gerektiği konusunda hemfikir olmakla birlikte, kız ve erkeğin birbirini sevmesi durumunda evliliğe izin verilmesi gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Bu görüş, evliliğin temelinde karşılıklı rıza ve sevginin olması gerektiği fikrine dayanmaktadır:

“Eğer kızla erkek birbirini seviyorsa, ailelerin izin vermesi gerekiyor. Zorla evlilik olmamalı.”

Bu ifade, toplumsal normların yasal düzenlemelerle çatıştığı alanda, bireysel tercih ve duygusal bağların önemi üzerine bir vurgu taşımaktadır. Ancak, Türkiye’deki mevcut yasal düzenlemeler, evlenme yaşı sınırı ve mahkeme izni koşullarıyla bu tür evliliklerde de çocukların korunmasını amaçlamaktadır.

Diğer yandan, bazı katılımcılar ise sevgi veya rıza olsa bile erken yaşta evliliğin bireyin gelişim sürecini tamamlamadan yükümlülük altına girmesi nedeniyle riskli ve zararlı olduğunu savunmaktadır:

“Sevgi olsa bile, çocuk daha küçük. Olmaz, önce büyüsün, sonra evlensin.”

Bu görüşler, erken yaşta evliliklerin sadece hukuki değil, aynı zamanda psikososyal gelişim açısından da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Sevgi ve rıza olsa bile, bireyin yasal yaş sınırına ulaşmadan evlilik yapmasının bedensel, zihinsel ve sosyal olgunluk açısından sorunlar doğurabileceği vurgulanmaktadır.

Bu çelişkili görüşler, erken yaşta evlilik meselesinin sadece yasal düzenlemelerle değil, aynı zamanda toplumsal değerler, bireysel haklar ve psikolojik gelişim dinamikleriyle de sıkı ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

4.4.20. Geleneklerin Dinle Değil, Kültürel Alışkanlıklarla Meşrulaşması

Saha bulguları, erken yaşta evliliklerin temelinde dini inançlardan çok, derin köklere sahip kültürel ve geleneksel normların yattığını göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, erken evlilik kararlarında dinin belirleyici olmadığını, esas olarak “geleneklerin bakış açısı” ile hareket edildiğini ifade etmektedir. Bu görüş, dinin erken evliliklerde asli değil, daha çok bu uygulamayı meşrulaştıran ikincil bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Asıl belirleyici unsurun, aile ve çevreden gelen baskılar ile kültürel normların sürekliliği olduğu açıktır.

Bazı katılımcılar dini gerekçelerle erken yaşta evliliği savunmakla birlikte, bu savunmanın çoğu zaman yüzeysel ve kulaktan dolma bilgiye dayandığı görülmüştür. Erken yaşta evliliğin zina riskini önlemek için yapıldığı düşüncesi yaygındır ve katılımcılar dini figürlerden örnekler vermektedir:

“Dini açıdan bakıldığında, zina etmesin diye evlendiriliyor. Hz. Aişe ve Fatma örnekleri var, onlar da erken yaşta evlenmiş.”

Ancak bu tür örneklemeler genellikle derin dini bilgi ve bağlamdan yoksundur; daha çok toplumsal alışkanlıkları dini referanslarla destekleme amacı taşımaktadır. Bununla birlikte, önemli bir kesim dini bilgi eksikliğini açıkça ifade etmektedir:

“Ben bilmiyorum, din bu konuda ne diyor bilmiyorum.”

“İslam’da da erken yaşta evlenmek doğrudur diye biliyorum ama detayını bilmiyorum.”

Bu ifadeler, dini referansların çoğunlukla yüzeysel ve eksik bilgilerle kullanıldığını, dini bilginin sorgulanmadığını ve çoğunlukla kulaktan dolma anlatımlarla şekillendiğini göstermektedir. Din, sahadaki işlevi itibarıyla gerçek dini öğreti olmaktan çok, kültürel alışkanlıkların dinsel kılıfa bürünmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcıların çoğu, erken yaşta evlilik kararlarının esasen dini inançtan değil, çevrenin ve mahallenin baskısından kaynaklandığını belirtmiştir. Din, bu süreçte bireysel bir inanç değil, toplumsal baskıyı destekleyen örtü ya da gerekçe olarak işlev görmektedir:

“Etkisi vardır ama daha çok milletin dediğinden korkuyorlardı.”

Bu ifade, dini otoritenin yerini sıklıkla “el âlem ne der” korkusunun aldığını ortaya koymaktadır. Toplumun dini söylemleri bir baskı aracı olarak kullanması, bireylerin kendi dini inançlarından çok, sosyal itaat mekanizmalarıyla yönlendirilmesini sağlamaktadır.

Michel Foucault’nun “otorite söylemi” kavramı, bu durumu anlamak açısından önemlidir; din, burada mutlak hakikat olmaktan çok, yerel otoritelerin kararlarını meşrulaştıran bir araç işlevindedir. Talal Asad’ın antropolojik yaklaşımı ise dinin modernite öncesi toplumlarda sadece ibadet değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal düzenleyici bir mekanizma olduğunu vurgular. Bu bağlamda erken yaşta evliliklerin esas olarak kültürel ve patriyarkal kontrol mekanizmaları olduğu, dinin ise bu yapıyı güçlendiren ama özünde ikincil bir rol oynadığı sonucuna

varılmaktadır.

4.4.21. Kuşaklar Arası Gelenek Aktarımı ve Erken Yaşta Evlilikte Toplumsal Değişim

Erken yaşta evliliklerin sürdürülmesinde sadece bireysel tercihler veya ekonomik gerekçeler değil, aile içinde kuşaktan kuşağa aktarılan köklü geleneklerin önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Görüşmelerde kadınların önemli bir kısmı, kendilerinden önceki nesillerin de erken yaşta evlendiğini, bu durumun adeta “alışılmış bir kader” olarak benimsenip normalleştirildiğini belirtmiştir.

Bir katılımcı, ailesindeki kadınların erken yaşta evlendiğini şöyle ifade etmektedir:

“Benim gibi erken yaşta evlenen çok yok, yani evlenen büyük yaştaydı... Ama annemler de genç evlenmiş.”

Bu ifade, erken evliliklerin yalnızca bir gelenek değil, aynı zamanda davranış kalıbı olarak yeni kuşaklara taşındığını göstermektedir. Kadınlar için evlilik bireysel bir tercih olmaktan çok, “doğal akışın bir parçası” olarak algılanmaktadır.

Bazı katılımcılar, erken evliliğin yalnızca aile içinde değil, topluluğun tamamında süregelen bir uygulama olduğunu ve dışına çıkmanın “ayıp” olarak görüldüğünü vurgulamıştır:

“Büyüklerimiz eskiden geleneklerinde böyle gördükleri için tepki göstermiyorlar. Küçük yaşta evlendirmeyi isterler. Bence bu konu normal görülemez.”

Bu söylem, sadece aile bazında değil, topluluk düzeyinde geleneklerin kolektif bilinçle yeniden üretildiğini ve değişime direnç gösterdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, erken yaşta evlenmenin fiziksel ve psikolojik olarak yıkıcı etkilerinin farkındadır ve yaşadıkları deneyimlere dair derin bir pişmanlık taşımaktadır:

“Benim çevrem ve ailem çok pişman, beni erken evlendirdikleri için ama hâlâ çok var.”

“Benim yaşadığım hayatı yaşayacak kim olursa olsun, asla çocuğumu küçük yaşta evlendirmem.”

Bu ifadeler, erken evliliğin artık sadece geçmişte kalan bir olgu değil; bugünü ve geleceği etkileyen bir sosyal bilinç alanı haline geldiğinin göstergesidir. Kadınlar, kendi yaşadıkları travmatik deneyimleri çocuklarına yaşatmak istememekte, bu yüzden kuşaklar arasında net bir kopuş gözlenmektedir.

Bazı katılımcılar ise evlilik yaşının bireysel olgunlukla ilişkilendirilmesi gerektiğini belirtmiş; evliliğin en az 25 yaşından sonra olmasının daha sağlıklı olduğunu savunmuştur:

“Bence erken yaşta evlilik olmamalı çünkü hiçbir şey bilmiyorsun... en azından 25 yaşında olursa daha sağlıklı olur.”

Öte yandan, iki katılımcı erken evliliğe dair farklı bir görüşü dile getirmiştir:

“Günaha girmektense evlensin, barklansın daha iyi.”

“Hz. Aişe ve Fatma örneği var, dini de böyle görüyorlar.”

Ancak çoğunluk bu görüşü benimsememekte, dini referansların pratikte çok sınırlı ve gelenekler lehine araçsallaştırıldığını ifade etmektedir.

4.4.22. Bireysel Tutumların Toplumsal Dönüşüme Katkısı

Çoğu katılımcı, kendi çocuklarını erken yaşta evlendirmeye kesinlikle karşı olduğunu belirtmiş ve bu duruş, erken evliliğin artık bir gelenek değil, toplumsal bir sorun ve travma olarak algılandığını göstermektedir: *“Çocuğumun erken yaşta evlenmesini asla istemem.”*, *“Bu kötü bir şey, çocuklar büyüsün, kendi kararını versin istiyorum.”*

Katılımcılar arasında, erken evliliklere yönelik toplumsal farkındalığın yavaş da olsa artmakta olduğu da dile getirilmiştir:

“Geçenlerde yeğenimi istediler, 16 yaşındaydı, bizimkiler tepki gösterdi, ‘daha çocuktur’ denildi.”

Bu tür ifadeler, erken evliliğin toplumsal norm olarak giderek zayıfladığını ancak tamamen ortadan kalkmadığını; toplumsal dönüşümün kırılğan ve süreç halinde olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda, Anthony Giddens’in yapı ve özne ilişkisinin (1984) önemine dikkat çekmek gerekir. Toplumsal yapılar, bireylerin deneyimleriyle hem yeniden

üretilmekte hem de kırılmaktadır. Kadınların yaşadıkları ve ifade ettikleri pişmanlıklar, bu yapının eleştirisini doğurmakta ve alternatif normların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

4.4.23. Medya ve Bilgiye Erişim: Kısıtlı Kullanım, Dijital Engel ve Yetersiz Farkındalık

Katılımcılar, televizyon ve benzeri geleneksel medyada erken yaşta evliliklerin olumsuz biçimde sunulduğunu fark ettiklerini dile getirmiştir. Ancak, bu medya söylemi ile yaşadıkları toplumsal gerçeklik arasında önemli bir gerilim bulunmaktadır. Kadınlar, medyanın erken evlilikleri “kötü” olarak tanımlamasına rağmen kendi çevrelerinde bu uygulamanın hâlâ olağan ve hatta övülen bir gelenek olduğunu belirtmektedir:

“Televizyonda sürekli kötü gösteriliyor, ben de bazen izleyince kendimi kötü hissediyorum ama bizim çevrede hâlâ normal.”

“Programlarda erken evlilik kötü diyorlar ama benim köyde herkes kızını veriyor, alışılmış bir şey.”

Sosyal medya açısından kırsal kadınların büyük çoğunluğu erişim ve kullanım konusunda büyük sınırlamalar yaşamaktadır. Instagram hesabı olanların sayısı sınırlı olup, kullanım genellikle yüzeyseldir. TikTok kullanım oranı ise oldukça düşüktür. Bazı katılımcılar, TikTok’un varlığından bahsetmekle birlikte, hesap açmak veya aktif içerik paylaşmak konusunda çekingen davranmaktadır:

“TikTok var elimde ama açmadım hesabı, bir şey paylaşmıyorum.”

“Instagram az kullanıyorum, çok takipçi yok.”

Bu durum, medya ve toplumsal normlar arasında kadınlarda bir “çifte bilinç” (Du Bois, 1903; Fanon, 1952’den uyarlanmıştır) yaratmaktadır. Kadınlar, medyada gördükleri eleştirel söylemlerle kendi yaşam deneyimleri arasında çatışma yaşamaktadır. Yaşadıkları durumun sorunlu olduğunun farkında olmalarına karşın, toplumsal baskılar, gelenekler ve ekonomik bağımlılıklar nedeniyle bu farkındalığı harekete dönüştürmekte zorlanmaktadırlar. Bir katılımcı bu ikilemi şöyle ifade etmiştir:

“Televizyonda kötü diyorlar, biz de anlıyoruz ama ‘bizim yaşadığımız başka’ diyoruz, değiştirmek zor. ”Biliyorum kötü, içim yanıyor ama sesimi çıkaramıyorum,

ne yapayım?”

Sonuç olarak, medya kadınlar için hem bir farkındalık kaynağı hem de bir içsel çatışma alanı olarak işlev görmektedir. Ancak erişim kısıtları, düşük dijital okuryazarlık ve toplumsal normların baskısı, bu farkındalığın toplumsal dönüşüme dönmesini engellemektedir (Couldry, 2012; Jenkins, 2006). Dijital bölünme ve medya okuryazarlığı eksikliği, toplumsal değişim süreçlerinin özellikle kırsal alanlarda yavaş ilerlemesine neden olmaktadır. Bu noktada, yalnızca teknik erişimin artırılması değil, eğitim ve kültürel sermayenin güçlendirilmesi; ayrıca toplumsal normların dönüşümü için kapsayıcı stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir (Hargittai, 2010; Livingstone, 2004).

5. TARTIŞMA

Bu çalışma, Şanlıurfa örneğinde erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerini anlamaya yönelik kapsamlı bir inceleme olarak, saha verileri ışığında literatüre katkı sağlamayı amaçlayan bir çalışma olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel amacı, bu evliliklerin bireylerin yaşamlarını nasıl şekillendirdiğini, toplumsal cinsiyet rollerinin ve geleneksel normların bu süreçteki etkisini mikro düzeyde, yani bireylerin deneyimleri ve anlamlandırmaları ışığında ortaya koymaktır. Bu çalışma, erken yaşta evlilikleri yalnızca bireysel kararlar, hukuki eksiklikler ya da sağlık riskleri çerçevesinde değil; daha geniş bir toplumsal yapının ürünü olarak ele almıştır. Bulgular, erken yaşta evliliklerin salt bir toplumsal gelenek ya da ekonomik zorunluluk olmaktan öte, bireylerin kendi yaşam deneyimleri ve etkileşimleri içerisinde şekillenen karmaşık sosyal süreçler olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, kadın ve erkek katılımcıların erken evliliklere ilişkin içselleştirdikleri roller, normlar ve sembolik anlamlar, sadece evlilik kararlarını değil, aynı zamanda evlilik sonrası kimlik inşasını, psikolojik sağlık durumunu ve sosyal ilişkileri de derinden etkilemektedir.

Araştırma, literatürde erken yaşta evliliklerin genellikle makro sosyolojik veya ekonomik faktörler bağlamında ele alındığı bir ortamda, mikro düzeyde bireylerin ve ailelerin deneyimlerine odaklanarak önemli bir katkı sağlamaktadır. Sembolik etkileşimcilik perspektifiyle yapılan bu çalışma, bireylerin gündelik yaşam pratikleri ve sosyal etkileşimler üzerinden erken evlilik deneyimlerini nasıl yorumladığını ve bu deneyimlerin toplumsal yapılarla nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Böylece, erken evliliklerin sadece yapısal değil, aynı zamanda anlam üretim süreçleriyle de şekillendiğini vurgulayarak literatürdeki boşlukların doldurulmasına katkıda bulunmaktadır.

Araştırmanın ortaya koyduğu bulgular, bu evliliklerin ailelerin ekonomik çaresizliklerinden ya da bireylerin duygusal tercihlerinden çok daha derin nedenlerle gerçekleştiğini göstermektedir. Bu nedenler arasında kültürel normlar, toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkil değerler, aile içi otorite yapıları ve sembolik anlamlar öne çıkmaktadır. Özellikle kadın katılımcıların anlatımları, evliliğin çoğu zaman bir "hayat seçimi" değil, toplum tarafından belirlenmiş bir "zorunluluk" olarak görüldüğünü ortaya koymuştur. Kız çocuklarına evde kalma korkusu aşılanmış, erkek çocuklarına ise aileyi geçindirme sorumluluğu yüklenmiştir.

Evlilik bu bağlamda sadece iki insanın bir araya gelmesi değil; aynı zamanda

kadınlık ve erkeklik rollerinin toplumsal olarak onaylandığı bir geçiş ritüeli, bir tür "yetişkinliğe kabul" süreci hâline gelmiştir. Bu durum, toplumsal cinsiyetin sadece biyolojik değil; aynı zamanda kültürel olarak inşa edilen bir kimlik olduğunu savunan kuramcıların görüşleriyle birebir örtüşmektedir. Örneğin Judith Butler'a göre toplumsal cinsiyet, tekrar eden davranışlarla öğrenilen ve toplumsal beklentilere göre şekillenen bir kimlik biçimidir. Araştırma bulguları da evliliğin bu toplumsal cinsiyet rollerini "sahneye koyma" aracı olarak işlediğini göstermektedir. Kız çocukları "kadın olmayı", erkek çocukları ise "erkek olmayı" evlilik yoluyla gerçekleştirmeye zorlanmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin kendi evlilik deneyimlerine attıkları anlamlar, gündelik yaşamda kullandıkları kavramsal dil, toplumsal cinsiyet rollerine yönelik içselleştirilmiş söylemler ve bu süreçte kullanılan simgeler, bu evlilik biçimlerinin sosyolojik görünürlüğünü artıran temel unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

Sembolik etkileşimcilik, toplumu bireyler arası etkileşimlerin toplamı olarak gören bir yaklaşımdır. Bu kuram, bireylerin sosyal dünyayı aktif biçimde anlamlandırdığını, kendiliklerini ve toplumsal rollerini başkalarıyla olan ilişkileri üzerinden inşa ettiklerini ileri sürer (Blumer, 1969; Mead, 1934). Bu çerçevede, erken evlilik kararlarının nasıl verildiği kadar, bu kararların nasıl gerekçelendirildiği ve yaşanan deneyimlerin bireysel zihinsel süreçlerde nasıl temsil edildiği de önemlidir. Araştırmanın saha verileri, bireylerin evlilikle ilgili yaşantılarını genellikle "kader", "alın yazısı", "böyle uygun görüldü" veya "hayırlısı buydu" gibi normatif ve kolektif referanslarla açıkladıklarını göstermektedir. Bu durum, bireylerin yaşadıkları gerçekliği kişisel iradede çok, içinde bulundukları toplumsal ilişkiler ağı ve sembolik sistemler üzerinden tanımladığını ortaya koymaktadır.

Görüşme sürecinde birçok katılımcının, kendisine yöneltilen sorular karşısında şaşkınlık yaşaması, bazı şeyleri ilk kez sorgulaması ve hatta görüşme sonrasında arayarak "ben neler yaşamışım" gibi ifadelerde bulunması, sembolik etkileşimciliğin temel kabulü olan "benliğin başkasının bakışından inşa edildiği" görüşünü doğrular niteliktedir. Katılımcıların bu süreçte yaşadığı farkındalık, Mead'in "ayna benlik" (looking-glass self) kavramı ile açıklanabilir: birey, kendisine dışarıdan yöneltilen bakışla kim olduğunu, ne yaşadığını ve ne hissettiğini anlamaya başlar.

Ayrıca partilokal yerleşim düzeni, geniş aile yapısı, akraba ve berdel evlilikleri gibi kültürel pratikler yalnızca maddi değil, aynı zamanda sembolik bir düzenin de taşıyıcısıdır. Örneğin berdel evliliklerinde karşılıklı itaat ve bağlılık gibi

söylemler, bireylerin bu evlilik biçimini anlamlandırmak için nasıl kolektif değerleri kullandığını ve kendi yaşamlarını bu değerler içinde meşrulaştırdığını göstermektedir. Bu, bireylerin evlilik gibi kritik kararları dahi kolektif etkileşim kalıplarıyla ve semboller aracılığıyla tanımladığını ortaya koyar.

Araştırmanın gösterdiği bir diğer önemli boyut ise, bu sembollerin sadece dışsal değil, aynı zamanda bireylerin iç dünyasına kazınmış olmasıdır. Birçok katılımcı, yaşadığı evliliği sorgulamamış, hatta buna dair dilsel bir donanımına dahi sahip olmadığını fark etmiştir. Bu durum, Berger ve Luckmann'ın (1966) "gerçekliğin toplumsal inşası" kuramı ile de ilişkilidir: bireyler, içinde yaşadıkları dünyayı doğal ve kaçınılmaz olarak algılarlar çünkü bu dünya, doğdukları andan itibaren etkileşim içinde öğrendikleri sembolik bir sistem tarafından şekillendirilmiştir. Bu bağlamda erken yaşta evlilikler, sadece ekonomik ya da kültürel bir gelenek değil, bireylerin düşünme biçimlerini şekillendiren sembolik bir düzendir. Bu çalışma, sembolik etkileşimcilik kuramı ekseninde, erken yaşta ve zorla yapılan evliliklerin yalnızca dışsal yapılarla değil, bireylerin etkileşim yoluyla ürettiği anlamlar ve semboller üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır. Kadın ve erkeklerin toplumsal rollerini sorgulamadan kabul etmeleri, bu rollerin bireysel değil, toplumsal birer etiket olarak yaşandığını göstermektedir. Sembollerin yeniden üretildiği bu gündelik pratikler değişmeden, yasal ve yapısal reformların da sınırlı kalacağı açıktır. Dolayısıyla çözüm, yalnızca sistemsel değil, bireylerin bu sembollerle yüzleşmesini ve alternatif anlam dünyaları inşa etmesini sağlayacak sosyal, eğitsel ve kültürel müdahalelerle mümkün olacaktır.

Erken yaşta evlilikler, bireysel tercihlerden bağımsız olarak, toplumun kültürel hafızasında derinleşmiş söylemler ve atasözleri aracılığıyla da sürekli yeniden üretilen karmaşık sosyal olgulardır. Sembolik etkileşimcilik perspektifinden bakıldığında, bu kültürel ürünler; dil, semboller ve günlük etkileşimler vasıtasıyla hem kız hem de erkek çocuklarına farklı fakat birbirini tamamlayan toplumsal roller ve beklentiler yükler. Böylece, evlilik süreci sadece bireysel bir karar olmaktan çıkarak toplumsal anlamlarla biçimlendirilir ve toplumsal kimliklerin şekillenmesinde kritik bir mekanizma haline gelir.

Toplumsal söylemler, kız çocuklarını v erkek çocuklarını "aile onuru ve namusun bekçisi" olarak konumlandırır. Günlük yaşamda sıkça tekrar edilen "Kız evde kalırsa aile utanç duyar" veya "Kız evlenen kadar ya babasının ya elin" gibi ifadeler, kız çocuklarının ergenlik öncesinden itibaren evlilikle bağdaştırılmasını olağanlaştırır ve bu süreci kaçınılmaz kılar. Bu söylemler, kızların bedenlerinin ve

sosyal yaşamlarının kontrol altında tutulmasını meşrulaştırır; “Kız beşikte, çeyiz sandıkta” ve “On beşinde kız ya erde gerek ya yerde” gibi atasözleri ise bu kültürel denetimin dilsel temellerini oluşturur. Kız çocuklarının “evde kalması” veya “bekâr kalması” ise “utanç” ve “tehlike” olarak kodlanarak erken evliliği zorunlu ve koruyucu bir sosyal çözüm olarak meşrulaştırır.

Erkek çocuklarına yüklenen roller ise farklı olmakla beraber en az kızlar kadar belirleyicidir. “Oğlan büyür koç olur, kız büyür hiç olur” ve “Ağaç yeşert, meyve getirsin; oğlan büyüt ekmek getirsin” gibi atasözleri, erkeklerin erken yaşta ekonomik üretkenliğe ve aile reisliği sorumluluklarına hazırlanmasını simgeler. Günlük söylemlerde ise “Oğlan artık adam oldu, evlenmeli ve ailesinin yükünü paylaşmalı” ifadeleri, erkeklerin evlilikle birlikte ekonomik ve toplumsal görevler üstlenme beklentisini ortaya koyar. Erkek çocukları “güç”, “koruyuculuk” ve “aile onurunu sürdürme” gibi ataerkil rollere erken yaşta entegre edilir; bu durum onların erken olgunlaşmalarına ve ağır sorumluluklar üstlenmelerine yol açar.

Araştırmanın temel bulgularından biri, toplumsal cinsiyet rollerine dair sembollerin kadın ve erkekler tarafından aktif şekilde taşındığı ve yeniden üretildiğidir. Kadınların itaatkâr, sessiz ve sabırlı olmalarının “iyi eş” veya “hayırlı gelin” olarak tanımlanmak için bir ön koşul olarak görülmesi, namus ve şeref gibi kavramların kadın bedeni üzerinden tanımlanması, bu sembollerin sosyal etkileşim içerisinde nasıl güçlendiğini gösterir. Aynı şekilde erkeklerin “aile onurunu koruma” yükümlülüğüyle hareket etmeleri, hatta bu uğurda öldürmeye ya da ölmeye kadar giden davranışları, maskülenliğin de sembolik bir değer hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Erkekliğin bu şekilde sembolleştirilmesi, bireyi hem bir iktidar alanına yerleştirmekte hem de ağır bir baskı altına sokmaktadır. Çalışma süresince bazı erkek katılımcıların, “şeref, namus meselesi olursa gerekirse cezaevine de girerim, mezara da. İnsan namusu için yaşar. ” gibi ifadelerle bu sembolik yükü içselleştirdiği görülmüştür. Bu noktada sembolik etkileşimcilik, erkekliğin de sosyolojik olarak inşa edilmiş bir “gösteri” (performance) olduğunu savunan Goffman’cı bir bakış açısını çağrıştırmaktadır.

Bu çalışma bulgularında da hem görüşmecilerin hem de onların aile ve çevresinde erken yaşta evliliklere ilişkin bu tür toplumsal söylem ve düşüncelerin yoğunluğu açık biçimde gözlemlenmiştir.

Sembolik etkileşimcilik, toplumsal gerçekliğin bireylerin günlük etkileşimlerinde ve sembollerle kurdukları anlam dünyasında şekillendiğini savunur.

Bu bağlamda, atasözleri ve toplumdaki yaygın söylemler, cinsiyet rollerinin dil ve kültür aracılığıyla nasıl inşa edildiğini ve bireylerin kendilerini bu rollere göre nasıl tanımlayıp yönlendirdiğini gösterir. Kızlar, pasif, korunmaya muhtaç ve namusun bekçisi olarak kodlanırken; erkekler aktif, karar verici ve ailenin maddi-manevi yükünü taşıyan figürler olarak konumlandırılır. Bu çift kutuplu rol dağılımı, erken yaşta evliliklerin kültürel, toplumsal ve psikolojik temellerinin sağlamlaşmasına hizmet eder. Erken evliliklerin devamlılığını sağlayan bu dilsel ve kültürel semboller, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ve ataerkil düzenin yeniden üretimini mümkün kılar. Bu nedenle, erken evliliğin kökenlerine dair bu söylem ve sembollerin fark edilip dönüştürülmesi, toplumsal dönüşümün anahtar süreçlerinden biridir. Bu çalışma, bu kültürel yapıları ortaya koyarak, erken yaşta evliliklerin karmaşık toplumsal dinamiklerini anlamaya yönelik özgün ve önemli bir katkı sunmaktadır.

Bu çalışma, erken yaşta evlilikleri yalnızca bireysel kararlar ya da ekonomik gerekçeler üzerinden değil, aynı zamanda feminist kuram ve toplumsal cinsiyet teorisi bağlamında da değerlendirmektedir. Feminist kuram, kadınların toplumsal roller, iktidar ilişkileri ve ataerkil yapı içerisindeki konumlarını görünür kılarak, bu yapıların nasıl yeniden üretildiğini sorgular. Özellikle radikal ve yapısalcı feminist yaklaşımlar, erken yaşta evliliği kadınların çocukluk çağlarından itibaren ev içi rollere, sessizliğe ve itaate koşullandırılmasının bir sonucu olarak görür (Tong, 2009). Bu kuram çerçevesinde, evlilik kadınlar açısından bir “rıza zorlanma” biçimi, bir iktidar ilişkisine dahil olma süreci olarak okunur.

Toplumsal cinsiyet teorisi ise cinsiyetin biyolojik bir gerçeklikten çok, sosyal olarak inşa edilen bir süreç olduğunu savunur. Judith Butler (1990), toplumsal cinsiyetin bireyin tekrar eden performatif davranışlarıyla kurulduğunu ve bu davranışların toplumsal normlarla şekillendiğini ileri sürer. Bu bağlamda evlilik, özellikle kız çocukları için “kadınlık” rollerinin, erkek çocukları içinse “erkeklik” rollerinin sahneye konduğu ve meşruiyet kazandığı bir performans alanına dönüşmektedir.

Araştırma bulguları, bu kuramsal çerçevelerle doğrudan örtüşmektedir. Kadınların evlilik sürecinde bedenlerinin denetim altına alınması, itaatkâr, sabırlı ve sessiz bireyler olarak tanımlanmaları, feminist kuramın kadının ikincilleştirilmesine dair eleştirilerini desteklemektedir (Bordo, 1993; Kandiyoti, 1988). Erkek katılımcıların ise “aileyi geçindirme”, “namusu koruma” ve “erkeklik onuru” gibi sembolik sorumlulukları üstlenmek zorunda bırakılmaları, toplumsal cinsiyet rollerinin yalnızca kadınları değil, erkekleri de baskı altına alan bir sistem olduğunu

göstermektedir (Connell, 1995).

Ayrıca, Pierre Bourdieu'nün (1998) “sembolik şiddet” kavramı çerçevesinde, evlilik kurumunun kültürel olarak meşrulaştırılmış ataerkil normlarla nasıl içselleştirildiği açıklanabilir. Erken evliliklerde kadının “barış nesnesi”, “namus taşıyıcısı” ya da “ailevi çözüm aracı” olarak konumlandırılması, bireysel özneliliğinin bastırıldığını ve iktidarın semboller aracılığıyla yeniden üretildiğini ortaya koyar.

Sonuç olarak, erken yaşta evlilikler bu çalışmada yalnızca sosyoekonomik değil, aynı zamanda derin bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği zemininde konumlandırılmakta; feminist kuram ve toplumsal cinsiyet teorisi aracılığıyla bu olgunun yapısal, kültürel ve sembolik yönleri açığa çıkarılmaktadır.

Erken yaşta evliliklerin ekonomik boyutu, literatürde sıklıkla yoksulluk, işsizlik, geçim sıkıntısı ve sınırlı kaynaklarla ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda başlık parası, çeyiz, berdel, kesim kâğıdı ve altın isteme gibi uygulamalar ekonomik pratikler olarak değerlendirilse de, bu çalışmada elde edilen bulgular bu unsurların sadece ekonomik araçlar olmadığını, aynı zamanda kültürel değerlerin ve sembolik anlamların taşıyıcısı olduğunu göstermektedir.

Özellikle altın isteme, gelin tarafının maddi gücünü göstermek, damat tarafının ekonomik yeterliliğini test etmek ve iki ailenin toplumsal statüsünü karşılıklı olarak “tanıma” işlevi görmektedir. Sadece bir süsleme ya da yatırım aracı olmaktan öte, altın talebi evliliğin ciddiyetini, ailenin “kızına verdiği değeri” ve karşı tarafın bu değere maddi olarak ne kadar karşılık vereceğini simgeler. Bu, sembolik etkileşimcilik kuramı açısından değerlendirildiğinde, maddi objelerin sosyal anlam taşıyan göstergelere dönüştüğünü ortaya koyar.

Benzer şekilde başlık parası, ilk bakışta gelin ailesine yapılan bir ekonomik katkı gibi görülse de, aslında kızın “statüsünün satın alınması” değil, ona ve ailesine verilen “simgesel değeri” bir ifadesi haline gelir. Berdel evliliği ekonomik masrafları ortadan kaldırmak gibi bir işlev görse de, aynı zamanda aileler arası karşılıklı güven, saygınlık ve yükümlülük alışverişi anlamına gelir. Kesim kâğıdı, evliliklerin sona ermesi durumunda taraflar arasında başlık parası, altın, düğün eşyası gibi maddi unsurların iadesini düzenleyen, kültürel olarak meşrulaşmış bir uygulamadır. Bu belge, ekonomik bir mutabakatın yanı sıra, aile onurunun ve sosyal denge algısının korunmasına da hizmet eder. Dolayısıyla, kesim kâğıdı hem evliliğin maddi boyutunu hem de toplumsal saygınlık kaygılarını yansıtan önemli bir kültürel

pratiktir.

Tüm bu unsurlar, ekonomik görünmekle birlikte toplumun kültürel kodlarıyla iç içe geçmiş sembolik araçlardır. Erken evliliklerin bu uygulamalar yoluyla meşrulaştırılması, ekonomik sıkıntının bir gerekçeye dönüşmesini sağlar. Ancak bu çalışma göstermektedir ki, ekonomik faktörler asıl neden değil, daha çok toplumsal baskının ve geleneksel düzenin sürdürülmesine hizmet eden araçsal öğelerdir.

Sonuç olarak, erken yaşta evlilikler çoğu zaman ekonomik gerekçelerle açıklansa da, bu çalışmada görüldüğü üzere başlık parası, çeyiz, altın ve kesim kâğıdı gibi uygulamalar yalnızca maddi anlamlar taşımamaktadır. Bu unsurlar, aynı zamanda kültürel ve toplumsal değerlerle şekillenmiş sembolik uygulamalardır. Aileler arasında saygınlık, onur ve sosyal dengeyi temsil eden bu uygulamalar, evliliği ekonomik bir anlaşmadan çok, toplumsal bir düzenin devamı olarak sunmaktadır.

Şanlıurfa'da 31 katılımcıyla yapılan bu araştırmanın bulguları, erken yaşta evliliklerin temel nedeninin doğrudan ekonomik baskılar olmadığını ortaya koymaktadır. Görüşmelerde, başlık parası, çeyiz, altın ve kesim kâğıdı gibi uygulamaların ekonomik içerik taşısa da, çoğunlukla kültürel ve sosyal anlamlarla yüklü olduğu anlaşılmıştır.

Gelir düzeyi yüksek aileler başlık parası talep etmek yerine yüksek miktarda ve gösterişli altın istemesi, ekonomik bir gereklilikten ziyade toplumsal statü ve prestij kaygısının ifadesi olarak değerlendirilebilir. Bu tutum, “Kızımızı sıradan bir aileye vermiyoruz” mesajını açıkça yansıtarak, ekonomik değerlerin ötesinde sembolik bir statü göstergesi işlevi görür. Altın, burada yalnızca maddi bir varlık değil, aynı zamanda ailelerin sosyal konumlarını ve onurlarını görünür kılan bir prestij nesnesine dönüşmektedir.

Buna karşılık, kırsal ve düşük gelirli kesimlerde başlık parası, hem ekonomik zorunlulukları karşılayan somut bir kaynak hem de aile onurunu pekiştiren önemli bir toplumsal uygulamadır. Bu bağlamda, başlık parası yalnızca maddi bir destek unsuru olmakla kalmayıp, aynı zamanda ailenin ekonomik gücünü ve sosyal kabulünü yansıtan bir prestij simgesi olarak işlev görür. Kırsal aileler, aldıkları başlık parasını ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumsal statülerinin görünür kılınması için kullanmakta, böylece ekonomik gereklilik ile sosyal normlar arasında bir köprü oluşturulmaktadır.

Bu farklılaşma, sosyoekonomik sınıflar arasında ekonomik ihtiyaçların ve sosyal statü ifadelerinin nasıl biçimlendiğine dair önemli bir göstergedir. Zengin ailelerde maddi talepler sembolik statü göstergeleri olarak öne çıkarken, kırsal kesimde ekonomik zorunlulukların doğrudan yansımasıdır. Böylece, altın ve başlık parası gibi geleneksel ekonomik uygulamalar, içinde bulundukları sosyal ve kültürel bağlama göre farklı anlam ve işlevler kazanmakta; bu durum erken yaşta evliliklerin ardındaki ekonomik gerekçelerin toplumsal statü ve kültürel değerlerle iç içe geçmiş karmaşık yapısını ortaya koymaktadır.

Katılımcıların anlatımları, erken evliliklerin toplumda hâlâ güçlü bir şekilde varlığını sürdüren ataerkil değerler, namus anlayışı ve akraba ilişkileri gibi kültürel normlarla gerekçelendirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla ekonomik gerekçeler, bu kültürel zeminde meşruiyet kazanmakta; ancak asıl belirleyici olan, bireylerin içinde doğduğu ve benimsediği sembolik değerler sistemidir.

Araştırma bulgularında sıkça rastlanılan erken evliliklerin en temel dinamiklerinden biri, katı toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollere dayalı sosyal baskı mekanizmalarıdır. Erkekler "geçim sağlayıcı", kadınlar ise "bakım verici" rollerle özdeşleştirilmiş; evlilik ise bu rollerin normatif bir uzantısı olarak sunulmuştur. Kadın katılımcılar arasında "evde kalma korkusu", "namus" endişesi ve aile büyüklerinin otoritesiyle şekillenen evlilik kararları oldukça yaygındır. Erkek katılımcılar ise evliliği çoğu zaman yetişkinliğe geçişin ve "adam olmanın" bir göstergesi olarak ifade etmişlerdir. Bu bulgu, Butler'ın (2008) toplumsal cinsiyetin kültürel olarak performe edildiği yönündeki görüşüyle örtüşmektedir. Evlilik, erkekliğin veya kadınlığın teyit edildiği bir "ritüel" haline dönüşmektedir.

Bu durum, kız çocuklarının eğitimden kopuşu gibi durumlarda gözlenmektedir. Bu durumda eğitimden kopuş sadece pedagojik bir eksiklik değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli bir dışlanma mekanizması olduğunu göstermektedir. (Örnek ifadeler: "Ortaokuldaydım, sonra okuldan ayrıldım çünkü ailem nişanlı kızın okulda ne işi var diyordu." "Okumak istiyordum ancak ekonomik yetersizlik ve aile baskısıyla evlendirildim."). Eğitim sürecinin yarıda kalması, kız çocuklarının ekonomik bağımsızlık, toplumsal hareketlilik ve kişisel gelişim fırsatlarından yoksun bırakılması anlamına gelmekte; sonuç olarak, ev içi rollere hapsedilmeleri kaçınılmaz hale gelmektedir.

Erkek çocuklar ise, eğitim hayatlarını sürdürme arzularına rağmen, toplumsal

cinsiyet beklentileri ve ataerkil normlar doğrultusunda erken yaşta ekonomik sorumluluklar üstlenmeye zorlanmaktadır. Katılımcı erkeklerin ifadeleri, “Okumakla bir yere varılmaz; erkek adam erken yaşta ayaklarının üzerinde durmalıdır.” gibi normatif baskıların, onların eğitimlerine devam etmelerini engellediğini ortaya koymaktadır. Hukuk fakültesini kazanmak isteyen ancak ailesinin ekonomik yükümlülük gerekçesiyle eğitimi bırakmak zorunda kalan katılımcının durumu, erkek çocukların da toplumsal roller nedeniyle bireysel hedeflerinden erken koparıldığını göstermektedir.

Bu bağlamda, erken yaşta evlilikler, sadece kız çocuklarının değil, aynı zamanda erkek çocuklarının da eğitim süreçlerine ve bireysel gelişimlerine ciddi müdahaleler olarak değerlendirilmelidir. Kız çocukları eğitim haklarından mahrum bırakılarak ev içi sorumluluklara hapsedilirken; erkek çocukları toplumsal beklentiler doğrultusunda ekonomik aktörler olarak erken yaşta iş hayatına yönlendirilmekte ve eğitim hayatlarından koparılmaktadır. Dolayısıyla, erken yaşta evliliklerin önlenmesi için toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kültürel kodların dönüşümü ve her iki cinsiyet için de eğitim olanaklarının eşit ve engellenmemiş biçimde sağlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu durum, yapısalcı kuramın toplumsal düzeni yeniden üreten kalıplaşmış yapılarına işaret etmektedir (Bourdieu, 2001).

Araştırma bulguları, erken yaşta ve çoğunlukla bireyin rızası dışında gerçekleşen evliliklerin bireyin psikolojik bütünlüğü ve kimlik gelişimi üzerinde derin ve kalıcı etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, çocuk yaşta evlendirilmenin kendilerinde uzun yıllar süren bir içsel çatışma, güvensizlik ve kimlik krizi yarattığını belirtmiştir. Bu krizlerin merkezinde ise bireyin yaşına uygun olmayan sorumlulukları üstlenmek zorunda kalması ve yeterli bir duygusal, sosyal, bilişsel olgunluğa erişmeden yeni bir sosyal rol içine yerleştirilmesi yer almaktadır.

Erken evliliklerde özellikle kız çocuklarının ev içi roller (eş, anne, gelin) ile toplumsal beklentiler arasında sıkıştığı ve bu durumun bireyin kendilik algısını olumsuz etkilediği gözlenmiştir. “Ben kendimi ne eş, ne çocuk gibi hissediyordum, kim olduğumu anlayamadan anne olmuştum” ifadesi, kimlik oluşum sürecinin erken evlilikle nasıl kesintiye uğradığını çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. Bu tür deneyimlerde kimlik karmaşası, özellikle ergenlik döneminin psikolojik açıdan sağlıklı bir şekilde geçirilememesiyle daha da derinleşmekte, bireyde sürekli bir “eksiklik hissi”, değersizlik ve yalnızlık duygusu oluşmaktadır. Bununla birlikte bazı katılımcıların yaşadığı toplumsal izolasyon da bu durumu güçlendirmektedir.

Evlendikten sonra arkadaşlık ilişkilerinden, eğitim hayatından ve sosyal ortamlardan uzak kalan bireyler, yalnızlık ve içe kapanıklık gibi sonuçlarla baş başa kalmaktadır.

Psikolojik travmalar ise, erken yaşta maruz kalınan fiziksel ve duygusal şiddetin, cinsel deneyimlerin ve gebeliklerin yarattığı ağır sonuçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. “Daha çocukken çocuk doğurdum. Ne anneliği ne eşliği bilmeden girdim o hayata. Hep ağladım, kimseye anlatamadım” şeklindeki ifadeler, erken evliliğin bireyde travmatik bir sürece dönüştüğünü açıkça göstermektedir. Bu travmalar, bazı durumlarda post-travmatik stres bozukluğu (PTSB), depresyon ve anksiyete gibi klinik tablolarla da örtüşmektedir. Özellikle duygusal destekten yoksunluk ve sosyal çevrenin bu durumu meşru görmesi, bireyin ruhsal sağlığının onarılmasını daha da zorlaştırmaktadır.

Ancak çalışmada dikkat çeken bir diğer boyut da, sevgi ve rıza temelli gerçekleşen evliliklerin görece daha olumlu psikolojik etkiler yaratabildiğidir. Katılımcılardan bazıları evliliğin kendi istekleri doğrultusunda ve duygusal bağ kurularak gerçekleştiğinde, sürecin daha sağlıklı ilerlediğini ve eş desteğinin psikolojik iyilik hallerini artırdığını belirtmiştir. Özellikle yaş farkının düşük olduğu ve eşlerin benzer gelişim dönemlerinde olduğu ilişkilerde, ortak deneyimlerin paylaşılması bireyde aidiyet, sevgi ve güven duygularını pekiştirmektedir. Bununla birlikte yaş farkının fazla olduğu evliliklerde, çoğu zaman eşitsizlik temelli bir iletişim biçimi gelişmekte, genç birey kendisini ifade etmekte zorlanmakta ve duygusal ihtiyaçlarını bastırmak zorunda kalmaktadır.

Tüm bu bulgular ışığında, erken evliliğin yalnızca bir hukuki veya kültürel mesele değil; aynı zamanda bireyin ruhsal gelişimini etkileyen çok katmanlı bir toplumsal sorun olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Kimlik gelişimi, bireyin özgürlük ve özerklik alanlarıyla yakından ilişkilidir. Bu alanların bastırılması, bireyde içsel bir kırılmaya yol açmakta ve yaşam boyu sürebilecek psikolojik izler bırakmaktadır. Dolayısıyla erken yaşta evliliklerin önlenmesi, sadece fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik ve kimliksel sağlığın korunması adına da yaşamsal bir öneme sahiptir.

Erken yaşta evlilikle birlikte gelişen doğurganlık süreci, literatürde sıklıkla ciddi sağlık riskleriyle ilişkilendirilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2018), 18 yaş altı gebeliklerde anne ve bebek sağlığı açısından kanama, erken doğum, düşük gibi komplikasyon risklerinin arttığını vurgulamaktadır. Bu riskler, özellikle yoksulluk, göç, açlık gibi krizlerin yaşandığı bölgelerde daha belirgin hâle gelmektedir. Çünkü bu bölgelerde kız çocukları sağlıklı koşullarda büyümekte,

yeterli tıbbi destek olmadan erken yaşta evlenip doğum yapmaktadır.

Ancak Şanlıurfa’da yürütülen bu çalışmada, beklenen düzeyde yaygın ve ağır sağlık sorunlarına rastlanmamıştır. Katılımcıların bir kısmı kansızlık, düşük ya da sezaryen gibi durumlar yaşadığını belirtmiş olsa da, bunlar çoğunlukla geçici ve sınırlı sorunlar olarak kalmıştır. Bu durum, hem devlet hem özel hastanelere olan erişimin görece artmasıyla hem de toplumun çocuk doğumuna atfettiği önemle ilişkilidir. Nitekim katılımcıların neredeyse yarısı özel hastanede doğum yapmıştır. Bu durum, ailelerin sosyoekonomik düzeyi yüksek olmasa da çocuk ve anne sağlığına gösterdikleri hassasiyeti ortaya koymaktadır.

Bunun yalnızca sağlık bilinciyle değil, aynı zamanda toplumsal denetimle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Şanlıurfa gibi geleneksel toplumlarda, yalnızca çocuk değil, annenin yaşadığı herhangi bir sağlık sorunu da çevre tarafından dikkatle izlenmekte ve yorumlanmaktadır. Kadın düşük yaptığında ya da sağlık sorunu yaşadığında “iyi bakamamışlar”, “doktora götürmemişler”, “hiç gezdirmemişler” gibi söylemlerle suçlamalar yapılabilmektedir. Bu nedenle aileler, hem bebek hem de annenin sağlığı için olası bir durumda “laf edilmesin” diye önlem amaçlı sağlık hizmetine yönelmektedir.

Sonuç olarak, Şanlıurfa örneğinde erken doğurganlığa bağlı sağlık sorunları kısmen görülmüş ancak beklenen yoğunlukta yaşanmamıştır. Bunun nedenleri sağlık hizmetlerine erişim, çocuğa verilen toplumsal değer ve aynı zamanda mahalle baskısıdır. Ancak bu durum, erken yaşta evliliğin doğurduğu riskleri ortadan kaldırmaz; aksine, bu olgunun kültürel, psikolojik ve toplumsal boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesini gerekli kılar.

Evlilik sürecinde toplumsal cinsiyet rollerinin belirleyici etkisi açıkça gözlemlenmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı, evlilik sonrası kadınların ev içi hizmet, itaat ve sabır rolüne sıkıştırıldığını; erkeklerin ise dış dünya ile ilişkilendirilen karar verici ve geçim sağlayıcı konumuna yerleştirildiğini ifade etmiştir. Bu rollerin yaşla orantılı biçimde içselleştirilmemesi, özellikle çocuk yaşta evlenen çiftlerde rol çatışmalarını beraberinde getirmiştir. Kadınlar, eşlerinin sorumluluk almaktan kaçındığını ve çoğu zaman kendi ailelerine bağımlı kaldığını belirtirken; erkekler ise evliliği yönetmekte yetersiz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, evlilikteki eşitsizlik yalnızca işbölümü ile sınırlı kalmamakta; kadının özneleşemediği, karar süreçlerine dahil edilmediği ve duygusal destekten yoksun bırakıldığı bir hiyerarşik yapı oluşmaktadır. Kadınların bu düzene verdikleri tepkiler

ise genellikle sessizlik, sabır ve içselleştirilmiş boyun eğme biçiminde tezahür etmektedir.

Evlilik sonrası partilokal yerleşim (erkeğin ailesiyle birlikte yaşama) kadınlar için çok katmanlı bir kontrol mekanizmasını beraberinde getirmektedir. Katılımcılar, eşlerinin ailesiyle yaşamanın yalnızca fiziksel bir paylaşım değil; aynı zamanda psikolojik bir kuşatma olduğunu belirtmişlerdir. Kadınların kendi evlerinde bile “misafir” gibi hissettikleri, sürekli gözetlendikleri ve ev içi rollerini kayıncıvalide gibi yaşça büyük kadın figürlerinin otoritesine göre düzenledikleri ifade edilmiştir. Bu durum, kadının hareket alanını kısıtlamakta, özerk kararlar almasını engellemekte ve evliliği bireyler arası bir birliktelik olmaktan çıkarıp aileler arası bir güç ilişkisine dönüştürmektedir. Kadınların bu yapıda hem duygusal hem fiziksel olarak yalnızlaştığı, çocuk yaşta evlendikleri için ise seslerini duyurmakta daha da zorlandıkları gözlemlenmiştir.

Çocuk yaşta evlenen bireyler, biyolojik gelişimlerini ve psikososyal olgunlaşma süreçlerini tamamlamadan ebeveynlik rolünü üstlenmek zorunda kalmışlardır. Bu zorunlu geçiş, özellikle kadınlarda ciddi bir kimlik karmaşasına ve ruhsal yıkıma neden olmuştur. Birçok katılımcı, “anne” olmasına rağmen çocuğuyla duygusal bağ kurmakta zorlandığını, ebeveynlik sorumluluğunu taşımaya hazır hissetmediğini ifade etmiştir. Kadınlar sıklıkla “ben kimim?”, “bu hayat benim mi?” gibi varoluşsal sorularla baş başa kaldıklarını belirtmiştir.

Bu bulgular, Erikson’un psikososyal gelişim kuramında tanımlanan “kimliğe karşı rol karmaşası” evresinin erken evlilikle sekteye uğradığını ve kadınların psikolojik sürekliliğinin bozulduğunu ortaya koymaktadır. Bastırılmış öfke, değersizlik hissi, yalnızlık ve dissosiyatif tepkiler, bu evliliklerin psikolojik sonuçlarının yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de ciddi bir kırılma yarattığını göstermektedir.

Evlilik süreci, katılımcıların çoğu için eğitim hayatının sonu anlamına gelmiştir. Birçok kadın, çocuk yaşta evlenmeleri sebebiyle hayallerinden vazgeçmek zorunda kaldıklarını; eğitim, meslek ve ekonomik özgürlük elde etme olanaklarını yitirdiklerini dile getirmiştir. Bu durum, yalnızca bireysel bir engellenme değil; aynı zamanda toplumsal kalkınmayı doğrudan etkileyen bir yapısal eşitsizlik biçiminde okunmalıdır. Kadınların eğitim hakkından mahrum bırakılması, onları toplumsal üretimin dışına itmekte; böylece yalnızca “eş” ve “anne” kimliğine sıkıştırılan bireyler haline getirmektedir. Bu süreçte, özellikle yoksul ailelerin eğitimin uzun

vadeli faydalarına karşı evliliği kısa vadeli bir çözüm olarak görmeleri, yoksulluğun kuşaklar boyunca yeniden üretildiğini göstermektedir.

Evlilik sürecinde en belirgin yapısal sorunlardan biri de ekonomik bağımsızlığın sağlanamamasıdır. Hem kadınlar hem erkekler erken yaşta evlendikleri için meslek edinememiş, eğitimlerini tamamlayamamış ve sürdürülebilir bir gelir düzeyine ulaşamamışlardır. Kadınlar çoğu zaman eşlerinin ellerine baktıklarını, çalışmak istediklerinde ise aile baskısıyla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Erkekler ise ekonomik sorumlulukları yerine getirememekten dolayı yoğun stres ve çaresizlik yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu karşılıklı yetersizlik durumu, her iki cinsiyet için de yapısal bir sıkışmışlık üretmekte ve evliliği sürdürülebilir olmaktan çıkarmaktadır. Kadınlar ev içi görünmeyen emeğe mahkûm edilirken, erkekler toplumsal normların yüklediği “geçindirme” sorumluluğunun altında ezilmektedir. Bu durum, yalnızca bireylerin değil; ailenin, hatta toplumun ekonomik kalkınmasını sekteye uğratmaktadır.

Araştırma bulguları, Şanlıurfa özelinde akraba evliliği pratiğinin yalnızca geleneksel bir tercih değil; aynı zamanda ailevi hiyerarşilerin, toplumsal denetimin ve ataerkil değerlerin yeniden üretildiği bir yapı olduğunu göstermektedir. Katılımcıların anlatılarında sıkça vurgulanan “kanın bozulmaması”, “soyun bilinmesi” gibi ifadeler, evliliğin biyolojik süreklilik ve kültürel kapanıklık idealleriyle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada Goode’un (1970) ailenin evrenselliği ve sosyal yapıyı koruma işlevine dair yaklaşımıyla, akraba evliliklerinin aile içi statü, güvenlik ve kontrol mekanizmalarını pekiştirme işlevi örtüşmektedir.

Katılımcılar, çoğu zaman bu tür evliliklerde kendi rızalarının olmadığını ifade etmiş; karar süreçlerinin erkek aile bireyleri tarafından şekillendirildiğini belirtmişlerdir. Bu durum, Kandiyoti’nin (1988) “ataerkil pazarlık” kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Kadınlar, ailevi baskılar altında sessizce “uyum” göstermek durumunda kalmakta; rıza göstermese de direnç de sergileyememektedir. Bu, toplumsal rızanın bireysel irade üzerinde nasıl hegemonik bir baskı kurduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Diğer yandan, akraba evliliği katılımcılar tarafından “güvenli” ve “tanıdık” bir seçenek olarak sunulmakta; dışarıdan bir eş adayına duyulan kuşku, iç evliliklerin meşruiyetini pekiştirmektedir. Ancak bu güven, kadının sosyal izolasyonu ve bireysel tercih alanının daraltılması pahasına kurulmaktadır. Özellikle KK22’nin

anlatımında görüldüğü gibi, “amcaoğlunun önceliği” gibi örtük normlar, kadının evlilik sürecindeki pasif konumunu doğallaştırmakta ve görünmez kılmaktadır.

Bu bağlamda, Inhorn ve Serour’un (2011) akraba evliliklerinin sadece geleneksel değil, aynı zamanda modernleşme ile birlikte stratejik bir tercih haline geldiği yönündeki tespiti, Şanlıurfa örneğinde kısmen doğrulanmaktadır. Katılımcılar, bu evlilik biçiminin ekonomik ve sosyal güvenlik sunduğunu düşünmekte, ancak bunun bedeli olarak bireysel özneleşmeden büyük oranda vazgeçmektedir.

Araştırmada elde edilen bir diğer dikkat çekici bulgu ise, erken yaşta evliliğin yalnızca bireyler arası bir birliktelik değil; aileler arası çatışmaların çözümünde ve toplumsal uzlaşının sağlanmasında bir araç olarak işlevselleştirildiğidir. Özellikle KK10’un anlatımında görüldüğü gibi, kız çocuklarının, aile içi husumetleri sonlandırmak amacıyla “barış nesnesi” olarak verilmesi, kadının bu süreçte öznelliğinden tamamen koparıldığını göstermektedir.

Bu örnekler, evliliğin Şanlıurfa özelinde yalnızca romantik veya hukuki bir birliktelik değil, aynı zamanda toplumsal yapının yeniden üretildiği bir “düzenleyici mekanizma” olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Bourdieu’nun (1998) evliliği bir “sermaye aktarım aracı” olarak değerlendiren yaklaşımıyla örtüşmektedir. Ancak burada aktarım yalnızca ekonomik değil; onur, itibar, soy bağları ve erkek egemenlik biçimleri üzerinden kurgulanmaktadır.

Bu tür evliliklerde, barışın sağlanması için bedel çoğunlukla kadından beklenmekte; erkekler arası bir sorun, kadın üzerinden çözümlenmektedir. Kadın böylece, kendi yaşamından feragat ederek, toplumsal huzurun “kurbanı” hâline gelmektedir. Bu durum, yalnızca ataerkil aile yapısının değil, aynı zamanda şiddeti ve çatışmayı kadının bedeniyle düzenleyen bir normatif sistemin varlığına işaret eder.

Akraba evliliklerinde ve barış amaçlı evliliklerde sıkça karşılaşılan bir diğer tema ise, görünürde var olan rızanın, gerçekte bir toplumsal baskı ya da çaresizlik sonucu ortaya çıktığıdır. Katılımcıların çoğu, “karar vermedim ama razı oldum” türünden anlatılarla, bu evlilikleri içsel olarak onaylamadıklarını, ancak alternatiflerinin olmadığını vurgulamışlardır. Bu durum, Butler’ın (2004) özneleşme sürecinin ancak toplumsal normlara itaat üzerinden mümkün olabileceği yönündeki tespitiyle örtüşmektedir. Kadınlar, özne olabilmek için itaat etmek zorundadır; karşı

çıkma yalnızca aileye değil, tüm kimliğe karşı gelmek anlamına gelir.

Sonuç olarak bu tür evlilikler, yalnızca bir gelenek değil; kadınların özneleşmesini engelleyen, itaat kültürünü yeniden üreten ve toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamak adına bireyi araçsallaştıran sosyo-kültürel bir mekanizma olarak değerlendirilmelidir.

Bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular, medyanın –özellikle geleneksel televizyon yayınları ve sınırlı sosyal medya kullanımı– kadınlar için hem bir farkındalık kaynağı hem de bir içsel gerilim alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların anlatılarında, televizyon programlarında erken yaşta evliliklerin olumsuz ve eleştirel bir biçimde sunulduğu ifade edilmiştir. Ne var ki, bu söylemlerle kadınların yaşadıkları toplumsal gerçeklikler arasında belirgin bir çelişki mevcuttur.

Kadınlar bir yandan bu söylemleri duymakta ve erken yaşta evliliğin "kötü bir şey" olduğunun farkına varmakta; diğer yandan ise kendi sosyal çevrelerinde bu tür evliliklerin olağan, teşvik edilen ve hatta onurlu sayıldığını belirtmektedir. Bu ikili durum, Du Bois'un (1903) "çifte bilinç" kavramı ile açıklanabilir. Kadınlar, bir yanda medya üzerinden aktarılan modern normlara temas etmekte, diğer yanda ise içinde bulundukları geleneksel yapının normlarına tâbi olmaktadır. Bu durum, bireyin içinde bulunduğu sistemle eleştirel bakış açısı geliştirmesi arasında ikircikli bir bilinç hali yaratmaktadır.

Bu çifte bilinç, özellikle kırsal kadınlarda toplumsal dönüşüm potansiyeli taşımaya rağmen, çoğunlukla eyleme dönüşmemektedir. Katılımcılar, yaşadıkları sorunların farkında olduklarını dile getirse de, "değiştirmenin zor olduğu" yönünde güçlü bir kanaat taşımaktadır. Bu direnişsizlik hali, yalnızca bireysel edilgenlikten değil, aynı zamanda toplumsal yapıların, aile baskısının ve dijital erişim kısıtlarının yarattığı çok katmanlı engellerden kaynaklanmaktadır.

Sosyal medya kullanımı ise bu dönüşümde potansiyel taşıyan bir araç olmakla birlikte, erişim kısıtları ve düşük dijital okuryazarlık nedeniyle etkisiz kalmaktadır. Araştırmada, Instagram ve TikTok gibi platformların ya hiç kullanılmadığı ya da yalnızca pasif bir şekilde izlendiği tespit edilmiştir. Hargittai'nin (2010) vurguladığı gibi, teknik erişim ile etkili dijital katılım arasında ciddi bir fark vardır. Sadece internet bağlantısına sahip olmak, bireyin medya içeriğini anlamlandırması, eleştirmesi ve bu içerik üzerinden hak talebinde bulunması için yeterli değildir.

Livingstone'un (2004) "medya okuryazarlığı" kavramı da bu bağlamda oldukça açıklayıcıdır. Kadınların medya içeriklerini yorumlama, karşılaştırma ve toplumsal normlarla ilişkilendirme becerileri sınırlıdır. Bunun temelinde yatan nedenler ise eğitim eksikliği, sosyo-kültürel baskılar, dijital okuryazarlığın zayıflığı ve erkek egemen bilgi kanallarına bağımlılıktır.

Bu noktada Jenkins (2006) ve Couldry'nin (2012) çalışmaları yol göstericidir. Medya içeriklerinin toplumsal değişime öncülük edebilmesi için sadece görünürlük sağlamak yeterli değildir; aynı zamanda bu içeriklerin toplumsal anlamlandırma süreçlerine entegre olması, bireylerin kolektif bir farkındalık geliştirmesine ve örgütlü eylemlere dönüşebilmesine olanak tanınması gerekir.

Şanlıurfa özelinde görülen bu durum, dijital uçurumun yalnızca teknolojik bir boşluk değil, aynı zamanda kültürel, sınıfsal ve cinsiyete dayalı bir eşitsizlik biçimi olduğunu göstermektedir. Medyaya ve bilgiye sınırlı erişim, sadece kadınların değil, tüm toplumun dönüşüm kapasitesini azaltmakta ve mevcut ataerkil yapının yeniden üretilmesine zemin hazırlamaktadır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Şanlıurfa örneğinde erken yaşta evlilik pratiğinin yalnızca yeniden üretilen bir geleneksel norm olmadığını, aynı zamanda zayıflayan ve sorgulanan bir yapı hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, kendi çocuklarını erken yaşta evlendirmeye karşı açık bir tutum sergilemiştir. Bu durum, bireysel farkındalık düzeyinin yükseldiğini ve geleneksel kalıpların sorgulanmaya başlandığını göstermektedir.

Bu bağlamda, Giddens'in yapı-özne ilişkisine (1984) dikkat çekmek gerekir. Toplumsal yapılar, bireyler tarafından edilgen bir biçimde içselleştirilip sürdürülmekle kalmaz; aynı zamanda bireylerin deneyimleri, sorgulamaları ve tepkileriyle dönüştürülür. Katılımcıların "ben yaşadım, çocuğum yaşamasın", "pişmanım, kimseye tavsiye etmem" gibi ifadeleri, bireysel öznenliğin yeniden güçlenmeye başladığına ve toplumsal yapının bu deneyimler yoluyla çatlamaya başladığına işaret etmektedir.

Kadınların yaşadığı travmalar, zorlanmalar ve pişmanlıklar, erken yaşta evliliklerin artık kaçınılmaz bir kader olmadığını; aksine sorgulanabilir, eleştirilebilir ve reddedilebilir bir pratik hâline geldiğini göstermektedir. Bu farkındalık, her ne kadar sistematik bir dönüşüme henüz tam anlamıyla evrilmemiş olsa da, gelecekteki toplumsal değişimlerin mikro düzeydeki çekirdeklerini oluşturmaktadır.

Katılımcıların kendi deneyimlerinden yola çıkarak çocuklarına farklı bir gelecek kurmak istemeleri; bireysel düzeyde normatif bir kırılmanın, ahlaki bir yeniden yapılanmanın ve toplumsal anlamda direnç göstergelerinin oluşmaya başladığını göstermektedir.

“Ben yaşadım, çok zordu. Kızımı okutuyorum, ayakları üstünde dursun istiyorum.”

“Biz cahillikle evlendik, çocuklar aynı hatayı yapmasın.”

Bu tür söylemler, bireysel düzeyde rasyonel bir muhasebe ve geleneksel yapıya karşı bir eleştiri olarak değerlendirilebilir. Katılımcıların belirttiği gibi, bazı aile bireylerinin küçük yaşta kız isteme girişimlerine karşı “Daha çocuk” diyerek tepki göstermesi, sadece bireysel değil, aynı zamanda kolektif bir norm değişimi potansiyeline işaret etmektedir. Bu, Durkheim’ın “kolektif bilinç” kavramının zayıflayan formudur: Toplumun belirli bir kesiminde eski normlara bağlılık hâlâ sürerken, diğer bir kesimde bu normlar artık geçerliliğini yitirmeye başlamaktadır.

Bu bağlamda toplumsal yapı, hem statik hem de dinamik bir yapıya sahiptir. Dinamik yönü, bu tür küçük ama anlamlı direnç noktalarıyla ortaya çıkmakta; kadınların seslerinin yükselmesi, çocuklarını korumaya yönelik kararlılıkları ve toplumsal rızaya yönelik mesafeleri, normatif düzenin çözülmeye başladığını göstermektedir. Katılımcılar, kendi çocuklarının eğitim almasını, ekonomik bağımsızlık kazanmasını ve evlilik kararını kendi isteğiyle, yetişkinlik çağında vermesini istemektedir. Bu yaklaşım, sadece bireysel travmalardan değil, aynı zamanda yeni kuşakların taleplerinden ve toplumsal değişim dinamiklerinden beslenmektedir. Bu noktada kuşaklararası farklılıkların da altı çizilmelidir. Genç kadınların sosyal medya, eğitim ve kentleşme aracılığıyla daha fazla bilgiye erişmesi, geleneksel kalıplara olan bağlılıkta bir sönümlenme yaratmakta; hatta bazı aile bireylerinin bu konuda daha esnek tavırlar geliştirmesine neden olmaktadır. Ancak bu süreç, hâlâ dirençli bir ataerkil yapı tarafından dengeye alınmakta veya bastırılmaktadır.

Bu araştırmanın bulguları, erken yaşta evliliklerin altında yatan temel dinî gerekçelerin yüzeysel ve sınırlı olduğunu; daha çok bu uygulamanın kültürel alışkanlıklar ve gelenekler çerçevesinde meşrulaştırıldığını göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, evlilik kararlarında dinin belirleyici değil, kültürel normlar ve aile çevresinden gelen baskıların esas belirleyici unsur olduğunu ifade

etmiş, dinin ise çoğunlukla ikincil bir araç olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bu durum, toplumsal pratiklerin dinî söylemden bağımsız olarak kültürel yapılar içinde şekillendiği yönündeki antropolojik yaklaşımlarla örtüşmektedir (Asad, 1993). Din, özellikle kırsal ve geleneksel toplumlarda, toplumsal düzenin ve patriyarkal mekanizmaların sürdürülmesinde meşrulaştırıcı bir örtü işlevi görmekte, ancak özünde kültürel normların dönüşümüyle sıkı sıkıya bağlıdır.

Katılımcıların dini gerekçelerle erken evliliği savunmaları genellikle kulaktan dolma, yüzeysel ve bağlamdan kopuk bilgiye dayanmaktadır. Hz. Aişe ve Hz. Fatma gibi figürlere atıf yapılması, dini metinlerin tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamından bağımsız, pratikteki erken evlilik uygulamalarını meşrulaştırmaya yönelik bir anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür dini referansların, saha gerçekliğiyle örtüşmeyen ve derinlikten yoksun yorumlar olduğu; dolayısıyla dini bilginin eleştirel bir yaklaşımla sorgulanmadığı anlaşılmaktadır. Dini bilgisizlik ya da belirsizlik de sıkça dile getirilmiş, pek çok katılımcının “din ne diyor bilmiyorum” ifadesi, dini referansların çoğunlukla kültürel geleneklerin arka planında pasif ve şekillendirici değil, biçimlendirici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Bulgular, dini inançların bireysel bir tercihten çok, toplumsal baskının meşrulaştırılması amacıyla kullanıldığını göstermektedir. “Etkisi var ama daha çok milletin dediğinden korkuyorlardı” ifadesi, dini otoritenin yerini toplumsal itaat mekanizmalarının aldığını ortaya koyar. Michel Foucault’nun “iktidar ve bilgi” ilişkisi çerçevesinde dinin, yerel otoriteler ve sosyal kontrol mekanizmaları tarafından güçlendirilip sürdürülen bir söylem olduğu tespitine paralel bir durum söz konusudur. Bu bağlamda, dini söylemler bireylerin inançlarından bağımsız olarak, toplumsal norm ve düzeni koruma işlevi gören baskı mekanizmaları içinde işlevsel kılınmaktadır. Din, böylelikle, ataerkil yapıların devamını sağlayan bir “sosyal denetim aracı” olarak konumlanmaktadır.

Erken yaşta evliliklerin nesilden nesile aktarılan bir kültürel gelenek olarak sürdürüldüğü; bu uygulamanın toplumsal hafızada doğal, normal ve değiştirilmesi zor bir davranış kalıbı haline geldiği görülmektedir. Katılımcıların kendi aile geçmişlerinde de benzer evliliklerin yaşandığını ifade etmeleri, geleneklerin kültürel süreklilik ve kolektif bilinçle yeniden üretildiğini göstermektedir. Ancak bu durum, değişimin tamamen imkânsız olmadığını da ortaya koymaktadır. Kadınların erken evliliğe ilişkin artan pişmanlıkları ve çocuklarını farklı yetiştirme arzuları, kuşaklar arası bir kopuş ve toplumsal dönüşüm potansiyelinin işaretleridir. Erken evliliklerin olumsuz etkilerinin fark edilmesi ve bu konuda kamuoyunda artan farkındalık,

geleneksel dini referansların da sorgulanmasını tetiklemektedir.

Araştırma bulgularında, dini gerekçelerle erken evliliği savunan azınlık görüşlerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu görüşler, dini metinlere dayandırılrsa da, çoğunluk tarafından pratik gerçeklikten kopuk ve sınırlı bulunmakta; geleneksel uygulamaların dini söylemler üzerinden araçsallaştırıldığı açıkça görülmektedir. Bu durum, erken evliliklerin dinî metinler bağlamında değil, sosyal ve kültürel alışkanlıklar üzerinden anlamlandırılması gerektiği tezini desteklemektedir.

6. SONUÇLAR

Bu araştırma, Şanlıurfa örneğinde erken yaşta evlilik olgusunu sadece bireysel bir tercih ya da hukuki bir mesele olarak değil, çok katmanlı toplumsal, kültürel ve psikolojik bir yapı olarak ele almıştır. Saha verileri, erken yaşta evliliklerin arkasında yatan nedenlerin ekonomik zorunluluklardan ibaret olmadığını; bu uygulamanın güçlü semboller, normlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve kültürel pratikler yoluyla yeniden üretildiğini açıkça ortaya koymuştur.

Araştırmanın en temel sonuçlarından biri, erken evliliklerin bireylerin kimlik gelişimini, eğitim süreçlerini, psikolojik sağlıklarını ve toplumsal rollerini derinden etkileyen yapısal bir eşitsizlik mekanizması olduğudur. Kadın katılımcılar, çocuk yaşta evliliklerin ardından eş, anne, gelin gibi rollerle tanışmış; ancak bu roller, onların kendi kimliklerini inşa etmeden yüklenmek zorunda kaldıkları görevler haline gelmiştir. Bu durum, kimlik karmaşasına, psikolojik travmalara ve sosyal izolasyona yol açmıştır. Erkekler ise evliliğe ekonomik sorumluluklarla zorunlu biçimde itilirken, bireysel gelişim süreçleri sekteye uğramış, kendi eğitim ve kariyer hayallerinden vazgeçmek durumunda kalmışlardır.

Toplumsal cinsiyet rolleri, erken evliliklerin meşruiyetini sağlayan en güçlü kültürel mekanizmalardan biridir. Sözlü kültür, atasözleri ve yerleşik normlar aracılığıyla kız çocuklarına “namus bekçisi”, erkek çocuklarına “geçim sağlayıcı” rolleri atanmakta ve evlilik, bu rollerin toplumsal olarak onaylandığı bir geçiş ritüeli haline getirilmektedir. Bu bağlamda erken evlilik, bireyler arası bir karar olmanın ötesinde, kolektif anlamlarla yüklü bir sembolik düzenin yeniden üretimidir.

Ekonomik gerekçelerle açıklanan başlık parası, çeyiz, altın ve kesim kâğıdı gibi uygulamalar da yalnızca maddi anlamlar taşımamakta; aynı zamanda saygınlık, onur, toplumsal statü ve kültürel değerlerin taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Bu kültürel semboller, farklı sosyoekonomik gruplarda farklı işlevler kazansa da, ortak paydada bireylerin özneleşme alanlarını daraltmakta ve evlilik sürecini bir tür “toplumsal zorunluluk” haline getirmektedir.

Araştırmanın dikkat çeken sonuçlarından biri, dinin erken evlilik kararlarında belirleyici bir rol oynamadığıdır. Katılımcılar, dini genellikle yüzeysel ve seçici bir biçimde araçsallaştırmakta; esas olarak kültürel normlar, toplumsal baskılar ve geleneksel uygulamalar belirleyici olmaktadır. Bu durum, dini söylemlerin bireylerin yaşamındaki işlevinin, inançtan ziyade toplumsal düzeni meşrulaştırıcı bir baskı aracı

olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Araştırma ayrıca, medyanın ve sınırlı dijital erişimin kadınlarda bir tür “çifte bilinç” yarattığını ortaya koymuştur. Kadınlar, medya aracılığıyla modern normlara temas etseler de, içinde bulundukları geleneksel yapının ağırlığı nedeniyle bu farkındalık çoğu zaman eyleme dönüşmemektedir. Bu ikircikli bilinç hali, toplumsal dönüşüm için potansiyel taşıya da hâlen yapısal engellerle kuşatılmış durumdadır.

Ancak umut vadeden bir diğer bulgu, kuşaklar arası farklılaşmanın ve bireysel farkındalığın artmakta oluşudur. Katılımcıların önemli bir bölümü, yaşadıkları deneyimlerin çocukları tarafından tekrarlanmaması gerektiği yönünde güçlü bir irade beyan etmiş; bu da erken yaşta evliliklerin artık sorgulanabilir ve eleştirilebilir bir pratik haline geldiğini göstermiştir. Bu bireysel sorgulama, gelecekteki toplumsal dönüşümün mikro temellerini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak bu araştırma, erken yaşta evliliğin yalnızca bir geleneksel pratik değil; çok boyutlu, sembollerle örülü ve toplumsal cinsiyetle derinlemesine ilişkili bir sosyal olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Çözüm, yalnızca yasal düzenlemeler ya da ekonomik destek mekanizmalarıyla sınırlı kalmamalı; aynı zamanda kültürel normları sorgulayan, toplumsal cinsiyet rollerini dönüştüren, bireylerin özneleşmesini destekleyen ve medya okuryazarlığını geliştiren çok yönlü sosyal politikaları içermelidir. Bu bağlamda, eğitim, farkındalık ve kültürel dönüşüm süreçleri, erken yaşta evliliklerle mücadelenin temel bileşenleri olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışma, erken yaşta evliliklerin salt bireysel tercih ya da kültürel bir gelenek olarak değil, toplumsal cinsiyet ilişkileri, ataerkil normlar, ekonomik yetersizlikler ve geleneksel yapılarla örülmüş çok katmanlı ve sistematik bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma bulguları, erken yaşta evliliklerin temel dinamiklerinin toplumsal cinsiyet rollerinin katı biçimde performe edilmesi, aile ve akrabalık yapılarının normatif baskısı, ekonomik yetersizlikler ve eğitim imkanlarının kısıtlılığı gibi faktörlerle iç içe geçtiğini göstermektedir.

Saha verileri, kadınların erken yaşta evlilik süreçlerinde karşılaştıkları cinsel bilgi eksikliği, mahremiyetin ihlali ve psikolojik travmaların uzun vadeli etkilerini çarpıcı biçimde ortaya koymuştur. Kadınların bedenleri üzerindeki toplumsal denetim ve erkeklerin “erkeklik” kimliğini toplumsal beklentilere göre sergileme zorunluluğu, bireysel deneyimlerde derin çatışmalar ve kimlik krizleri yaratmaktadır.

Bu durum, bireylerin özneleşme süreçlerini engellemekte, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretimine hizmet etmektedir.

Eğitimden erken kopuşun toplumsal sonuçları ise oldukça ağırdır. Eğitimsiz kalan bireyler yalnızca iş gücü piyasasından dışlanmakla kalmayıp, aynı zamanda hak arama, kendini ifade etme ve karar alma süreçlerine katılma becerilerinden de mahrum kalmaktadır. Bu durum, erken yaşta evliliklerin neden olduğu yoksulluk döngüsünün devamına zemin hazırlamakta, ekonomik bağımsızlığı ve toplumsal katılımı engelleyen yapısal bir eşitsizlik biçimine dönüşmektedir.

Geleneksel evlilik pratiklerinin — özellikle berdel, akraba evlilikleri ve başlık parası gibi uygulamaların — kadın bedenini toplumsal mülkiyet altına aldığı ve aileler arasında bir değiş tokuş nesnesi haline getirdiği bulgularla desteklenmiştir. Bu durum, sadece kültürel bir süreklilik değil, aynı zamanda kadınların sosyal dolaşımının ve öznelliğinin kısıtlanmasına hizmet eden sembolik şiddetin somut bir örneği olarak yorumlanabilir.

Toplumsal dönüşümün önünde duran en önemli engellerden biri, ataerkil yapıların yerel düzeyde — aşiret reisleri, muhtarlar, imamlar gibi — güçlü denetim mekanizmalarıyla devam etmesidir. Bu aktörlerin sürece dahil edilmeden yalnızca yasal düzenlemelerle sorunun çözülemeyeceği; aksine, bu düzenlemelerin sahada etkisiz kalacağı açıktır. Toplumsal hafızanın ve normların dönüştürülmesi ancak yerel güç odaklarıyla iş birliği içinde, eğitim ve farkındalık artırıcı programlarla mümkün olabilir.

Ekonomik güçlenme ve eğitimle birlikte, genç kadınların bilgiye erişimi ve toplumsal farkındalığı artmakta; bu da erken yaşta evliliklere karşı direnç ve alternatif yaşam yollarının gelişmesine olanak tanımaktadır. Giddens'ın yapısal dönüşüm ve bireysel ajans kavramları çerçevesinde, güçlü kültürel normların içinde bile bireylerin direnç gösterebileceği ve yapısal dönüşümü başlatabileceği gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, erken yaşta evliliklerin önlenmesi için çok boyutlu, disiplinlerarası ve kapsayıcı stratejiler gerekmektedir. Yasal düzenlemeler tek başına yeterli olmayıp, toplumsal cinsiyet eşitliği bilincinin artırılması, eğitim fırsatlarının yaygınlaştırılması, ekonomik güçlendirme programlarının uygulanması ve yerel aktörlerin aktif katılımı elzemdir. Ancak bu şekilde, erken yaşta evliliklerin bireyler, aileler ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri azaltılabilir, toplumsal adalet ve eşitlik

yönünde kalıcı adımlar atılabilir. Bu çalışma, erken yaşta evliliklerin çok boyutlu doğasını kuramsal ve deneyimsel verilerle derinlemesine ortaya koyarak, bu alanda politika üretimi ve uygulamalar için önemli bir yol haritası sunmaktadır.

7. ÖNERİLER

- Eğitim Olanaklarının Genişletilmesi ve Kız Çocuklarının Okullaşmasının Teşvik Edilmesi

Erken yaşta evliliklerin önlenmesinde en etkili yöntemlerden biri kız çocuklarının eğitime devamını sağlamaktır. Bu amaçla, devlet ve yerel yönetimler kız çocuklarının okula erişimini kolaylaştıracak burs programları, ulaşım desteği ve okul ortamlarının güvenli hale getirilmesi gibi somut tedbirler almalıdır. Okulların erken yaşta evliliklerin zararları konusunda farkındalık artırıcı eğitimlere yer vermesi, kız çocuklarının kendi haklarını tanıması ve geliştirmesi açısından önemlidir.

-Ekonomik Güçlendirme Programlarının Uygulanması

Ailelerin ekonomik sıkıntıları, kız çocuklarını erken yaşta evlendirme kararlarını etkileyen temel faktörlerden biridir. Kadınların ve gençlerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanabilmeleri için mesleki eğitim kursları, mikro kredi ve girişimcilik destek programları yaygınlaştırılmalıdır. Böylece, ekonomik yetersizliklerin erken evliliklere meşruiyet kazandırması engellenebilir.

- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Hak Temelli Farkındalık Kampanyaları

Toplumsal cinsiyet rollerine ve ataerkil normlara dayalı algıların değişimi için uzun vadeli ve kapsamlı farkındalık çalışmaları gerekmektedir. Yerel düzeyde camiler, okullar, mahalle dernekleri ve sivil toplum kuruluşları iş birliğiyle bilgilendirme seminerleri düzenlenmeli, erken yaşta evliliklerin zararları ve çocuk hakları konularında bilinç artırılmalıdır. Bu kampanyalar, erkeklerin ve erkek çocuklarının da aktif katılımını sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır.

- Yerel Aktörlerin Sürece Dâhil Edilmesi

Aşiret reisleri, muhtarlar, imamlar ve diğer yerel liderlerin erken evliliklere karşı bilinçlendirilmesi ve sürece dahil edilmesi, normların dönüştürülmesi için kritik öneme sahiptir. Bu aktörlerle iş birliği yapılarak, erken yaşta evliliklerin zararları konusunda onların toplumu bilgilendirmeleri ve pozitif rol modeller olmaları sağlanabilir. Bu sayede, yasal düzenlemelerin sahada etkinliği artacaktır.

-Yasal Düzenlemelerin Uygulanmasının Güçlendirilmesi

Erken yaşta evlilikleri engellemeye yönelik yasalar mevcut olmakla birlikte, bu yasaların etkin şekilde uygulanması için denetim mekanizmaları güçlendirilmelidir. Kolluk kuvvetleri, adli merciler ve sosyal hizmet kurumları arasında koordinasyon sağlanarak, ihbar ve müdahale süreçleri hızlandırılmalıdır. Ayrıca, mağdurların korunması ve desteklenmesi için güvenli alanlar ve rehabilitasyon programları oluşturulmalıdır.

- Cinsel Eğitim ve Mahremiyet Bilincinin Artırılması

Erken yaşta evliliklerin yol açtığı cinsel bilgi eksikliği ve mahremiyet ihlallerinin önüne geçmek için, okullarda yaşa uygun, bilimsel ve kültürel hassasiyetlere saygılı cinsel eğitim programları uygulanmalıdır. Ayrıca, ailelere yönelik eğitimlerle, cinsellik ve mahremiyetin sağlıklı biçimde konuşulabilmesi teşvik edilmelidir.

- Psikososyal Destek Hizmetlerinin Yaygınlaştırılması

Erken yaşta evliliklerin yarattığı travmalarla başa çıkabilmek için, psikolojik danışmanlık ve sosyal destek hizmetlerine erişim artırılmalıdır. Okullarda ve yerel sağlık merkezlerinde bu tür desteklerin ücretsiz ve kolay ulaşılır olması sağlanmalıdır.

- Araştırma ve İzleme Mekanizmalarının Geliştirilmesi

Erken yaşta evliliklerin nedenleri, etkileri ve çözüm yollarına ilişkin düzenli saha araştırmaları yapılmalı, elde edilen veriler politika üretiminde kullanılmalıdır. Ayrıca, yürütülen programların etkileri izlenmeli ve gerektiğinde müdahaleler revize edilmelidir.

- Medya ve Sosyal Medyanın Güçlü Kullanımı

Erken yaşta evliliklerin olumsuz etkilerine dikkat çeken ve bilinç artıran medya kampanyaları oluşturulmalıdır. Sosyal medya platformları üzerinden gençlere yönelik interaktif ve etkileyici içerikler hazırlanarak, toplumsal farkındalık yaratılabilir.

Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Bu çalışmada ağırlıklı olarak kadınların deneyimleri ve bakış açıları ele alınmış olup, erkeklerin perspektifleri sınırlı kalmıştır. Ancak özellikle geleneksel, kırsal ve eğitim düzeyinin düşük olduğu toplumsal yapılar içinde, erkeklerin rolü ve yaşadıkları zorluklar genellikle geri planda bırakılmakta, hatta çoğu zaman suçlayıcı bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Oysaki erkekler de bu toplumlarda farklı sosyal baskılar ve çatışmalarla karşı karşıya kalmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aktepe, E., & Atay, İ. M. (2017). Çocuk evlilikleri ve psikososyal sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9, 410–420. <https://doi.org/10.18863/pgy.310791>
- Aktepe, E., & Atay, E. (2017). Çocuk hakları ve erken yaşta evlilikler. *Aile ve Toplum Dergisi*, 15(2), 45–60.
- Ana Britannica Ansiklopedisi. (2004). Evlilik ve aile (Cilt 8, s. 387). Ana Yayıncılık.
- Anadolu Ajansı. (t.y.). Etiyopya’da çocuk yaşta evlilik oranları. <https://www.aa.com.tr>
- Aristoteles. (2005). *Politika* (M. Tunçay, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Aslantürk, H., & Mavili, A. (2020). The sense of family belonging in university students from a single parent family compared with those from a two-biological-parent family. *Current Psychology*, 39, 2026–2039. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00725-0>
- Atçeken, H. (2014). Geleneksel toplumlarda evlilik kurumu. Sosyal Yayınlar.
- Aydemir, A. (2008). Türkiye’de aile yapısı ve değişim. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aydın, B. (2002). Gelişimin doğası. B. Yeşil Yaprak (Ed.), *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* içinde (s. XX–XX). Pegem A Yayınları.
- Aydınlı, B., & Kışlak, Ş. (2009). Toplumsal cinsiyet ve evlilik. Bilimsel Yayınlar.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice-Hall.
- Bağlı, M. T., & Sever, M. (2005). Erken yaşta evliliklerin sosyolojik analizi. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Bağlı, M., & Sever, M. (2005). Erken yaşta evliliklerin toplumsal etkileri.
- Barker, G., & Morison, A. (2015). *Global perspectives on child marriage*. Routledge.
- Biçer Olgı, H. (2021). Kültürün sosyal inşası ve benliğin kültürel kuruluşu: Sosyalizasyon sürecinde aile, benlik ve kültür ilişkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 1157–1175. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1000824>
- Bilgin, N. (2000). *Sosyolojik açıdan aile*. Sistem Yayıncılık.
- Bloomberg HT. (2024, Ocak 15). Türkiye’de tek ebeveynli ailelerin sayısı 2 milyona ulaştı. <https://www.bloomberght.com>
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice* (R. Nice, Trans.). Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1998). *Masculine domination*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (2001). *The forms of capital*. Routledge.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Bryce, T. (2005). *The kingdom of the Hittites*. Oxford University Press.
- Burgess, E. W., & Locke, H. J. (1945). *The family: From institution to companionship*. American Book Company.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Caldwell, B. K. (2005, July). Factors affecting female age at marriage in South Asia. *XXV International Population Conference, IUSSP*, Tours, France. <https://ww>

- w.demoscope.ru/weekly/knigi/tours_2005/papers/iussp2005s50171.pdf
- CEOWORLD. (2023). Countries with the highest child marriage rates in the world. <https://ceoworld.biz>
- Çaha, H. A., Sare, E., & Çaha, Ö. (2014). *Değişen Türkiye'de kadın*. Kadem Yayınları.
- Çakmak, D. (2019). Türkiye'de çocuk gelinler. Umut Derneği. http://www.umut.org.tr/userfiles/files/document/document_diren%20cakmak.doc
- Çarkoğlu, A., & Kalaycıoğlu, E. (2013). *Türkiye'de aile yapısı ve toplumsal değişim*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Connell, R. W. (2002). *Gender*. Polity Press.
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities* (2. baskı). University of California Press.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4. baskı). Sage.
- CRC. (1990). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*.
- Davies, M. (2007). *Doing a successful research project*. Palgrave Macmillan.
- de Beauvoir, S. (1949). *The second sex*. Vintage Books.
- Delil, S. (2024). *Çocuk istismarı ve hukuk*. Legal Yayıncılık.
- Durkheim, E. (1893). *The division of labor in society*. Free Press.
- Dworkin, A. (1981). *Pornography: Men possessing women*. Putnam.
- Ekici, A. (2018). Çocuk gelin olarak evlilik yapmış kadınların ruh sağlığının araştırılması (Yüksek lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
- Elliott, J. H. (1992). *Imperial Spain: 1469–1716*. Penguin Books.
- Engels, F. (1972). *The origin of the family, private property and the state* (E. B. Leacock, Ed.). International Publishers. (Orijinal çalışma 1884)
- Engels, F. (2003). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*. Eriş Yayınları.
- Encyclopaedia Britannica. (n.d.). Family. <https://www.britannica.com/topic/family-kinship>
- Erbil, P. (2007). *Kadın ve toplum*. İletişim Yayınları.
- Erkal, M. E. (2000). *Sosyoloji (Toplumbilimi)* (11. baskı). Der Yayınevi.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Pantheon Books.
- Ghimire, D. J., & Axinn, W. G. (2013). *Family change in Nepal: Evidence from Western Chitwan*. University of Wisconsin Press.
- Giddens, A. (2000). *Runaway world: How globalization is reshaping our lives*. Routledge.
- Giddens, A. (2006). *Sociology* (5. baskı). Polity Press.
- Giddens, A. (2009). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Polity Press.
- Girls Not Brides. (2024). Child marriage around the world. <https://www.girlsnotbrides.org>
- Goode, W. J. (1963). *World revolution and family patterns*. Free Press.
- Gök, M. (2016). Child marriages in Turkey with different aspects. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 2222–2231.
- Harper, C., & Jones, N. (2016). *Ending child marriage: A global review*. ODI.
- Hançerlioğlu, O. (1976). *Felsefe Ansiklopedisi*. Remzi Kitabevi.
- Hervish, A., & Feldman-Jacobs, C. (2011). *Who speaks for me?* Population

- Reference Bureau. <https://www.prb.org/who-speaks-for-me>
- International Planned Parenthood Federation (IPPF), The Forum on Marriage and the Rights of Women and Girls, & United Nations Population Fund (UNFPA). (t.y.). [Başlık eksik – bilgi tamamlanmalı].
- İbn Haldun. (2019). *Mukaddime* (S. Uludağ, Çev.). Dergâh Yayınları. (Orijinal 1377)
- Jörke, D. (2005). *Die Polis bei Aristoteles: Eine Einführung in seine politische Theorie*. Springer-Verlag.
- Kalaycı, N. (2011). Tek ebeveynli ailelerin sosyoekonomik durumu. *Türk Sosyal Bilimler Derneği*.
- Kandiyoti, D. (1984). *Women in rural Turkey*. Indiana University Press.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender & Society*, 2(3), 274–290.
- Kaya, H., Alnak, A., Subaşı, B. Z., Arslan, N. B., & Şahin, D. (2022). Erken yaşta evliliklerin ruhsal sonuçları. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 25(1), 57–66.
- Kaya, M. (2004). *Evlilik ve toplum*. Bilge Kültür Sanat.
- Kaya, M. (2013). *Modernleşme sürecinde aşiretlerin dönüşümü*. Selçuk Üniversitesi.
- Kaya, M. (2019). *Aşiret modernleşmesi*. Orion Kitabevi.
- Kaya Erdem, S. (2012). *Toplumsal cinsiyet ve tarih*. İmge Kitabevi.
- Kayar, H. (2006). *Çocuk hakları ve uluslararası sözleşmeler*. Seçkin Yayıncılık.
- King, V., Boyd, L. M., & Thorsen, M. L. (2015). Adolescents' perceptions of family belonging in stepfamilies. *Journal of Marriage and Family*, 77(3), 761–774. <https://doi.org/10.1111/jomf.12181>
- Kıran, A. (2017). *Türk Medeni Kanunu'nda çocuk hakları*. Adalet Yayınevi. Köroğlu, A. D. (2014). *Çocuk yaşta evliliklerin hukuki boyutu*. Legal Yayıncılık.
- MacKinnon, C. A. (1987). *Feminism unmodified: Discourses on life and law*. Harvard University Press.
- Malinowski, B. (t.y.). *The family among the Australian Aborigines*. University of London Press.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality* (Rev. Ed.). Harper and Row.
- Mayring, P. (2000). Qualitative content analysis. *Forum: Qualitative Social Research*, 1(2), 1–10.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society: From the standpoint of a social behaviorist*. University of Chicago Press.
- Messer, E. (1996). Human rights and child marriage. [Metin içinde atıf yapıldı, tam kaynak bilgisi eksik – kullanıcı tarafından tamamlanabilir].
- Mill, J. S. (1869). *The subjection of women*. Longmans, Green, Reader & Dyer.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Harvard University Press.
- Mohanty, C. T. (1984). Under Western eyes: Feminist scholarship and colonial discourses. *Boundary 2*, 12(3), 333–358.
- Morgan, L. H. (1994). *Ancient society*. University of Arizona Press. (Orijinal çalışma 1877'de yayımlandı)
- Murdock, G. P. (1949). *Social structure*. Macmillan.
- Neuman, W. L., & Robson, K. (2014). *Basics of social research* (3. baskı). Pearson.
- Ökten, Ş. (2009). *Aile ve toplumsal değişim*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Özgüven, İ. E. (2009). *Evlilik ve aile terapisi* (2. baskı). PDR Yayınları.
- Özkalp, E. (2000). *Sosyolojiye giriş*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Pahl, J. (1989). *Money and marriage*. Macmillan.
- Parsons, T. (1951). *The social system*. Free Press.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3. baskı). Sage.
- Polat, O., & Reva, Z. (2019). Legal dimension of child marriages in Turkey: Compared with the Eastern Europe and Middle East countries. *International Journal of Research - Granthaalayah*, 7(4), 338–354.
- Raj, A. (2010). Child marriage and health outcomes. *Population Council*.
- Reed, E. (2012). *Woman's evolution: From matriarchal clan to patriarchal family*. Pathfinder Press.
- Reva, Z., & Polat, O. (2019). Forced marriages as human rights violation. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 5(1), 69–77.
- Russell, B. (1998). *Marriage and morals*. Routledge. (Orijinal çalışma 1929'da yayımlandı)
- Sanday, P. R. (2002). *Women at the center: Life in a modern matriarchy*. Cornell University Press.
- San Bayhan, P., & Artan, İ. (2011). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. Morpa Kültür Yayınları.
- Sayın, A. (1990). Toplumda evlilik ve hukuki bağlamı. Bilimsel Yayınlar.
- Sayın, Ö. (1990). *Evlilik ve aile kurumu*. Bilimsel Yayınlar.
- Silverman, D. (2010). *Doing qualitative research* (3. baskı). Sage.
- Strauss, L. (1956). *Natural right and history*. University of Chicago Press.
- Subaşı, N. (2014). *Modernleşme ve aile*. Açılım Kitap.
- Tayanç, T., & Tayanç, M. (1981). *Türk aile yapısı*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Tezcan, M. (1999). *Türkiye'de aile ve namus cinayetleri*. Ütopya Yayınevi.
- Tepperman, L., & Blain, J. (1999). *Microsociology: An introduction*. Oxford University Press.
- Tillion, G. (2006). *The republic of cousins: Women's oppression in Mediterranean society*. Saqi Books.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). Türkiye evlenme ve boşanma istatistikleri. <https://www.tuik.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). Türkiye evlenme ve boşanma istatistikleri. <https://www.tuik.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). Türkiye evlenme ve boşanma istatistikleri. <https://www.tuik.gov.tr>
- Türk Ceza Kanunu. (2004). *Türk Ceza Kanunu (No. 5237)*. 26 Eylül 2004 tarihli ve 25611 sayılı Resmî Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237>
- Türk Medeni Kanunu. (2001). *Türk Medeni Kanunu (No. 4721)*. 22 Kasım 2001 tarihli ve 24607 sayılı Resmî Gazete.
- UNFPA – Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu. (2020). *Child marriage*. <https://www.unfpa.org/child-marriage>
- UNICEF. (2014). *Ending child marriage: Progress and prospects*. UNICEF.
- UNICEF. (2019). <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/>
- UNICEF. (2023). *Child marriage around the world*. <https://www.unicef.org>

- UNICEF. (2024). *Çocuk yaşıta evlilik*. <https://www.unicef.org/turkiye/çocuk-yaşıta-evlilik>
- UNFPA. (2020a). *State of world population report 2020*. United Nations Population Fund. <https://turkey.unfpa.org>
- Ülküer, N. S., & Buz, S. (1988). 5–6 yaş çocukları ana-babalarının ödüllendirme ve cezalandırma yöntemleri. *Eğitim ve Bilim*.
- Ünver, A. (1999). *Kan davaları ve toplumsal yapı*. İletişim Yayınları.
- Walby, S. (1990). *Theorizing patriarchy*. Blackwell.
- West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*, 1(2), 125–151.
- WHO. (t.y.). *Child marriage and health*. World Health Organization. <https://www.who.int>
- WHO. (2020). *Çocuk yaşıta evliliklerin halk sağlığı üzerindeki etkileri*. World Health Organization.
- Wollstonecraft, M. (1792). *A vindication of the rights of woman*. J. Johnson.
- Yazıcıoğlu, A. (2015). *Sosyolojik açıdan aile*. Nobel Yayıncılık.
- Yılmaz, V. (2020). *Erken yaşıta evliliklerin sosyolojik sonuçları*. Phoenix Yayınları.
- Yount, K. M. (2013). Women's empowerment and child marriage. *Population Reference Bureau*.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ., & Ergöçmen, B. (2012). Çocuk gelin olmaya giden yol. *Türkiye Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 128–161.